

UNIVERZITA PARDUBICE

Filozofická fakulta

Ústav historických věd

Diplomová práce

**Genderové aspekty vybraných levicově orientovaných
ženských časopisů ve 20. až 50. letech 20. století**

Bc. Jana Egertová

Pardubice 2024

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Veronika Lacinová Najmanová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana Egertová**
Osobní číslo: **H22290**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Gender History**
Téma práce: **Genderové aspekty vybraných levicově orientovaných ženských časopisů ve 20. až 50. letech 20. století.**
Téma práce anglicky: **Gender aspects of selected left-wing women's magazines from the 1920s to the 1950s.**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Cílem diplomové práce bude genderová analýza vybraných ženských levicově orientovaných časopisů, vycházejících v období 20. až 50. let 20. století. Prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy bude sledován způsob, jakým byl v těchto periodikách konstruován obraz žen, mužů a obecně genderových vztahů, jak se tento obraz lišil mezi jednotlivými periodiky a jak se vyvíjel v čase. Zkoumány budou primárně časopisy Ženské noviny, Komunistka a Rozsévačka, pro lepší postihnutí změn způsobených druhou světovou válkou a komunistickým převratem bude dílčí část výzkumu věnována jejich komparaci s několika prvními ročníky časopisu Vlasta.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Melissa FEINBERG, *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*, Pittsburg 2006.
Libuše HECZKOVÁ, *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách: polyperspektivní prezentace a reprezentace žen v časopisech první republiky*, in: Tomáš Kubíček – Jan Wiendl, *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky: periodický tisk v letech 1918-1938*, Brno 2018, s. 23-35.
Pavel HORÁK, *Tisk jako historický pramen*, in: Jana Čechurová, Jan Randák a kol., *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 343-359.
Milena LENDEROVÁ, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.
Denisa NEČASOVÁ, *Buduj vlast-posílíš mír!: Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, Brno 2011.
Joan W. SCOTT, *Gender: a Useful Category of Historical Analysis*, in: *The American Historical Review* 1986, roč. 91, č. 5, s. 1053-1075.
Kateřina ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem: konstruování identity "české socialistické ženy"*, in: Hana Havelková – Libora Oates-Indruchová, *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*, Praha 2015, s. 285-318.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Veronika Lacinová Najmanová**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2022**
Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 19. 3. 2024

.....

Anotace

Název: Genderové aspekty vybraných levicově orientovaných ženských časopisů ve 20. až 50. letech 20. století

Cílem diplomové práce bude genderová analýza vybraných ženských levicově orientovaných časopisů, vycházejících v období 20. až 50. let 20. století. Prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy bude sledován způsob, jakým byl v těchto periodikách konstruován obraz žen, mužů a obecně genderových vztahů, jak se tento obraz lišil mezi jednotlivými periodiky a jak se vyvíjel v čase. Zkoumány budou primárně časopisy *Ženské noviny*, *Komunistka* a *Rozsévačka*, pro lepší postihnutí změn způsobených druhou světovou válkou a komunistickým převratem bude dílčí část výzkumu věnována jejich komparaci s několika prvními ročníky časopisu *Vlasta*.

Klíčová slova: ženský levicový tisk, levicový proud ženského feminismu, postavení žen v českém prostředí

Annotation

Title: Gender Aspects of Selected Left-Oriented Women's Magazines in the 1920s to the 1950s

The aim of this thesis will be a gender analysis of selected left-oriented women's magazines published between the 1920s and the 1950s. Through a qualitative content analysis, it will examine the way in which the image of women, men and gender relations in general was constructed in these magazines, how this image differed between the different periodicals and how it evolved over time. The magazines *Ženské noviny*, *Komunistka* and *Rozsévačka* will be the primary focus of the research; in order to better capture the changes caused by the Second World War and the communist takeover, part of the research will be dedicated to a comparison with the first few issues of *Vlasta*.

Keywords: women's left-wing press, left-wing tendencies of women's feminism, position of women in the Czech setting

Poděkování

Mé vřelé díky patří Mgr. et Mgr. Veronice Lacinové Najmanové za cenné připomínky a rady, také za pomoc s ucelením tématu práce a s jeho zpracováním, dále za důvěru v mé schopnosti práci napsat. Též musím poděkovat Mirečce, Vojtovi, rodině a mým přátelům i přítelkyním, poněvadž bez nich by to nešlo.

Obsah

1 Úvod	1
2 Metodologie	3
3 Dosavadní bádání	7
4 Prameny	12
5 Postavení žen v kontextu různých politických systémů v českém prostředí	14
5.1 První republika	14
5.2 Druhá republika a protektorát Čechy a Morava	19
5.3 Krátké trvání třetí republiky	21
5.4 Socialistické Československo	23
6 Feminismus v českém prostředí a specifika levicového ženského hnutí	30
7 Levicové ženské hnutí v českém prostředí v jeho počátcích až do roku 1953	35
8 Krátce k tisku	39
9 Analýza pramenů	43
10 První republika	43
10.1 „Proletářky v Československé republice, spojte se!“	43
10.2 Žena v politice. „Pojďte, soudružky!“	47
10.3 Dítě – předmět politiky a politický nástroj	50
10.4 Muž – uvědomělý soudruh, omezující zotročovatel	55
10.5 Genderové stereotypy – jejich potvrzení a negace	62
10.6 Krása dělnické ženy	64
10.7 Vzdělání jako „osvobození“ dělnické třídy	66
10.8 Radostná a/nebo úmorná práce?	68
10.9 Proti všem	70
10.10 Konzum, hygienizace a racionalizace	73
10.11 Dva systémy, dva světy	77
11 Protektorát Čechy a Morava	82

11.1 Kinder, Kirche, Küche	83
11.2 Dítě – štěstí rodiny, naděje národa	86
11.3 Muž – autorita a otec	87
11.4 Všudypřítomná přirozenost	90
11.5 „Co neudělá žena pro zvýšení svého půvabu?“	91
11.6 Vzdělání udržující ženy v domácnosti	93
11.7 Práce žen za války	94
12 Poválečné Československo (1945-1948)	96
12.1 Ženy v politice bojují za mír a budoucnost!	99
12.2 Dítě – symbol národa a budoucnosti	103
12.3 Muž jako zprostředkovatel politické i domácí emancipace	105
12.4 Krátce ke genderovým stereotypům	108
12.5 Depolitizace krásy?	109
12.6 Samozřejmost vzdělání	110
12.7 Práce nade vše!	111
12.8 Politické a kulturní vymezení	114
13 Období po únoru 1948 až po smrt Stalina a Gottwalda	116
13.1 „Za mír, za vlast, za socialismus!“	118
13.2 Kolektivní dětství	123
13.3 Veřejný vztah mužů a žen	125
13.4 Zachování feminity	129
13.5 Intelektuálky a intelektuálové z lidu	130
13.6 Práce, práce a zas práce	132
13.7 Politické a kulturní vymezování	135
14 Závěr	138
15 Prameny	146
16 Sekundární literatura	147

17	Resumé.....	155
-----------	--------------------	------------

1 Úvod

Cílem diplomové práce bude genderová analýza vybraných ženských levicově orientovaných tiskovin, publikovaných ve dvacátých až padesátých letech dvacátého století. Ženské časopisy – stejně jako tisk obecně – vnímám jako důležitý zdroj informací, jelikož byly důležitým komunikačním aparátem, díky čemuž je možné nahlédnout do dobového dění, v případě mé analýzy do dějin ženského hnutí, se zaměřením na jeho levicový proud. Levicové ženské časopisy zatím stojí spíše v pozadí badatelského zájmu, nicméně bez jejich podrobnější analýzy není možné úplně zmapovat vývoj a proměny feministického myšlení u nás. Prostřednictvím kvalitativní obsahové analýzy budu sledovat narativní strategie, konstruující obraz žen, mužů a genderových vztahů. Pozornost budu věnovat také tomu, jak se tento obraz lišil mezi jednotlivými periodiky a jak se vyvíjel v čase s ohledem na dané státněpolitické uspořádání. V práci se zaměřím na hlavní funkce daných časopisů a na záměry, s jakými byl obsah vybraných periodik publikován. Analyzovanými prameny jsou primárně periodika *Ženské noviny*, *Komunistka* a *Rozsévačka*, pro lepší postihnutí změn, způsobených druhou světovou válkou a komunistickým převratem, bude dílčí část výzkumu věnována *Československé ženě* a prvním ročníkům *Vlasty*. Pro analýzu jsem si vytyčila několik výzkumných otázek, podle kterých budu utvářet strukturu práce.¹

Důležitou výzkumnou složkou je analýza narativního konstruování identity dělnických žen a jejich vztahu k ostatním ženám. Častým tématem prvorepublikových časopisů byl vztah dělnic k ženám z tzv. „měšťácké“² třídy a mým předpokladem je, že se tento vztah významně promění v období po komunistickém převratu v roce 1948, vzhledem k proměně politické. Důležitou součástí periodik bylo téma výchovy dítěte. Vzhledem k ideologickému a politickému zatížení časopisů předpokládám, že výchova bude spíše implementací ideologických a politických cílů, nežli přenášením genderově stereotypních výchovných praktik pro dívky a chlapce. Leitmotivem zmíněných tiskovin jsou též muži. Zajímá mě, zda se jejich úloha na stránkách periodik omezovala pouze na politický vztah mezi mužem a ženou, nebo do jaké míry bude popisován též intimnější vztah a jakou podobu měl. Mezi další výzkumné otázky

¹ Základní strukturu jsem sestavila pro období první republiky, které bylo tematicky nejplodnější. V následujících obdobích docházelo k postupné redukci či ucelení hlavních ženských rolí a zároveň k jejich transformaci, což se ve struktuře práce odráží. Jako příklad uvádím období protektorátu, ve kterém ženy nesměly pracovat ve veřejném sektoru a po vzoru nacistické ideologie měly sloužit pouze jako manželky a matky, což zúžilo mnohost výzkumných témat.

² „Měšťanky“ a „měšťáci“ byli zámožní a dobře situovaní lidé. Často vlastnili fabriku nebo jiným způsobem tzv. vykořisťovali dělnickou třídu.

zařazují reflexi genderových rolí, vztah žen ke kráse, k vzdělání, k hospodaření a k práci. Častým tématem byla též modernizace, dále – v levicové ideologii obzvlášť důležitá myšlenka – institucionalizace a kolektivizace domácnosti, tedy státní zajištění pomoci s domácími pracemi. Zaměřím se na to, v jaké míře byla tato myšlenka pomocí časopisů komunikována a jak ji autorky píšící do levicových časopisů vnímaly.

Hlavním cílem výzkumných otázek je zmapovat transformace vybraných témat v daných časopisech, k čemu témata sloužila a proč. Dílčí pozornost budu věnovat též jazykové složce, dokreslující analýzu nejčastěji zastoupených témat a motivů.

2 Metodologie

Základní použitou metodou mé práce je obsahová analýza ženského tisku s důrazem na problematiku genderu. Pro potřeby narativní analýzy psaného textu pracuji s genderem jako se společenským, kulturním, konstruktem. Pro konstruktivistické uchopení genderu a jeho možnosti analýzy je klíčová studie Joan Wallach Scott *Gender: a Useful Category of Historical Analysis*.³ J. W. Scott ve své studii klade důraz na uchopení genderu coby konceptu sociálního a kulturního konstruktů, určující lidskou identitu a úlohu jednotlivců ve společnosti, nikoliv jako na kategorii pohlaví, založené na biologickém determinismu. Upozorňuje na určující úlohu genderu, a to nejen v současnosti, ale též v historii; tedy jaký vliv měl koncept genderu na utváření mocenských vztahů, institucí, jak ovlivňoval politické dění a každodennost. Výzkum historie a historiografie tak posunula za rámec analýzy zaměřené na třídní, rasové či národní aspekty společnosti. Ve své studii se J. W. Scott zabývala též symbolickou rovinou genderu a genderovou reprezentací, například v podobě jazyka či stereotypů, které mají konstruktivní a rekonstruktivní vliv na narativ, kterým jsou popisovány společenské vztahy. Genderová analýza nabízí komplexnější možnosti výzkumu a poskytuje hlubší náhled do historie. Zároveň je nutné zakomponovat do výzkumu intersekcionalitu a uvědomit si, že není dostačující analyzovat pouze gender, či pouze otázku třídního začlenění apod., nýbrž je nutné ve výzkumu propojit všechny možné kategorie, v případě mé práce je to především již zmíněné třídní rozlišení a gender.

V současnosti existují teorie, posouvající konstruktivismus⁴ za rámec diskurzy produkovaného konceptu, realizovaného prostřednictvím kulturních, společenských, politických atd. praktik zpátky k tělesnosti. Jako příklad uvádím teorii performativity Judith Butler; gender je chápán jako inherentní součást tělesnosti, člověk gender „dělá“ („doing“), nikoliv jím „je“ („being“), nejde však o nutně vědomé akty, proto nelze srovnávat performativitu s performancí. Gender samotný má normativní a konstruktivní charakter a zároveň je neustále konstruován.⁵ Dalším posunem v (nejen) gender studies je nový materialismus, tedy návrat k hmotnému světu, či posthuman studies. Důležitý v tomto směru je

³ Joan W. SCOTT, *Gender: a Useful Category of Historical Analysis*, in: *The American Historical Review* 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075.

⁴ Candace WESR – Don H. ZIMMERMAN, *Doing Gender*, in: *Gender and Society* 1, 1987, č. 2, s. 125-151; Sherry ORTNER. *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?*, in: Libora OATES-INDRUCHOVÁ (ed.) *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*, Praha 1998, s. 89-114; R. W. CONNELL, *Masculinities*, Los Angeles 2005. Všechny zmíněné jsou dostupné online na jstor.org.

⁵ Judith BUTLER, *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge 1990; Judith BUTLER, *Bodies that Matter*, Routledge 2011.

tzv. agential realism, postulovaný Karen Barad. Tvrdí, že nic neexistuje samo o sobě, protože vše – jakákoliv skutečnost (hmotná, fenomén, diskurz...) – je vzájemné propletené a na sebe působící, a záleží na našem vnímání, z jakého úhlu budeme realitu nahlížet.⁶

Motiv, který je v časopisech poměrně často reflektován a na který se zaměřím, je koncept tzv. „oddělených sfér“, což je nedílnou součástí genderových vztahů. Díky modernizaci společnosti, úzce spjaté s industrializací, sekularizací, volnotržním hospodářstvím a kapitalismem, docházelo od konce osmnáctého století a během století devatenáctého stále častěji k oddělení veřejné a soukromé sféry lidského života, což s sebou neslo také výraznější polarizaci genderových rolí. Daniela Tinková v příspěvku „*Oddělené sféry*“ – *tradiční polarita nebo dědictví 19. století* pro tyto změny užívá výraz „oddělení sfér“.⁷ Obě sféry měly značně genderovaný charakter.⁸ Zjednodušeně řečeno: ženám náležela sféra soukromá, tedy domácnost, rodina, péče, zatímco muži se podíleli na veřejných věcech – na placené práci, zajišťující majetné zabezpečení rodiny, na politice a na vyšších formách vzdělání. Ženám byla tímto rozdělením upřena možnost jakkoliv se veřejně projevit; jejich život se omezoval pouze na rodinnou sféru, na uzavřenost domova.⁹ Vztah mezi soukromou a veřejnou sférou lze tedy nahlížet jako na vztah mezi rodinou a státem, mezi individuem a společností.¹⁰ Toto dichotomické rozlišení veřejného a soukromého lze nalézt již v antické společnosti.¹¹ Daniela Tinková dále upozorňuje na nevyhnutelné proměny maskulinity a feminity v důsledku ostřejší

⁶ Karen BARAD, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, North Carolina 2007. O posthuman teorii píše dále např. Rosi BRAIDOTTI, *The Posthuman*, Cambridge 2013.

⁷ Daniela TINKOVÁ, „*Oddělené sféry*“ – *tradiční polarita nebo dědictví 19. století?*, in: Milan ŘEPA et al. 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Praha 2008, s. 158. Soukromé a veřejné sféře se též věnovala např. Hana HAVELKOVÁ, *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 31, 1995, č. 1, s. 25-38.

⁸ Oddělením sfér se zabývá též např. antropoložka Sherry B. Ortner, která předložila tezi o univerzalitě představy (a její praxe) ženské podřadnosti. Ve stati *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?* předkládá některé argumentační strategie, které upevňují ideu dominantního muže a podřadné ženy. Dva nejvýraznější důvody jsou pohlavní determinismus (obzvláště problematická byla menstruace, spojená mj. se slabší fyzickou konstrukcí ženy) či genetický determinismus. S. ORTNER, *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?*, s. 91-97.

⁹ Dichotomie veřejné a soukromé sféry poskytuje rámec k ospravedlnění dynamiky mocenských vztahů mezi muži a ženami. Liberalismus 17. a 18. století byl silně ovlivněn kartezianismem, racionalismem, či empirismem. Filozofové (například Thomas Hobbes, John Locke) tedy mj. rozlišovali mezi tělem a duchem, rozumem a citem – mužům byl přisuzován rozum, ženám cit, nerozum či iracionalita, který není vhodný pro vedení státu, tedy pro veřejný život. Takovéto pojetí významně rezonovalo ve společnosti 19. století. Viz Jean Bethke ELSHTAIN, *Veřejný muž, soukromá žena. Ženy ve společenském a politickém myšlení*, Praha 1999, s. 108-149.

¹⁰ B. HAVELKOVÁ, *Dimenze „gender“*, s. 25.

¹¹ Ovšem v tomto případě nebyla soukromá a veřejná sféra rozlišena dle deterministické biologické pohlavní dichotomie „silnější muž“ a „slabší žena“ (ve smyslu jak fyzickém, tak duševním), jelikož do veřejné sféry nepatřili otroci, kteří často byli též muži. Pakliže muž v antickém řecko-římském období nezvládl obhájit aktivní a dominující maskulinitu – ať již v soukromí či na veřejnosti – ztratil svou mužnost a byl vnímán jako někdo, kdo inklinuje k pasivní a submisivní feminitě. Mary GETUI, *Masculinity and public space in the Greco-Roman period: Implications for Africa today*, in: Stellenbosch Theological Journal 6, 2020, č. 1, s. 27-39, s. 28-30. Dostupné online na scielo.org. (6. 2. 2024)

polarizace obou sfér během devatenáctého století¹² – jak již bylo řečeno, ženino životní „naplnění“ měla být péče o děti, manžela a rodinné zázemí. Muž si tedy nově musel svou autoritu legitimizovat především v rodinném prostředí. Zároveň – a co je nejdůležitější – během devatenáctého století, a především během první poloviny dvacátého století se – paradoxně k představě striktního oddělení soukromého a veřejného – stále více žen integrovalo do veřejné sféry (například charitativní péče, kulturní či politická participace, výdělečná práce). Obzvláště v případě dělnic, pracujících v dílnách a továrnách, ačkoliv nadále zůstávaly ženy symbolicky spojovány se sférou domova.¹³ Především práce dělnic posléze vedla k tématu dvojího břemene či dvojího zatížení, jež se stalo jedním z hlavních témat v mnou analyzovaných časopisech, publikovaných v období první republiky.¹⁴

V konceptu oddělených sfér hrála zásadní roli patriarchální tradice, jejíž kořeny sahají až k antice. V patriarchální společnosti má vůdčí postavení muž. Zároveň byl hlavou rodiny, přestože ta byla chápána jako ženská doména. Finančně obstarával svou rodinu a zařizoval veřejné a majetkové nezbytnosti, ženám tedy příslušelo být především hospodyní, pečovatelkou o domácnost a matkou.¹⁵ Tento vzorec byl obzvláště výrazný na venkově, kde ženy téměř vůbec nechodily do školy a veškeré nutné vědomosti získaly již jako mladé dívky od svých matek. Vzhledem k malým možnostem uplatnění v placeném zaměstnání ani nepotřebovaly získat kvalifikaci, a tudíž neměly šanci se hmotně osamostatnit.¹⁶ Patriarchální tradici v českém prostředí upevnil a zákonně ukotvil Všeobecný občanský zákoník z roku 1811. V Právech a povinnostech manželů definuje zvláštní povinnosti jak manželovy, tak manželčiny – hlavou rodiny je muž, který rodinu a manželku zastupuje a je povinen rodinu živit.¹⁷ Manželka je povinna muže „následovati do jeho bydliště, pomáhati, seč jest, v domácnosti a ve výdělku a [...] sama plniti i dáti plniti opatření mužem učiněná.“¹⁸ Pro ženu sňatek znamenal také občanské ukotvení, což ještě více posílilo závislost na jejím manželovi.¹⁹ V souvislosti s marxistickou teorií třídního rozlišení společnosti, sehrálo roli v otázce mužské autority též

¹² Populárně vědecký diskurz v 19. století dokazoval, že vůči mužům jsou ženy slabší též duševně a intelektuálně, protože jsou příliš ovládány mateřským citem a citem vůbec.

¹³ Pro více informací a podrobnější analýzu proměny genderu v 19. století viz D. TINKOVÁ, „*Oddělené sféry*“, s. 458-469.

¹⁴ Na což upozorňovaly M. Bahenská, D. Musilová a L. Heczková v *Iluzi spásy*.

¹⁵ Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 24.

¹⁶ Tamtéž, s. 24.

¹⁷ § 91 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Dostupné online na app.beck-online.cz. (6. 2. 2024)

¹⁸ § 92 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Dostupné online na app.beck-online.cz. (6. 2. 2024). Přestože Washingtonská deklarace z roku 1920 proklamovala stejná práva pro ženy a muže, zůstával občanský zákoník v platnosti, protože byl vnímán jako záruka rodinné stability, které bylo potřeba pro udržení národní solidarity a státu. M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 70.

¹⁹ Tamtéž, s. 72-73.

jeho třídní původ, jak vyložila například Carolyn Steedman ve své publikaci *Landscape for a Good Woman. A Story of Two Lives*, ve které mj. vypráví příběh o svém dělnickém otci, který ztratil onu maskulinní dominanci po střetu s bohatším mužem.²⁰

Vzhledem k tomu, že se tato práce zaměřuje na levicové časopisy, je vhodné stručně zmapovat, jak problematiku veřejné a soukromé sféry vnímali nejznámější teoretici levicového hnutí – Friedrich Engels a Karl Marx. Marx chápal rozdělení sfér nikoliv na základě odlišnosti mezi pohlavími, nýbrž jako rozdělení v první řadě třídní, založené na ekonomické dynamice obchodování či schraňování bohatství a výrobních prostředků. Rozlišoval tedy soukromou buržoazní třídu, ve které se odehrávají socio-ekonomické praktiky mezi vykořisťujícími a vykořisťovanými, a sféru veřejnou, tedy stát.²¹ Engels se více ponořil do problematiky uvnitř rodinných vztahů – soukromé sféry. Zkoumal nadřazené postavení muže nad ženou. Ženskou podřazenost interpretoval jako důsledek kapitalistického společenského uspořádání a věřil, že po překonání kapitalismu budou smět ženy i muži žít v harmonii.²² Marxismu ve vztahu k ženské otázce se budu věnovat v příslušné kapitole.

²⁰ Carolyn STEEDMAN, *Landscape for a Good Woman. A Story of Two Lives*, New Brunswick 1986, s. 48-63.

²¹ J. B. ELSHTAIN, *Věřejný muž, soukromá žena*, s. 188.

²² D. TINKOVÁ, „*Oddělené sféry*“, s. 460-463.

3 Dosavadní bádání

Dílčí samostatné bádání, věnované konkrétně genderové analýze ženských levicových časopisů s ohledem na levicový proud ženského feminismu, dosud nebylo předmětem velkého badatelského zájmu. Publikace Evy Uhrové pod názvem *Po nevyšlapaných cestách*²³ se sice věnuje se politickým a časopiseckým aktivitám socialistek, sociálních demokratek a posléze též komunistek před první světovou válkou a za první republiky, nicméně neanalyzuje gender. Ženská levicová periodika jsou v bádání buďto zmíněna okrajově, nebo slouží jako součást pramenné základny. Tématu se spíše věnují vysokoškolské kvalifikační práce.²⁴ O ženském tisku a úloze žen v něm obecně píše například Barbara Osvaldová,²⁵ specifika ženských časopisů popisuje kupříkladu Libuše Heczková.²⁶ Částečně ženské emancipaci na stránkách českých předválečných humoristických časopisů se věnoval Václav Fronk,²⁷ boj za práva žen, reflektovaný v katolickém ženském tisku, publikovaným na přelomu 19. a 20. století, zmapoval Jiří Havelka.²⁸ Prvorepublikovým tiskem ženských spolků se zabývala Jana Burešová²⁹ Petr Šámal zkoumal komunistickou *Rozsévačku*, avšak cílem jeho výzkumu bylo zmapovat literární texty v ní publikované, a jejich proměny.³⁰

Téma postavení žen a ženského hnutí se ovšem již dlouho těší zájmu historiografie, a to včetně té české. Nicméně levicovému proudu ženského hnutí je věnováno výrazně méně pozornosti než proudu liberálnímu, jehož aktivity jsou popsány autorkami, které následně zmíním. Při svém výzkumu odkazují hned na několik publikací. Pro období první republiky navazují na publikaci od kolektivu autorek – Marie Bahenské, Dany Musilové a Libuše Heczkové – pod názvem *Iluze spásy*. Dále jsem čerpala z monografie *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939* od Dany

²³ Eva UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, Praha 1984.

²⁴ Např. Michaela KOLKOVÁ, *Proměna zobrazování žen v časopisu Vlasta*, diplomová práce, Brno 2021. Dostupné ke stažení na theses.cz. (6. 2. 2024)

²⁵ Barbora OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, Praha 2004.

²⁶ Libuše HECZKOVÁ *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách. Polyperspektivní prezentace a reprezentace žen v časopisech první republiky*, in: Jan WIENDL – Tomáš KUBÍČEK (eds.), *Obrazy kultury a společnosti v období první republiky. Periodický tisk v letech 1918-1938*, Brno 2018, s. 23-35.

²⁷ Václav FRONK, *Takové hezké holky. Obraz ženské emancipace v českých humoristických časopisech 1890-1914*, in: *Dějiny a současnost: kulturně historická revue* 27, 2005, č. 11, s. 14-17.

²⁸ Jiří HAVELKA, *Katolický ženský tisk a boj za volební právo žen (přelom 19. a 20. století)*, in: *Východočeské listy historické* 35, 2016, s. 19-34.

²⁹ Jana BUREŠOVÁ, *Tisk ženských spolků za první Československé republiky 1918-1938*, in: *Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci "Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000"*, Olomouc 2001, s. 112-129.

³⁰ Petr ŠÁMAL, *Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy kontinuity (na příkladu Rozsévačky)*, in: *Povídka, román a periodický tisk* 19, 2005, s. 145-169. Dostupné online na ucl.cas.cz (6. 2. 2024)

Musilové, či ze studie Květy Jechové *Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*. Autorky se zabývaly ženským hnutím, rozlišujícím se především na liberální proud ženského hnutí, levicový proud – po vzoru marxismu-leninismu³¹ – a katolický proud³² a na jejich specifika. Rozlišení na jednotlivé směry ženského hnutí je důležité vzhledem k předpokladu nejen politického vymezování jednotlivých stran, ale zároveň též ideologického.³³ Pozornost byla věnována též uskupení prvorepublikových feministických liberálek v Ženskou národní radu³⁴ a ideologickému základu ženského hnutí.³⁵ Dále např. Eva Uhrová v již zmíněné knize *Po nevyšlapaných stezkách* mapuje snahy socialistek, sociálních demokratek a následně komunistek o zlepšení postavení dělnických žen a proletariátu vůbec. Avšak paralelně se snahou zlepšit postavení dělnic bylo pro levicové hnutí důležité zapojit ženy do politického dění kvůli volební síle, zásadní tedy byla spíše agitační politika.

Marie Bahenská, Dana Musilová a Libuše Heczková v knize *Iluze spásy* upozorňují na tzv. dvojí „zatížení dělnic“, pracující nejen v zaměstnání, ale též v domácnosti, což se ukázalo jako jedno z hlavních témat mnou analyzovaných periodik. Ve vybraných časopisech se také zaměřím na reflexi a vztah dělnických žen k prvorepublikové společnosti, kterou například Jana Burešová označuje jako silně demokratickou, benevolentní vůči ženám a zajišťující jejich rovnoprávné postavení.³⁶ Na druhou stranu Melissa Feinberg reviduje prvorepublikové snahy zlepšit ženské postavení a motivaci emancipačních kroků vnímá nikoliv v soudobém demokraticismu, nýbrž ve snaze vymezit se vůči rozpadlé habsburské říši.³⁷ Pro první republiku bude pro mou práci zásadní provést revizi teze, že jak komunistky, tak sociální demokratky usilovaly především o boj proletariátu (v případě komunistek) či o rozšiřování socialistických hodnot (v případě sociálních demokratek), nikoliv o boj za ženská práva, jak tvrdí například

³¹ Marie BAHENSKÁ – Dana MUSILOVÁ – Libuše HECZKOVÁ, *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011; Dana MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*, České Budějovice 2007; Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*, in: Květa JECHOVÁ – Oldřich TŮMA a kol., *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*, Praha 2008, s. 69-129.

³² Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc, 2001.

³³ Dana Musilová například upozorňuje na liberální ženské hnutí, odkazující na humanistické pojetí ženské otázky Tomáše Garrigue Masaryka, a na levicové ženské hnutí, hlásající se k marxismu-leninismu. Katolické ženské hnutí vymezila již zmíněna Jana Burešová.

³⁴ Kromě výše vyjmenovaných publikací se Ženskou národní radou zabývala též Nečasová v publikaci *Buduj vlast – posilíš mír!*. Denisa NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, Brno 2012.

³⁵ Alena Wagnerová v *Ženě za socialismu* upozorňuje na motivaci třídního boje v levicovém ženském hnutí, usilující o osvobození proletariátu a o nastolení socialistického řádu. Alena WAGNEROVÁ, *Žena za socialismu*, Praha 2017. Na stejnou problematiku poukazuje též M. Bahenská v *Iluzi spásy*, D. Musilová v *Z ženského pohledu* a Jechová v *Cestě k emancipaci*.

³⁶ J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen*.

³⁷ Melissa FEINBERG, *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*, Pittsburgh 2006.

Marie Bahenská, Dana Musilová a Libuše Heczková ve výše zmíněné publikaci.³⁸ Též Dana Musilová upozorňuje, že prioritou členek KSČ a komunistek byl primárně třídní boj, posléze boj za ženská práva.³⁹ V přístupu k ženské a k dělnické otázce se komunistky a sociální demokratky odlišovaly, mě zajímá jak a proč.

Pro období protektorátu⁴⁰ odkazují na publikaci Paula Rolanda,⁴¹ ve které se sice zaměřuje především na německou ženu, ale vzhledem k expanzi nacistické říše a ideologie předpokládám značný vliv i na obraz českých žen. Ženou v nacismu se zabývá též Gisela Bock⁴² a z právního hlediska s konkrétním zaměřením na protektorát Čechy a Morava Jaromír Tauchen.⁴³ Ženské odbojářské snahy zaznamenává například Květa Jechová.⁴⁴ V éře protektorátu ztratila žena úlohu ve veřejné sféře a její prvotní úděl bylo uzavření se do soukromé sféry domácnosti, zajištění jejího chodu a péče o potomstvo. Pro období protektorátu bylo pro mě důležité zachytit radikální změny v přístupu k ženské úloze a k ustanovení tradiční patriarchální rodiny. Dále se pokusím zmapovat proměny v přístupu k výchově dětí, k práci, ke vzdělání a ke kráse. Levicový tisk byl zrušen, zachovány byly pouze *Ženské noviny*, podívám se tedy především na obsahovou změnu, krátce též na formální proměnu periodika.

Období třetí republiky je z politického hlediska poměrně komplikované, a tak v příslušné kapitole vymezují specifika politického uspořádání.⁴⁵ Řada studií, které následovně vyložím, zabývající se socialistický Československem, se zaměřuje též na období třetí republiky. Výjimkou je studie Marie Láníkové a Adély Souralové, ve které zpracovaly problematiku druhé směny, a to konkrétně v letech 1945-1948, a státní snahy domácí práce kolektivizovat a institucionalizovat.⁴⁶ Vzhledem k tomu, že třetí republika nebyla pod oficiálním dohledem KSČ a existovalo nepolitické ženské sdružení Rada československých žen, tudíž se domnívám, že jde o krátké poválečné období, ve kterém skutečně existovaly snahy

³⁸ M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 207-210.

³⁹ D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 41.

⁴⁰ Záměrně vynechávám tzv. druhou republiku, jelikož se mi nepodařilo najít dochované tiskové prameny.

⁴¹ Paul ROLAND, *Ženy ve Třetí říši*, Praha 2018.

⁴² Gisela BOCK, *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*, Praha 2007.

⁴³ Jaromír TAUCHEN, *Žena v právním řádu Třetí říše*, in: *Časopis pro právní vědu a praxi* 16, 2008, č. 1, s. 81-86. Dostupné online na journals.muni.cz (6. 2. 2024)

⁴⁴ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*.

⁴⁵ Jaroslav BÍLEK – Lubomír LUPTÁK, *Československo 1945-1948: Případ hybridního režimu?*, in: *Středoevropské politické studie* 16, 2014, č. 2-3, s. 188-213. Dostupné online na journals.muni.cz (7. 2. 2024)

⁴⁶ Marie LÁNÍKOVÁ – Adéla SOURALOVÁ, *Domácí práce a druhá směna v režii československých ženských organizací v letech 1945-1948*, in: *Český lid* 102, 2015, č. 3, s. 281-306. Dostupné na ceskylid.avcr.cz (6. 2. 2024)

o lepší postavení žen, což tvrdí také Květa Jechová.⁴⁷ Ženskému hnutí v letech 1945-1948 se věnuje též Eva Uhrová v dílčích článcích.⁴⁸

Postavením žen a konstruováním genderu v socialistickém Československu se dále zabývá například – a především – Denisa Nečasová,⁴⁹ která obzvlášť v publikaci *Buduj vlast – posilíš mír!* čerpá z časopisu *Vlasta*. Dále právnička Barbara Havelková.⁵⁰ Ženské postavení na základě výzkumu právního ukotvení ženské rovnoprávnosti zmapovala Alena Wagnerová⁵¹ a retrospektivní reflexi identity „socialistické ženy“ poskytla Kateřina Zábrodská analýzou rozhovorů.⁵² Zábrodská touto publikací vyvrací dobový narativ, konstruující vztahy mezi muži a ženami coby naprosto rovnoprávné a bezproblémové, a poukazuje na hlubší komplexnost žité reality. V návaznosti na to se pokusím vyhledat ve *Vlastě* či v *Rozsévačce* náznaky neshod mezi ženami a muži či dokonce negativní kritiku mužů ze strany žen. Barbara Havelková období socialismu označuje jako „modernizaci bez osvobození“, což znamená, že status žen byl sice modernizován, nedocházelo však ke komplexnějšímu odlehčení ženské práce, tudíž nebyla zaručena rovnoprávnost, jak bylo politiky (a potažmo politikami) proklamováno. Navíc celá společnost žila de facto nesvobodně (byla zakázána svoboda shromažďování a projevu). Spolky a skupiny, které se zabývaly ženskými otázkami, byly omezeny, stejně jako byl omezen kulturní a každodenní život vůbec.⁵³ Na tuto tezi se v práci též zaměřím.

Autorky dále upozorňují na paradox symbolické roviny emancipované a egalitářské společnosti v kontrastu s ještě větší zátěží pro společnost – a ženy specifičtější – zapřažené v plnění pětiletého hospodářského plánu. V souvislosti s povinným začleněním všech do pracovního procesu se zaměřím na to, jakou podobu ženy-pracovnice vybrané časopisy utvářely. Ve své práci navážu na trojí úděl socialistické ženy – být veřejně činnou občankou,

⁴⁷ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*.

⁴⁸ Eva UHROVÁ, *Rada československých žen*, in: *feminismus.cz*, 22. 8. 2005, <https://www.feminismus.cz/cz/clanky/rada-ceskoslovenskych-zen> (6. 2. 2024); Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen*, in: *feminismus.cz*, 17. 10. 2005, <https://www.feminismus.cz/cz/clanky/rada-ceskoslovenskych-zen> (6. 2. 2024)

⁴⁹ D. Nečasová, *Buduj vlast – posilíš mír!*; Denisa NEČASOVÁ, *Veřejná sféra a genderová analýza po únoru 1948: příspěvek do diskuze*, in: *Studia Historica Nitriensia* 18, 2014, č. 1, s. 62-75; Denisa NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec. Příspěvek poúnorové československé společnosti*, in: *Dějiny – Teorie – Kritika* 8, 2011, č. 1, s. 60-73. Bez konkrétního zaměření na ženu také v Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československé 1948-1956*, Brno 2018.

⁵⁰ Barbara HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, in: Michal BOBEK et al. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 179-206.

⁵¹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*.

⁵² Kateřina ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem: konstruování identity „české socialistické ženy“*, in: Hana HVELKOVÁ – Libora OATES-INDRUCHOVÁ, *Vyvláštěný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*, Praha 2015, s. 285-318.

⁵³ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 185-186.

pracovnicí a matkou, analyzovaný především Denisou Nečasovou.⁵⁴ Stejnou triádu postulují socioložky ze sedmdesátých let minulého století Jaroslava Bauerová a Libuše Háková⁵⁵ a tehdejší poslanec České národní rady Emilian Hamerník.⁵⁶

Také zahraniční badatelky, na které v mé práci odkazuji, se zabývají problematikou ženské emancipace a utváření genderu v socialismu. Konkrétně Sharon Wolchik⁵⁷ a již zmíněná Melissa Feinberg, dále Alice Schuster,⁵⁸ která se však zaměřuje na sovětský svaz obecně.

⁵⁴ M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*; D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*

⁵⁵ Jaroslava BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 16-30; Libuše HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, in: Sociologický časopis 6, 1970, č. 5, s. 436-448. Obě dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)

⁵⁶ Emilian HAMERNÍK, *Postavení ženy v rodině za socialismu*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 5-15. Dostupné online na jstor.org (6. 2. 2024) Hamerník však – na rozdíl od Bauerové a Hákové – triádu nijak kriticky nehodnotí, naopak ji obhajuje.

⁵⁷ Sharon L. WOLCHIK, *Elite Strategy Toward Women in Czechoslovakia: Liberation or Mobilization?*, in: Studies In Comparative Communism 14, 1981, č. 2-3, s. 123-142; Sharon L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order: Czechoslovakia, 1948-1978*, in: Slavic Review 38, 1979, č. 4, s. 583-602.

⁵⁸ Alice SCHUSTER, *Women's Role in the Soviet Union: Ideology and Reality*, in: The Russian Review 30, 1971, č. 3, s. 260-267. Obě studie dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)

4 Prameny

Pramenem pro mou práci je ženský levicový tisk, který chápu jako ženský tisk, ovlivněný socialistickou, potažmo komunistickou ideologií. Vybraná periodika měla celorepublikovou působnost, protože regionální tisk tohoto typu nebyl vydáván.⁵⁹ Všechny mnou analyzované časopisy explicitně propagují politické snahy levicových stran či levicovou ideologii, konkrétně komunismus, socialismus a či politické cíle sociální demokracie.⁶⁰ Časopisy podrobněji popíšu v dílčích kapitolách, nyní podám jejich krátký výčet. Především, že se jednalo o dva typy časopisů. V první republice byly časopisy vydávány příslušnými politickými stranami, po druhé světové válce byly vydávány ženskými organizacemi, do kterých však vzhledem k poválečnému politickému vývoji silně pronikala levicová ideologie.

Pro období první republiky analyzuji ženský levicový tisk, vydávaný až do začátku tzv. druhé republiky (konkrétně *Ženský list*, posléze přejmenovaný na *Komunistku*, a nakonec na *Rozséváčku*) a *Ženské noviny* (1919–1945). Pro jmenovaná periodika je nutné podotknout, že do nich přispívaly nejen členky KSC či ČSSD (podle toho, zda do komunistického ženského tisku či do *Ženských novin*), ale též jejich čtenářky. Pod příspěvky jsou podepsané známé členky stran, například Betty Karpíšková (ČSSD), nebo Míla Grimmichová (KSC), nicméně častokrát jsou jména neznámá, nebo je autorka podepsána křestním jménem doplněným o místo bydliště. Čtenářky často komunikovaly s redakcí – ať již v poradenských rubrikách, či v poznámkách o časopisu, skrze vyjádření k diskuzím apod.) a tištěné odpovědi redakce doplňovaly stránky některých čísel. Vzhledem k tak úzkému vztahu čtenářek a autorek a jejich spolupodílení na utváření časopisů, alespoň co se obsahu týče, používám zjednodušené označení „komunistky“ či „sociální demokratky“, nikoliv „členky KSC a komunistické čtenářky“ či „členky ČSSD a sociálně demokratické čtenářky“.

Bohužel se nedochovaly žádné ročníky vycházející v období tzv. druhé republiky, proto toto specifické období záměrně vynechávám. V souvislosti s potíráním levicových stran v období

⁵⁹ Výjimkou je moravský časopis *Žena*, který se však v roce 1926 spojil s *Komunistkou* a posléze přeměněn v nový komunistický list *Rozséváčka*.

⁶⁰ Sociální demokracie a komunismus na stránkách mnou analyzovaných časopisů, publikovaných v období první republiky, mají zásadní rozdíl, a sice že KSC se chtěla připojit ke Komunistické internacionále (konkrétně ke třetí), ve které byly všechny komunistické strany. Společně usilovaly o nastolení celosvětového komunismu. Sociální demokracie toto odmítala, stejně jako odmítala radikální socio-ekonomicko-státní převrat a vládnutí jedné strany. KSC i ČSSD však usilovaly o státní socialismus, tedy především o zamezení privatizace dílčích institucí, jako například školství, zdravotnictví, které by následně poskytovaly služby za nedostupné ceny. Dále též odmítaly privatizaci např. fabrik (respektive výrobních prostředků), ve kterých by vznikala hierarchie mezi zaměstnavatelem (případně zaměstnavatelkou) a zaměstnanci/zaměstnankyněmi, která by vedla k exploataci a vykořisťování. Veškeré jmenované instituce a výrobní prostředky měly patřit státu, tedy de facto všem.

protektorátu byl zrušen levicový tisk kromě *Ženských novin*. Socialistickou ideologii však nahradila ideologie pod rouškou nacismu, a v souvislosti s tím došlo k poměrně zásadní transformaci jak obsahu a formy, tak funkce jmenovaného periodika, kterou se snažím ve své práci zmapovat.

V poválečném období již nebyly vydávány časopisy specificky pro levicově orientované čtenářky. To však neznamená, že periodika nenesla žádné politické či ideologické hodnoty. Cílová skupina ženských časopisů se tak rozšířila na všechny ženy. Pro těsně poválečná léta zkoumám *Československou ženu* (1945-1948), časopis Národní fronty žen, jejíž členkami byly ženy čtyř nejdůležitějších stran Národní fronty.⁶¹ Dále analyzuji *Vlastu* (1947-), časopis Rady československých žen, organizace, která se snažila navázat na prvorepublikovou Ženskou národní radu.

Posledním rámcovým obdobím mé práce je období od komunistického převratu v únoru 1948 do roku 1953, ve kterém došlo hned k několika politickým změnám.⁶² To vše deformovalo reliabilitu vedení komunistické strany a byla zahájena nová etapa vývoje komunistické politiky, proto zde záměrně svůj výzkum končím. Pro toto období zkoumám spolu s *Vlastou* také *Rozséváčku*, „časopis žen KSČ“, znovu publikovanou od roku 1952 až do roku 1954. Na rozdíl od krátkého trvání *Rozséváčky* z důvodu nízkého odběru se *Vlasta* těšila velké oblibě. Pro mou práci bude důležité zaměřit se nejen na transformaci *Rozséváčky* a její funkci, ale též na funkci *Vlasty*, zároveň zda a v jaké míře periodika odrážela hodnoty levicového proudu feminismu.

⁶¹ Československá strana lidová, Československá strana sociálně demokratická, Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická.

⁶² Například zemřel Stalin a Gottwald, díky čemuž postupně docházelo k rozpadu kultu vůdce a kvůli čemuž se pozměnilo stranické a státní vedení. Novým prezidentem se stal Antonín Zápotocký a Antonín Zápotocký se dostal do čela stranického aparátu. Docházelo k protestům proti KSČ, kolektivizace se ukázala jako nestabilní, jelikož s ní velká část rolníků stavěla na odpor. Ekonomie i společnost si prošla měnovou reformou, což znamenalo zrušení potravinových lístků a lístků na průmyslové zboží. Ceny se zvýšily a lidé přicházeli o své úspory, což vedlo k dalšímu nespokojení. Jiří PERNES, *Rok 1953 v Československu*, in: Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů 7, 2013, č. 3, s. 15-31. Dostupné online na ustrcr.cz. (6. 2. 2024)

5 Postavení žen v kontextu různých politických systémů v českém prostředí

V následujících kapitolách se budu věnovat ženskému postavení v kontextu různých politických systémů. Krátce se zaměřím na politickou státní strukturu čtyř období: první republiky, protektorátu Čechy a Morava, tzv. třetí republiky a na pětileté období poúnorového komunistického Československa. Záměrně vynechávám druhou republiku, protože během jejího krátkého trvání politická i společenská situace nebyla příhodná pro konkrétní kroky ke změnám postavení žen. Dále se v dílčích kapitolách pokusím popsat soudobou situaci žen ve vztahu k jejich právnímu i společenskému postavení.

5.1 První republika

Státní politika první Československé republiky se snažila docílit modelu demokratického státu, což se částečně podařilo – bylo dosaženo lidských práv a svobod, rovnosti před zákonem, byla rozdělena politická moc a fungovala tržní ekonomika.⁶³ Avšak ještě před vznikem první republiky byla ženám sféra politického života výrazněji zpřístupněna v roce 1912, kdy jim byla povolena účast v politických stranách a spolcích, třebaže některé strany, jako např. Strana sociálně demokratická nebo Státoprávní pokroková strana neoficiální účast žen umožnila.⁶⁴ V téže roce byla do Českého zemského sněmu zvolena poslankyně Božena Viková-Kunětická, která však svůj mandát nerealizovala.⁶⁵ Nicméně systém politických stran (silné „Pětka“ a Hradu)⁶⁶ a jejich mocenské působení na řízení státu (nehledě na politickou problematiku menšin a komplikovanou pohraniční politiku) zpochybňovalo legitimitu státní demokracie.⁶⁷ Dva roky po vzniku první republiky získaly ženy volební právo, které nahradilo volební zákon z roku 1907, umožňující volební právo všem dospělým mužům, nehledě na jejich majetek.⁶⁸ Nového práva se ženy ujaly hned při první československých volbách, ve kterých dokonce volilo více žen než mužů.⁶⁹ Rovnost žen s muži v politické, sociální a kulturní sféře

⁶³ Stanislav BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007. s. 46-47.

⁶⁴ B. OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, s. 31.

⁶⁵ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 12.

⁶⁶ Pětka – výraz pro pět nejsilnějších politických stran: národní socialisté, lidovci, agrární strana, národní demokraté, sociální demokraté, Hrad – výraz pro T. G. Masaryka a okruh jeho poradců (např. Edvard Beneš). Viz S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 51-71.

⁶⁷ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 71-82.

⁶⁸ P. HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, s. 116.

⁶⁹ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 74.

proklamovala Washingtonská deklarace,⁷⁰ stejně tak i progresivní, liberalizující ústava z roku 1920 oficiálně (nikoliv v praxi!) bránila třídní a genderové nerovnosti.⁷¹

Hned po vzniku Československé republiky zasedali v Revolučním národním shromáždění ženy⁷² i muži, byť s mužskou převahou. Nejvyšší počet političek, které byly součástí sněmovny i senátu, patřil do Komunistické strany a do německé a československé sociálně demokratické strany.⁷³ Třebaže se spousta političek zaměřila na ženskou rovnoprávnost, žádná strana se neshodla na její podobě. Přesto však vznikaly ženské odbory či organizace,⁷⁴ například liberální Ženská národní rada, která se snažila o apolitický a ucelený přístup k emancipaci. Důležitým nástrojem ke komunikaci a propagaci názorů žen-političek se stala tištěná média.⁷⁵

Důležitým orgánem, zastávajícím ženskou problematiku, byla již zmíněná Ženská národní rada, založená v roce 1922 jako apolitická organizace. Dala si za úkol prosadit rovnoprávnost žen, kterou slibovala ústava, a také chránit zájmy žen a matek.⁷⁶ Zakladatelkou byla Františka Plamínková (členka Československé strany národně socialistické), která se v roce 1925 stala senátorkou. Představitelky Ženské národní rady věřily, že všichni demokraté budou sdílet myšlenku naprosté ženské rovnoprávnosti, a tudíž byly přesvědčeny, že bude snadné prosadit ženskou emancipaci ve všech aspektech.⁷⁷ Problematickou však zůstala ve společnosti stále zakořeněná patriarchální tradice.⁷⁸

Hlavními cíli Ženské národní rady bylo například ženské vzdělání, výdělečná práce žen a ochrana mateřství.⁷⁹ Členky Ženské národní rady spolu s kvalifikovanými odbornicemi v organizaci a s kvalifikovanými odborníky mimo organizaci připravovaly podklady, které pak posloužily k veřejným jednáním, k diskusím s politiky, a k edukaci širší veřejnosti. Paralelně

⁷⁰ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 464. Washingtonská deklarace také slibovala rovnost všech nejen nehledě na pohlaví, ale též nehledě na třídní klasifikaci či náboženské vyznání. Zároveň odepřela práva šlechtě, což posílilo demokratickou politiku, založenou na rovnosti všech občanů státu. Srovnej M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 29.

⁷¹ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 5.

⁷² Například Božena Ecksteinová, Betty Karpíšková, Luisa Landová-Štychová, Anna Malá, Božena Viková-Kunětická, Františka Zemínová.

⁷³ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Ženy v českých zemích*, s. 464-473

⁷⁴ Kromě organizací byly zakládány též kluby přátel ženského hnutí, které nabízely vzájemnou podporu. Přístup do nich měli i muži. K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 74.

⁷⁵ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Ženy v českých zemích*, s. 468-469.

⁷⁶ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 74.

⁷⁷ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 57-58.

⁷⁸ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 3-4.

⁷⁹ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 56-82.

fungovala též Mezinárodní rada žen, ve které působily též některé představitelky Ženské národní rady.⁸⁰

Politicky, v souvislosti s rozdělením genderových rolí na soukromou ženu a veřejného muže, zápolily s percepcí společnosti. Přestože byly ve své práci aktivní, převažoval názor, že „žena se do politiky nehodí“. Nebyly tedy většinou společností vnímány kladně.⁸¹ Neustále tak musely obhajovat svou autoritu pod nátlakem tradičního pojetí ženského údělu, a sice mateřství, se kterým se pojila představa ženy coby pečovatelské bytosti, která má nanejvýš kultivovat politický prostor a dohlížet na morálku.⁸² Politická aktivita žen tedy byla vnímána výrazně genderově a kvůli tomu se jejich činnost redukovala na specifické, „typické“ ženské problémy, jako mateřství, podpora dětí, boj proti prostituci, alkoholismu atd.⁸³

Denisa Nečasová v publikaci *Buduj vlast – posílíš mír* v této souvislosti poukazuje na strach z nabourání genderového řádu, ve kterém mají superiorní roli muži. Ti byli neochotní ženám připouštět zásadnější politickou roli, díky které by měly reálnou možnost podílet se na zásadních celospolečenských změnách. To vše přesto, že snahy zakomponovat ženy do státoprávních, politických struktur byly chápány jako úspěšné.⁸⁴

Nesmím opomenout, že po vzniku Československé republiky se proměnila instituce manželství. Jedním z cílů první republiky totiž bylo oprostít stát od církve,⁸⁵ proto v roce 1919 proběhla částečná sekularizace manželství – sňatek mohl být jak civilní, tak církevní. V témže roce byla v Národním shromáždění předložena novela, která se zabývala manželskou rozlukou. Katoličtí poslanci ji však odmítli, obávali se totiž mravního úpadku (žen). V téže době se v levicově orientovaných kruzích hovořilo o volné lásce,⁸⁶ sexualita se tedy stala politickým tématem.

Důležitým tématem prvorepublikové⁸⁷ ženské politiky byla legalizace interrupce, která patřila mezi leitmotivy časopisů jak komunistek, tak sociálních demokratek. V Československé republice trestný zákoník, platný ještě z dob Rakouska-Uherska, interrupci kriminalizoval

⁸⁰ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 75-76.

⁸¹ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 58. T. G. Masaryk v letech 1902-1902 ve své přednášce *Žena a politika* explicitně podpořil právo žen působit v politice, zároveň vyjádřil obavu, že muži ženy v na takovém vysokém místě nepřijmou. Řešení viděl v demokratické výchově dětí. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 27.

⁸² M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 468.

⁸³ Tamtéž, s. 46.

⁸⁴ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír*, s. 59.

⁸⁵ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 45.

⁸⁶ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 110-125.

⁸⁷ Nutno podotknout, že o legalizaci interrupce se polemizovalo též v poválečných letech. Diskuse a úvahy o paragrafu 144 lze nalézt v časopisu *Národní fronty žen Československá žena*.

v paragrafech 144-148; trestně stíhána mohla být nejen samotná žena, ale též ti, kteří interrupci prováděli či jí asistovali.⁸⁸

Mateřství bylo dalším výrazným aspektem ženských emancipačních snah. Levice se snažila o státní příspěvky pro matky a o pojištění matek; v roce 1924 byl tedy přijat zákon o sociálním pojištění. Matkám poskytnul lepší a dostupnější lékařskou i finanční péči.⁸⁹ Důležitým tématem byla též ochrana matky v pracovním prostředí, kterou levice také vnímala jako zásadní úlohu státu. Jeden z prvních zákonů, ustanovený po první světové válce, zakazoval noční práci žen, ženskou práci v podzemí, upravil dobu odpočinku služebnictva (povolání zastávající převážně ženami), a dokonce upravil sobotní pracovní dobu tak, aby ženy mohly domů dříve a věnovat se domácím pracím.⁹⁰ Tyto kroky měly za cíl zajistit ženám fyzické zdraví, které zaručovalo plodnost a bezpečnost plodu. V roce 1921 pracovala téměř jedna třetina československých žen. Kromě vyššího počtu žen v kvalifikovaných profesích rostl počet zaměstnaných chudých žen, které potřebovaly peníze, aby přispěly svým manželům do rodinného rozpočtu. Společnost však pracovnice nepřijala nijak pozitivně, s velkým despektem je nahlíželi především muži. Ti ženy vnímali jako někoho, kdo jim chce vzít práci; byly pro ně velkou konkurencí také díky tomu, že dostávaly nižší platové ohodnocení než muži, a tak se staly příhodnou pracovní silou.⁹¹

Ve 20. letech se zvyšovala celková nezaměstnanost, již v roce 1922 bylo až 400 000 obyvatel Československa nezaměstnáno, a tak během následujícího roku docházelo k prvnímu velkému propouštění vdaných žen ze zaměstnání. O možnost výdělků tak přišly například pracovnice v některých státem vedených sektorech, jako například pošta či železnice.⁹² Uvolněná místa pak získali muži. Od roku 1929 se ve státním hospodářství výrazně projevil problémy s odbytem spotřebního průmyslu a zemědělské výroby, a v roce 1931 se na území Československé republiky odrazila hospodářská krize.⁹³ Hospodářská krize 30. let vedla v roce 1934 a v roce 1935 k druhé vlně hromadného propouštění žen ze zaměstnání.⁹⁴ Návrh podal tehdejší ministr financí Karel Engliš. Vdané ženy či ženy pracující ve státní správě měly opustit

⁸⁸ Tamtéž, s. 129-131.

⁸⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 220.

⁹⁰ Tamtéž, s. 466.

⁹¹ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 100-101.

⁹² K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 74 Kromě propouštění vdaných žen měl nezaměstnaným pomoci 1925 gentský systém, zavedený v roce 1925, který v podstatě zaručoval finanční příspěvky od státu. Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA, *Dějiny českých zemí*, Praha 2018, s. 420.

⁹³ Vzhledem k tomu, že československý zahraniční obchod se sousedními státy byl téměř neexistující, stát zaměřil svůj zřetel na výrobu zbraní a na jejich vývoz mj. do Jižní Ameriky, a investice pak směřovaly např. do výstavby silnic. Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA, *Dějiny českých zemí*, s. 429.

⁹⁴ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 124.

své pozice a ženám mladším 20 let bylo začlenění do pracovního procesu omezeno. Návrh podpořil Edvard Beneš.⁹⁵

Zatímco se první republika snažila zlepšit státní rozpočet, věnovala se Ženská národní rada problematice propouštění vdaných žen ze zaměstnání, které se jim však nepodařilo zastavit. Uvědomovaly si, že takovéto kroky jsou vůči ženám diskriminující, což spolu s hospodářskou krizí také rezonovalo v námi probíraných ženských časopisech. Upření ženám možnost finančně se osamostatnit upevnilo jejich existenční závislost na manželovi a znovu je uzavřelo v domácnosti. Současně také stálo v kontradikci vůči proklamované demokratické politice první republiky, třebaže tyto omezující kroky vůči ženskému zaměstnání nebyly většinovou společností vnímány nedemokraticky.⁹⁶ Je nutné zmínit, že hospodářská krize rozpoutala řadu nevolí i ze strany mužů. Dělníci na počátku třicátých let pořádali stávky a průvody, které byly častokrát potlačeny policií, někdy i se ztrátou na životech v řadě dělníků.⁹⁷ Hospodářská krize 30. let, vypjaté vnitropolitické vztahy a též nepokojné zahraniční politické vztahy vedly v září roku 1938 k Mnichovské dohodě, čímž byla ukončena první Československá republika.

Okrajově zmíním politické zaměření na ženskou otázku ve venkovském prostředí. Jana Burešová ve studii *Ženské spolky a zemědělské ženy v období první Československé republiky* zmapovala, jak a jaké ženské spolky působily na venkovské ženy a ženy pracující v zemědělství. Venkovanky se coby voličská síla staly cílovou skupinou nejen liberálních spolků, ale též spolků katolických. Na přelomu 19. a 20. století spolky směřovaly své snahy k politické aktivizaci a k edukaci venkovských žen.⁹⁸ Proti ženskému hnutí se stavili katolíci i katoličky, především tedy Lidová strana,⁹⁹ a také ti, kteří liberalizaci žen vnímaly jako ohrožení tradiční rodiny (například Agrární strana).¹⁰⁰ Venkovská žena byla vnímána jako důležitý prvek kontinuity národa, jako nositelka vědomostí a tradičních hodnot, které předává svým dětem,¹⁰¹

⁹⁵ Předseda vlády v letech 1935-1938, člen agrární strany.

⁹⁶ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 125-128.

⁹⁷ Jaroslav PÁNEK – Oldřich TŮMA, *Dějiny českých zemí*, s. 430-431.

⁹⁸ Při republikánské straně za první republiky na venkově působil Československý odbor pro zájmy venkovských žen; mezi hlavní členky patřily například Ludmila Zatloukalová-Coufalová (předsedkyně odboru, členka agrární strany a poslankyně v Národním shromáždění), Růžena Štěpánková (jednatelka odboru). Vydávaly vlastní časopis, věnující se mj. venkovské ženě, pod názvem *Zvěstování*. Jana BUREŠOVÁ, *Ženské spolky a zemědělské ženy v období první československé republiky*, in: Ivo FROLEC – Blanka RAŠTICOVÁ, *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.-18. 5. 2000, Uherské Hradiště 2000, s. 249-258.

⁹⁹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 470-471. Nakonec však agrárníci i lidovci podpořili volební právo pro všechny. M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 33.

¹⁰⁰ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 5-6.

¹⁰¹ J. BUREŠOVÁ, *Ženské spolky a zemědělské ženy v období první československé republiky*, s. 250-252.

proto se lidovci a agrárníci zaměřili právě na venkovanky, které sloužily jako nástroj k udržení modelu tradiční patriarchální rodiny. Feministky se snažily na venkovanky zapůsobit, jelikož vnímaly, že politická emancipace je nedostatečná a stále dochází k bezpráví žen v soukromé sféře. Patriarchát byl na venkovně výraznější, vzhledem k nižší vzdělanosti i zaměstnanosti.¹⁰²

5.2 Druhá republika a protektorát Čechy a Morava

V září 1938 proběhla Mnichovská konference, ve které došlo k proměnám geopolitických celků či k vytvoření nových – vznikl samostatný Slovenský stát a pohraničí Čech bylo připojeno k nacistickému Německu. Do založení protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 existovala tzv. Druhá československá republika, chápána spíše jako přechodné období, během kterého postupně docházelo ke ztrátám demokratických společensko-politických hodnot a k proměně vnitrostátní politiky.¹⁰³

Změna politického režimu přinesla zásadní změny též pro ženu. Nacistická ideologie ženu znovu a s ještě větším důrazem zasadila do role rodičky, manželky, zbožné ženy – nacismus hlásal heslo *Kinder, Küche, Kirche*.¹⁰⁴ Nacismus je inherentně misogynní ideologie; pro Hitlera byla „nacionálněsocialistická revoluce čistě mužská záležitost“, ženská funkce byla redukována na reprodukci silných Němců a ženské politické snahy byly vnímány jako něco zanedbatelného a triviálního.¹⁰⁵ NSDAP v podstatě po ženách požadovala odstup z politiky a návrat k rodině a k podpoře manžela.¹⁰⁶

Druhá republika a posléze také protektorát si osvojily nacistický model ženy manželky, rodičky, zbožné bytosti. I v českém prostředí byla rodina vnímána jako základ národa, ženy měly být navraceny rodinnému životu, péči o děti, domov a pracujícího manžela.¹⁰⁷ V Německu i v nacisty okupovaných zemích nesměly ženy pracovat na důležitých pozicích či ve veřejné

¹⁰² M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 33.

¹⁰³ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 83.

¹⁰⁴ Paul ROLAND, *Ženy ve třetí říši*, Praha 2018, s. 62. Paul Roland ve své knize *Ženy ve Třetí říši* předkládá dobovou ideu ideální, něžné, skromné, pečující a věčně reprodukcující ženy, nicméně poukazuje na to, jak taková žena nebyla v praxi úplně jednoznačná. Přestože existovaly mj. tábory pro budoucí manželky SS, ve kterých měly být ženy vychovány v ideální mužovu přítelkyni a pečovatelku jak o děti, tak o domácnost, koexistovaly též ženy, které se podílely na masinérii nacistických totalitárních praktik. Ukazuje tím na paradox nacistického Německa v přístupu k ženám, kdy na jedné straně měla být žena pečující, darující život, zároveň však byly ženy paralelně využívány/samy spolupracovaly v udržení nacistického režimu. Zaměstnány nebyly jen na úřadě, ve výrobě či v potravinářství, ale též např. jako dozorkyně ve věznicích, nebo veřejně podporovaly nacismus. Zvláštní postavení měly manželky předních nacistů, například Magda Goebbels.

¹⁰⁵ P. ROLAND, *Ženy ve třetí říši*, s. 76-82.

¹⁰⁶ J. TAUCHEN, *Žena v právním řádu Třetí říše*, s. 81. Nejen nacionální socialismus, ale též fašismus sdílel kult silného, zdravého a velmi superiorně maskulinního mužství. Nejen nacionální socialismus, ale též fašismus sdílel kult silného, zdravého a velmi superiorně maskulinního mužství. G. BOCK, *Ženy v evropských dějinách*, s. 249.

¹⁰⁷ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 163.

správě. Na druhou stranu ženám, pracujících v dělnických profesích, byla věnována vyšší péče než mužům, a to kvůli jejich povinnosti a proklamovaného poslání rodit děti. Byla nařízena některá ochranná opatření a snahy též směřovaly ke snížení pracovní doby, což nicméně bylo častokrát těžko udržitelné, vzhledem k nedostatku mužské pracovní síly a k výrobním potřebám.¹⁰⁸ Ženám byla upřena účast na veřejných debatách či v politických organizacích, protože byly příliš „neinteligentní“ a politika pro ně byla příliš „duševně náročná“, navíc by politická činnost mohla mít na ženu „neblahé dopady“, kvůli kterým by nemohla zaopatřit klidný rodinný život.¹⁰⁹

Za nacistické okupace byla zpřísněna cenzura a svobodné vyjadřování bylo potlačováno. Následkem toho vznikaly místní i zahraniční protinacistické organizace. Odboj spolu s levicově orientovanými stranami byly státem potlačovány a perzekuovány. Odbojářky, například Milena Jesenská,¹¹⁰ se otevřeně vyjádřily proti odpírání určitých zaměstnání ženám.¹¹¹ Cílem praktik nacistického represivního aparátu byli především členové¹¹² a členky KSČ. Zatčené komunistky, socialistky či sociální demokratky nacisté popravili, například Františku Plamínkovou (národní socialistka), některé zemřely v koncentračních táborech, kupříkladu Josefa Jabůrková (komunistka) či Betty Karpíšková (sociální demokratka).¹¹³

Ženská emancipace byla za nacismu potlačována a současně docházelo k její regresii. Čeští nacionální socialisté věřili, že feminismus a práva žen způsobila morální úpadek, především úpadek instituce manželství. S cenzurou a potlačením svobodného vyjádření vznikaly tajné protinacistické odboje, ale také feministky byly nuceny svou práci podnikat v utajení. Členky Ženské národní rady musely pracovat v menších skupinách, které poskytovaly prostor pro politické diskuse a knižní kroužky pro ženy. Snažily se zachovat feministické myšlenky a poskytovat je širší veřejnosti. Vše samozřejmě pod hrozbou perzekuce. Ženská národní rada mj. vyjednávala s protektorátními úřady a snažila se znovu prosadit práva žen

¹⁰⁸ J. TAUCHEN, *Žena v právním řádu Třetí říše*, s. 82.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 176-185.

¹¹⁰ Milena Jesenská v době nacistické okupace působila v protinacistickém odboji a otevřeně svůj postoj vyjadřovala v ilegálním časopisu *V boj*. Pomáhala mj. židovským rodinám emigrovat. Pavel HLAVATÝ – David HERTL, *Neklidná, temperamentní, svobodomyšlná i tvrdohlavá. Nejen taková byla Milena Jesenská*, in: plus.rozhlas, 17. 5. 2021. Dostupné online na plus.rozhlas.cz (6. 2. 2024)

¹¹¹ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 168.

¹¹² Asi nejznámější výpověď nacisty zatčeného komunisty je *Reportáž, psaná na oprátce* od Julia Fučíka. Ten se po válce – spolu s Jožkou Jabůrkovou – stal ikonou protinacistického komunistického odboje.

¹¹³ Jan KOUŘIMSKÝ, *Postavení československého Senátu v politickém systému První republiky*, diplomová práce, Praha 2013. Dostupné ke stažení na theses.cz. (7. 2. 2024)

(například lepší vzdělání a znovuzapojení do státních zaměstnání), avšak marně. Po popravě Františky Plamínkové v červnu 1942 se Ženská národní rada rozpadla.¹¹⁴

5.3 Krátké trvání třetí republiky

Po skončení druhé světové války v květnu roku 1945 a před tzv. únorovým komunistickým převratem v roce 1948 existovala třetí Československá republika. Politický režim tohoto mezidobí označují Jaroslav Bílek a Lubomír Lupták ve své studii *Československo 1945-1948: Příklad hybridního režimu?* jako variantu hybridního režimu,¹¹⁵ jakýsi průsečík liberální demokracie a autoritářských režimů.¹¹⁶ Revidují tak představu poválečného Československa coby čistě znovu-demokratického státu.

Politický vývoj v tomto časovém vymezení výrazně ovlivnila dohoda o spolupráci se Sovětským svazem,¹¹⁷ která přeorientovala československou zahraniční politiku k Sovětskému svazu.¹¹⁸ Byla sestavena nová vláda, která v listopadu v roce 1945 ustanovila Košický program, favorizující SSSR. Byla modifikována a omezena demokratická dělba moci, politickou základnou se stala Národní fronta, vznikl prozatímní parlament, spolupracující se Slovenskou národní radou. V Československu se rozšířily národní výbory, které fungovaly jako místní mocenské orgány, zasahující do státoprávní politiky.¹¹⁹ Komunistická strana Československa během Třetí republiky prováděla mnoho kroků, aby získala politickou moc. Jedním z nich byla strategie získat co nejvíc žen, které by je volily. Důraz byl proto kladen na nastolení socialismu, který měl zaručovat větší státní podpory ženám, možnosti vyššího vzdělání, kvalifikace a zaručení kolektivní pomoci v domácích pracích a výchově dětí, dále rovné ekonomické ohodnocení apod.¹²⁰

¹¹⁴ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 185-199.

¹¹⁵ Autoři pracují s konceptem hybridního režimu Leah Gillbert a Payama Mohseniho, třebaže by podle jejich teorie – jak upozorňuje J. Bílek a L. Lupták – třetí Československá republika nebyla úplným hybridním režimem, vzhledem k problematice vymezení časového kritéria, jak dlouho by musel/měl takový hybridní režim existovat. Jaroslav BÍLEK – Lubomír LUPTÁK, *Československo 1945–1948: Příklad hybridního režimu?*, *Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review* 16, 2014, č. 2-3, s. 188-213. Dostupné online na journals.muni.cz. (7. 2. 2024)

¹¹⁶ J. BÍLEK – L. LUPTÁ, *Československo 1945-1948*, úvod.

¹¹⁷ Zde není jasné, kdy k domluvě o vzájemné spolupráci Československa a Sovětského svazu došlo, zda v roce 1939, ve kterém Edvard Beneš vyjednával se sovětským velvyslancem (J. BÍLEK – L. LUPTÁ, *Československo 1945-1948*, úvod), či až koncem roku 1943, kdy Beneš se SSSR uzavřel přátelskou smlouvou (S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 118).

¹¹⁸ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 118.

¹¹⁹ J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemích*, s. 482.

¹²⁰ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 197.

Dále KSČ zakládala národní výbory,¹²¹ které existovaly až do listopadu 1989. Národní výbory byly důležitou součástí politické agendy KSČ, mnoho jich vznikalo jak ve městech, tak na venkově. I do nich se členové KSČ v počátečních letech komunistické vlády snažili zapojit ženy, které tak sloužily jako nástroj politické agitace a též reprezentace socialismem slibované emancipace. Nicméně i prostředí národních výborů bylo genderované. Muži však nadále zastávali vedoucí pozice; do čela národních výborů se ženy postavily pouze ve vesnicích či v malých městech, a to na poměrně krátké období (necelý měsíc), nicméně po roce 1950 tento trend upadal a ve vedení zůstali muži.¹²² Přestože mohly být ženy opět politicky aktivní, nebyla jejich iniciativa v politice coby mužské doméně nijak významně podporována. Jak píše Denisa Nečasová, aktivita funkcionářek byla muži nahlížena „s ironií a zlomyslností“ a s celkovým despektem.¹²³

Po skončení války vznikla nová organizace žen, navazující na aktivity Ženské národní rady a na liberální proud feminismu, pod názvem Rada československých žen, v čele s Miladou Horákovou. Nicméně s Radou čs. žen nechtěly některé členky bývalé Ženské národní rady spolupracovat.¹²⁴ Hlavní činností Rady čs. žen bylo sdružovat jiné ženské spolky a řídit jejich společnou práci. K Radě čs. žen se připojily členky z Revolučního odborového hnutí a ze Svazu československé mládeže.¹²⁵ Hlavní snahy členek Rady čs. žen bylo udržet ženské hnutí v celku.¹²⁶ Také mediální reakce na založení Rady československých žen byla poměrně laxní. Denisa Nečasová upozorňuje, že kromě *Mladé fronty* žádné periodikum na nově vzniklou organizaci nereagovalo.¹²⁷

¹²¹ Hlavním cílem národních výborů bylo posílit lidově demokratické zřízení, dohlížet na účast plnění pětiletok, podíl na obraně státu a národní bezpečnosti a zajištění podmínek pro zemědělskou a průmyslovou výrobu. Sloužily také především k upevňování a reprezentování socialismu a komunistické vlády, a zároveň k omezování „kapitalistických prvků“. Denisa NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec*, s. 61-62.

¹²² Denisa NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec*, s. 63-65. Mezi další kroky KSČ na cestě k převzetí státní moci bylo upevnění vztahů se Sovětským svazem (mj. například členství v ROH), agitace občanů, povzbuzování k politickým demonstracím a infiltrace ČSSD (která se posléze rozštěpila na dvě frakce – v jedné byli ti, kteří chtěli spolupracovat s KSČ a v druhé ti, kteří nechtěli). J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemích*, s. 510-514. Začátkem roku posílily též komunistické, polovojenské Lidové milice, což naznačovalo hrozbu proti nekomunistům. Nicméně milice zůstali pasivní a snad o nich nekomunisté ani nevěděli. (J. BÍLEK – L. LUPTÁK, *Československo 1945-1948*. Politické soutěžení se neobešlo bez mediálních sporů, a tak bylo omezeno vydávání nekomunistického tisku (byly např. zastaveny dodávky papíru a komunističtí dělníci v tiskárnách odmítaly periodika tisknout) J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemích*, s. 510.

¹²³ D. NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec*, s. 66.

¹²⁴ Tamtéž, s. 85.

¹²⁵ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 79.

¹²⁶ Respektive snažili se o univerzální jednotu žen, jejichž centrem by byla právě Rada československých žen. D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír!*, s. 86.

¹²⁷ Periodika *Lidová demokracie*, *Svobodné slovo* a *Rudé právo* se k Radě československých žen nijak nevyjádřilo. D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír!*, s. 82.

Druhou ženskou organizací byla Národní fronta žen. Zakladatelky byly členky KSČ.¹²⁸ Nová organizace byla „ženským“ oddílem Národní fronty a politicky se přiklápěla spíše ke KSČ.¹²⁹ Vydávaly vlastní časopis pod názvem *Československá žena*. Třebaže Národní fronta žen byla organizační jednotkou, nedisponovala stanovami ani např. jednacím řádem, proto nelze tvrdit, že by šlo o plnohodnotný spolek.¹³⁰ Národní fronta žen měla sdružovat ženy, působící ve všech stranách obsažených v Národní frontě,¹³¹ a zároveň se k nim měly připojit i bývalé členky Ženské národní rady a členky jiných bývalých ženských spolků. Tím chtěly dospět k unifikaci ženského hnutí, s čímž však některé ženy nesouhlasily a trvaly na pluralitě ženských spolků a jejich činností. Problematické vztahy se odvíjely také od odlišných názorů ohledně fungování organizace. Řízení Národní fronty žen spolu s řešením ženské problematiky měly být artikulovány unisono, což se ne vždy dařilo. Zároveň většina členek upřednostňovala stranické zájmy před vším ostatním, což stálo v cestě jiným otázkám. Po únorovém převratu byla Národní fronta žen rozpuštěna.¹³²

5.4 Socialistické Československo

Vládní a výkonnou moc oficiálně zastávala vláda, nicméně opravdovým mocenským činitelem byl ÚV KSČ. Je však nutné si uvědomit, že Československo bylo vázáno na Sovětský svaz, tudíž se politické rozhodování o československém státu odehrávalo též mimo jeho hranice.¹³³ Stanislav Balík rozlišuje tři období poválečného Československa dle Linzovy¹³⁴ klasifikace nedemokratických režimů. Období po komunistickém převratu do roku 1953 Stanislav Balík označuje jako „úvodní, nejrepresivnější fázi režimu“. Společnost byla mobilizována, do všech oblastí společenského života pronikala politická ideologizace, byl vyloučen politický pluralismus, probíhaly politické čistky v podobě vykonstruovaných monstrprocesů, existoval silný kult vůdcovství (v té době Stalina a Gottwalda), státní území bylo ohraničeno a

¹²⁸ Tamtéž, s. 86.

¹²⁹ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 80.

¹³⁰ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír!*, s. 87.

¹³¹ Československá strana lidová, Československá strana sociálně demokratická, Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, slovenské levicové strany a později i další organizace.

¹³² D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír!*, s. 86-88.

¹³³ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 135.

¹³⁴ Juan José Linz byl španělsko-americký politolog. Zabýval se především demokratickými, autoritářskými a totalitními režimy. Heslo *Juan Linz*, in: Britannica. Dostupné online na britannica.com. (7. 2. 2024)

izolováno.¹³⁵ Nejen politika, ale též hospodářství se změnilo – nově bylo plánované na pět let dopředu, zemědělství prošlo násilnou kolektivizací, byl posílen těžký průmysl.¹³⁶

Snaha o kolektivní jednotu neprobíhala pouze na hospodářské úrovni, přímo se dotýkala privátní každodennosti jednotlivců. Již jsem zmiňovala kolektivní výchovu v podobě institucí pro děti, kolektivních vývařoven, prádelen apod., vše slibované KSČ. Ještě dodám koncept koldomů, tedy kolektivních domů, které měly poskytovat prostor pro kolektivní tělo společnosti. Kolektivismus, propagovaný v začátku 50. let, upřednostňoval kolektiv před individualismem. Jedinec se měl plně identifikovat nejčastěji se svou profesí, protože právě představa důležitosti každé práce a každého jednotlivce, kterou práci zastává, přispívala ke kultu pracovní společnosti, do které ti, kteří ničím nepřispívají, nepřísluší.¹³⁷ Nicméně, jak tvrdí Martin Franc,¹³⁸ kolektivismus a snaha unifikovat společnost nepůsobila nijak kriticky výrazně v osobním životě obyvatel Československa – tendence vnucovat normativní podoby určitých kolektivů na úkor kolektivů jiných a na úkor individuality naopak posílilo individualismus a uzavřenost jednotlivců ve vlastních rodinných okruzích.¹³⁹ Tehdejší politická ideologie se samozřejmě promítla též v kultuře. Snahy socialistické kultury směřovaly k vytvoření samostatné, uzavřené kulturní jednotky, která se vymezovala vůči „starému světu“. Nové normativní kulturní praktiky utvářely vlastní literaturu, divadlo, film, výtvarné umění, vlastní rétoriku, chování a etiketu.¹⁴⁰

Smrt Stalina v březnu roku 1953 povzbudila vlnu veřejných protikomunistických činností – např. ještě v týž den byl uskutečněn bombový útok na sekretariát ÚV KSČ. Motivaci k nepokojům podpořila smrt Gottwalda, který zemřel koncem března téhož roku. Po smrti dvou ikon komunistického režimu docházelo ke stávkám, demonstracím a veřejným proklamacím

¹³⁵ S. BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, s. 135-136. Politická závislost na SSSR se odrazila také na tzv. sovětizaci. Československo se velmi otevřeně a velmi ostentativně hlásilo k sovětskému řízení státu, k sovětské společnosti, sovětské práci apod. (Martin FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu v padesátých a šedesátých letech 20. století*, in: Jaroslav PAŽOUT (ed), *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*, Praha 2015, s. 18-34) Zkrátka Sovětský svaz se stal ultimátní inspirací a ikonickým místem úspěšného socialismu, ke kterému každý stát měl aspirovat, přestože například sovětské Rusko si nikdy nevedlo tak dobře, jak se komunističtí kádři snažili prezentovat. „Země, kde zítra znamená včera“ pregnantně vyjadřuje absurditu a deziluzi celého sovětského utopického světa.

¹³⁶ J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemí*, s. 521-522.

¹³⁷ M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*, s. 19-20.

¹³⁸ Martin Franc je historik, který se specializuje na dějiny každodennosti a stravování a na vědní politikou. Zabývá se převážně 20. stoletím. Heslo *Martin Franc*, in: Masarykův ústav AV ČR. Dostupné online na mua.cas.cz. (7. 2. 2024)

¹³⁹ M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*, s. 20-21.

¹⁴⁰ Vladimír MACURA, *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha 2008, s. 170. Martin Franc konstatuje paradox dvou paralelně existujících kultur – kultury proletářské, pohrdající měšťáckým životním stylem, a kultury kvalifikovaných dělníků, „pracujících inteligence“, kteří přejímali kulturní tendence a chování buržoazie. M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*, s. 22.

protikomunistických hesel.¹⁴¹ Ve stejný rok se členové KSČ rozhodli provést kroky, které měly za cíl vyřešit hospodářské problémy, a tak zavedli nevýdařenou měnovou reformu.¹⁴² Reforma navíc vedla ještě k vyššímu pracovnímu nasazení žen, protože pro valnou většinu domácností se druhý plat stal nutností.¹⁴³ Od druhé poloviny 50. let začala komunistická strana částečně ztrácet svou moc i ve veřejném politickém diskurzu.¹⁴⁴

Pouňorová politika socialistického státu se mj. zaměřila na expanzi právně zakotvené emancipace žen. Rovnoprávnost byla ženám garantována prostřednictvím právních kroků, které cílily zamezit diskriminaci na základě pohlaví, a díky státním podporám žen-matek.¹⁴⁵ Rovnoprávné postavení zaručovala ústava z roku 1948,¹⁴⁶ ve které stát sliboval ochranu rodině, a rodinný zákon z roku 1949, který byl připravován ještě před únorovým převratem. Podílela se na něm Milada Horáková. Jeho základní principy byly rovnoprávnost mezi mužem a ženou, státní ochrana manželství, rodiny a mateřství.¹⁴⁷ Současně zrušil mužskou roli coby hlavy rodiny a zároveň umožnil podání žádosti o rozvod i bez souhlasu manžela.¹⁴⁸ V roce 1957 byla zlegalizovaná interrupce, třebaže bylo zapotřebí lékaře a komise ke schválení zákroku a zároveň musela mít žena konkrétní důvody (materiální nouze, rozpad rodiny, znásilnění...). Interrupce mimo zdravotnickou instituci byla ilegální.¹⁴⁹ Legalizace interrupce navíc prohloubila zájem o antikoncepci.

Zlepšily se možnosti ženského vzdělání a zvýšil se počet studentek (i studentů) a navýšila se zaměstnanost žen vzhledem k jejich zapojení do výrobního průmyslu. Tomu navíc přispěla ústavně (z roku 1948 a 1960) daná povinnost práce.¹⁵⁰ Melissa Feinberg tvrdí, že hlavním cílem nového Československa bylo zajistit stejný hmotný stav pro všechny, stejné

¹⁴¹ J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemí*, s. 527.

¹⁴² Reforma chtěla mít českou měnu podloženou zlatem a připoutanou k sovětskému rublu, nová platidla, tištěná v Sovětském svazu, nahradila stará, přidělové hospodářství bylo nahrazeno volným trhem, byly vyrovnány cenové relace vázaného a volného trhu. J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemí*, s. 528.

¹⁴³ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 35.

¹⁴⁴ Začátkem roku 1956 se uskutečnil XX. Sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, na kterém Chruščov upozornil na společenské krize v SSSR a na diktátorské praktiky Stalina a jeho kádrů. Tím zvedl vlnu požadavků na liberálnější politiku v celém sovětském svazu, kterou zastavil režim Antonína Zápotockého. Během druhé poloviny 50. let se snažil zajistit politickou stabilitu a upevnit moc KSČ, což bylo uskutečněno mj. díky nové ústavě. Prokop TOMEK, *50. léta – budování totalitního státu*, in: totalita.cz, online. Dostupné na <https://www.totalita.cz/50/50.php>. (7. 2. 2024)

¹⁴⁵ S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 583.

¹⁴⁶ Havelková *gender rovnost* s. 188.

¹⁴⁷ Rodinný zákon byl během 60. let upravován. V roce 1963 princip rovnosti zněl „*Muž a žena mají v manželství stejná práva a povinnosti*“, což znamenalo, že jak muž, tak i žena museli mít zaměstnání, a dokonce implikuje, že i muž by se měl podílet na vedení domácnosti. A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 40-42.

¹⁴⁸ Barbara HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, in: Michal BOBEK et al. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 189.

¹⁴⁹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 157.

¹⁵⁰ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 200.

pracovní příležitosti a s tím spojené výhody, jako například zdravotní pojištění, což změnilo celkové chápání role jedince ve společnosti – již nezáleželo tolik na člověku jako takovém, ale na jeho schopnostech pracovat a možnostech přispívat celku.¹⁵¹ Zapojit ženu do pracovního procesu bylo navíc důležité hned ze dvou důvodů. Více pracovníc znamenalo více pracovních sil pro plnění pětiletky, a zároveň zaměstnaná žena plnila očekávání její finanční emancipace a možnost uplatnění.¹⁵² V souvislosti s pracovním nasazením se ideální ženou stala údernice, čemuž bude věnována příslušná kapitola.

Muži však nadále dostávali vyšší plat než ženy, protože ty nezastávaly tak vysoké pracovní pozice a „ženské“ profese nebyly tak ekonomicky prosperující. Navíc bylo více kvalifikovaných mužů než žen.¹⁵³ Nové pracovní právo zajišťovalo pracovnícím ochranné podmínky,¹⁵⁴ které „zohledňovaly jejich společenskou funkci v mateřství a při výchově dětí.“¹⁵⁵ Pro ideu ženské emancipace v socialismu též měla přispět vyšší kvalifikace žen a jejich uplatnění v netradičních (tedy v nefeminizovaných) zaměstnáních (jako například exaktní vědy, chirurgie).¹⁵⁶ Tím by socialismus nejenže nabourával představu maskulinních a femininních povolání, také by zapojil více žen do pracovního procesu. Integrace žen do technických – „ve své podstatě maskulinních“ – oborů by znamenalo významnější začlenění žen do pracovního procesu.¹⁵⁷

Větší problém znamenala feminizace spodních pracovních pozic a maskulinizace pozic vyšších. Fakt, že muži zastávali vyšší pozice než ženy, a mívali též vyšší plat, ještě více posílil jejich pozice živitele rodiny. Muži tak museli stále směřovat k vyššímu platovému hodnocení, než měly jejich manželky, jinak by narušili svou genderovou roli.¹⁵⁸ Vertikální hierarchii lze vidět též v politickém zastoupení – muži zastávali vedoucí pozice i tam, kde bylo mnoho žen

¹⁵¹ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 196. Každopádně přese vše byly ženy převážně ve feminizovaných vědních oborech a profesích. S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 584-588.

¹⁵² A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 31; S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 598.

¹⁵³ S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 588-590.

¹⁵⁴ Ženy nesměly pracovat na takových místech, kde jim hrozilo záření, vibrace, extrémní teploty, chemikálie, zvedání těžkých břemen... Každopádně pakliže si to pětiletka či jiný plán vyžadovala, směla být pro ženy udělena v zdraví ohrožujícím zaměstnání výjimka. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 200.

¹⁵⁵ Zákon z roku 1859 zakazoval ženám pracovat v období šestinedělí a postupně byly zakazovány též práce v dolech a v podzemí. Ženám byla též s ohledem na jejich reprodukční funkci zkrácena i pracovní doba. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 187.

¹⁵⁶ J. BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, s. 26.

¹⁵⁷ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 74. Soudobý diskurz v souvislosti s tím tvrdil, že si ženy osvojovaly i „maskulinní aktivity“, ve skutečnosti však bylo např. v technických školách pouze necelých 11 % studentek (nízký počet studujících žen bylo též v zemědělských školách). S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 588.

¹⁵⁸ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 73-81.

(například v zastupitelských sborech).¹⁵⁹ Jak konstatuje Gisela Bock, v Sovětském svazu existoval „mužský proletářský kult“, což mělo vliv na proměny ženského postavení.¹⁶⁰ Dělník byl glorifikován a chápán jako hnací síla společnosti, kultury, hospodářství. Dělnice tak musely dosahovat mužských schopností a běžně sloužily spíše jako spolubudovatelky socialismu než jako samostatná jednotka. Muži na druhou stranu nepronikali do femininních profesí, respektive nemuseli.¹⁶¹

Ideologie marxismu-leninismu, podle které je nutné ženy především zapojit do veřejné sféry, tedy do politiky, veřejných činností, organizací, institucí pro vyšší vzdělání apod., výrazně rezonovala v diskurzu ženského postavení poúnorového Československa. V souvislosti s tím existovaly paralelně dva narativy – jeden tvrdil, že ženy i muži jsou si úspěšně rovni, na druhou stranu rétorika např. Klementa Gottwalda podněcovala ženy k zapojení se do veřejného života, což naznačuje neúplnost hlásané emancipace.¹⁶² V každodenním životě byly ženy stále uzavřeny v soukromé sféře, nebo se jejich veřejná sféra omezovala na malý kruh bližních a susedství, zatímco muži měli „veřejnější“ okruh přátel – například kolegy z práce,¹⁶³ kamarády z fotbalu, soudruhy z politiky. Muž zkrátka stále zůstával pojátkem rodiny s vnějším světem.¹⁶⁴

A tak zatímco oficiální rétorika nabádala ženy k angažování se např. v politice, skutečné zastoupení žen v komunistické straně bylo poměrně zanedbatelné – v roce 1955 bylo v krajském a okresním výboru dohromady necelých 25 % žen.¹⁶⁵ Politická činnost žen měla spočívat především v „politickovýchovné a osvětové činnosti mezi ženami,“ v aktivizaci ostatních žen a v jejich zapojení do „hospodářské a kulturní výstavby [...] do veřejného, hospodářského a kulturního života“ i do výstavby, politická činnost žen navíc spoléhala na

¹⁵⁹ Navíc do listopadu 1989, tedy do tzv. pádu komunismu, byly pouze dvě ženy ve vládách – od roku 1947 do roku 1963 působila Ludmila Jankovcová jako ministryně a místopředsdkyně vlády, a v letech 1954 až 1968 bylo funkční období jediné poslankyně Božena Macháčová-Dostálová. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 203.

¹⁶⁰ G. BOCK, *Ženy v evropských dějinách*, s. 240.

¹⁶¹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 31; S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 598.

¹⁶² Denisa NEČASOVÁ, *Nadčasové stereotypy o ženách v politice*, in: Milan ŘEPA et al. 19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly, Praha 2008, s. 485. Genderovou identitu a genderové vztahy konstruovaly dále tisk, literatura, film, věda... K. ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem*, s. 287.

¹⁶³ S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 596.

¹⁶⁴ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 101. Funkce veřejné a soukromé sféry se však ve vztahu k muži v komunistickém Československu zkomplikovala. Vzhledem ke státní a společenské kontrole již soukromá sféra neznamenala útočiště pro upracovaného muže vracejícího se z práce, jak tomu bylo v předchozích letech, nýbrž znamenala spíše úkryt před státní a společenskou kontrolou. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 186.

¹⁶⁵ S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order*, s. 594.

jejich spoluúčast v národních výborech a v komisích národních výborů.¹⁶⁶ Paradoxem je, jak upozorňuje Denisa Nečasová, že nebyla politická iniciativa žen v politice coby mužské doméne nijak významně podporována, přestože bylo žádoucí, aby se ženy zapojily do veřejného dění.¹⁶⁷

V předchozí kapitole jsem psala o Národní frontě žen a o Radě čs. žen (později Rada žen). Na jaře roku 1950 došlo k oficiálnímu zrušení Rady žen a k založení Československého svazu žen, který zahrnoval i slovenské ženské organizace. Důvodem byla nevyhovující práce, špatná administrativa a organizace Rady žen. Sloučení českých i slovenských ženských organizací mělo symbolizovat neoddělitelnost těchto dvou národů bratrů a sester pod vedení KSČ a korigovaných SSSR. Členové a členky KSČ (například Rudolf Slánský a Anežka Hodinová-Spurná) chápali Československý svaz žen jako organizaci budovatelskou, usilující o mír. Jeho členky se opět snažily o zajištění ženské rovnoprávnosti, o politickou agitaci a politickou edukaci žen, o budování socialismu a o utváření a upevňování mezinárodní solidarity žen-dělnic. V čele předsedaly A. Hodinová-Spurná, dále Helena Bachratá, Anna Šlechtová. Československý svaz žen – stejně jako Rada čs. žen a Rada žen – řídily činnosti jeho okresních a krajských výborů.¹⁶⁸ Československý svaz žen byl nicméně po dvou letech své existence zrušen a nahrazen Výborem československých žen. Paralelně byly vytvořeny tzv. výbory žen, které fungovaly v područí národních výborů,¹⁶⁹ jejichž funkci jsem popsala v kapitole Krátké trvání třetí republiky.

Ve společnosti byla stále zakořeněná představa přirozených rozdílů mužů a žen, což v rovině každodenního života nabourávalo genderovou ideologii socialistického státu, ve kterém si měli být všichni rovni.¹⁷⁰ Vladimír Macura ve své publikaci *Šťastný věk* popisuje, že idea rovnoprávné, egalitářské společnosti byla reflektována ve změně etiketních pravidel. Například ženy mohly vyzvat muže k tanci a nemusely čekat na jejich iniciativu. V jazykové rovině také došlo ke změnám – výrazné bylo nově nastolené oslovení „soudružka“ a „soudruh“, což implikovalo naprostou rovnost a vřelé vztahy mezi občany.¹⁷¹

Lze tedy říct, že ženy byly na symbolické rovině opravdu emancipované. Ve skutečnosti však nedisponovaly nijak výraznou politickou mocí, jejich vzdělání a kvalifikace byly stále nižší než mužů, nadále musely zastávat své tradiční ženské role v domácnosti a v rodině.¹⁷²

¹⁶⁶ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 195.

¹⁶⁷ D. NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec*, s. 66.

¹⁶⁸ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 213-232.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 325.

¹⁷⁰ K. ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem* s. 286.

¹⁷¹ Vladimír MACURA, *Šťastný věk*, s. 172-174.

¹⁷² S. L. WOLCHIK, *The Status of Women in Socialist Order*, s. 595-596.

Práce ženy v domácnosti zůstala časově náročnou, a tudíž velmi limitující, nehledě na to, že spolu s tím se žena starala též o děti, třebaže již existovaly instituce určené pro péči dětí, jako například jesle či mateřské školy.

Problematická byla tzv. „dvojitá směna“ nebo „dvojitá břemeno“.¹⁷³ Na ženu po příchodu z práce čekaly další úkoly v domácnosti, což přispívalo k jejich celkovému vyčerpání. Stejná situace platila též pro zaměstnané matky-manželky – obzvláště chudé – žijící v první republice. To mělo být, jak jsem již zmínila, v marxistické teorii řešeno tak, že se vybudují pomocné kolektivistické instituce. Alena Wagnerová konstatuje, že v Československu v padesátých letech docházelo ke stagnaci posunu ženské emancipace a marxistické řešení ženské otázky v podobě kolektivizaci domácích prací téměř upadlo v zapomnění. Komunistická vláda navíc v prvních letech svého působení nepodporovala sociální vědy (demografie, sociologie, psychologie), a tak došlo k regresi na tomto poli bádání; k rehabilitaci řečených oborů docházelo až od roku 1956.¹⁷⁴ K problematice rodiny a ženského postavení ve společnosti se socioložky (Alena Wagnerová uvádí např. Libuši Hákovou, Vlastu Fišerovou, Irenu Dubskou, mezi další zařadím Emiliana Hamerníka) znovu vrátily až ke konci šedesátých let a během let sedmdesátých.¹⁷⁵ Mezi další opomíjená témata patřilo také sexuální násilí. Dalším nedostatečně zvládnutým problémem byla prostituce. Ta nebyla vnímána jako poctivá práce, tudíž byla trestána jako „příživnictví“, třebaže se trestní právo přímo prostitucí nezabýval.¹⁷⁶

¹⁷³ Chudé prvorepublikové dělnice též v námi probíraných periodických refletovaly problematiku dvojího břemene. A vzhledem k pracovní povinnosti v socialistickém Československu se fenomén dvojí směny stal výraznějším až po roce 1948.

¹⁷⁴ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 185.

¹⁷⁵ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 28. Stejným tématem se v 70. letech zabývala též Jaroslava Bauerová, o které jsme již referovali.

¹⁷⁶ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 195-196. Ani v marxisticko-leninském pojetí ženské otázky nejsou řešena témata jako například (sexuálního) násilí na ženách, či duševní strádání žen. Násilí bylo chápáno jen jako třídní utlačování kapitalismem. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 183-184. Je zajímavé, že za první republiky komunistky a sociální demokratky podporovaly prostitutky, jelikož je vnímaly jako jim rovné – prostitutka byla někým, kdo je stejně v kapitalismu stejně vykořisťovaný jako dělnice, což je možné dočíst se v prvorepublikových levicových novinách, čemuž budu věnovat pozornost.

6 Feminismus v českém prostředí a specifika levicového ženského hnutí

Aby ženám bylo umožněno vstoupit do veřejné sféry, vznikaly emancipační snahy aktivistek po celé Evropě, v USA, v Austrálii i na Novém Zélandu. Ženská emancipace v českém prostředí nebyla aktivisticky radikální a ženské hnutí, prosazující se postupně během 19. století, bylo silně ovlivněno vlastenectvím. Na prvním místě tak byly postaveny emancipační snahy českého národa a ženská otázka zůstala druhotná.¹⁷⁷ Kromě dámských kroužků a ženských spolků (které vznikaly až během šedesátých a sedmdesátých let 19. století)¹⁷⁸ se ženskému zrovnoprávnění věnovaly především spisovatelky či ženy významných vlastenců, které se zaměřily na charitativní pomoc méně zámožným ženám.¹⁷⁹ Ženy a ženská rovnoprávnost byly podporovány i muži, jako například Vojtou Náprstkem a Karlem Slavojem Amerlingem. Česká vlastenecká společnost se emancipací žen snažila dokázat, že nejen muži, ale právě též ženy nesou vlastenecké hodnoty – které mají posléze předat svým dětem – a všichni tak mohli reprezentovat samostatnosti schopný národ.¹⁸⁰

V roce 1905 založily Teréza Nováková a Františka Plamínková Ženský klub český, který se především zajímal o vzdělání žen a o jejich politická práva.¹⁸¹ Emancipačním snahám přispěl též Tomáš Garrigue Masaryk,¹⁸² který se již od devadesátých let 19. století zajímal o ženskou problematiku, především o dynamiku mocenských vztahů mezi ženou a mužem v manželství.¹⁸³ I jiní politici ještě před vznikem Československé republiky podpořili ženskou emancipaci ve veřejné sféře politiky, což jim umožnilo prezentovat českou společnost coby societu nesoucí hodnoty liberalismu a demokracie, stojící jako kontradikce konzervativní

¹⁷⁷ B. OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, s. 22-24.

¹⁷⁸ Tamtéž s. 23-26.

¹⁷⁹ Například Marie Riegrová pomáhala chudým ženám, Karolína Světlá se snažila o přístupnější vzdělání, dále také Eliška Krásnohorská, zakladatelka dívčího gymnázia Minerva. P. HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, s. 115-116.

¹⁸⁰ Nicméně některé české intelektuálky-spisovatelky, jako například Božena Němcová, se vymezovaly vůči mužům a snažily se o rovnocenné postavení žen, nezáleželo jim pouze na vlastenectví. O podřízeném postavení ženy-manželky vůči svému manželovi reflektovala též Magdalena Dobromila Rettigová. B. OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, s. 23-24.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 29.

¹⁸² Tomáš G. Masaryk se jako prvorepublikový prezident snažil zakomponovat do politiky filozofii humanismu. Stejně tak i Feinberg ve své knize *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950* tvrdí, že po první světové válce vnímaly české feministky ženskou emancipaci jako dosažení naprosté rovnosti mužů a žen na základě jejich společné humanity. Na rozdíl od německých či rakouských feministek, které hledaly specificky ženské kvality, které by ženy posouvaly na roveň mužů. M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 25

¹⁸³ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 19. K problematice vztahů mezi muži a ženami jej přivedla jeho žena Charlotte, která se též velmi zajímala o nepráví žen. Pracovala pro ženské spolky a přeložila knihu Stuarta Milla *Poddanství žen*. B. OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, s. 28.

Rakousku-Uhersku.¹⁸⁴ Významným mezníkem, kdy ženy dokázaly, že jsou stejně schopné jak muži, byla první světová válka.¹⁸⁵ Přesto však většinová společnost nadále věřila, že hlavní společenskou a národní povinností žen je být manželkou a především matkou.¹⁸⁶

Levicový feminismus, vycházející z marxistického pojetí ženské otázky, tvrdí, že útlak žen nevychází pouze z tělesné odlišnosti, nýbrž je to problém historický, společenský a ekonomický, vylučuje tedy biologickou danost.¹⁸⁷ Karl Marx a Friedrich Engels vnímali ženský útlak – stejně jako útlak dělníka! – jako exemplární důsledek existence soukromého vlastnictví výrobních prostředků, tudíž jediná pravá emancipace žen (v souvztažnosti s dosažením egalitářské společnosti) je možná až v komunismu.¹⁸⁸ Samy komunistky v *Ženském listu* vyjádřily dvě nutné podmínky pro naprostou a plnohodnotnou emancipaci žen. První z nich bylo zespolečenštění výrobních prostředků (tedy zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků), druhou podmínkou bylo zařadit ženy do „nevykořisťujícího“ pracovního řádu.¹⁸⁹ Ženská otázka tak byla úzce spjata s otázkou sociální ve větším měřítku, což implikuje, že ženské hnutí je možné uskutečnit pouze jako součást dělnického hnutí a vice versa,¹⁹⁰ zároveň je zrovnoprávnění žen nedílnou součástí ideje egalitářské společnosti.¹⁹¹

Engels se mj. zabýval mocenskou dynamikou uvnitř heterosexuálních vztahů a upozornil na kontrolní praktiky mužů vůči ženám, ty se staly „(sexuálními) otroky“, sloužící pro reprodukci. Monogamní rodinu¹⁹² vnímal jako ekonomickou jednotku společnosti, kterou je jako takovou potřeba zničit ve prospěch rovnoprávnosti všech, přičemž o potomky by se starali de facto všichni, potažmo stát.¹⁹³ V rodině podle Engelse byl muž „buržoou“ a žena

¹⁸⁴ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 31-33.

¹⁸⁵ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Eduard MAUR, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2008, s. 96.

¹⁸⁶ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 4-5.

¹⁸⁷ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 23-24.

¹⁸⁸ A. SCHUSTER, *Women's role in the Soviet Union*, s. 260.

¹⁸⁹ „Sespolečenštění výrobních prostředků, t. j. zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků a zařazení ženy do nových, nezotročujících, pracovních řádů.“ *Ženský list* 1921, č. 7, s. 1 - ?? – *Směrnice ženského komunistického hnutí*.

¹⁹⁰ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 24.

¹⁹¹ D. NEČASOVÁ, *Nadčasové stereotypy o ženách v politice*, s. 484.

¹⁹² Například raný socialismus (průkopníky a průkopnicemi ideje raného socialismu byli např. Anna Wheeler, Frances Wright, Charles Fourier, Robert Owen) se zastával tzv. volné lásky a monogamní lásku de facto zavrhnul. Raní socialisté a socialistky věřili, že disciplinace těla a sexuality je využívána jako jeden z represivních aparátů utlačujících režimů, tedy i kapitalismu. O několik let později Eleanor Marx-Aveling, radikální socialistka a dcera Marxe, ve článku pod názvem *Ženská otázka* předložila tezi, že sexualita je společenský konstrukt, utvořený ve prospěch mužů. Soma MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, in: *Proceedings of the Indian History Congress 2004*, č. 65, s. 946-963. Dostupné online na jstor.org. S. 947-951. (7. 2. 2024)

¹⁹³ V souvislosti s tím zastával Engels snadný rozvodový proces a sňatky založené čistě na vzájemné náklonnosti. Pro něj a Marxe byla konkrétně buržoazní rodina tím nejhorším, co se společnosti přihodilo. Dle jejich výkladu byla buržoazní rodina na praktikách kapitalismu; utiskovala děti a dohlížela nad ženskou sexualitou, které přiřadila jedinou roli, a sice reprodukci. S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, s. 949-950.

„proletariát“.¹⁹⁴ Třebaže se některé levicové feministky dotkly problematiky patriarchátu, stále převažoval diskurz, který hovořil o utlačujícím kapitalismu coby hlavní příčiny jak pohlavní, tak třídní nerovnosti.¹⁹⁵

Důležitým aspektem marxistického řešení nerovného postavení žen byla úplná změna dosavadního kapitalistického systému v socialistický, ideálně v komunistický. V komunistické společnosti by dle marxistické teorie ženy měly skutečně naprostou rovnoprávnost. InSTITUTE rodiny, místo, ve kterém muži uplatňovali dominantní postavení,¹⁹⁶ by nově fungovala pouze na základě vzájemné dohody mezi ženou a mužem coby nezávislymi jednotlivci.¹⁹⁷ Na otázku nerovnosti mezi muži a ženami v souvislosti se socialismem se zaměřil August Bebel ve své knize *Žena a socialismus* (český překlad vyšel v roce 1962, originální název je *Die Frau und der Sozialismus*, publikováno v 1879) a stejně jako Engels zpochybnil existenci monogamního vztahu jako základní normu lidského života. Místo toho hlásal dobrovolnou lásku, osvobozenou od ekonomického břemene a břemene společenského očekávání.¹⁹⁸

Pro marxistickou teorii bylo pro ženské zrovnoprávnění důležité, aby se ženská pracovní kapacita přesunula z neproduktivního domácího hospodaření do produktivní výroby. Problematické však bylo, že se příliš nezajímala období ženské reprodukce a o rodinnou práci.¹⁹⁹ Pro doplnění – paradoxně První komunistická internacionála v polovině 19. století uvažovala zakázat práci všech žen, aby nekonkurovaly mužům.²⁰⁰ Současně bylo důležité přesunout některé domácí soukromé funkce do sféry veřejné a tím zrušit hospodářskou funkci rodiny.²⁰¹

August Bebel věřil, že lze osvobodit ženu od domácích prací a výchovy dětí pomocí kolektivních zařízení (vývařovny, jídelny, prádelny...) a kolektivní výchovou dětí,²⁰² posílenou o dětské výchovné instituce (např. jesle, mateřské školy), což výrazně rezonovalo v mnou

¹⁹⁴ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 25.

¹⁹⁵ S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, s. 947.

¹⁹⁶ Marxistická teorie tvrdí, že v předkapitalistické době existovaly velké, nepatriarchální a nemonogamní rodiny, ve kterých si byli všichni rovni. Ženy sice obstarávaly vedení domácnosti, nicméně byla tato práce veřejná a pro společnost nezbytná, tudíž nebyla domácí práce nijak zotročující. A. WAGNEROVÁ, *Žena za socialismu*, s. 25.

¹⁹⁷ S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, s. 947.

¹⁹⁸ Bebel byl v některých tématech poměrně progresivní. Například poukazoval na nevhodné řešení prostituce a s tím spojené šíření syfilidy – tvrdil, že je důležitější zaměřit se na sílu poptávku, ne se snažit regulovat či potlačit prostituci. Současně konstatoval, že prostitutky mají lepší postavení než manželky. Argumentoval tím, že prostitutka směla zákazníka odmítnout, zatímco žena nesměla říct Ne svému manželovi. S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, 950-951.

¹⁹⁹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 26-27.

²⁰⁰ Havelková gender rovnost s. 182.

²⁰¹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 25.

²⁰² Tamtéž, s. 27.

analyzovaných časopisech. Mechanizace, automatizace a celková technologizace výrobních procesů ženám také de facto nepomohly. Díky nim byly pracovní síly přesunuty z agrární sféry do průmyslu, do odvětví služeb, které jsou chápány jako „typické“ pro ženy.²⁰³

Pro obsáhlejší chápání ženské otázky v marxismu-leninismu v diskurzu socialistického Československa je zajímavým zdrojem studie Jaroslavy Bauerové²⁰⁴ pod názvem *Marxismus-leninismus a ženská otázka*. Je však důležité si uvědomit, že text byl vydán v roce 1976, tudíž je v této době zatížen dominantní socialistickou ideologií. Podle autorky existuje v souvislosti s marxismem-leninismem hned několik základních podmínek, které musí být splněny, aby byly ženy úplně emancipované – ženy musí být zapojeny do ekonomické činnosti; musí existovat socialismus, nesmí být soukromá výroba a musí být minimalizovány ženské domácí práce.²⁰⁵ Nikde v textu Bauerové není řečeno, že by muž měl ženám pomáhat v domácnosti! Pokaždé by to měla mít na starost nějaká instituce, výrobní, závod.... Na skutečnost, že snad nikdo v marxistickém pojetí ženské otázky nepřemýšlel nad možností, že by muž mohl pomáhat v domácnosti či se významněji podílet na výchově dětí, upozorňovala též politoložka Ingrid Langer-El Sayed.²⁰⁶

Jaroslava Bauerová – na svou dobu poměrně progresivně – vnímala paradox zaměstnání vdaných žen a žen-matek; chápala jej jako stagnaci až regresi ženské emancipace, vzhledem k tomu, že ženy musely nejen pracovat, ale též se musely starat o domácnost a děti. Slovy Bauerové „má žena v socialistické společnosti tři neoddělitelně spjaté základní funkce – mateřskou, ekonomickou a aktivní úlohu občanskou.“²⁰⁷ Podrobněji se této problematice budu věnovat v příslušné kapitole.

Na závěr chci krátce poukázat na rozdíl mezi marxistickým a liberálním pojetím ženské otázky. Liberální feminismus (obzvláště ten prvorepublikový) se zaměřoval převážně na

²⁰³ Pomocí technologie docházelo k usnadnění některých prací v průmyslu, což otevřelo pracovní příležitosti též ženám, které předtím nemohly takovéto pozice – vzhledem k vysoké namáhavosti – zastávat. J. BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, s. 24-25.

²⁰⁴ Doc. Ing. Jaroslava Bauerová se narodila v roce 1930. Od roku 1960 působila na katedře ekonomické sociologie a psychologie VŠE, kde od roku 1974 nastoupila na pozici proděkanky Fakulty řízení VŠE. Zabývala se sociologií řízení a sociálním postavením žen. Heslo *Jaroslava Bauerová*, in: *Stručný biografický slovník ke kulatému stolu: Česká sociologie 1965-1989*. Dostupné na jstor.org.

²⁰⁵ Alena Wagnerová upozorňuje, že přese všechny tyto ideje, jak pomoci ženám přenést domácí práce a výchovu dětí na veřejný sektor, zůstaly povinnosti ženám. A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 33.

²⁰⁶ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 26.

²⁰⁷ J. BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, s. 26-28. Což vnímám pro konec 40. let a začátek 50. let jako příznačné (minimálně v mnou probíraných časopisech). Dokonce se pracující ženy-matky koncem 40. let a začátkem let 50. staly naprostým ženským ideálem i v mnou probíraných časopisech.

zajištění ženských práv ve veřejné sféře, ne na změnu společensko-ekonomické struktury.²⁰⁸ Specifikem liberálního ženského hnutí byla filozofie humanismu a víra ve společné lidství žen a mužů, s odkazem na feministické názory soudobého prezidenta Tomáše G. Masaryka. Navíc, jak upozorňuje Barbara Havelková, hlavním zájmem marxistického ženského hnutí byla především žena-dělnice, proletářka, nikoliv žena jako taková.²⁰⁹ Levicová feministka a revoluční socialistka Clara Zetkin dokonce zavrhlá „buržoazní feminismus“, protože se nezaměřoval na těžkosti a specifika chudých žen.²¹⁰ Věřila, že důležitým mezníkem k posunu ženské emancipace byli muži, kteří by museli změnit svůj nadřazený přístup k ženám. Zároveň by ženu měli vnímat jinak než jako pouhou pečovatelku o rodinné zázemí, o děti a o manžela.²¹¹

²⁰⁸ Ingrid LANGER-EL SAYED, *Frau und Illustrierte im Kapitalismus*, Köln 1971, s. 49, citováno in: A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 26.

²⁰⁹ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 183.

²¹⁰ S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, s. 992. Nutno podotknout, že socialistické pojetí ženské otázky se vymezovalo vůči „buržoazním“ sufražetkám. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 182.

²¹¹ S. MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, s. 953.

7 Levicové ženské hnutí v českém prostředí v jeho počátcích až do roku 1953

Než se zaměřím na levicové ženské hnutí v českém prostředí, krátce vyložím jeho začátky vůbec. První aktivity ženského hnutí dělnic lze datovat do konce 80. let 19. století. V roce 1888 a 1889 se uskutečnil sjezd Sociálně demokratické strany dělnické v Rakousku a mezinárodní socialistický kongres v Paříži. Na sjezdech dělnická hnutí definovala hned několik zásad – rovnoprávnost mužů a žen ve veřejném i soukromém životě, zákaz práce dětí, vzdělání dělnictva, lepší péči o matku, nemocné, staré, sekularizaci škol a dostupné vzdělání i pro chudé děti. Pařížského kongresu se zúčastnila také výše zmíněná Clara Zetkin, a pozornost všech obrátila na specifickou problematiku dělnic, převážně na nerovné mzdové ohodnocení. Zajímavé je, že i v té době Clara Zetkin požadovala mj. více volna pro ženu, aby – jak ji cituje Uhrová – „trochu dohonila práci doma, rozevřela knihu a obnovila ztracené síly.“²¹² Již v té době C. Zetkin otevřeně spojila politickou problematiku s ženskou, když prohlásila, že socialismus může zvítězit „jen ve spojení s proletářskou ženou.“²¹³

Čeští socialisté spolu s Politickým klubem českého dělnictva připravovali v prvních měsících roku 1890 velkou prvomájovou manifestaci proletariátu; na jejich schůzích nechyběly ani ženy, například Marie Vydrová²¹⁴ či Marie Hergetová.²¹⁵ Už ony na sešlostech socialistů artikulovaly nutnost ženské aktivizace a politické agitace dělnických žen. To, spolu s dalšími manifestacemi a dalšími činnostmi klubu českého dělnictva, zvedlo v devadesátých letech 19. století vlnu dělnického hnutí, což mj. vedlo ke vzniku nových, politicky levicových periodik; jedním z nich byl také *Ženský list*.²¹⁶

Paralelně s dělnickým hnutím fungovaly pod záštitou levicového ženského hnutí též vzdělávací spolky pro chudé ženy; byly pořádány besídky pro děti, které „zušlechtňovaly duši dělnického dítěte,“ a zřizovaly dostupnější knihovny. Ke konci 19. století byly zakládány Dělnické tělovýchovné jednoty, ve kterých působily též ženy.²¹⁷ Na přelomu 19. a 20. století se

²¹² E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 32-33. Požadavky na více času pro ženy, které by jej využily k sebevzdělání a kulturní rekreaci, byly častým tématem i mnou probíraných časopisů, především v období první republiky.

²¹³ M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 56.

²¹⁴ Za první republiky byla členkou Národního shromáždění za KSC.

²¹⁵ Anarchistka a členka dělnických hnutí. Heslo *Marie Hergetová*, in: *Historie českého anarchismu (1880-1939)*. Dostupné online na ahistorie.451.cz. (7. 2. 2024)

²¹⁶ E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 33-37. Během první světové války bylo kvůli cenzuře, nedostatku peněz a/nebo papíru zrušeno mnoho časopisů; konfiskován byl také *Ženský list*, a tak levicové aktivistky ženskou otázku (konkrétně dělnic) komunikovaly skrze měsíčník *Zájmy žen, časopis pro zájmy žen výdělečně pracujících*. Příspěvky především zaznamenávaly práci žen, které musely zastupovat své válčící muže. E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 112-120.

²¹⁷ Tamtéž, s. 100-107.

hlavními osobnostmi levicového proudu ženského hnutí²¹⁸ staly Anna Máchová, Anna Křenová a Anna Malá; od roku 1911 také Louisa Landová-Štychová. Zaměřily se na sociální ochranu žen, především mateřství a na zlepšení postavení matek i dětí. Sociální demokratky svou pozornost obracely v první řadě na ochranu dělnic a na zlepšení jejich životní úrovně.²¹⁹

Pracovní nasazení spolu s nedostatkem potravin a jiných potřebností šlo k vlnám nevole dělnic. Během roku 1917 ženy stávkovaly, držely hladové demonstrace a vyzývaly ostatní k podobným krokům; výraznou aktivistkou se stala Josefa Řehová, známá pod jménem Jožka Jabůrková. Rok před skončením války vznikla organizace České srdce, která pečovala o potřebné, především o děti. Členkami byly například spisovatelky Renáta Tyršová, Růžena Svobodová a Helena Malířová.²²⁰ Po válce docházelo k politickým nesouhlasům uvnitř Československé sociálnědemokratické straně dělnické. Část z nich nesouhlasila s připojením se k Třetí komunistické internacionále,²²¹ což bylo jedním z hlavních důvodů odtržení radikálně levicové frakce, která v září 1920 utvořila vlastní Československou sociálnědemokratickou stranu dělnickou-levici, později pojmenovanou Komunistická strana Československa.²²²

V prvorepublikovém sněmu působilo dohromady dvanáct žen, z toho čtyři byly členky ČSSD: Betty Karpíšková, Anna Malá, Františka Skaunicová a Anna Sychravová (kandidovala též např. Helena Malířová), v senátu za sociální demokracii zasedala Božena Ecksteinová. Anna Malá a Františka Skaunicová se později přidaly ke KSČ. Politicky pořádaly různé konference, na kterých komunikovaly své požadavky na státněpolitickou orientaci a na postavení žen.

²¹⁸ Paralelně s levicovým ženským hnutím existoval také liberální proud ženského hnutí, zaměřené spíše na středostavovské ženy. Dále katolické ženské hnutí, zaměřené na ukotvení ženy k jejímu mateřskému a pečovatelskému údělu. Dále vyzdvihovalo nutnost ženského charitativní péče a ženského katolického vzdělání. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 31.

²¹⁹ Tamtéž, s. 28-29.

²²⁰ E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 124-126.

²²¹ Členové KI museli splňovat několik podmínek; ty např. zakazovaly politický pluralismus a jedinou možnou politickou stranou byla strana komunistická. Vojtěch DOLEJŠÍ, *Třicet let bojů za socialismus: z historie Rudého práva*, Praha 1951, s. 32.

²²² Komunisté následně převzali Lidový dům, kde bylo původně vydáváno *Právo lidu* (časopis sociální demokracie), patřící oficiálně sociálním demokratům-pravicí, konkrétně Antonínu Němcovi a Františku Hummelhansovi. Hummelhans původně s komunistky spolupracoval, tudíž tiskárnu de facto vlastnil Antonín Němec. Komunisté na vyžádání Lidový dům neopouštěli, a tak se Němec spolu s Hummelhansem obrátili na policii. Policie spolu s četníky tiskárnu obsadili a došlo tak k násilnému boji mezi nimi a komunisty. To vyvolalo velkou nevoli mezi dělníky a dělnicemi, hlásající se ke komunistické straně, a tak začátkem prosince započali generální stávku, které se zúčastnilo až milion dělníků a dělnic po dobu jednoho týdne. Stávky byly potlačeny, i násilím. Vojtěch DOLEJŠÍ, *Třicet let bojů za socialismus*, s. 25-31. Generální stávka dělnictva byla československými komunisty vnímána jako „významný boj dělnictva proti buržoazii“, stačí si přečíst některé publikace komunistického novináře Vojtěcha Dolejší, například *Třicet let bojů za socialismus* nebo *Noviny a novináři* (Vojtěch DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963). Během generální stávky i v jejich dozvucích byli někteří zúčastnění a zúčastněné též zatýkáni. Ženy manifestovaly proti perzekuci dělnictva, stály před pankráckou věznicí, aby zatčeným mužům mohli dát vánoční dárky. Více o tom v E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 154-157

Mnoho levicově orientovaných žen věřilo (v duchu marxismu-leninismu), že možnost pracovního uplatnění žen je jediná cesta k jejich emancipaci.²²³ Zaměřily se i na další specifika problému dělnic a kritizovaly bohatou část společnosti, která si i „v poválečné chudobě užívá přepychu.“ Marie Majerová, Míla Grimmichová, Anna Malá, Helena Malířová, Františka Skaunicová věřily, že jediná cesta, jak vyřešit veškeré státní a ženské problémy i problémy chudých, bylo připojit se ke KSČ, proto koncem září roku 1920 otevřeně hlásily připojení ke komunistické internacionále. Ty, které se hlásily k Třetí internacionále, měly možnost vycestovat do sovětského Ruska. Na „východ“ jela např. Helena Malířová, Barbora Rezlerová a další.²²⁴

Za první republiky členky ČSSD i KSČ požadovaly zrušení paragrafů 144-148 trestního zákoníků, respektive tedy stály o dekriminizaci interrupce. Mezi první iniciátorky patří Louisa Landová-Štychová,²²⁵ dále například sociální demokratka Betty Karpíšková. Mezi další požadavky členek levicových stran zařadily státní podporu matek, zřízení kolektivních kuchyní, jídelen, prádelen a institucí pro péči dětí. Výrazným tématem bylo také ženám dostupnější vzdělání a rovnocenné odměňování za vykonanou práci.²²⁶ Důležitým úkolem sociálních demokratek i komunistek bylo agitovat ženy a rozšiřovat ideu socialismu. Komunistky se specificky zaměřily na dělnické ženy a zdůrazňovaly jejich potřebnou spoluúčast v boji za vítězství proletariátu.²²⁷

V první polovině třicátých let se – v souvislosti s hospodářskou krizí – členky sociální demokracie i členky KSČ ohrazovaly proti propouštění žen ze zaměstnání a proti nacistickému Německu i fašistické Itálii. Kritiku zacházení se zaměstnanými vdanými ženami a odmítnutí pravicových ideologií komunikovaly také skrze časopisy. Těsně před podepsáním Mnichovské dohody oznámila Ústřední komise žen KSČ solidaritu se státem s cílem udržet samostatnou Československou republiku.²²⁸ Nicméně však po nástupu nacistů došlo k potlačení nejen ženského hnutí, ale též levicového hnutí, o čemž jsem již psala.

²²³ Souvislost mezi pracovním uplatněním žen a jejich emancipací prosazovala též Clara Zetkin. M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 56. Na emancipaci skrze práci jako určující aspekt levicového ženského hnutí upozorňuje též K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*.

²²⁴ E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 143-162.

²²⁵ Která své snahy o legalizaci interrupce realizovala ještě před připojením se ke komunistické straně. M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 88-91.

²²⁶ Vyhláška z léta 1945 zajišťovala stejnou mzdu i plat mužů a žen, nicméně realita zůstala taková, že mužská práce byla více ceněná než ženská. M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 172-177.

²²⁷ Tamtéž, s. 207-209.

²²⁸ Tamtéž, s. 223.

Poválečnému ženskému hnutí jsem se věnovala v kapitole Socialistické Československo, a tudíž tuto kapitolu doplním jen o krátké shrnutí. Těsně poválečné ženské organizace nelze označit jako čistě levicové – Národní fronta žen zahrnovala politické strany Národní fronty a Rada československých žen se snažila navázat na tradici apolitické Ženské národní rady. Subjekty poúnorového ženského hnutí sloužily především k politickému vzdělání žen a k jejich agitaci. Národní fronta žen byla v roce 1948 zrušena a Milada Horáková byla z Rady čs. žen vyloučena po pár letech její existence s cílem směřovat Radu čs. žen ku prospěchu KSČ. Po převzetí moci KSČ byla komunistická ideologie integrována do cílů Rady čs. žen, které byly nově vedle emancipačních snah převážně politické. Členky měly ostatní ženy (politicky) vzdělávat a angažovat. V roce 1950 ji nahradil Československý svaz žen, čímž došlo ke sloučení českých a slovenských ženských organizací. Nicméně ani Československý svaz žen neměl dlouhého trvání – v roce 1952 byl nahrazen Výborem československých žen, zaštiťující výbory žen, které spadaly pod funkci národních výborů.

8 Krátce k tisku

Po vzniku první republiky se pole působnosti tisku jakožto důležitého informačního média velmi rozrůstalo. Vznikla Československá tisková kancelář, národní tisková agentura, tiskové koncerny, dále vznikala regionální média i zpravodajství, novinářské spolky a organizace. Vycházel stranický²²⁹ (což navazovalo na předválečnou tradici) i nestranický tisk a – poměrně nově – byl vydáván také bulvární tisk. Dále byly publikovány raníky, deníky a večerníky s odlehčeným, zábavným obsahem. Periodika byla česká i německá (především v pohraničí).²³⁰

Libuše Heczková ve své studii *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách – polyperspektivní prezentace a reprezentace žen v časopisech první republiky* upozorňuje na paradox spousty ženských časopisů, které svým obsahem usazovaly ženy do privátní sféry, ale zároveň byly ovlivňovány veřejnými zájmy. Nejen že se zaměřovaly na domácí práce, módní vychytávky, recepty, poskytovaly též platformu pro komunikaci redakce se čtenářky a pro komunikaci čtenářek mezi sebou. Ženský tisk současně sloužil dále jako extenze politického vlivu, jako komunikační aparát pro politické ideologie a agitaci.²³¹ Libuše Heczková dále vyzdvihuje důležitost ženského tisku, díky němuž ženy „dostaly slovo a jsou účastnicemi veřejného života,“ třebaže jejich názory, prostředky ani cíle nebyly jednotné.²³²

Přestože již na konci 19. století existovaly ženské vzdělávací časopisy,²³³ nebyl však vydáván žádný společenský časopis pro ženy. Situaci popsal Jaroslav Šalda²³⁴ takto: „ženy

²²⁹ Upozorňují však, že politická strana nesměla vlastnit periodika vlastnit, protože nebyly právníckými osobami. Nicméně daný časopis se vždy otevřeně hlásil, jakou politickou stranu zastává. V. DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři*, s. 9-12. Nicméně politické strany poskytovaly tisku finanční podporu. Též vlastnily tiskové podniky, ve kterých pracovali straničtí funkcionáři. Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.

²³⁰ Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011, s. 157-160. Za první republiky se média též rozšířila o rozhlasové vysílání a filmové zpravodajství. Celkově došlo k zvýšení kvality médií a zároveň k jejich komercializaci, především tisku, který přejímal některé struktury tisku západního. Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 32. Což lze vidět na příkladu společenských časopisů pro středostavovské ženy, jako například *Hvězda československých paní a dívek* či *Pražanka*. Jaroslav Šalda, ředitel nakladatelství Melantrich, se k vytváření grafické úpravy vyjádřil následovně: „při plánování obsahu „Hvězdy“ řídil francouzskými (lépe řečeno pařížskými) a berlínskými vzory. Jaroslav ŠALDA, *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace*, Praha 2001, s. 209.

²³¹ Zároveň upozorňuje na *genderový příznak* ženských časopisů; už jen samotné přízvisko „ženský“ odmítaly některé novinářky i např. ve 30. letech. L. HECZKOVÁ *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách*, s. 23-24. Na stejnou problematiku dále poukazuje například Barbora Osvaldová v knize *Česká média a feminismus*, s. 74.

²³² L. HECZKOVÁ *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách*, s. 31.

²³³ Například *Lada* z roku 1860 či několik módních časopisů, které vycházely během druhé poloviny 19. století. M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – E. MAUR, *Žena v českých zemích*, s. 262. Dále *Ženské listy*, *Ženský obzor* apod.

²³⁴ Selfmademan, vydavatel, veleúspěšný ředitel Melantrichu. Pavel CECHL. *Selfmademan: Jaroslav Šalda se zasloužil o českou kulturu*, in? Print & Publishing. 2003, roč. 12, č. 2, str. 22-23.

čekaly na nějaký časopis, věnovaný jejich speciálně ženským zájmům,“ a tak začal vydávat *Hvězdu československých paní a dívek*, ve které byla móda a „jiné praktické pokyny pro ženy“ a romány na pokračování. Pro středostavovské intelektuálky byl vydáván měsíčník *Eva*.²³⁵ Tiskoviny pro ženské publikum se lišily nejen obsahem, ale též formou sdělení. Autorský subjekt příspěvků býval velmi výrazný, častokrát oslovoval čtenářku/čtenářky (nikoliv čtenáře!), jazykové prostředky byly spíše zabarvené nežli neutrální.²³⁶

Nutno podotknout, že členstvo sociální demokracie či komunistické strany nepřijmulo tyto středostavovské ženské časopisy, protože dle nich byly příliš apolitické a jejich cílovým publikem byly spíše konzervativní čtenářky nebo liberální feministky, které se nezaměřovaly na specifika chudých žen. Vojtěch Dolejší se v šedesátých letech k časopisům jako *Hvězda*, *List paní a dívek* a *Eva* vyjádřil velmi negativně. Podle něj „vyvolávaly pasivitu žen a odvracely pozornost od skutečného života.“²³⁷ Lze se domnívat, že Dolejší „pasivitou žen“ a „skutečným životem“ myslel právě nedostatek levicově orientované angažovanosti. Negativně se k *Hvězdě* vyjádřila též Milena Jesenská. Časopisu vyčítala „plochost, tupost, nevěcnost“ a tvrdila, že „země, ve které má časopis *Hvězda*, list paní a dívek, 250 000 (slovy dvě stě padesát tisíc) odběratelek, nemá mnoho inteligentních paní a dívek.“²³⁸

Ústava z roku 1920 zaručovala svobodu tisku, nicméně existovaly zákony, které tisk omezovaly a regulovaly.²³⁹ Cenzurní praxe byla přiznaná a viditelná – tzv. bílá místa v textu, což lze vidět především např. v (ženském) komunistickém tisku. Závadný text či jeho část býval konfiskován, čemuž předcházelo soudní schválení.²⁴⁰ Kvůli regulacím a omezením nesmělo být obsahem tisku nic, co by poškozovalo státní tajemství, v textu nesměla být propagace trestných činů a jejich povzbuzování, nemohly být publikovány urážky na cti apod.²⁴¹ Dále byl omezován obsah, který by podvracel samostatnost republiky, státní demokracii a ústavu. Za veškeré

²³⁵ Šalda s. 209-210. Současně byly vydávány také emancipační didaktické a praktické časopisy, jako například *Ženská rada* nebo *Žena a domov*, periodika liberální Ženské národní rady. Existovaly též konzervativní tiskoviny, například *Ženský obzor*. Pro ženy na Moravě vycházela například *Práce ženy*. Vlastní periodika vydávaly též ženské spolky (*Věstník vysokoškolsky vzdělaných žen*) a profesní organizace (*Sociální pracovnice*), dále vycházely časopisy odborné (*Česká hospodyně*) či politické (*Ženské noviny*), nechyběly ani módní časopisy (*Vkus*, *Nové pařížské módy*) nebo katolická periodika (*Katolická žena*, *Křesťanská žena*). L. HECZKOVÁ *Časopisy pro ženy, ženské časopisy, časopisy o ženách*, s. 24-30.

²³⁶ B. OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, s. 74.

²³⁷ Vojtěch DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři*, obrázková příloha.

²³⁸ Milena JESENSKÁ, *Šedesát stránek o židli*, in: *Národní listy*, 16. 11. 1928, str. 13.

²³⁹ Po dobu meziválečného Československa platil starý rakouský tiskový zákon č. 6/1863, přestože novináři chtěli zákon zrevidovat a vypracovat nový. Petr BEDNÁŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 164.

²⁴⁰ Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 35.

²⁴¹ Tamtéž, s. 33-34.

prohřešky nesl zodpovědnost tzv. odpovědný redaktor.²⁴² V roce 1933 vyšly takzvané malé tiskové zákony, které regulovaly kolportáže a prodej zahraničních periodiky, v roce 1936 byla posílena cenzura, který měla za cíl zabránit vlivům ideologie nacismu.²⁴³ Zároveň byl potlačován tisk radikální levice – v roce 1938 stát zakázal komunistický tisk a současně omezil politickou činnost KSČ a její mocenské postavení.²⁴⁴

Ke konci třicátých let se dopady hospodářské krize dotkly též mediální produkce. Po mnichovské dohodě nacistické Německo stanovilo nové cenzurní praktiky a byla založena Ústřední cenzurní komise.²⁴⁵ Během druhé světové války se masová média ještě více stala nástrojem válečné a ideologické propagandy.²⁴⁶ Paralelně fungovala ilegální (odbojová) a zahraniční mediální produkce.²⁴⁷ Média proto sledovaly nejen úřady, ale též Gestapo a Bezpečnostní služba (SD). Byla ještě více posílena cenzura; cenzurní kontroly byly předběžné, průběžné a také následné.²⁴⁸

Za protektorátu byl zrušen levicový tisk, spolu s ním také *Rozséváčka*. *Ženské noviny* prošly zásadní úpravou, a to nejen formální, ale také obsahovou. Původně levicově orientovaný politický ženský časopis byl proměněn v společenský ženský časopis, zaměřený na propagaci modelu tradiční ženy, pečující o domácnost, manžela a o děti, která však pracuje pro posílení nacistického státu. Proměnu *Ženským novin* podrobněji popíšu v příslušné kapitole. Společenské časopisy pro ženy jako *Hvězda* a *Vkus* vycházely kontinuálně, zatímco například vydávání *Evry* bylo zastaveno v roce 1943.²⁴⁹

Po skončení druhé světové války došlo k personálním čistkám českých médií²⁵⁰ od kolaborujících aktivistů, změnily se některé tituly časopisů, jiné zanikly úplně. Především však média znovu sloužila politickým stranám a komunikovala jejich cíle a představy o podobě budoucí republiky.²⁵¹ Volby v roce 1946 určily politické vůdčí postavení KSČ, která si ještě před únorovým komunistickým převratem vytvořila a udržela významný vliv na mediální

²⁴² Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 165.

²⁴³ Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 33-34.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 77.

²⁴⁵ Ta mimo tisk regulovala a hlídala osobní korespondenci, zásilky, dále i kulturní rovinu, jako například divadlo, film, literaturu apod. Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 77.

²⁴⁶ Výrazné byly například antisemitské výroky a nabádání čtenářů k protizidovským činům. Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 194.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 183.

²⁴⁸ Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 91.

²⁴⁹ Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 202.

²⁵⁰ Samozřejmě nejen v médiích, ale též v kultuře, školství, politice... Stanovy nesly tzv. velký a malý retribuční dekret prezidenta republiky.

²⁵¹ Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 223.

produkcí. Hned po únorovém převratu v roce 1948 si komunisté nastavili nový model veřejné komunikace a na chod médií dohlížel Ústřední výbor Komunistické strany Československa.²⁵²

Po válce byly vydávány též časopisy pro ženy. Hned po jejím skončení založila Národní fronta žen vlastní týdeník pod názvem *Československá žena*, který však neměl dlouhého trvání a v roce 1948 jeho vydávání skončilo. Rokem 1947 počala publikace *Vlasty*. Po komunistickém převratu opět vešla v existenci *Rozséváčka*, nicméně trvalo pouhých šest let, než byla v roce 1954 stažena z trhu. Specifika jednotlivých časopisů budou probrána v příslušných kapitolách.

Poúnorová tištěná média ovlivnil tzv. Dílčí tiskový zákon z roku 1950, který ustanovil, že „posláním tisku je napomáhat budovatelskému úsilí [...] boji za mír a spolupracovat na výchově k socialismu“ a zároveň určil nutnost stranického příslušnictví novinářů a dalších zaměstnanců.²⁵³ Vzhledem k tomu, že média nemohla být soukromé vlastnictví, staral se o financování nákladů a vydávání tisku stát. Pakliže hrozilo nedostatek odběrů, byly použity donucovací praktiky adresované jedincům i institucím, kteří následně museli periodika odebírat.²⁵⁴

²⁵² KSČ maximalizovala kontrolu a propagandu a zrušila několik periodik. Toho bylo docíleno mimo jiné tak, že KSČ regulovala přiděl papíru, zestátnila vydavatelství i rozhlas a ustanovila stranickost coby zaměstnaneckou podmínku. Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, s. 135-138.

²⁵³ Tamtéž, s. 170.

²⁵⁴ Petr BEDNÁŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 258.

9 Analýza pramenů

V následujících kapitolách budu analyzovat vybrané časopisy. Práce bude strukturována do čtyř rámcových kapitol, vymezující časové období, a několika podkapitol, ve kterých se zaměřím na obsah časopisů, hlavní témata a motivy a na jazykovou analýzu.

10 První republika

10.1 „Proletářky v Československé republice, spojte se!“

Názvem této kapitoly je podtitul *Ženských novin* od roku 1921, který nahradil podtitul *Politický a hospodářský týdeník pro výchovu žen*, reflektuje totiž jejich agitační funkci, společnou s ženským komunistickým tiskem. Ke změně podtitulku došlo z důvodu odtržení radikální komunistické levicové frakce, která si od té doby vedla vlastní tisk,²⁵⁵ od ČSSD. *Ženské noviny* poskytovaly informace o politických a kulturních činnostech žen, zprávy o schůzích, přednáškách a agitačních činnostech, články o politice a hospodářství. V prvním ročníku byla častým motivem reflexe žen za války a nové postavení žen ve politickém životě díky získání volebního práva. Autorky komunikovaly požadavky na státní ochranu žen, dělnictva a starých lidí, požadovaly dostupné zdravotnictví a vzdělání, zdravé, respektive hygienické bydlení a jiné sociální otázky. V prvním ročníku byla redaktorkou Marie Majerová, která později vstoupila do KSČ. Do *Ženských novin* v prvních ročnících až do založení KSČ přispívaly společně členky ČSSD: Betty Karpíšková (od roku 1921 zároveň redaktorka), Božena Ecksteinová a členky či členové KSČ: Anna Malá, Anna Křenová, Helena Malířová, Míla Grimmichová, Antonín Macek. Dále byly v periodiku tištěny části lékařských knih, proslovy z konferencí žen, proslovy poslankyň i poslanců, schůze učitelů, požadavky Erfurtského programu,²⁵⁶ citáty osobností (například prezidenta, spisovatelů apod.). Mimo politických témat se časopis věnoval také radám pro domácnost, módě, kosmetice a péče o krásu vůbec, poskytoval rady ohledně výchovy dětí.

Dalším levicovým ženským periodikem byl *Ženský list*, publikovaný od roku 1892. Jeho vydávání přerušila první světová válka, nicméně po jejím skončení znovu pokračovalo. Po utvoření komunistické strany v roce 1921 jej redigovala členka KSČ a spisovatelka Marie

²⁵⁵ Jaký ženský komunistický tisk jsem popsala v kapitole Prameny a znovu se mu budu věnovat posléze.

²⁵⁶ Program Sociálně demokratické strany Německa, napsaný Karlem Kautským, vydaný v roce 1892. Snaží se čtenáři poskytnout hlavní myšlenky marxismu a socialismu tou nejsrozumitelnější cestou. Do češtiny jej v roce 1899 přeložil/a autor/ka pod pseudonymem mp. Karl KAUTSKY, *Erfurtský program*, Praha 1899.

Majerová a *Ženský list* se oficiálně přetransformoval v „komunistický týdeník“. V témže roce byl týdeník přejmenován na *Komunistku*. V roce 1926 byla *Komunistka* spojena s moravským komunistickým časopisem *Žena* a nový sjednocený list byl přejmenován na *Rozsévačku*. Obě periodika sloužila především k politické agitaci dělnic, jakákoliv další témata byla druhotná a spíše sloužila jako předmět zajímavého čtíva.²⁵⁷

Od roku 1925 *Komunistku* redigovala Helena Malířová, členka KSČ až do jejího vyloučení ze strany v roce 1929. O dvě léta později Helenu Malířovou vystřídala Magdalena Bosáková, též z KSČ vyloučena v roce 1929.²⁵⁸ V roce 1927 *Rozsévačka* prošla vizuální změnou. Ze strohého periodika, který téměř vůbec neměl obrázkové přílohy, se stal časopis bohatší o fotografie i ilustrace, také názvy článků či zpráv byly větší, od zbylého textu tak čitelnější. Od téhož roku se redakce ujala členka KSČ Josefa Jabůrková, která v pozici zůstala až do ukončení publikace *Rozsévačky*. Časopis byl zrušen v roce 1938, znovuobnoven až v roce 1952 a definitivně ukončen o dva roky později. Během první republiky do něj přispívaly především členky (i členové) KSČ, např. Anna Malá, Anna Křenová, Míla Grimmichová či Magdalena Bosáková, dále čtenářky *Rozsévačky*.²⁵⁹

Do roku 1921 se v *Ženských novinách* mísila politika sociální demokracie s politikou KSČ. Hned v prvním čísle, vydaném v lednu 1919, vyjádřila redakce *Ženských novin* politické snahy obou zmíněných politických stran. Důležité bylo především zavedení státního socialismu. To v podstatě znamenalo zestátnění půdy a zamezení soukromého vlastnictví výrobních prostředků. Dále zastávaly zrušení vykořisťování dělnictva bohatými, kteří byli chápáni jako někdo, kdo nepracuje, jelikož nic hmotného neprodukovali, a proto si ani nezasluhovali vlastnit žádné výrobní prostředky.²⁶⁰ Mezi další požadavky lze zařadit starobní a mateřské pojištění, finanční emancipaci, právo na legální interrupci. Byly požadovány též takové podmínky, které by ženám umožnily bezstarostné mateřství. Nechyběl ani požadavek na světový mír. Současně byla reflektována ženská příkoří za první světové války. Redakce dále upozornila na práci žen a jejich politický entuziasmus a vyzývala čtenářku „Pojď s námi!“²⁶¹

²⁵⁷ Například v *Rozsévačce* byly publikovány požadavky čtenářek na širší spektrum témat, načež byly tištěny též reakce a komentáře redakce ke změnám obsahu.

²⁵⁸ Dana NÝVLTOVÁ, *Femme fatale české avantgardy? Marie Majerová z pohledu genderu*, dizertační práce, Praha 2009. Dostupné ke stažení na theses.cz. (15. 2. 2024)

²⁵⁹ P. ŠÁMAL, *Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy kontinuity*, s. 145-154.

²⁶⁰ „Chceme, aby všechna půda v hranicích československého státu [...] byla prohlášena společným majetkem národním. [...] Chceme, aby vyvlastněny z rukou jednotlivců, na prospěch všeobecný továrny, domy, železnice, výrobní prostředky, pracující muži i ženy nabýly tak celého výtěžku své práce, na úkor všech, kdož do té chvíle žili nepracující.“ *Ženské noviny* (dále jen *ŽN*) 1919, č. 1, s. 1.

²⁶¹ *ŽN* 1919, č. 1, s. 1.

Články, psané ženami a muži, kteří se posléze přidali ke KSČ, se však převážně zaměřily na agitaci a kladly důraz na nutnost revolučního socialismu.

Hned po rozkolu uvnitř strany se prostřednictvím *Ženských novin* sociální demokratky explicitně vymezovaly vůči komunistkám, stejně jako komunistky v jejich tisku vůči sociálním demokratkám. Budoucí členky KSČ, těsně před založením komunistické strany, o ČSSD hovořily jako o „socialistické zradě“.²⁶² Komunistky členkám ČSSD vyčítaly, že „zahodily rudý prapor.“²⁶³ Od roku 1921 se šéfredaktorkou *Ženských novin* stala Betty Karpíšková, která aktivně a často do časopisu přispívala. Sociální demokratky nesouhlasily s radikální revolucí komunistické ideologie a usilovaly o zachování demokracie. Karpíšková psala: „Jsme proti násilnému řešení sociálních otázek,“²⁶⁴ věřila totiž, že ženská otázka a otázka nastolení socialistického státu lze být realizována i bez „revolučního mámení“. Sociální demokratky dokonce popíraly vykonstruovanou utopickou realitu SSSR, poukazovaly na bídu místních dětí a nabádaly své čtenářky, které SSSR navštívily, ke kritickému myšlení při čtení propagandy idealizovaného sovětského svazu.²⁶⁵

Sociální demokratky i komunistky se zaměřily na sociální problémy, problémy dělnic a vykořisťovaných žen vůbec, na aktuality ženských aktivit domácích i v zahraničí. Publikovaly články i na témata typická pro ženská periodika, jako například módu, vaření, úklid apod. Takovými tématům se komunistky v prvních ročnících svého časopisu²⁶⁶ vyhýbaly. Aby částečně uspokojily požadavky čtenářek, vydávaly k *Rozsévačce* v letech 1926 a 1927 přílohu pod názvem *Popelka*. Posléze byla tato témata integrována do samotné *Rozsévačky* a příloha byla zrušena. Úkolem levicového tisku bylo především agitovat své čtenářky, politicky je uvědomovat a aktivizovat.²⁶⁷ Obě strany tedy využívaly tisk především k vlastním politickým cílům. Nabádaly čtenářky, aby se přidaly k sociální demokracii či ke KSČ a aby spolu s dalšími chudými ženami a dělnicemi a s muži spojily síly za společný boj pro sociální demokracii, v případě komunistek za komunismus. Důležitou složkou tedy byla politická agitace a politické

²⁶² *Ženský list* 1920, č. 1, s. 1, Anna Malá, *Před branou spravedlnosti*.

²⁶³ *Rozsévačka* 1927, č. 15, s. 7, M. Pokorná, *Proč jsem komunistkou* v rubrice *Listy dělnic (RABKOR)*.

²⁶⁴ *ŽN* 1921, č. 21, s. 1, B. Karpíšková, *Do práce!* Psáno v říjnu, takže přesně po odtržení komunistické frakce. Nejhlásitější protikomunistické vyjádření byla v období voleb, například před komunálními volbami v roce 1927 Karpíšková píše „Čím více komunistických mandátů, tím hůře se vede všemu pracujícímu lidu v republice.“ *ŽN* 1927, č. 5, s. 1, B. Karpíšková, *Politika násilí*.

²⁶⁵ „Ptám se všech poctivých žen, kterých přece v Rusku bylo již tolik na výletě i na zkoumání poměrů: co je pravda...?“ *ŽN* 1921, č. 21, s. 2, - ml. -, *Co je pravda?*

²⁶⁶ Ať už to byl *Ženský list*, *Komunistka*, *Rozsévačka*.

²⁶⁷ Doslova „Vychovatí soudružky, které již pochopily nutnost organisovati se společně s muži v politických organizacích [...] a zboljševisovati ženské hnutí.“ *Komunistka* 1926, č. 1, s. 3, Anna Hrubá, *Úkoly proletářského tisku*.

uvědomování. Autorky, píšící do *Ženského listu*, později *Komunistky*, a nakonec *Rozsévačky*, navíc opakovaně požadovaly po svých čtenářkách, aby kolportovaly, tzv. „kudy šly“.²⁶⁸ Kolportáž byla důležitá nejen kvůli šíření politické ideologie prostřednictvím daného periodika, ale také kvůli zvýšení jeho odběru. Ženský komunistický tisk a *Ženské noviny* měly tedy výraznou agitační funkci.

Rozdílem mezi texty komunistek a sociálních demokratek byla již samotná rétorika. Citově zabarvené jazykové prostředky, dynamika textu, důraz na proklamaci a naléhavost, používání explicitních (až hanlivých) výrazů k popisu svých „politických nepřátel“, jsou charakteristickou rétorikou užitou v komunistickém tisku. Také rétorika sociální demokracie byla citově zabarvená a naléhavá, nicméně neměla takový ráz. Ženy, přispívající do *Ženských novin*, se navíc snažily vyjít svým čtenářkám víc vstříc než autorky píšící do *Rozsévačky*. Betty Karpíšková otevřeně sděluje svým čtenářkám: „My chceme našim soudružkám v šedivou jednotvárnost jejich života ukápnout radosti, naděje, povzbuzení a osvěžení,“²⁶⁹ zatímco čtenářkám komunistického ženského časopisu, v požadavku o odlehčenější a veselejší čtení, bylo odpovězeno následovně: „Pište vesele! Snažte se i v trudném svém životě najít zábavné okamžiky,“²⁷⁰ což ukazuje, že cíl časopisu nebylo poskytovat zábavné čtení, ale politicky aktivizovat a agitovat.

Ženské noviny i *Rozsévačka* (předtím *Komunistka*, *Ženský list*) poskytovaly prostor i pro dopisy čtenářek. Je však na místě se domnívat, že řečené dopisy si redakce buďto sama psala, nebo je při nejmenším zásadně upravovala, vzhledem k bohaté slovní zásobě čtenářek a k jejich vyjadřování. Čtenářky většinou psaly o radu (z finanční nouze, jak vyčistit skvrnu, co dělat, když dítěti bolí hlava...) nebo se vyjadřovaly k politickým událostem. Autorky příspěvků navíc častokrát promlouvaly ke svým čtenářkám, oslovovaly je soudružky a hovořily k nim familiárním tónem, jak to v ženských časopisech bývalo. Například redakce *Ženského listu* v prvním čísle třetího ročníku píše „*Ženský list* [...] si dovedl získati čtenářskou obec ženskou, s níž je v ustavičném, živém spojení duševním, která odpovídá na každou jeho výzvu a která mu často klade významné otázky.“²⁷¹

²⁶⁸ „Musí tak činit soudružky mimo továrnu. Ženy v domácnosti zaměstnané, mohou si svou práci zařídit tak, aby [...] v poledne a večer nabízely před továrnami náš tisk dělnicím“²⁶⁸ a musela se díti uvědoměle a plánovitě.“ *Ženský list* 1921, č. 27, s. 2, *Dělník a kniha. (Slovo nadmíru časové)*.

²⁶⁹ *ŽN* 1925, č. 3, s. 1, B. Karpíšková, *Soudružky, milujete svůj ženský tisk?*

²⁷⁰ *Rozsévačka* 1926, č. 3, s. 4-5, *Pište vesele*.

²⁷¹ *Ženský list* 1920, č. 3, s. 1, Redakční blahopřání, *Svobodný Nový Rok!*

10.2 Žena v politice. „Pojďte, soudružky!“

Jak jsem již zmínila, v prvním poválečném roce sociální demokratky v *Ženských novinách* reflektovaly ženský úděl za války. V souvislosti s tím převažovaly dva narativy. První o ženách hovořil jako o obětech, které však hrdinně zastaly práci mužů, zatímco současně zvládaly pečovat o děti i o hospodaření. První typ ztělesňoval „hlavní mučedníci světové války“.²⁷² Druhý, více radikální, samotné ženy označoval za viníka, protože byly nedostatečně organizované.²⁷³ První odpovídá emancipačním hodnotám, že ženy jsou schopné zastat mužské práce, a ještě i typicky „ženské“ povinnosti, druhý inklinuje k politickému aktivismu, respektive k jeho nedostatku, a současně to odpovídá levicové protiválečné agendě.

Získání volebního práva vnímaly ženy píšící do obou tiskovin jako otevření dveří politické sféry a zastávání mužské práce ukázalo, že jsou ženy schopné rozumět „věcem veřejným“. Hned v roce 1919 v *Ženských novinách* čtenářky četly, že dělnická žena se domáhala svých práv na půdě socialismu, zatímco žena z měšťanských vrstev na půdě feminismu.²⁷⁴ Diskurz, uvádějící socialismus jako hlavní emancipační prvek žen – a konkrétně dělnic – platí pro *Ženské noviny* i pro *Rozsévačku* po celé období první republiky. V komunistickém ženském tisku bylo však volební právo žen poněkud zastíněno naléhavostí ženské práce v boji za socialismus, za rudou revoluci, zaměřily se tedy především na dělnice, konkrétně na proletariát.²⁷⁵ Navíc se domnívám, že komunistky chápaly politickou aktivitu žen jako samozřejmou, jelikož to byla inherentní součást marxismu-leninismu. Již jsem zmínila, že Leninovo snažení dostat ženy na stranu revoluce bylo v první řadě výhodné z hlediska prosazení revoluční ideologie. A tak si komunistky tuto Leninovu myšlenku osvojily jako argument pro agitaci dělnic a chudých žen. Dokonce přesně v souvislosti s tím Lenina citovaly: „Význam slov Leninových: ‚Nepodaří-li se nám získati masy pracujících žen, povede je reakce proti nám!‘ jest dostatečně známý.“²⁷⁶ Dále upozorňovaly na důležitost organizace a politické aktivizace žen, myslících především na proletariát. V kontextu s politicky smýšlející ženou se hrdinkou českých komunistek stal typ ruské ženy, zajímající se o politiku a o boj za proletariát.

²⁷² ŽN 1919, č. 1, s. 3-4, F. V. Krejčí, *Žena po válce*.

²⁷³ „babsky jsme nařikaly a plakaly, pracovaly jsme v továrnách a úřadech místo mužů, aby jich tím více mohlo býti obětováno molochu.“ ŽN 1919, č. 7, s. 1, M. Grimmichová, *Sdružujeme se v šíky pevně a věrně!*

²⁷⁴ ŽN 1919, č. 1, s. 3-4, F. V. Krejčí, *Žena po válce*.

²⁷⁵ V marxismu je pod pojmem „proletariát“ zahrnut každý, kdo pracuje v průmyslové výrobě, zatímco dělnictvo či dělnická třída referuje na ty, kteří pracují za mzdu, zahrnuje zemědělskou a jiné mimo průmyslové zaměstnání. Heslo *proletariat*, in: Britannica, online. Dostupné na [britannica.com](https://www.britannica.com). (7. 2. 2024)

²⁷⁶ *Rozsévačka* 1926, č. 1, s. 5, Magdalena Bosáková, *Jednotná fronta*.

Součástí socialismu byla též egalitářská společnost, ve které si byli všichni naprosto rovni. Betty Karpíšková poměrně často poukazuje na patriarchální tradici, ve které je muž nadřizen ženě, a která je podle ní nad veškeré socio-ekonomické systémy. Věřila, že dokud nebude zrušena patriarchální tradice a nastolen socialismus, žena-dělnice bude mít nadále dvojnásobně nižší postavení; z třídního hlediska a z hlediska pohlavního (pro kontext doby používám výraz „pohlavní“, gender by byl anachronismus).²⁷⁷ Nicméně pro své politické cíle sociální demokratky i komunistky skrze časopisy naléhaly na čtenářky, aby se politicky vzdělávaly, což korespondovalo s agitační funkcí jejich tiskovin. Současně však ženy musely znát domácí práce a výchovu dětí, tudíž lze říct, že jejich biologický úděl matky je nikdy neopustil. V souvislosti s tím byla politická témata tištěná v časopisech zaměřená na ženy, mateřství, samotné děti, péči o potřebné a staré, problematika vysněných kolektivních institucí, které by ušetřily některým domácím pracím²⁷⁸ atd.

Mateřství však nebylo tím jediným, co bylo v ženské politice výrazné. Druhým aspektem se stala feminita, spojená s kultivovaností, emocionalitou, filantropií a empatií. Stála v kontradikci vůči maskulinnímu prvku, spojeného především s agresivní politikou a s válčením.²⁷⁹

Koncept soukromé a veřejné sféry byl implicitně projektován též na poli politické působnosti mužů a žen; muž byl vnímán jako někdo schopný uvědomovat masy, zatímco jen žena uměla uvědoměle vychovávat své děti.²⁸⁰ Socialistická výchova se tak stala jedním z hlavních cílů matek, čemuž se budu věnovat o něco později v kapitole Dítě – předmět politiky a politický nástroj. Mužovo pole působnosti bylo oproti ženskému širší. Ženy měly socialisticky vychovávat v první řadě děti a paralelně agitovat a *uvědomovat* indiferentní či *neuvědomělé* ženy, a v první řadě se organizovat a aktivizovat.

Podle sociálních demokratek i komunistek bylo zapotřebí, aby ženy chápaly své postavení ve veřejném životě, aby jej využily, organizovaly se a spolurozhodovaly při volbách

²⁷⁷ „Veřejnost, někdy i socialistická, dovede být k ženě na veřejnosti, v úřadě i v práci hodně nespravedlivá a vždy je to vůči ní jako ženě. Muž [...] i kdyby byl sebestoší sketa a zbabělec – je to muž a nikoho ani nenapadne, aby z mužství vyvozoval špatné vlastnosti člověka, jako se to činí u ženy.“ *ŽN* 1924, č. 1, s. 1, B. Karpíšková, *Na přelomu*. Zrovna tento článek je více feministický, než aby propagoval socialismus; dokonce socialismus do určité míry podceňuje z hlediska ženské emancipace. Karpíšková často ve svých článcích inklinovala spíše k feministickému snažení, nicméně přesto byla některá, třídní problematikou protknutá sdělení proti středostavovským ženám, což ženskou otázku postavilo až na sekundární pozici.

²⁷⁸ Především – v té době oblíbené – koldomy, „domy budoucnosti [...] se společnou kuchyní.“ *ŽN*, 1919, č. 14, s. 4-5, M. Grimmichová, *Hospodaření a žena budoucnosti*.

²⁷⁹ „Sociální péče, kulturní otázky, otázky morálky a krásna jsou širokým polem působnosti. V nich žena roste...“ *ŽN* 1921, č. 17, s. 3, *Žena v lásce, v mateřství, v politice*.

²⁸⁰ *ŽN* 1921, č. 3, s. 3, Anna Sychravová, *Dítě – budoucnost!*

do obce i do Národního shromáždění.²⁸¹ Karpíšková v článku *Naše práce organizační* nabádá čtenářky, aby utvářely agitační výbory žen, které by mj. bojovaly proti prostituci, která ženy vykořisťuje, dále proti alkoholu, za reformy školství, ochrany matek, za sociální pojištění atd.²⁸² Zásadní byl také boj za socialismus, v případě komunistek boj za socialismus a případně komunismus. Komunistické uspořádání znamenalo až autoritativní moc státu, který by zaručoval rovnost, a připojení ke komunistické internacionále.²⁸³ Dále boj za mír a lepší budoucnost dětí.²⁸⁴ V prvních letech první republiky se radikální levice zaměřila především na agitaci a revoluční vítězství proletariátu. Následující tvrzení pregnantně vyjadřuje zásadní rozdíl mezi snažení komunistek a sociálních demokratek (konkrétně například Betty Karpíšková mnohokrát opravdu hlásala feministické zásady, jež bylo potřeba ukotvit jak ve společnosti, tak v právu):

„Nejsme feministky, které by myslily dosáhnouti vlastní silou samostatně určitých vymožeností, víme, že ženy dělnické jsou částí té velké třídy proletářské a že musí společně s muži bojovat za dosažení společného cíle, to jest socialismu.“²⁸⁵

A třebaže i sociální demokratky také usilovaly o nastolení socialismu, stále toho chtěly docílit demokratickou cestou. Stejně to bylo i v případě jejich vztahu k ostatním ženám – přestože se vymezovaly vůči „buržoazním dámám“, byly k nim shovívavější než komunistky.²⁸⁶ Nicméně i sociální demokratky se vymezovaly vlastním emancipačním hnutím. Nechtěly emancipaci, jakou měly „dívky kruhů měšťáckých“. Podle sociálních demokratek bylo důležité v boji za ženskou rovnoprávnost především boj třídní.²⁸⁷ Emancipace žen se tedy nemohla obejít bez osvobození proletariátu.

Důležitou úlohu ve snažení levicových žen sehráli muži, což popíšu v příslušné kapitole. Krátce však nastíním, že postavení mužů bylo poněkud ambivalentní – na jednu stranu byli vnímáni jako nedostatečně empatictí a příliš rozumoví na to, aby se věnovali těm tématům, kterým se věnovaly ženy. Navíc spousta mužů vznesla svůj nesouhlas s politickou

²⁸¹ ŽN 1925, č. 2, s. 4, R. D., *Dopisy*.

²⁸² ŽN 1924, č. 27, s. 2-3, B. Karpíšková, *Naše práce organizační*.

²⁸³ Nebo též tzv. Komiterna. Spojení všech komunistických stran po celém světě s centrem v Moskvě; snažily se o nastolení celosvětového komunismu.

²⁸⁴ Poslední dvě zmíněné jsou zásadní pro komunistické Československo, čemuž se budu věnovat později.

²⁸⁵ *Rozséváčka* 1927, č. 4, s. 5, *Úkoly družstevních kroužků žen*.

²⁸⁶ Vztahu k apolitickým ženám se budu věnovat v příslušné kapitole.

²⁸⁷ „My, sociálně demokraticky organisované dívky, musíme se spolu s našimi soudruhy zúčastnit všech bojů a zápasů, které probíhá sociální demokracie ve prospěch dělnické třídy. [...] sociálně demokratické dívky chtějí pracovat ve prospěch celku.“ ŽN 1932, č. 43, s. 11, V. Pavlánová, *Děvčata – ženám*.

angažovaností žen, které byly nahlíženy s výsměchem a s nevolí.²⁸⁸ Na druhou stranu měli muži zásadní úlohu při politickém *uvědomování* žen, především svých manželek, přítelkyň. Ke vztahu mužů a žen se vrátím v samostatné kapitole. Autorka výše citovaného článku²⁸⁹ pokračuje, že ani ostatní političky neušetřily své kolegyně neuctivých poznámek. Taková ženská nepřátelskost byla vnímána jako nectnost, protože právě role žen-političek bylo politiku povznášet a zušlechťovat. Stručně řečeno měly do ní přinést cit a kultivovanost.

10.3 Dítě – předmět politiky a politický nástroj

Dítě bylo častým velmi politizovaným tématem jak sociálních demokratek, tak komunistek. Tato kapitola se bude věnovat tomu, jakým způsobem chápaly levicové političky dítě jako jeden z nástrojů propagace ideologie socialismu a komunismu, a také jako předmět politiky.

Již jsem zmínila Engelsovu tezi, že tradiční (především buržoazní) rodina existuje na základě mocenských vztahů, a že je nutné ji jako takovou zrušit. Podle levicových teorií dítě není zodpovědností pouze svých vlastních rodičů, nýbrž celé společnosti, potažmo státu, výchova v rodinném kruhu se ideálně měla přesunout k výchově kolektivní. Sociální demokratky i komunistky hájily názor, že výchova dítěte je povinností nejen matky, ale též muže (třebaže matky především). Obě strany obhajovaly tezi, že příliš individuální výchova vede k sobeckosti a individualismu, přičemž obě spojovaly s buržoazií. Hájily výchovu ke kolektivismu, sociální, takovou, díky které děti potlačí své osobní potřeby ve prospěch kolektivu.²⁹⁰ Tu označovaly jako „socialistickou“. V souvislosti s myšlenkou společné výchovy byla pro komunistky i sociální demokratky důležitá spolu výchova rodičů a školených pedagogů či vychovatelek a také kolektivní výchova celé společnosti.²⁹¹ To, spolu se socializací dítěte (a také z důvodu začlenění dítěte do kolektivu v raném věku) a s cílem odlehčit pracujícím matkám, se stalo důvodem pro zakládání institucí pro výchovu dětí. Autorky periodik sdílely čtenářkám nutnost vzájemné spolupráce rodičů a učitelů, nicméně do té doby, dokud by pedagogičtí pracovníci a pracovnice vychovávali a učili děti v duchu socialismu,

²⁸⁸ „(Politicky angažované ženy – autor. pozn.) se staly terčem špatných a často hrubých vtipů [...] a v nejlepším případě odkazoval je leccjaký žvanil při pivě k vařečce, prý jim lépe sluší.“ *ŽN* 1921, č. 1, s. 2, Květa Vondráčková, *Žena ve veřejném životě*.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Výchova ke kolektivismu byla obzvlášť oblíbená v komunistickém Československu v padesátých letech. Popularizoval ji a uplatňoval sovětský pedagog Anton Semjonovič Makarenko. (M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*) On a jeho výchovná metoda byly často vychvalovány v *Rozséváče* i ve *Vlastě*.

²⁹¹ Karpíšková například píše, že výchova jednotlivců není možná, protože „značná část matek není schopna zdravého mateřství a výchovy dětí pro zdegerovanost, již přivádí majetek a blahobyt [...] mateřství je věcí celé společnosti, poněvadž jedinci z nejrůznějších důvodů (mezi které počítá i např. mentální chorost – autor. pozn.) nemohou být řádnými rodiči a vychovateli.“ *ŽN* 1925, č. 19, s. 1, B. Karpíšková, *Mateřství – věc společnosti*.

nikoliv kapitalismu.²⁹² Sociálním demokratkám záleželo především na demokratické škole, která měla vychovávat *uvědomělé* občany. Pro komunistky zas byla důležitější výchova komunistická. Komunistická výchova se však od té socialistické příliš nerozlišovala, obě kladly důraz na kolektivitu a „poctivou“ práci, tedy ne vykořisťující. Komunistky dokonce pracovaly s oběma výrazy, nicméně nenašla jsem přesné vymezení. Domnívám se, že označení „komunistická“ znamená ještě užší zaměření na kolektiv a na třídní uvědomění.

Výchovné praktiky sociálních demokratek či komunistek měly v sobě integrovaný aspekt socialismu. Mimo „pěstování národního ducha“ bylo zásadní vychovávat „socialisticky, komunisticky, *uvědoměle*.“ Sociální demokratky se zaměřily na praktičtější výchovu budoucí generace, třebaže s ohledem na výchovu k socialismu. Svému publiku vštěpovaly zásady mravní výchovy, „rozumovou“ výchovu, nahrazující výchovu „citovou“. Zároveň mělo být dítě vedeno k šetrivosti. Progresivní u komunistek, a především u sociálních demokratek byla výchova respektující potřeby dítěte; matka by se měla snažit, aby v ní měly její děti důvěru, měla by být schopná dětem naslouchat a vůbec by bylo nejlepší, kdyby „dovedla více chápat své dítě [...] a vžila se v myšlenkový svět dítěte.“²⁹³ I dětské hračky měly mít edukační a didaktický charakter.²⁹⁴

V *Rozsévačce* však převažovaly radikální výchovné praktiky; v jednom příspěvku se obrací na čtenářku a vyzývají ji: „Nemáš-li sama dosti času své dítě třídně, proletářsky vychovávat, svěť je těm, kdo čestně a poctivě tuto práci vykonávají.“²⁹⁵ Komunistky místy zmiňovaly též výchovu k bolševismu, tedy k levicovému revolucionismu po vzoru ruských bolševiků. Nedostatek času na výchovu dětí v komunistickém ženském tisku byl častou emočně laděnou strategií, jak přesvědčit své publikum, aby se přidalo ke komunistické straně. Mnohokrát se v časopisech psalo o chudých pracujících ženách, které nemají čas pečovat o své děti. Takové opuštěné děti byly v podstatě odkázány samy na sebe. Výchova se navíc de facto stala „bezpohlavní“²⁹⁶ – taková výchova byla optikou komunistek dokonce nežádoucí. Negativně komentovaly rozdílnou výchovu dívek, které matky učí „posluhovat“ muži a pomáhat v domácnosti bez možnosti užívání si dětství.²⁹⁷ Odmítaly takovou výchovu, která

²⁹² Sociální demokratky i komunistky věřily, že školy vychovávají děti příliš kapitalisticky. Komunistky i komunisté navíc označovaly školní výchovné praktiky jako *protikomunistické* a vyzývali: „proletariát musí již nyní zvednouti boj proti měšťáckým školám.“ *Ženský list* 1921, příloha *Popelka*, č. 49, s. 4, V. Kárník, *Škola*.

²⁹³ *ŽN* 1925, č. 22, s. 2, B. Karpíšková, překlad *Unzufriedene, Těšíš se důvěře svého dítěte?*

²⁹⁴ Takové hračky měly „veliký význam pro rozvoj rozumový.“ *ŽN* 1921, č. 10, s. 3, J. Mauer, *Dětská hra*.

²⁹⁵ *Rozsévačka* 1927, příloha *Popelka*, č. 20, s. 2, Joža Bezkyd, *Soudružko! Maminko!*

²⁹⁶ Označení gender by byl anachronismus.

²⁹⁷ *Ženský list* 1921, č. 45, s. 4, Terezie Vaterová, *Jak má komunistka vychovávat děti*.

vštěpovala „jemnost“ „šik“ a „bon ton“, což ženy činilo „nepraktickými pro život“.²⁹⁸ Nepraktičností bylo myšleno, že ženy kvůli takovéto výchově nezajímaly o politické dění, proto v případě komunistek i sociálních demokratek sloužila výchova především k přenosu politických hodnot.

Komunistky i sociální demokratky měly společně některé přístupy k výchově. Například obě varovaly před výchovou příliš poslušných a disciplinovaných dětí, protože to vedlo k výchově „otroků“ kapitalismu. Zároveň existovala teze, že děti jsou odrazem svých rodičů, proto nebylo žádoucí, aby rodiče dítěti dávali vzor poslušného dělníka, dělnice, protože to opět vedlo k otročení.²⁹⁹ Obě strany též sdílely nutnost sexuální edukace dětí a dospívajících. Upozorňovaly čtenářky, aby nechápaly sexualitu jako něco špatného, jak konstruovala ortodoxní, tradiční křesťanství, a spíše se zaměřily na sexualitu jako přirozenou součást života. Potlačování pohlavního sebeuvědomování dokonce vnímaly jako nežádoucí pro psychické zdraví dětí.³⁰⁰

Již jsem zmiňovala problematiku interrupce a paragrafů 144-148, které ji kriminalizují. Komunistky i sociální demokratky usilovaly o jeho zrušení. Chápaly ho jako utlačování nejen ženského práva na vlastní tělo, ale také jako utlačování chudých žen. Důvod, proč nebyla interrupce dekriminalizována, byl politickou levicí vnímán jako strategie kapitalistů, kteří potřebovali více a více dělníků. Například komunistky v souvislosti s potratovým zákonem často kladly řečnickou otázku „Kdo by dělal pánům kapitalistům otroky?“³⁰¹ Věřily, že chvála mateřství a oslavování ženské plodnosti je tedy propaganda kapitalistických prospěchářů, a současně potíraly křesťanské přesvědčení, že žena má při porodu trpět. Stejně tak i sociální demokratky se snažily o dekriminalizaci interrupce, nicméně spíše se zaměřovaly na prevenci nežádoucího otěhotnění. Domnívám se, že komunistky zrušení paragrafů 144-148 pojaly spíše jako boj proti kapitalismu, zatímco sociální demokratky se více zaměřily na prevenci potratů vůbec. Nicméně obě strany doufaly, že s nástupem státního socialismu budou ženy natolik samostatné, práce nebude vykořisťující, stát bude (nejen) těhotné ženy finančně i zdravotně

²⁹⁸ *Rozsévačka* 1926, příloha *Popelka*, č. 38, s. 1, *Kapitolky pro rodiče. Boj o dítě*.

²⁹⁹ *ŽN* 1929, č. 11, s. 1, Henny Schumacherová, *Umění vychovávat. Jak naučit dítě být „způsobným“*. Přeložila Josefa Bulířová.

³⁰⁰ „Učit mládež, že je pohlavní akt hříchem, je při nejmenším pitomost.“ *ŽN* 1934, č. 44, s. 4, L. Černá, *Příčiny dětských sebevražd*. Přístup k otázce sexuality dospívajících a sexuality vůbec je samozřejmě komplikovanější, už jen vzhledem k tomu, že v soudobé společnosti nebyla např. homosexualita (či jiná queer sexualita) vnímána jako legitimní součást jedince, nýbrž jako úchylka. Tato práce se však touto problematikou nezabývá, proto nebudu ji více rozvíjet.

³⁰¹ *Komunistka* 1926, č. 12, s. 5, Kovářová, *Život venkovských žen* v rubrice *Listy dělnic*.

zabezpečovat a domácí práce se stanou pracemi kolektivními, tudíž budou mít matky více času na své děti, pak bude mateřství opět radostné.

Obě strany zároveň věřily, že mít dítě je přirozeností každé zdravé ženy,³⁰² nicméně těhotenství chudých žen v kapitalistickém systému vnímaly jako problematické a pro ženu zatěžující.³⁰³ Současně popisovaly těžkosti ilegálního zákroku a fakt, že při, nebo po něm několik žen zemřelo. Helena Malířová v článku pro *Ženské noviny* dokonce nepřímou vyzvala bohaté ženy, aby ony rodily více dětí, protože jejich těhotenství, porod, a též poporodní období je díky jejich bohatství snazší a pohodlnější.³⁰⁴ V *Rozsévačce* je možné znovu a znovu číst popisy hendikepujícího těhotenství.³⁰⁵ Popisují převážně fyzické utrpení, bolavé tělo, ztěžující ženám práci; jednoduše řečeno leitmotivem je „vysílená proletářka, rodící do zásoby otroky kapitálu.“³⁰⁶ Kritizovaly také Den matek, který mateřství oslavoval místo toho, aby při té příležitosti bylo upozorňováno na těžkosti chudých dělnických matek.³⁰⁷ V tisku sociálních demokratek bylo těhotenství označováno jako „břímě chudých dělnických žen“.

Sociální demokratky stejně jako komunistky argumentovaly, že těhotenství a mateřství je pro chudou ženu břímě. Důvodem nebylo samotné mateřství, ale, jak jsem již zmínila, špatná finanční situace žen a opakované těhotenství/porod. Častokrát byla zmiňována „obětavá matka“, která – ačkoliv sama trpí – se snaží dopřát své rodině na úkor sebe sama. Jako prevenci se autorky zaměřily na to, aby jejich čtenářky a potažmo i čtenáři zakládali rodiny *uvědoměle*, aby počkali na lepší finanční situaci, nebo aby raději nevstupovali do manželského svazku, který si běžně potomky vyžadoval. A přestože sociální demokratky a demokraté upozorňovali na důležitost podílu otců³⁰⁸ na výchově, často se shodovaly, že břímě výchovy „padá hlavně na

³⁰² Karpíšková při snahách o dekriminizaci interrupce argumentuje, že „matka nesmí být nikým nucena k mateřství, jež má být vědomým, radostným a přirozeným právem ženy.“ *ŽN* 1924, č. 23, s. 1, B. Karpíšková, *Bolestné těhotenství*.

³⁰³ Poukazovaly dokonce, že bohaté ženy si mohou dovolit ilegální lékařskou interrupci. Čtete: „bohatých žen se tento zákon netýká, protože mají prostředky, aby jej mohly beztržně obcházeti.“ *Rozsévačka* 1926, č. 3, s. 5, P. M., „*V bolestech dětí roditi budeš*“ v rubrice *Listy dělnic*.

³⁰⁴ *ŽN* 1919, č. 50, s. 2, Helena Malířová, *Málo dětí!*

³⁰⁵ Byly publikovány též články, které psaly o nechuti žen (i mužů) uzavírat sňatek, protože by to znamenalo mít děti. Samozřejmě byla situace o to složitější, protože během první republiky byla oblíbená eugenika a důležité bylo plodit *zdravé, silné a „rasově čisté“* potomky. Téma eugeniky bylo probíráno v *Ženských novinách*; jednalo se především o poučky, jak by se žena měla správně vdát, aby bylo její dítě zdravé atd.

³⁰⁶ *Rozsévačka* 1926, č. 12, s. 5, Anna Tondlová, *Zrušte paragraf 144!* v rubrice *Listy dělnic*.

³⁰⁷ *Rozsévačka* 1935, č. 15, s. 5, Anka, *O nouzové koloně žen v Motole*.

³⁰⁸ Například v *Ženských novinách* byl publikován článek *Vychovávejte hochy k otcovství!* ve kterém autorka poukazuje na problematiku mužské sexuality a výchovy též nechtěného potomka. Vyzývá muže, aby převzali odpovědnost za „neschopnost odepřít si rozkoš“ a podíleli se na výchově (dokonce je nabádá, aby při sexu používali ochranu). Současně poukazuje na systematickou chybu výchovy dívek k tomu stát se matkou, jež je předávána nejen generačně, ale též ze „škol, novin, radia, přednášek, filmů“, protože ty „hlásají výchovu dívek k mateřství,“ ale ne výchovu otců k otcovství. *ŽN* 1933, č. 22, s. 1, Hanka Venišová, *Vychovávejte hochy k otcovství!*

ženu.“³⁰⁹ Také stát měl důležitý podíl na výchově dětí, a to především v podobě finanční podpory jak již samotných rodin, tak institucí, jež měly o děti pečovat. V zájmu bylo posilnění národa zdravými dětmi.³¹⁰

Dítě se tedy stalo předmětem politických cílů, respektive podoba jejich výchovy, která měla být především socialistická, v případě komunistek také komunistická až bolševická. Součástí výchovy mělo být též vštěpování národní identity a sexuální edukace mládeže. Jako důležitý vnímám fakt, že výchova nebyla genderově specifická a v podstatě stačilo, aby byla chlapcům i dívkám vštěpována idea socialismu a aby se zajímali o kolektiv na úkor sebe sama. Paralelně děti fungovaly jako strategie politické agitace. Téma chudého dítěte, na které nemá matka pro práci čas, se stalo častou manipulativní taktikou, pomocí které byly čtenářky vyzývány k boji proti kapitalismu, protože právě v kapitalismu bylo mateřství břemenem, zatímco v socialismu radostí. Komunistky téma ještě více dotáhly do důsledku a zobrazovaly chudé a podvyživené dítě v kontrastu s rozmazleným a načančaným dítětem z buržoazní rodiny. Legalizace interrupce byla inherentní součástí levicového hnutí a ženského získání práva na rozhodování o vlastním těle. I zde se přístup komunistek lišil od sociálních demokratů. Zatímco komunistky častokrát uchopily interrupci jako diferenciaci mezi chudou ženou, u které je vyšší pravděpodobnost, že na následky ilegální interrupce zemře, a bohatou ženou, která si je schopna zaplatit bezpečný lékařský zákrok. Sociální demokratky se zaměřily především na prevenci otěhotnění, aby nebylo nutné uchýlit se k interrupci, byť také byly pro její legalizaci.

Na závěr této kapitoly krátce zmíním jazykové prostředky, pomocí nichž autorky a autoři *Ženských novin* a *Rozsévачky* komunikovaly téma těžkého mateřství, výchovy dítěte (a nedostatek času pro ni). Zajímavé je, že sociální demokratky ve srovnání s komunistkami nepoužívaly v takovém velkém množství citově zabarvené jazykové prostředky ke komunikování svých stanovisek ohledně těhotenství dělnic. V případě komunistek se explicitní vyličení chudého, nemocného dítěte, a zbídačené, vyhublé matky stalo jedním z zásadních agitačních praktik, využívajících emoční ráz, častokrát komunikovaných skrze příběhy. Tím nechci tvrdit, že by sociální demokratky nevyužívaly emočně zatížený obsah s cílem agitovat více žen, nicméně jejich vyjadřování nebylo tak výrazné a naléhavé. Autorky *Ženských listů*, *Komunistky* a *Rozsévачky* velmi často používaly expresivní jazykové prostředky při popisu dětského vzhledu, například „hubené tělíčko“ či „nemocná tvářička“, „smutná vypadlá očička“

³⁰⁹ ŽN 1932, č. 1, s. 2, *Děti*, z knihy *Manželská láska* od Marie C. Stopes, přeložil František Bonner.

³¹⁰ Což bylo zakotveno v ústavním zákonu v roce 1948; stát měl zaručit, že se rodina stane „zdravou základnou rozvoje národa“. B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 188.

a podobně. V podobném znění byly popisovány též matky, které „trpěly kýlou, a byly tak vysíleny, že byly stále jednou nohou v hrobě.“³¹¹ Kompozice příběhů v komunistickém ženském tisku se častokrát skládala z kontrastů. Do protikladu byly stavěny děti z bohatých rodin, které mnohokrát vykazovaly negativní vlastnosti, jako například sobeckost, namyšlenost, umíněnost, zatímco chudé dítě bývalo v příbězích skromné, vděčné, hodné. Narativ byl velmi jednoduchý a přímočarý, navíc zobrazení vztahů mezi bohatou rodinou a rodinou chudou korespondovalo s myšlenkou buržoazie coby třídního nepřítele proletariátu či – v případě sociálních demokratek – chudých. Běžně docházelo ke střetu chudého světa dělnické třídy se světem bohaté buržoazie, čímž se budu zabývat v kapitole pod názvem „Dva systémy, dva světy“.

10.4 Muž – uvědomělý soudruh, omezující zotročovatel

Muži měli v levicovém tisku důležité místo. Na základě způsobu jejich zobrazení je lze rozdělit do dvou velkých skupin. Mezi první řadím soudruhy, kteří ukazovali svým ženám či přítelkyním (v kontextu romantického vztahu) cestu za socialismem, potažmo za komunismem. Do druhé skupiny zařazuji ty muže, kteří svou ženu omezovali nejen v politickém působení, ale v osobním životě vůbec. Už jen například tím, že ženám neposkytovali finance a vydělané peníze utráceli za alkohol, cigarety a hru v karty.

Krátce se pozastavím u toho, jak dělnické ženy na stránkách levicových ženských časopisů vnímaly a reflektovaly svou finanční závislost na manželovi. V rubrice komunistického ženského tisku pod názvem *Listy dělnic* se lze často dočíst o tíživé finanční situaci celé rodiny. Pisatelky obviňují bohaté a kapitalismus,³¹² někdy však viní i své manžele, kteří své peníze utratí ještě dřív, než je předají své manželce k hospodaření. Betty Karpíšková v článku *Ženy a dovolená* dokonce navrhuje, že by muži měli oželeť každodenní konzumaci piva,³¹³ aby ušetřili peníze. To však byla spíše výjimka, častěji se pisatelé a pisatelky zaměřili na socialismus, který by napravil vykořisťování, a na ženy, které se měly postarat o to, aby jejich muž nebyl alkoholik. Hospodaření manželek s penězi bylo dokonce hlavním argumentem levicových političek i jejich příznavkyň, proč mají ženy větší přehled v hospodaření než muž, a proč by tedy měly mít své místo v ekonomické politice. Když byla na počátku třicátých let krize, levicové autorky kladly na tuto tezi ještě větší důraz. Psaly, že ženy-spotřebitelky nejlépe

³¹¹ *Rozséváčka* 1927, č. 3, s. 5, P. M., „V bolestech děti roditi budeš“ v rubrice *Listy dělnic*.

³¹² Čtenářka si do *Rozséváčky* stěžovala, že její muž „přinese domu velmi skrovnou mzdu, kterou uhlobaroni poskytují za těžkou práci horníkům.“ *Rozséváčka* 1926, č. 1, s. 4, Endrštová, *Z domácnosti*.

³¹³ *ŽN* 1925, č. 22, s. 1, B. Karpíšková, *Ženy a dovolená*.

vědí, jak hospodařit například se základními potravinami.³¹⁴ Ony nejlépe rozuměly rodinné spotřebě mouky, kolik toho budou ženy do domácnosti kupovat a kolik toho budou potřebovat, a tudíž by se měly podílet na řízení distribuce těchto surovin. V souvislosti s finanční závislostí na muži a potažmo jeho benevolenci peníze poskytnout, snažily se sociální demokratky i komunistky skrze své časopisy poukazovat na potřebu stejného ohodnocení mužů i žen za stejně odpracovanou práci, jednoduše zastávaly stejnou mzdu za stejnou práci.

Zásadnější však byl vztah mužů k ženám na politické úrovni. Důležité pro autorky, písařky do levicového ženského tisku, bylo, aby muž chápal ženu (nejčastěji svou manželku či přítelkyni) jako soudružku a nebránil ji v jejím politickém snažení. Ba naopak bylo žádoucí, aby stál po jejím boku a pomáhal jí s *uvědomováním*. Čtenářka *Rozséváčky* se ve svém příspěvku do rubriky *Listy dělnic* vyjádřila, že by muž – po vzoru Lenina – měl svou ženu chápat jako „svého soudruha“ a společně by měli vědět, že „mají proti sobě společného nepřítele,“³¹⁵ tedy kapitalismus. Stejně tak autorky publikující do *Ženských novin* poukazyvaly na problém, že muži se v případech zamezení politické činnosti žen často oháněli argumentem, že ženě „patří jen kuchyň a vařečka.“³¹⁶ Současně by se samotná žena měla chovat tak, aby ji muž vnímal jako soudružku. Žena, která se stala „přítelem a spolubojovníkem“ muže, je hodna mužova ocenění.³¹⁷ Žádoucí tedy bylo, aby ženy byly politicky aktivní, především aby zůstaly věrné socialismu a boji za proletariát a dělnickou třídu celkově.³¹⁸ Muži měli v souvislosti s předchozím ženám poskytnout dostatečný prostor se politicky projevit a neomezovat jejich činnost. Důležitý byl boj proti kapitalismu, společný celému dělnictvu.³¹⁹ Rovnoprávnější rozdělení rolí mužů a žen v domácnosti byla důležitým tématem levicových političek.³²⁰

V návaznost na politickou úroveň vztahu mužů a žen, stal se leitmotivem muž-uvědomovatel, který ženu navedl na správnou cestu za *uvědoměním*. Též Alena Wagnerová poukazuje na to, že muž byl „orientačním vzorem emancipující se ženy“³²¹ ve valné většině ženských emancipačních hnutí, respektive hlas mužů posílil hlas žen. Je tedy zřejmé, že muž

³¹⁴ „Maloroľnické ženy na vesnicích, dělnice ve městech a všechny proletářské spotřebitelky [...] jich se týká v první řadě hospodářství moukou a obilí a ony se musí postarati, aby daly tomuto hospodaření směr.“ *Rozséváčka* 1934, č. 4, s. 5, Lene, *Páni míni – lid může změnit*.

³¹⁵ *Rozséváčka* 1926, č. 6, s. 4, A. B., *Do práce!* v rubrice *Listy dělnic*.

³¹⁶ *ŽN* 1924, č. 20, s. 5, Plešingrová, *Z Kutné Hory*.

³¹⁷ „Jakmile muž pozná, že má v ženě přítele a spolubojovníka, začne si ji vážit.“ *Rozséváčka* 1926, č. 6, s. 4, Augusta Kabelková, *Žena – soudruh* v rubrice *Listy dělnic*.

³¹⁸ „Ženy musí být svému muži dobrým, věrným kamarádem a upřímným přítelem, který nezradí.“ *Rozséváčka* 1934, č. 25, s. 5, Mařka z Letňan, *Budme si upřímné*.

³¹⁹ „Nadšení dělnických mužů pro vítězství socialismu sdílí plnou měrou i dělnická žena.“ *ŽN* 1924, č. 18, s. 2, Josefa Severýnová, *Píseň práce*.

³²⁰ M. FEINBERG, *Elusive Equality*, též D. TINKOVÁ, „*Oddělené sféry*“.

³²¹ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 32.

schrál v politickém životě žen zásadní roli. Nejen že ženy publikovaly v periodicích příběhy o tom, jak je muži navedli na „správnou cestu“ za socialismem. Dokonce – paralelně s ženskou agitací *indiferentních* žen – existoval názor nebo i přání, aby muži vedli své ženy, čteme: „Jak by to bylo hezké, kdyby každý muž uvědomil v první řadě svoji ženu.“³²² Muži, obzvláště tedy manželé, měli dohlížet na to, že se jejich žena vzdělává tím správným směrem, že se nezabývá malichernými věcmi, které „ubíjí ideu dělnické třídy“³²³ a současně měli dcerám i ženám vysvětlovat otázku třídního boje.³²⁴ Sociální demokratky v *Ženských novinách* také kladly důraz na uvědomovací funkci jejich mužských soudruhů, nicméně frekventovaněji to byly právě uvědomělé ženy, co měly uvědomovat jiné. Domnívám se, že to jen dokazuje distinktivní přístupy sociálních demokratek a komunistek k ženské otázce a k politické otázce. Komunistky se i v případě systematické změny zaměřovaly spíše na mužskou spolupráci a spolupráci proletariátu vůbec, zatímco sociální demokratky jsou více zaměřené na spolupráci žen, byť mužské přispění také vyžadují, nicméně ne v takové míře a s takovým důrazem. V tomto případě je nutné se pozastavit nad dosažitelnými cíli organizovaných žen a žen ve spojení s muži. V narativu sociálních demokratek se měly ženy organizovat a spojit své síly s cílem zlepšit sociální a zdravotní péči, zrušit prostituci, protože vykořisťuje ženu, vyléčit alkoholiky, kuřáky a karbaníky atd. Komunistky se spíše zaměřovaly na proletářskou revoluci a egalitářskou společnost. Pokud však měly ženy spojit síly s muži, bylo to pouze z toho důvodu, aby společně bojovali za socialismus či za revoluci.

Tento rozdíl je výrazný již v tom, jak odlišně byly čtenářky obou ženských levicových periodik označovány. Čtenářky komunistického tisku, především tedy *Rozsévačky*, byly s důrazem identifikovány jako „proletářky“, dále „dělnice“ či „soudružky“. Čtenářky *Ženských novin* byly referovány převážně jako „soudružky“ nebo „dělnice“, chyběl důraz na jejich proletářskou příslušnost. Co se však týče ženské emancipace, převažoval u sociálních demokratek názor, že „úplná emancipace ženy může se uskutečnit jen v úzkém spojení a spolupráci s muži.“³²⁵ Komunistky ženskou emancipaci v podstatě zavrhly a zaměřily se čistě na proletariát.

³²² *Rozsévačka* 1935, č. 22, s. 11, Fr. M. Břevnov, *Jak jsem se dostala do KSČ*.

³²³ *Rozsévačka* 1934, č. 25, s. 5, Mařka z Letňan, *Budme si upřímné*.

³²⁴ *Rozsévačka* 1926, příloha *Popelka*, č. 17, s. 1, Soudružka z Hradce Králové, *Podporujte náš tisk!*

³²⁵ *ŽN* 1933, č. 34, s. 5, Ant. Valentová-Konrathová, *Vážená redakce*, v diskuzi *Jak je dobře bez muže*. Čtenářky reagovaly na stejnojmenný článek Míly Grimmichové, která muže označila za sobce a zotročovatele. Tento článek vyvolal kontroverzi a čtenářky i čtenáři se vůči názoru Grimmichové ohradili a muže de facto obhajovali.

Mimopolitický vztah mužů a žen se v případě komunistek pohyboval převážně na úrovni mužovy apatie vůči domácím pracím a vyčerpanosti žen. Jen málokdy se objevuje nápad, že by muži měli ženám v domácnosti vůbec pomáhat. Dopisovatelka, skrývající se za přezdívku Rudá sportovkyně, napsala do nové rubriky *Rozsévačky* pod názvem *Mezi našimi ženami* stížnost, že jí její muž nepomáhá, a dokonce položila dotaz, proč by vlastně *neměl*? Táže se, proč by společně nemohli „přidat ruku k dílu k této úmorné domácí dřině“,³²⁶ většinou však převažovala buďto absence takového nápadu, nebo rovnou jeho negace a zavržení. Stejný názor sdílely také sociální demokratky. Občas byl napsán příspěvek, ve kterém autorka vyjádřila názor, že by děti, dívky i chlapi, měly pomáhat v domácnosti.³²⁷ Nicméně se ženy zdráhaly jakkoliv potřebu mužské pomoci v domácnosti komunikovat a jak jsem již zmínila, spíše se zaměřily na institucionální, kolektivistickou pomoc. V *Ženských novinách* byl otištěn úryvek knihy *Moderní domácnost: rádce úsporného vedení domácnosti* od Erny Meyer. V úryvku autorka psala, že se raději nebude věnovat mužské úloze v domácnosti, aby si to ona s jinými ženami „nepokazily vztah s muži.“³²⁸ Je tedy na místě se domnívat, že chtít po muži pomoci v domácnosti bylo jakési tabu.³²⁹ Pro ženy – nebo při nejmenším pro sociální demokratky – bylo důležité, aby muži alespoň ženu nevnímaly jako služku, aby se k nim nechovali panovačně, více oceňovali jejich práci a nezatěžovali je svými „nicotnými a nemožnými požadavky.“³³⁰ Ani sexuální život žen a mužů nebyl častým tématem, autorky spíše varovaly své čtenářky, aby se nenechaly muži zlákat a nechtěně neotěhotněly.

Autorky levicových periodik často nabádaly čtenářky, aby neotročily svým mužům, zbytečně je nerozmazlovaly a neposluhovaly jim. Dělnice či chudá žena³³¹ byla chápána jako „bílá otrokyně“ muže, který však sám byl otrokem.³³² Mocenské vztahy mezi podřízenou manželkou a nadřízeným manželem jsou často reflektovány v dopisech od čtenářek. Příkladem je uvedený výňatek z rubriky *Listy dělnic* od čtenářky Růženy Miškové: „V důsledku toho nejedná mnohý muž se ženou, jako se svojí družkou, nýbrž jako s otrokyní, která musí býti na

³²⁶ *Rozsévačka* 1935, č. 5, s. 7, Rudá sportovkyně v rubrice *Mezi našimi ženami*.

³²⁷ *ŽN* 1919, č. 52, s. 4, Učitelka, *Výchova dívek pro úkoly ženy v domácnosti*.

³²⁸ *ŽN* 1929, č. 2, s. 3, Erna Meyer, *Rodina a vedení domácnosti*.

³²⁹ Které převládalo nadále též po druhé světové válce, čemuž se budu věnovat v příslušné kapitole.

³³⁰ *ŽN* 1925, č. 33, s. 2, úryvek z knihy *Žena-osobnost* od Emanuely Mayerové, *Žena zaměstnaná v domácnosti*.

³³¹ Mezi zotročované komunistky i sociální demokratky řadily též prostitutky a služebné. Podle nich nejvíce zotročenou ženou byla venkovanka (i chudý venkovan, oba byli součástí „zemědělského proletariátu“), která žila v uzavřenějším a omezenějším prostředí venkova než dělnice pracující v městské továrně. Navíc bylo venkovské prostředí zbožnější než prostředí městské, proto byla venkovanka zotročována hned v několika rovinách – v ekonomické, náboženské a patriarchální. Venkovan chtěl po své ženě, aby byla pracovitá a pobožná. *ŽN* 1919, č. 8, s. 2, H. Sedláček-Promyk, *Šťastný sňatek v rodině*.

³³² Levicové političky v souvislosti s tímto vztahem často odkazovaly na báseň J. S. Machara *Otrokyně otroka*, ve které líčí bídné žití chudé dělnické rodiny a též uplatnění dominantní moci manžela nad svou manželkou.

slovo poslušna, nechce-li býti k tomu donucena bitím.³³³ V diskurzu komunistek je dělník a dělnice zotročován kapitalismem. Jako symptomatické vnímaly fakt, že samotná kapitalistická výchova vychovává otroky,³³⁴ což korespondovalo s marxistickým pojetím rodiny coby – zjednodušeně řečeno – nositelky kapitalistických (a buržoazních) hodnot. Řešení vztahu zotročujících a zotročovaných tkvělo v nastolení socialismu, ve kterém by nedocházelo k vykořisťování ani žen, ani mužů. Ženy navíc, jak jsem již zmínila, byly též podle Marxe zotročovány jak kvůli pracím domácnosti, tak kvůli odepření možnosti se osamostatnit díky nevykořisťující práci. Dalším, kdo dělnici či chudou ženu zotročoval, byla bohatá dáma, „žena továrníka“, „bohatá měšťanka“, jež ve své domácnosti zaměstnávala služebnou, čímž potvrzovala a udržovala třídní hierarchii. Osvobození od „otrokářského jha“ bylo jednou z hlavních motivací, proč by se ženy měly přidat k boji za socialismus. Sociální demokratky i komunistky slibovaly ženám, že pokud se přidají na jejich stranu, mohou společnými silami zničit otrokářské vazby. Zotročování tedy bylo dvojí – kapitalistické, buržoazní (např. městské ženy, pro které pracovaly služby). K potvrzování zotročování dopomáhaly ty chudé ženy či dělnice, kterým se nepodařilo své potomstvo vychovat socialisticky.

Sociální demokratky častokrát popisovaly muže-surovce, kteří svým manželkám ztrpčují život. V souvztažnosti s levicovou politikou vnímaly spolu s komunistkami městské muže jako ještě horšího surovce a pijáka, než muže „z lidu“.³³⁵ Sociální demokratky však místo kapitalismu obviňovaly nesprávnou výchovu matek, které své syny nenaučily správného chování, nebo vinily samotné manželky, které mužům tolik „posluhovaly“, až je rozmazlily a učinily je línými. Důraz tak kladly na převýchovu mužů svými manželkami, což samy čtenářky sdílely například v diskuzi z roku 1925 pod názvem *Jakého muže byste si přála?*. Doslova psaly, že si „svého muže umí vychovat.“ Tím částečně narušily tradiční struktura patriarchální rodiny, ve které byl hlavou rodiny muž, pakliže by jej žena měla utvářet dle své představy. Nebo tato skutečnost koresponduje s představou, že muž je sice hlava rodiny, nicméně žena je krkem hlavou otáčející. Nemohu tudíž s jistotou tvrdit, že vztahy uvnitř dělnické rodiny byly či nebyly ryze patriarchální.

³³³ *Rozséváčka*, 1926, č. 6, s. 4-5, Růžena Mišková, *Žena*, v rubrice *Listy dělnic*.

³³⁴ „v kapitalistických zemích má výchova jeden cíl – výchovu nových otroků“ *Rozséváčka* 1930, č. 38, s. 3, Děldop Milka, *Dvoji péče o dítě*.

³³⁵ Karpíšková dokonce zpochybňuje patriarchální tradici rodiny a uvažuje, zda je vůbec přijatelné, aby muž-surovec byl hlavou rodiny. Zároveň upozorňuje i jak patriarchát ovlivnil zákony a „zařadil muže co nejdůstojněji“ a nejvíce obviňuje muže „měšťácké morálky“, protože ti „vysedávají v hospodách, vinárnách a barech“ a po příchodu domů se nechávají „obsluhovat.“ Karpíšková ve svém článku *Do nového zákona – staré otroctví?* spojila socialistickou nenávist vůči městské třídě a nenávist radikálních feministek vůči mužské autoritě. *ŽN* 1924, č. 44, s. 1, B. Karpíšková, *Do nového zákona – staré otroctví?*

Ideální muži – stejně jako ideální ženy – konstruovaní v realitě radikální levicové frakce museli vše zahodit pro vyšší cíle komunismu. Po vzoru propagandistického komunistického umění měli stavit revoluci a boj o egalitářskou společnost nade vše.³³⁶ Během třicátých let byl do komunistického tisku začleněn kult osobnosti Stalina, který se v *Rozsévačce* stal ultimátním ideálním mužem, který nejenže usiloval o nastolení komunismu a „bojoval proti vykořisťovatelům“,³³⁷ snažil se také o čím dál lepší a rovnocennější postavení žen. Paralelně s tím víc a více do *Rozsévačky* pronikal úderník jakožto – spolu s údernicí – naprostý ideální jedinec vůbec. Oba však byli populárnější po komunistickém převratu, což budu probírat v pozdější kapitole. Socialista coby ideální muž byla společná idea jak komunistek, tak sociálních demokratek, třebaže právě u nich převažoval. Zajímavé je, že komunistky představu svých ideálních mužů nijak více nerozváděly; stačilo, aby byl komunistka/socialista a aby svou manželku politicky podporoval. Nebylo tedy nutné, aby jeho charakter měl jiné kvality. Žena, jejíž manžel jí upíral právo se politicky vyjadřovat, se měla nejhůř, protože „taková soudružka je vězněna hůř než v kriminále.“³³⁸ Nejen čtenářky *Ženských novin*, ale též jejich autorky vyzývaly muže, aby se více zaměřili na politickou výchovu a angažovanost žen. Většinou tomu tak bylo v souvislosti s blížícími se volbami.³³⁹

Sociální demokratky dále snily o hodném inteligentním muži, který by nebyl „citově příliš otrlý“.³⁴⁰ V souvislosti s mužským ideálem upozorňovaly na nerovné možnosti žen a mužů ve výběru partnera, a sice že ženy si nemohou partnera vybírat, muži partnerky naopak ano. Proto i spousta chudých žen si představovaly svého vysněného, nebo o takovém muži četly knihy, tzv. „limonádové příběhy“ o hrdinných milencích.³⁴¹ Poukazovaly na to, že častokrát ženy svůj ideál ztrácely, pakliže se provdaly za někoho, kdo svou ženu chápal jako „pohlavní majetek“, který „myslí jen na peníze“,³⁴² nebo za „muže-egoistu“, který neoceňoval manželčin

³³⁶ Znáмым a v tisku radikální levicí uznávaným mužem, který vše obětoval pro komunismus, byl po skončení druhé světové války již zmíněný Julius Fučík.

³³⁷ V souvislosti s násilnou kolektivizací v SSSR a s propagandou narativu o „zlých a bohatých kulacích“ se i v *Rozsévačce* začaly čím dál víc objevovat nenávislné příspěvky, svolávající k boji proti „bohatým agrárníkům“, kteří vykořisťují chudý zemědělský proletariát. Autorky a autoři kladli důraz na organizovanost. Po vzoru SSSR, psali „Vy, zemědělství dělníci, ženy i muži, vzchopte se!“ *Rozsévačka* 1930, č. 48, s. 3, Marie Pokorná, „*Venkov jedna rodina*“.

³³⁸ *Komunistka* 1926, č. 1, s. 6, Marie Růžičková, *Další žena* v rubrice *Listy dělnic*.

³³⁹ Neznámá autorka/neznámý autor pod pseudonymem L. psala/psal: „Mužové dělníci! [...] sami voliti a pracovati budete pro stranu sociálně demokratickou, ale též svým družkám vysvětlíte, co by zavinily, kdyby měly hlasovati proti vám!“ *ŽN* 1925, č. 45, s. 4, L., *Slovo k mužům*.

³⁴⁰ *ŽN* 1924, č. 25, s. 2, A. H., *Vína a trest*.

³⁴¹ Což jak komunistky, tak sociální demokratky vnímaly velmi negativně. Podle nich byla pro duševní rozvoj důležitá „ta správná četba“, mezi které samozřejmě nepatřily pokleslé červené knihy, které „motaly dívkám hlavu.“ *ŽN* 1924, č. 22, s. 1, B. Karpíšková, *Co o nás píše muži?*

³⁴² *ŽN* 1924, č. 13, s. 2, –dr., *Láska a manželství*.

duševní život.³⁴³ V tomto případě jsou dva kontrastující narativy – jeden vykresluje ženu, která si svého muže, byť hrubiána, musí dokázat vychovat, druhý zas značí, že jakmile chudá žena³⁴⁴ uzavře manželství s hrubiánem, nezbývá jí než uzavřít se do fikčního světa romantických knih a o svém milém dál snít.

Již zmíněný mužský vzor Stalin vystřídal ve třicátých letech Lenina a Marxe, kteří byli v prvním desetiletí existence první republiky chápáni jako ideální muži. Kdo za první republiky naopak nebyl komunistkami vnímán kladně byl tehdejší prezident T. G. Masaryk. Masarykovi vyčítaly jeho humanistickou filozofii a nedostatek politické orientace na problematiku proletariátu. Zároveň byl Masaryk explicitně protikomunistický³⁴⁵ a zastával ideu liberálního individualismu, což radikální levice neocenila. Na druhou stranu jej socialistky, píšící do *Ženského listu*, vnímaly velmi pozitivně, a to z důvodu jeho feministických a progresivních názorů (korespondujících s humanismem).

Dalším mužským typem, popisovaným na stránkách *Rozsévačky*, byl chudý dělník-otrokář, zničený kapitalismem, který z důvodu systémového zkratu – především v období hospodářské krize – svůj osud těžce snášel. Během třicátých let byly v *Rozsévačce* zmínky o sebevraždě nezaměstnaných dělníků (a dokonce i chudých matek). Kvůli špatnému postavení byl dělník na manželku a případně též na děti zlý až násilný a často se opíjel, nebo se stýkal s jinými ženami. Ženy pak často obviňovaly buďto samy sebe, že jsou příliš slabé a nezvládají snášet trpký život, a tudíž jsou k muži chladné.³⁴⁶ Nebo byl viníkem kapitalismus, který člověka doháněl i k takovým činům, které by běžně neuskutečnil. V poválečných letech ženy vinily válku, protože ta v mužích „ubila všechn lidský cit.“ Jak komunistky, tak sociální demokratky se v prevenci alkoholismu zaměřily především na systémové přeorganizování, nicméně stále převládal názor, že ženy by měly léčit muže. Zajímavé je, že jsem nikde nenašla zmínku o alkoholičkách. Gisela Bock však upozorňuje, že alkohol byl v dělnické společnosti symbol mužnosti a že násilní alkoholicí, kteří bili své manželky či děti, byli velmi častou rodinnou skutečností.³⁴⁷ Alkohol tedy v podstatě patřil mužům a ženy, pijící alkohol, byly neakceptované.

Na stránkách ženského levicového tisku je popisován vztah žen k mužům, respektive převážně dělnic k svým manželům-dělníkům. Velkým tématem byla finanční závislost

³⁴³ ŽN 1929, č. 39, s. 2, Mařka, *Slovo k mužům, dopis soudružky*.

³⁴⁴ Bohaté ženy si z finančního hlediska, což jim zajišťovalo vyšší společenské postavení, mohly dovolit mít milence, nebo si nedostatek lásky kompenzovat šperky, oblečením, jiným majetkem. ŽN 1924, č. 13, s. 2, –dr., *Láska a manželství*.

³⁴⁵ Dokonce ani „nevěřil v uskutečnitelnost komunismu.“ *Ženský list* 1922, č. 12, s. 1, *Světový chaos*.

³⁴⁶ *Rozsévačka* 1926, č. 5, s. 5, „Kdyby...“.

³⁴⁷ G. BOCK, *Ženy v evropských dějinách*, s. 250.

manželek, proto také požadovaly stejnou mzdu s muži a socialismus, který by nerovnocenným mzdám zamezil. Také muž si však měl být více vědom stavem rodinného rozpočtu, a místo útraty peněz za zábavu poskytovat mzdu ženě, aby s ní mohla hospodařit. Kromě hmotného zabezpečení bylo důležitou mužskou rolí bylo politické (socialistické) *uvědomování* svých manželek. Spolu pak měli bojovat za socialismus, potažmo za komunismus. Proto se socialista stal hlavním mužským ideálem, třebaže realita byl jiná, protože často čtenářky i samotné autorky reflektovaly chování svých manželů a popisovaly jejich nepochopení pro důležitost ženské politické angažovanosti. Ženy se navzájem podporovaly v nutné převýchově svého manžela. K pochybám mužské spolupráce v ženském hnutí ponouká neochota řešit dvojitá břemena – třebaže také tzv. dvojitá směna byla leitmotivem stížností a rad domácností, řešení nebyla mužská spolupráce v domácnosti, nýbrž kolektivistická a institucionalizovaná zařízení. Konečné heslo, že žena je „otrokyní otroka“, narážející právě na otroctví domácích prací, vypovídá o tom, že i muž – stejně jako žena – byl otrokem: otrokem kapitalismu.³⁴⁸

10.5 Genderové stereotypy – jejich potvrzení a negace

Ačkoliv nelze v soudobém kontextu hovořit o genderové teorii ani analýze, autorky a potažmo též autoři, píšící do komunistického tisku či do *Ženských novin* sociálních demokratek, si všímali některých strategií, konstruující soudobou feminitu a maskulinitu. Přestože takové příspěvky nebyly příliš časté, působily dojem poměrně zajímavé sebereflexe. Třebaže stále věřili v ženskou přirozenou touhu po potomcích, v to, že žena je emoční³⁴⁹ a muž zas rozumnější, ženy praktičtější, muži zas abstraktnější a podobně. Nicméně aby ženy obhájily své rovnoprávné postavení s muži, odkazovaly na lékařskou vědu. Komunistky například vyvrátily lékařský imperativ, že by byla žena z biologického hlediska hloupější než muž, protože by měla mít lehčí mozek. Ve stejném příspěvku zároveň útočí na „měšťácké učence“, na ty, kteří s touto tezí souhlasili, aby ženy udrželi na podřadném místě v domácnosti.³⁵⁰ Legitimitu vědeckosti některých vyjádření o přirozené odlišnosti mužů a žen vyvracel i jiný článek, který upozorňoval, že „není čistě mužského nebo čistě ženského jedince,“ třebaže věřil na přirozenou ženskost i přirozenou mužnost.³⁵¹ S odkazem na moderní vědu dochází v textech k upevňování

³⁴⁸ Připomínám, že tato realita, pojící dělnice a dělníky, převyšovala nad ostatními emancipačními zájmy, a to především u komunistek, které explicitně bojovaly za proletariát, ne specificky za ženy, zatímco sociální demokratky stály i za ženskou emancipaci.

³⁴⁹ Což, jak jsem již zmínila, využíly například levicové političky jako jejich argument, proč jsou ženy v politice důležité.

³⁵⁰ Zároveň vyzývá ženy, aby se organizovaly a bojovaly za pracovní emancipaci. *Rozsévačka* 1927, č. 3, s. 6-7, *Žena a humanita*.

³⁵¹ Tento článek byl vůbec progresivní, dokonce obhajoval homosexualitu. Autor či autorka obhajovali jinou sexuální orientaci – respektive nedémonizovali ji – a poukazovali na křesťanskou morálku coby hlavního viníka,

genderových stereotypů, ale také k jejich prolínání či přenášení. Například v článku *Žena z vědeckého hlediska* se autorka obracela právě na výsledky soudobých výzkumů, které například ukazovaly, že „ženy nejsou nijak soucitnějšími muži,“ nebo že přehnaná zvědavost žen je jen předsudek.³⁵² Biologie jako další věda zas dokazovala, že jedině z fyziologického hlediska nemůže být žena zrovnoprávněna s muži, a to kvůli menstruaci, která je podle Lili³⁵³ tragédií žen, jelikož „se kvůli ní dějí změny v nervovém systému.“³⁵⁴

Běžně se však spíše můžeme dočíst o genderových stereotypch a ženské přirozené tužbě po mateřství. Jedním z typických vlastností chudých žen, dělnic, byla obětavost pro své děti. Bohatá žena byla vnímána příliš sobecky na to, aby se byla schopná sebezapření. Dalším, pro dělnickou ženu zásadním charakteristickým rysem, byla čistota. Čistota a pečlivost se staly hlavními ženskými přednostmi v pracovním prostředí. S prací souvisela i „přirozená láska a nadání“ pro péči o domácnost, kterou některé ženy mají. Z nich se pak v ideálním světě měly stát právě specializované pečovatelky o domov.³⁵⁵ Okovy domácnosti se vlastně takto proměnily v něco de facto radostného a přirozeného.

O mužské přirozenosti³⁵⁶ toho tolik napsáno nebylo, kromě zpochybnění přirozenosti mužské autority. V textu je spíše implicitně zakotvena podstata *neuvědomělého* muže, který se „spokojuje s tělesným majetkem ženy.“³⁵⁷ Na druhou stranu muž-socialista byl vnímán velmi kladně, a dokonce lze říct, že přirozené negativní vlastnosti mužů bylo možné nalézt u bohatých měšťanů. Chudý muž či dělník většinou za své špatnosti nemohl, nýbrž byl natolik ovlivněn vykořisťujícím systémem, že se ke špatnému chování uchýloval de facto nechtěně, nevědomky z donucení. Výjimkou byl článek Betty Karpíškové, která upozorňovala na benevolentnější

který z homosexuality konstruoval „chorobnost“. *Rozsévačka* 1927, příloha *Popelka*, č. 16, s. 1, *Z oboru lékařství a hygieny*.

³⁵² *ŽN* 1932, č. 22, s. 1, Lili, *Žena z vědeckého hlediska*.

³⁵³ O Lili, celým jménem Lili Rivet, není mnoho známo. Psala módní příspěvky a módní zpravodajství z Paříže. Alžběta KRECHLEROVÁ, *Obraz ženy za první republiky dle dobových ženských časopisů*, diplomová práce, Praha 2017. Dostupné ke stažení na theses.cz, s. 46-47. (8. 2. 2024)

³⁵⁴ *ŽN* 1934, č. 6, s. 6, Lili, *Biologická tragedie ženy*.

³⁵⁵ *ŽN* 1933, č. 16, s. 1, Hf., *Sen nebo skutečnost*.

³⁵⁶ V *Rozsévačce* – v souvislosti s nepřátelstvím vůči časopisům pro středostavovské ženy a v návaznosti na hrozbu politických kroků nacistického Německa – upozornily komunistky na mediální strategii, využitou ke konstrukci nového mužského ideálu. V *Pražance* byla vyhlášena soutěž o *Nejhezčího vojáčka*, načež komunistky zareagovaly a svým čtenářkám sdělily, že se časopis snažil v ženách vzbudit novou preferenci – a sice „aby se ideálem stal chlapec ve vojenské uniformě.“ Tím pádem by každý muž aspiroval k tomu stát se vojákem, jelikož by se zalíbil mladým ženám. Neznámý autor či neznámá autorka zkritizovala soutěž, protože proletářští vojáci nemají šanci před „pány“. Reflexe soutěže coby prostředku ke konstruování mužského ideálu mi přišla velmi zajímavá.

³⁵⁷ *ŽN* 1919, č. 5, s. 6, Anaše Maršálová, *Dívčí výchova*.

přístup (patriarchální) společnosti vůči mužům. Dokonce odmítala rozdělení společnosti na muže a ženy a navrhovala používat označení „lidé“.³⁵⁸

Lze tedy tvrdit, že gender (třebaže ne takto explicitně označeno) sloužil k politickým zájmům – na jednu stranu bylo díky němu obhajováno ženské postavení v politice, na druhou stranu však paradoxně usazoval ženu do role matky či do feminizovaných politických okruhů, jako např. sociální péče, péče o děti apod.

10.6 Krása dělnické ženy

„Zachovati si krásu bývá tajným přáním všech žen“³⁵⁹ – s tímto tvrzením souhlasily jak komunistky, tak sociální demokratky. Obě strany chápaly snahy o uchování krásy a mladistvosti spíše jako inherentní součást žen. Nicméně jejich přístup k ženské kráse, k péči žen o svůj zevnějšek a k módě, byl odlišný. Komunistky uchopily fenomén ženské krásy více politicky než sociální demokratky. Komunistky zastávaly tezi „nejste ošklivé, jen chudé“ a poměrně nenávidným tónem odsuzovaly bohaté, které si kupovaly kosmetické přípravky či drahé oblečení, protože za tolik utracených peněz by mohla pomoci potřebným.³⁶⁰ Přílišná starost o svůj vzhled byla pro obě levicové strany znakem povrchnosti, nepracovitosti, neschopnosti, lenosti a dokonce hysterie.³⁶¹ Optikou třídního rozdělení se vzhled a móda staly distinktivními znaky chudých a bohatých žen. Zatímco chudá žena pracuje, je přirozeně krásná a má „lepší vkus“, bohatá žena se stará jen o parádu, líčí se a užívá si módního přepychu.

Jako protiklad „kupované krásy“ stála nenucená a přirozená krása dělnické ženy, která byla zdůrazněna prací,³⁶² pílí a skromností. Komunistky dokonce odsuzovaly „buržoazní manýrismus“,³⁶³ módní trendy, a také národní kroj. Ten, kdo si oblékal kroj, dle krajní levice v podstatě podporoval fašismus.³⁶⁴ Ke konci 20. let autorky přidávaly do *Rozsévačka* též módní příspěvky, posléze se součástí časopisu stala i módní rubrika. Nebylo neobvyklé, že se v rubrice

³⁵⁸ ŽN 1924, č. 1, s. 1, B. Karpíšková, *Na přelomu*.

³⁵⁹ *Ženský list* 1922, příloha *Popelka*, č. 9, s. 2, *Zdraví a krása*.

³⁶⁰ Doslova za utracené peníze dam „měla by dělnická rodina zaplacenou skoro pololetní činži.“ *Rozsévačka* 1935, č. 46, s. 5, Růžena, „Každá žena může být krásná“.

³⁶¹ Neznámá autorka/neznámý autor v článku *Útěk ze života* napsal o „hysterických ženách, [které] v době odkvétání svoji sebevraždou chtějí udělat poslední sensaci.“ *Rozsévačka* 1930, č. 14, s. 3, J., *Útěk ze života*.

³⁶² Práce byla v diskurzu levicové politiky velmi oceňována a nahlížena jako úctyhodná činnost; levice práci postavila jako protiklad vykořisťování.

³⁶³ Jako protipól přepychu a „buržoazního manýrismu“ opět stál „hladovějící a chudý lid“. *Rozsévačka* 1930, č. 50, obálka.

³⁶⁴ „Národní kroje jsou znakem měšťáckého vlastenectví a bohatí vlastenci jsou fašisti.“ *Rozsévačka* 1926, č. 9, s. 3, Srbka, *Vzpomínky na schůze v Listy dělnic*.

častokrát objevovaly explicitní i implicitní narážky na nevyrovnanost mezi chudými a bohatými co se oblečení týče.

S krásou vždy souvisí i tělo. V období první republiky byla oblíbená tzv. moderní žena, jejíž postava musela být „hubená jako nudle“ a nesměla mít „ani boků ani prsou.“³⁶⁵ Redukční diety se staly módní nutností. I to si komunistky osvojily pro ukázkou třídní nespravedlnosti a tvrdily, že hladová kůra je pro bohaté způsob zeštíhlení, pro chudé je to však nutnost.³⁶⁶ Krása, móda, vzhled a tělo sloužily komunistkám jako narativní složka, konstruující distinktivní znaky mezi dělnicí a měšťankou. Dále ruce sehrály symbolickou roli. Svalnaté, upracované a ztvrdlé ruce značily sílu a pracovitost, což bylo v levicovém diskurzu ceněno více než upravené ruce bohatých žen a měšťanstva vůbec.³⁶⁷ Cílem komunistek bylo nahradit městskou povrchní krásu krásou pracovitých dělnic.

Sociální demokratky také tvrdily, že krásu žen ze společnosti nahradila krása pracujících žen,³⁶⁸ chudá žena byla pro ně kolikrát vkusnější, než žena bohatá. Současně odsuzovaly povrchnost a chápaly módu a oblékání jako rozdíl mezi chudými a bohatými. Nicméně na rozdíl od komunistek, které spíše uznávaly nenucenost, zaměřily se sociální demokratky na aktivní snahu žen docílit půvabu. Oceňovaly nejen vnitřní krásu, zároveň si pochvalovaly ženy, které oblečení nakupují s rozmyslem, jsou v oblékání skromnější a disciplinují své tělo i duši.³⁶⁹ Ženskou krásu často spojovaly sociální demokratky s nutností zalíbit se mužům. Převládal stereotypní názor, že žena oslní krásou, zatímco muž okouzlí svým charakterem. Kritizovaly požadavky kladené na ženy, kvůli kterým se musely ženy snažit, aby se vždy mužům líbily. Na jednu stranu tedy negativně komentovaly nátlaky na ženin vzhled, na stranu druhou se čtenářky dočetly stejných nároků, a sice že žena má mít vždy líbivý vzhled, a to nejen venku či ve společnosti, ale též doma.³⁷⁰

Zaměřeno konkrétně na dělnici, stalo se povinností proletářské ženy dbát o svou přirozenou krásu.³⁷¹ V *Ženských novinách* tak často najdeme jakousi obhajobu krásy chudých dělnic, dokonce též emancipaci v módě, ta měla přestat být výsadou bohatých. Přeložená část

³⁶⁵ ŽN, 1925, č. 17, s. 2, MUDr. K. Zítka, *Strach z moderny*.

³⁶⁶ *Rozsévačka* 1935, č. 34, s. 2, *Měníme jídelní lístek*. Též v *Ženských novinách* psal/a neznámý autor/neznámá autorka o tom, jak „dnešní ženy a dívky nevečeří celý měsíc,“ aby byly štíhlé. ŽN 1924, č. 3, s. 3, *Moda a vkus*.

³⁶⁷ Neznámý autor či autorka psali: „Naše upracovaná ruka je čistší než jejich pěstěná s dlouhými nehty.“ *Rozsévačka* 1934, č. 28, s. 4, S., *Ženy, buďme nápomocny mužům*.

³⁶⁸ ŽN, 1932, č. 39, s. 6, Lili, *Kráska ženy v pracovním šatě*.

³⁶⁹ Zastávaly tezi: „Kdo se zůstati svěžím a hezkým, musí se umět ovládat.“ ŽN, 1929, č. 32, s. 3, *Co jest krása člověka?*

³⁷⁰ „Žena musí vyhlížet vždy čistě a upraveně.“ ŽN, 1924, č. 8, s. 3, *Moda a vkus. Domácí jupička*.

³⁷¹ ŽN 1925, č. 3, s. 3, Mus. Stan. Němeček, *Jak si udržeti mladistvou podobu*.

knihy *Die Frau* od Stephanie Endres³⁷² pod názvem *Kultura ženského těla* v sedmém ročníku *Ženských novin* předkládá tezi, že v soudobé „kultuře těla“ převládá buržoazní žena, která buďto sebe samu utváří tak, aby se líbila muži, nebo se chová jako muž. Obojí tedy úzce souviselo s mužským prvkem a autorka argumentuje, že je potřeba – v souvislosti se socialismem coby „duchovním hnutím“ – aby ženy utvářely a rozvíjely vlastní kulturu ženy, a aby se tato kultura oprostila od městské společnosti.³⁷³ Tímto spojila ženskou emancipaci se socialistickou ideologií. Je tedy nasnadě tvrdit, že komunistky i sociální demokratky skloubily třídní otázku s otázkou ženské krásy. Rozdíl tkvěl ve zaměření: komunistky častokrát popisovaly odlišnosti mezi bohatou a chudou, zatímco sociální demokratky svou pozornost věnovaly i kráse a její roli v utváření vztahu mezi mužem a ženou.

10.7 Vzdělání jako „osvobození“ dělnické třídy

V první republice docházelo k výstavbám nových škol a v roce 1922 byl vydán tzv. Malý školský zákon, který mj. zavedl nové praktické předměty (např. ruční práce), povinnost osmileté docházky a uznal rovnost učitelek a učitelů. Rozmach škol byl ve třicátých letech negativně ovlivněn hospodářskou krizí.³⁷⁴ Komunistky v souvislosti se vzděláním citovaly Lenina, který tvrdil: „Bez učení není komunismu.“ Učení se pro obě strany stalo důležitou součástí dělnického hnutí a politizace dělníků i dělnic. Sebevzdělání v podobě četby se v socialismu a komunismu mělo stát inherentní součástí každodenních aktivit dělnictva. Docílení socialismu, či pro komunistky komunismu především po vzoru SSSR, znamenalo jistou záruku vzdělání všude a pro všechny.³⁷⁵ Třebaže obě levicové strany podporovaly školní vzdělání pro chudé a dělnictvo, zajištěné státem, chápaly knihu jako hlavní zdroj vědomostí.³⁷⁶

Čtenářkám a potažmo též čtenářům byly doporučovány ty „správné knihy“, tedy především sociální román nebo literární díla (hlavně ruských) levicových autorů spisovatelů,³⁷⁷

³⁷² Rakušanka S. Endres byla ve 20. letech minulého století učitelka a od 30. let se své úsilí orientovala především na zapojení dívek do sportu a jiných pohybových aktivit. Heslo *Stephanie Endres*, in: Wien Geschichte Wiki, online, dostupné na [geshichtewiki.wien.at](https://www.geshichtewiki.wien.at). (8. 2. 2024)

³⁷³ *ŽN* 1925, č. 7, s. 1, v překladu B. Karpíškové, *Kultura ženského těla* od Stephane Endres, *Die Frau*.

³⁷⁴ Pro více informací o vzdělání v první republice viz Růžena VÁŇOVÁ – Karel RÝDL – Josef VALENTA, *Vývoj a vzdělávání v českých dějinách. IV. Díl – 1. svazek*, Praha 1992.

³⁷⁵ Například v *Rozséváče* v 9. ročníku se píše: „Tento velkolepý, zázračný vzrůst ženy je možný pouze v podivuhodné zemi, kde velká strana Lenina a Stalina i sovětská moc otevřely cestu pracujícím ženám k vědě...“ *Rozséváčka* 1934, č. 31, obálka, K. Byková, *Nový typ sovětské ženy*. Nebo v následujícím ročníku čteme: „my víme, že dělníkům v SSSR jsou otevřeny všechny cesty vzdělání a uplatnění se.“ *Rozséváčka* 1934, č. 3, s. 1, Mila B., *Budoucnost našich dětí*.

³⁷⁶ „Knihy, naši nejlepší přátelé, měly by mít v každé dělnické rodině vyhrazeny čestné místo. Ony doplňují naše nedostačující školní vzdělání, rozšiřují náš duševní obzor.“ *Rozséváčka* 1935, č. 46, obálka, popisek u obrázku.

³⁷⁷ Například M. A. Šolochov, Maxim Gorkij, dále například francouzští spisovatelé Anatole France a André Gide...

protože podle komunistek a sociálních demokratek ukazovala opravdovou skutečnost společnosti. Naopak odsuzovaly povrchní milostné romány,³⁷⁸ které realitu idealizovaly a odvracely pozornost od sociálních problémů, a především od problémů dělnické třídy.

Také tisk byl chápán jako nástroj (politického) vzdělání. V *Rozsévačce* byl tisk označen jako „jedna z nejmocnějších zbraní utiskovaných.“ Mimochodem v souvislosti s tím neopomněly doporučit k odběru vlastní tisk, který čtenářkám „ukazoval cestu a budil třídní vědomí.“³⁷⁹ Knihy a periodika sloužila jako aktivizační prvek, nabádající své čtenářstvo k politickému (resp. revolučnímu) jednání. Zároveň odsuzovaly středostavovské časopisy, především *Hvězdu* a *Pražanku*, které nejenže vydával Melantrich, tedy „podnik soukromokapitalistický“, ale také v nich byly publikovány „literární splašky“, které ženy odvracely od třídního boje.³⁸⁰

Autorky *Rozsévačky* často sdělovaly svým čtenářkám, jak je pro ně důležité, aby coby matky či ženy v domácnosti, vytížené zaměstnáním, domácími pracemi a výchovou dětí, si našly čas pro četbu, intelektuální a politický rozvoj. Nejen matky, ale také například služebné by měly využít volný čas ne pro tancovačky, „nýbrž pro užitečnou knihu“,³⁸¹ jak radí čtenářka Marie Říhová v *Ženských novinách*. Také například Eva Uhrová ve své publikaci *Po nevyšlapaných stezkách* odkazuje na požadavky Clary Zetkin, které měly ženám zajistit více volného času k tomu, aby mj. „rozevřely knihu“.³⁸² Čas potřebný k samostatné edukaci žen byl zásadním politickým tématem.

Nevyužití svého volna ve prospěch edukace bylo velmi negativní. Převažovala láska ke vzdělané ženě, protože inteligence posouvala ženskou krásu za hranice krásy povrchní (samozřejmě však nebylo nad krásu duševní),³⁸³ naopak žena nevzdělaná a příliš povrchní trápila svého muže a nic pro ni nebylo dobré, na rozdíl od inteligentních proletářek, které byly šťastny, byly-li „ušetřeny neuhů“.³⁸⁴ Tzv. nová žena byla tedy v souvislosti se sebevzděláním ženou, která večer a ve volných chvílích čte ty správné knihy, na rozdíl od ženy „dřívějších dob“, které si kvůli nedostatku zájmu o socio-politické dění mohly za své špatné postavení

³⁷⁸ Červená knihovna byla označena jako „literární splašky“. *Rozsévačka* 1930, č. 4, s. 7, *Hvězda a Pražanka se hádají*.

³⁷⁹ *Rozsévačka* 1928, č. 1, s. 2, *Proletářské čtenářky! Ženy pracující!*

³⁸⁰ *Rozsévačka* 1930, č. 4, s. 7, *Hvězda a Pražanka se hádají*.

³⁸¹ *ŽN* 1919, č. 5, s. 3, Marie Říhová, *Dívčím služebným!*

³⁸² E. UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách*, s. 33.

³⁸³ *ŽN* 1921, č. 9, s. 1, Fr. Dvořák, *Bohatství duše*.

³⁸⁴ *ŽN* 1921, č. 9, s. 2, J. V., *Ubohá žena, ubohé ženy!*

samy.³⁸⁵ Žena se tudíž stala dalším viníkem (vedle kapitalismu, křesťanství a mužů) špatného postavení žen.

Ty, které se odmítaly edukovat ve věcech politických, byly vnímány jako překážky nutného nového sociálního vývoje.³⁸⁶ Učit se socialismu a komunismu se stalo nedílnou součástí dělnické ženy (a také muže). Pokud tak nečinily, staly se jakousi „brzdou“ proletářského hnutí, přestože k proletariátu patřily. Ještě větší nevole byla směřována na ty, kteří své nabyté vědomosti nesdíleli s ostatními. Takoví „inteligenti“ – ať už muži či ženy, kteří svého vzdělání nevyužijí, byli označováni za sobce, protože všichni měli vzájemně spolupracovat „nesobecky a nezištně.“³⁸⁷ Socio-politická koedukace, častokrát spojená s politickou agitací, byla de facto povinností.

V narativu obou levicových stran existovalo pouze jedno správné vzdělání, a to marxistické, zaměřeno především na třídní otázku. Dále vzdělání v socialismu a v případě komunistek též v komunismu. Edukace byla úzce spjata s politickou agitací a aktivizací, tedy s politickým *uvědomováním*. Ti, kteří patřili do řad proletariátu a odmítali se sebevzdělávat, rozšiřovat své vědomosti a následně je politicky a společensky aplikovat, byli nahlíženi velmi negativně, jako překážky nebo jako brzdy v nastolení socialistického řádu. Oceňovaná inteligentní a oduševnělá žena, která byla schopná vyplnit svůj čas vhodnou četbou a která odsuzovala ty, které tak nečinily, poskytovala vzor čtenářkám a vyvíjela na ně další nátlak, jak si mají organizovat život. Narativ levice hovořil o „osvobozujícím“ učení, nicméně ve skutečnosti učení sloužilo spíše k náboru levicových přívrženců. Na druhou stranu liberální ženské spolky věřily, že vzdělání pomůže progresivně posunout ženské postavení a že vzdělané ženy budou rozumět emancipačním snahám, a tudíž se k ženskému hnutí přidají.³⁸⁸

10.8 Radostná a/nebo úmorná práce?

O marxisticko-leninském pojetí zotročující práce v domácnosti jsem již hovořila. V *Komunistce* i *Rozsévače* je několik článků, které odkazují na Marxe i Lenina a jejich tezi, že je nutné osvobodit ženu z domácnosti a umožnit jí podílet se na pracovním procesu, a že jediné, co takovou realitu umožní, bude socialismus. V diskurzu levicové politiky je práce za socialismu radostná a každý dělník se do ní s chutí hrne, zatímco v kapitalismu není „žádná

³⁸⁵ ŽN 1932, č. 14, s. 1-2, J. Košatková-Kainarová, *Žena kdysi – a dnes*.

³⁸⁶ *Rozsévačka* 1927, č. 41, s. 9, Bláža, *Co čtou dělníci a dělnice*.

³⁸⁷ ŽN 1933, č. 26, s. 2, –rp–, *Také trochu sebekritiky pro nás – ženy*.

³⁸⁸ J. BUREŠOVÁ, *Ženské spolky a zemědělské ženy v období první československé republiky*, s. 249.

práce radostná, ani u hodného zaměstnavatele.“³⁸⁹ Sen o šťastném dělnictvu v komunistickém tisku dokonce převažoval nad důrazem nutnosti pracovní profesionalizace žen. Na to spolu s vyšší pracovní kvalifikací a pracovní pozicí žen se spíše zaměřily sociální demokratky. Práce se navíc stala prvkem rovnoprávnosti mužů a žen.³⁹⁰ I proto odsuzovaly nepracující manželky bohatých mužů, protože se nesnažily emancipovat a nechávaly se „vydržovat“ svým manželem.

Diskurz práce se v komunistickém Československu ve srovnání s první republikou změnil, čemuž budu věnovat samostatnou kapitolu. V první republice byla práce vnímána jako úmorná a vykořisťující činnost, omezená pouze na proletariát, nikoliv na např. podnikatele, kteří optikou levice zneužívali pracující lid ke svému vlastnímu prospěchu. Zaměřeno na ženu, upozorňovaly komunistky spolu se sociálními demokratkami na břemena zaměstnání a domácnosti, třebaže to nepojmenovaly jako „dvojitou směnu.“ A přestože jde o fenomén až pro poválečné Československo, „dvojitá směna“ se týkala všech dělnic, především těch chudých, které pracovaly nejen např. ve fabrice, ale ještě dělaly drobné práce doma. Svou situaci často popisovaly čtenářky, a to například v pravidelné rubrice *Rozsévačky Listy dělnic*. Pisatelka, podepsaná jako Sklářská dělnice mluvila za ostatní chudé ženy a proklamovala, že si „břemeno práce tahají domů,“ a k tomu ještě „obstarávají domácnost a děti.“³⁹¹ Po nástupu komunistů v roce 1948 se však úmorná práce na stránkách časopisů změnila v radostnou, a to i přesto, že jsou ženy matkami, a zároveň bude specificky zaměstnaným matkám věnována větší pozornost.

Obětavá matka, která pracovala pro svou rodinu na úkor sebe sama se stala častou postavou článků a příspěvků čtenářek. Taková matka pro své děti „pracuje třeba do úpadu,“³⁹² nebere ohledy na sebe. Tím se stala další součástí narativní strategie emoční manipulace, sloužící k přesvědčení čtenářek politicky se aktivizovat. Téměř vždy totiž takový příběh končil výzvou čtenářky, aby bojovala za socialismus či proti kapitalismu a bohatým.

Na počátku třicátých let došlo k propuštění provdaných žen, zaměstnaných ve veřejných službách, o čemž *Rozsévačka* i *Ženské noviny* mnohokrát pojednávaly. Oba časopisy samozřejmě takovýto krok kritizovaly, stejně tak i liberální ženské časopisy. Sociální demokratky mj. hovořily o mužích, kteří opatření podporují ze strachu, že nezbude dost práce pro ně. Zároveň obviňovaly „lenošné daremnice“, které s takovými muži souhlasily. Současně poukazyvaly na paradox přívrženců propouštění vdaných žen, kteří sami patřili k dělnické třídě

³⁸⁹ *Rozsévačka* 1926, příloha *Popelka*, č. 10, s. 2, M. Pitelková, *Rozjímání v přírodě*.

³⁹⁰ „Díky práci se žena přetváří na samostatnou osobnost, která poznává svou rovnoprávnost s mužem.“ *ŽN* 1929, č. 5, s. 1, Marie Jurnečková, *Ženství, mateřství a výdělečná práce ženy*.

³⁹¹ *Rozsévačka* 1927, č. 3, s. 5, Sklářská dělnice, *Ze závodů*.

³⁹² *Rozsévačka* 1935, č. 1, s. 2, Kamila Prokopová, *Jaké byly vánoce jedněch a druhých*.

a kteří hlásali „kdo nepracuje, ať nejí.“³⁹³ Komunistky se často obracely přímo na vládu. Věřily, že dělnice sdílely stejně špatný osud jako dělníci, proto své rozhořčení obracely na systém.³⁹⁴ Nicméně i přes veškerá zvolání levicových politiků a političek zůstalo pro státní rozpočet výhodné zbavit rodin tzv. „dvojího příjmu“, třebaže jej potřebovaly, a tak k propouštění docházelo.

Důležitou prací byla i ta pro socialismus či komunismus. Čtenářky byly mnohokrát nabádány a podněcovány pro společnou práci s muži za ideologii socialismu či komunismu. Za tvrdou prací je měla čekat utopická realita nového socio-ekonomického uspořádání, a již samotná její existence se měla stát odměnou pro ty, kteří ve svém úsilí nepolevovali. Práce pro ideologii byla častokrát paralelně postavena k boji proti kapitalismu, proti klerikalismu a ve třicátých letech proti italskému fašismu a německému nacismu. To vše stálo v cestě ideálnímu egalitářskému světu.

10.9 Proti všem

Nedílnou součástí levicové politiky a rétoriky bylo explicitní a frekventované vymezování se vůči svým protivníkům. Též v tomto případě byly komunistky hlasitější než sociální demokratky, a i jejich rétorika byla plná emočně zabarvených jazykových prostředků. Komunistky i sociální demokratky si byly navzájem politickými nepřáteli. Pro sociální demokratky byly komunistky příliš radikální,³⁹⁵ idea socialismu sociálních demokratek byla dle komunistek falešná. Obě strany však měly i společné oponenty, největší – kromě kapitalistů, bohatých a buržoazie – byli klerikálové,³⁹⁶ dále pravicové či krajně pravicové strany a imperialismus.

Levice se stavila nejen proti klerikálům, ale též proti křesťanství jako takovému. Komunistky i sociální demokratky chápaly křesťanství jako jeden z faktorů, který v minulosti i v jejich současnosti pokořoval a znehodnocoval ženu, a to především tím, že v Písmu a evangeliích jsou ženy umlčovány a je jim přikazováno, aby byly poslušné muži.³⁹⁷ V souvislosti

³⁹³ ŽN noviny 1934, č. 1, s. 1, *O „dvojím“ platu, čili zaměstnávání provdaných žen ve veřejných službách.*

³⁹⁴ „Ubohý „sociálně citící“ ministr financí Engliši – jak musíte být na psu, když chcete zachránit rovnováhu svého rozpočtu na účet učedníků, pomocnic v domácnosti a chudých matek!“ *Rozséváčka* 1927, č. 18, s. 2, L. Landová-Štychová, *Už zase budou holdovat matkám! Víte ale jak?*

³⁹⁵ Kdo nestál za komunismus byl v očích komunistek automaticky oponent nejen politický, ale hlavně třídní. Proletariát měl být pospolu za každou cenu, a ten, který byl z řad proletariátu a ideu komunismu nesdílel, se automaticky stal tím nejhorším nepřítelem, protože se obrátil proti těm ve své řadě.

³⁹⁶ Klerikální politické strany, zasvěcené církvi a jejím hodnotám. Heslo *klerikalismus*, in: Sociologická encyklopedie, online. Dostupné na: encyklopedie.soc.cas.cz. (8. 2. 2024)

³⁹⁷ ŽN 1924, č. 8, s. 2-3, Růžena Miškovská, *Žena*.

s tím stály proti YWCA, Spolku mladých křesťanských žen, protože jejich členky „hlásaly uraženým a poníženým snášeti urážky a ponížení“ ve jménu křesťanské dobrotivosti,³⁹⁸ čímž v podstatě navazovaly na Marxovu kritiku náboženství. Odsuzovaly faráře, kteří od věřících přijímali finanční příspěvky a kostel se pro komunistky stal místem ideologické propagandy.³⁹⁹ Poukazovaly i na to, jak křesťanský důraz na cudnost a zapření sexuální aktivity omezuje dětský růst a že katolická poslušnost činí z lidí „otroky.“ Komunistky též reflektovaly všudypřítomnou katolickou snahu kontrolovat sexualitu i v umění. *Komunistka* publikovala příběh čtenářky, jejíž matka jí vyhodila Mánesův ženský akt, protože byl příliš necudný. Genderovou optikou lze rozpoznat i dvojí metr, dotýkající se nahoty žen a mužů, když dívka tvrdí: „Když tady může být postava nahého muže [Ježíše, autor. pozn.], tak tady musíte nechat i obrázek nahé ženy – a jsme vyrovnány.“⁴⁰⁰ Stanislav Holubec se ve své studii *Between Scarcity and Modernity: Working Class Families in Prague in the Interwar Period* zabývá mj. sexualitou a jak k ní přistupovala dělnická a střední třída. Ve středostavovské společnosti bylo nadále žádoucí, aby dívka zůstala až do manželství pannou, třebaže tato tradice postupně během první republiky upadala, nicméně u mladých děvčat z dělnických rodin to již nebylo takovou nutností. Přístup k sexualitě byl nedílnou součástí identity jak měšťanstva, tak dělnictva.⁴⁰¹

Dále komunistky často hovořily o falešné pomoci duchovních, a dokonce i Boha de facto popřeli,⁴⁰² přitom však jako by jim až tak nevadila víra v Boha jako taková, spíše církev a náboženské omezující a „otupující“ praktiky. Ve spojitosti s bojem proti klerikalismu odkazovaly komunistky k husitům, kteří byli chápáni jako první revoluční hrdinové, co se postavili utlačující moci. Husitská doba se pro ně stala nejvýznamnější dobou českých dějin.⁴⁰³ Jan Hus byl chudý kazatel a revolucionář;⁴⁰⁴ lásku komunistické strany k Husovi a husitskému

³⁹⁸ *Rozséváčka* 1926, č. 6, s. 2, „Vnitřní mír“.

³⁹⁹ *Rozséváčka* 1934, č. 8, s. 2, *Ženy, na svá místa!*

⁴⁰⁰ *Komunistka* 1926, č. 8, s. 7, Frida Lauxová, *Nahotiny*.

⁴⁰¹ Mladí lidé se často scházeli na tancovačkách, kde samozřejmě docházelo k seznamování. Navíc byl v dělnické třídě běžný tzv. konkubinát – u něj je však problematické, zda dva nesezdaní lidé spolu žili kvůli lásce, nebo kvůli finanční nutnosti. Dělníci a dělnice byli též v literatuře, psané především ke konci 19. století, konstruováni jako promiskuitní až perverzní jedinci. Sexualita a partnerské vztahy byly dalším aspektem, využívaným k rozlišení dělnické a střední třídy. Stanislav HOLUBEC, *Between Scarcity and Modernity: Working Class Families in Prague in the Interwar Period*, in: *The Hungarian Historical Review* 2014, roč. 3, č. 1, s. 128-158. Dostupné online na jstor.org. S. 138-141. (8. 2. 2024)

⁴⁰² Na stránkách časopisů radikální levice se můžeme několikrát dočíst příběhů, ve kterých se žena modlila k bohu (s malém b), ale najednou zjistila, že bůh není, a přidala se ke komunistkám. Například *Rozséváčka* 1935, č. 18, s. 11, Fr. M., *Jak jsem se dostala do KSČ*.

⁴⁰³ *Ženský list* 1921, č. 7, s. 1, *Žena a dějiny*.

⁴⁰⁴ *Rozséváčka* 1926, č. 10, s. 1, *Šestý červenec*.

hnutí vyjadřovaly též učebnice z padesátých let minulého století.⁴⁰⁵ Sociální demokratky však nevěnovaly tolik prostoru názorům proti klerikalismu, jak činila radikální levice.

Komunistky během 20. let stavěly proti fašismu a Mussoliniho fašistické Itálii, hlasitěji se však se 30. letech obracely proti Hitlerovi a nacismu. Problematiku nahlížely z hlediska třídních bojů a nacistické Německo spolu s „nacionálními štvanicemi“ uvnitř republiky chápaly jako hrozbu unifikaci dělnictva. Sympatizovaly tedy se všemi chudými a s veškerým dělnictvem, nehledě na národnost, náboženství, etnicitu,⁴⁰⁶ a na druhou stranu stály proti všem bohatým, proti německé i české buržoazii a proti bohatým židovským kapitalistům. Vyzývaly dělnice i dělníky, aby společně „vyšly do ulic.“⁴⁰⁷ Lze tedy říct, že i v tomto případě byla pro komunistickou stranu hlavní otázka třídní a též ochrana budoucích generací. Nižší frekventovanost tématu boje za děti nabízí, že to byl až druhotný cíl, prvotní byl boj za proletariát.

Sociální demokratky postupné upevňování nacistického vlivu na politiku Německa také reflektovaly. Nicméně neobracely se na dělnickou třídu, nýbrž na ženy, aby bojovaly proti válce a proti Hitlerovi. Stejně jako komunistky hovořily o zhoršené situaci dělnictva pod nacistickou a fašistickou ideologií, nicméně na rozdíl od nich kladly důraz na sociálně demokratické ženy, které se měly spojit a bránit demokracii a demokratické hodnoty; toho mělo být dosaženo nastolením socialismu.⁴⁰⁸ „Hnací silou“ všech žen byla mateřská láska, která současně nejenže motivovala ženy, aby bojovaly proti útlaku ve prospěch svých dětí, zároveň byla unifikujícím citem, který spojoval všechny matky, nehledě na jejich národnost. Všechny pak měly jeden společný cíl, „chránit své děti do poslední kapky krve.“⁴⁰⁹ Ochrana dětí před fašismem a nacismem se stala povinností žen.

Obě levicové strany – a především komunistky – stály dále proti imperialismu zemí jako Japonsko, Amerika, Německo a Itálie. V těsně poválečných letech se komunistky v *Ženském listě* vyjadřovaly též proti monarchismu, ten však na stránkách *Komunistky*, *Rozsévачky* či *Ženských novin*, spíše nebyl.

⁴⁰⁵ Například v učebnici od Miloslava Trapla a Vratislava Čapka, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy z roku 1959*, jejíž kratičkový úryvek můžeme nalézt online: <https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/ucebnice-dejepisu/ucebnice-dejepisu-ukazka-textu-2/>. (8. 2. 2024)

⁴⁰⁶ V *Rozsévачce* například odsoudily rasovou nenávisť v souvislosti s odsouzením Američanů. *Rozsévачka* 1935, č. 34, s. 4, *Sociální demokrat o sovětských dětech*.

⁴⁰⁷ *Rozsévачka* 1930, č. 37, s. 2, *Pozadí vlasteneckých bouří*.

⁴⁰⁸ *ŽN* 1934, č. 19, s. 5, *Resoluce*.

⁴⁰⁹ *ŽN* 1932, č. 1, s. 2, *Žena, Odzbrojte!*

Tzv. dekulakizace Sovětského svazu,⁴¹⁰ prováděna ke konci dvacátých let a v první polovině let třicátých, byla též reflektována v *Rozsévačce*. Boj proti bohatým agrárikům a násilné vyvlastňování jejich majetku a půdy si komunistická strana osvojila a požadovala. Na stránkách ženského komunistického časopisu byli bohatí agrárikové nazýváni – s odkazem na feudalismus – „zemani“, kteří zotročovali zemědělský proletariát, a bylo tedy nutné, aby se ženy-zemědělské dělnice spolu se zemědělci organizovali a společně se bohatým agrárikům postavili.⁴¹¹ Autorky komunistického tisku se obracely na SSSR jako na vzor, ve kterém díky státním zásahům a kolektivizaci je venkov opravdu „jedna rodina.“⁴¹²

Díky ustavičnému vymezování vůči jiným byla ucelována politická a třídní identita jak komunistek, tak sociálních demokratek. Součástí identity komunistek se stal organizovaný boj proletariátu proti hned několika politickým oponentům, motivovaný třídní otázkou a vizí egalitářské společnosti. Boj sociálních demokratek byl umírněnější a jejich spektrum oponentů zúžené na krajní pravici, krajní levici, buržoazii a kapitalismus a též klerikály (ale například nikde nebyla zmínka o nevoli proti bohatým Židům), protože ohrožovaly demokracii či – v případě křesťanství a patriarchy⁴¹³ – zotročovaly ženu. Lze tedy říct, že jejich boj byl motivovaný převážně snahou udržet demokracii a zajistit lepší budoucnost dětí.

10.10 Konzum, hygienizace a racionalizace

Hospodaření s rodinnými financemi a s tím spojená podpora dělnických konzumů, důležitost hygieny, racionalizace pracovního procesu, to vše bylo dalšími aspekty identity dělnické ženy, proto tomu věnuji krátkou kapitolu.

Žena hospodařila s domácím rozpočtem, a kromě publikovaných stížností na nedostatek peněz byl frekventovaně tištěn názor, že žena má větší přehled v hospodaření než muž, a že je proto velmi důležité, aby se ženy staly členkami dělnických konzumů. Komunistky i sociální demokratky určily hospodaření coby doménu ženy a současně vyjadřovaly podporu dělnických konzumů, ale opět se lišil směr, jaký by měla mít žena ve vztahu k penězům v ohledu na to, zda měla být „správná komunistka“ či správná „sociální demokratka.“ Radikální frakce levice se zaměřila převážně na podporu dělnických konzumů a družstevního podnikání, například na

⁴¹⁰ Úryvek z nařízení proti kulakům je dostupný online v anglickém překladu např. zde: *Stalin on the liquidation of the Kulak*, in: Seventeen moments in Soviet History, an on-line archive of primary sources. Dostupné na soviethistory.msu.edu. (10. 2. 2024)

⁴¹¹ *Rozsévačka* 1930, č. 48, s. 3, Marie Pokorná, „Venkov jedna rodina“.

⁴¹² *Rozsévačka* 1930, č. 23, s. 4, Dělnice z Kralup, *Venkov jedna rodina – čili agrárik a deputátník*.

⁴¹³ Buržoazie byla v diskurzu levicových stran inherentní součástí patriarchy, respektive jeho nejhlavnějším udržitelem.

družstevní Včelu.⁴¹⁴ Snažily se o unifikaci a standardizaci výrobků, mechanizaci práce, usilovaly proti privatizaci a proti nadbytečnému konzumerismu.⁴¹⁵

Sociální demokratky důraz kladly převážně na individuální zodpovědnost a spíše, než podpora konzumů byla pro ně – zdá se – důležitější finanční a hospodářská edukace, šetrivost, též výchova dětí k šetrivosti (výjimečně měl šetřit i muž) a vyhýbání se marnivosti. Nicméně obě strany si pochvalovaly ženy, které chodily do svého dělnického podniku. Konzum se topologicky stalo jedním ze sjednocujících míst dělnic. Místy o něm dokonce mluví s emoční zaujatostí, označují jej jako „náš krám“ či „náš konzum.“⁴¹⁶

Během převážně druhé poloviny dvacátých let minulého století docházelo k intenzivnější racionalizaci pracovního procesu, tedy zavádění moderní technologie a mechanizace a navyšování intenzity práce.⁴¹⁷ Racionalizace měla ohlas též v námi probíraných časopisech. Komunistky celý proces vnímaly velmi negativně, alespoň v rámci kapitalismu. Ve druhém ročníku *Rozsévačky* byl publikován úkol, předložený dětem ve škole, které měly napsat, jaký dopad má racionalizace na jejich rodičích. Je velmi diskutabilní, zda je příspěvek legitimní, vzhledem k poměrně bohaté slovní zásobě pisatelů a pisatelek a k typickým jazykovým prostředkům, které byly běžně užívány v rétorice politické levice. Nicméně děti popisovaly velmi špatné zdravotní i psychické stavy svých rodičů, a to kvůli intenzivnější práci s většími nároky na vyšší počet vyrobených dílů a na rychlejší pracovní výkon.⁴¹⁸

Racionalizace v kapitalismu byla pro komunistky doslova zabijákem dělnictva, protože je „dřela k smrti.“ Na druhou stranu se však racionalizace v SSSR stala úspěšným krokem ku pomoci dělnictvu a k ulehčení jejich práce, a to proto, že probíhala v socialismu.⁴¹⁹ Sovětská racionalizace dělníkům i dělnicím zjednodušila a zkvalitnila práci a umožnila jim – díky rychlosti a efektivitě výroby – užít si více volna. Byla postavena do kontrastu s kapitalistickou racionalizací, která dělnictvo ještě více namáhala a činila z dělníků a dělnic „stroje na práci“,

⁴¹⁴ Nejčastěji bylo důležité, aby členky ženoddělu spolupracovaly s členkami družstevnické Včely a pořádaly různé dětské besídky s agitačním programem. Např. *Komunistka* 1926, č. 9, s. 12, *Jak máme podporovat dělnické konzumy?*

⁴¹⁵ *Komunistka* 1926, č. 15, s. 3, Dělnice, *Práce je štěstí.*

⁴¹⁶ *ŽN* 1932, č. 31, s. 1, J. Janotová-Popelová, *Naše ženy.*

⁴¹⁷ J. PÁNEK – O. TŮMA, *Dějiny českých zemích*, s. 429.

⁴¹⁸ Jedno z dětí psalo výhradně o svém otci: „Tatínek je celý zoufalý. Říká, že by se nejradši oběsil nebo utopil,“ a dokonce ke konci vyjadřuje svou obavu, že si „opravdu něco udělá.“ *Rozsévačka* 1927, č. 26, s. 7, *Racionalisování rodiče. Tatínek je docela racionalisovanéj.*

⁴¹⁹ Neznámá autorka či neznámý autor vyličil svou návštěvu sovětské, zracionalizované továrny v Rusku, a zachytil obraz prozpěvujícího dělnictva, které se smíchem „racionalizuje“. *Rozsévačka* 1927, č. 47, s. 6-7, *Racionalisace.*

načež komunistky vyzývaly čtenářky, aby se aktivizovaly a organizovaly a aby společně mohly bojovat za racionalizaci po sovětském vzoru.

Sociální demokratky si naopak racionalizaci pracovního procesu tolik nevšímalý a spíše se zaměřily na požadavky na racionalizaci domácnosti, která by přinesla více např. elektronických přístrojů, jež by pomáhaly s domácími pracemi, a tím by ulehčily ženám v domácnosti. Ty by pak měly více času na schůze a sebevzdělání. Racionalizovaná domácnost, spolu s funkčním nábytkem, byla označována jako „moderní“ a sloužila jako protipól domácnosti „babiček.“ Bylo však i na ženách samotných, aby přispěly k urychlení a efektivitu úkonů v domácnosti. Důležité pro sociální demokratky bylo, aby si ženy dovedly práci v domácnosti organizovat, čímž by zvýšily její efektivitu a urychlily dokončení.⁴²⁰ I v této problematice je patrné, že sociální demokracie spíše kladla důraz také (ale ne pouze!) na práci individuální, zatímco komunistky se zaměřily na kolektivní boj proti kapitalistické praxi racionalizace.

Hygienizace, ve své podstatě převážně ozdravení společnosti, veřejného i soukromého prostoru a adorace venkova, představující pobyt na čerstvém vzduchu a kontakt s přírodou,⁴²¹ čehož mělo městské dělnictvo nedostatek, se souhrnně staly jedním ze zásadních témat mnou probíraných časopisů. Proces hygienizace ve velkém měřítku započal především v druhé polovině 19. století. Lidé individuálně a společnost systematicky kladli větší důraz jak na osobní, tak na komunální hygienu,⁴²² jejíž podobu ustanovil tzv. asanační zákon, ustanovený v roce 1893, tedy soubor zákroků, které měly vést k ozdravení městského prostoru a k navýšení bezpečnosti lidí v něm se pohybujících.⁴²³ Problematické také byly tzv. nouzové kolonie, ve kterých byli ubytováni dělnice, dělníci a také váleční migranti během roku 1918.⁴²⁴ Bydlení dělnictva mimo kolonie též zaostávalo – v stísněných a nmoderních bytech bydlelo příliš lidí, což ohrožovalo jejich zdraví.⁴²⁵ Bydlení úzce souviselo s identitou dělnictva a stalo se distinktivním znakem mezi ním a měšťanstvem.

⁴²⁰ ŽN 1921, č. 7, s. 3, – ta.–, *Domácnost a hospodaření. Organická práce v domácnosti*. Trend zvýšení efektivity úklidu započal již v druhé polovině 19. století. Potřebu uklizeného a funkčního obydlí popisovala mj. preskriptivní literatura a příručky pro ženy. Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti, život v 19. století*, Praha 2009, s. 93-95.

⁴²¹ Touha po přírodě a navrácení k ní samozřejmě započala ještě dřív, ve velkém např. v osvícenství. Nicméně druhá polovina 19. století a 19. století vůbec rámcuje adoraci přírody do kontextuální změny především v podobě industrializace (kromě modernizace vůbec).

⁴²² Pro obsáhlejší zmapování problematiky viz Lenderová kapitola *Čistota a zdraví* in: M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 80-108.

⁴²³ Důležitou součástí bylo boření nadbytečných hradeb a výstavba hlavně činžovních domů. M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, kapitola *Místo k bydlení*, s. 44-49.

⁴²⁴ Běžně se stávalo, že provizorně stavěné dřevěné byty v takovýchto koloniích byly ilegální, což často vyústilo v konflikt mezi policií a obyvateli kolonií.

⁴²⁵ S. HOLUBEC, *Between Scarcity and Modernity*, s. 133-137.

Též komunistky a sociální demokratky věnovaly části svých příspěvků celkové čistotě bydlení, především a nejčastěji vzdušnosti a větrání. Komunistky i socialistky kritizovaly špatné a nedýchatelné ovzduší zdraví škodících začouzených továren, zatímco měšťanstvo pracovalo v hygienickém prostředí.⁴²⁶ Třídní podmíněnost v případě dostupnosti hygieničtějšího a zdravějšího prostředí se však neomezovala pouze na pracovní prostředí, ale též na domácnost. Rozdíl mezi středostavovským bydlením a dělnickým bydlením či ubytováním chudých byl poměrně výrazný: mnohačlenné rodiny dělnictva bydlely v malých bytech, zatímco zámožnější rodiny měly bydlení větší a lépe vybavené.

V návaznosti na škodlivé ovzduší apelovaly obě levicové strany na důležitost čerstvého větraného prostoru, který měl také poskytnout přísun slunečního světla; a to nejen v bytě, ale též ve školách a v jiných uzavřených prostorech.⁴²⁷ Byly to právě ženy, které se měly v pracovním prostředí snažit o zlepšení zdravotních a hygienických podmínek. V domácnosti měly být aktivním prvkem, který měl přeměnit vydýchaný a zaprášený domov v otevřené a čisté domácí prostředí zalité slunečními paprsky. Také domácí výzdoba měla být taková, aby se dala snadno čisti a aby působila vzdušně.⁴²⁸ Oblíbený byl opět moderní byt, pod jehož pojmem si představovaly v podstatě funkcionalistický byt, ve kterém je funkční nábytek a „všude slunce, vzduch a žádné záclony, na které se prášilo.“⁴²⁹ Nutnost slunečního svitu artikulovaly též ve výchově dětí. V mnou analyzovaných časopisech autorky a autoři příspěvků mnohokrát svým čtenářkám radili, aby své děti nechávaly venku, na sluníčku a ideálně co nejbližší k přírodě, protože to vše mělo na lidský organismus – a obzvláště na dětský – blahodárné účinky.⁴³⁰

Narativ, líčící stísněné, znečištěné a nevětrané bydlení se současně stal součástí levicové politiky, především jako distinktivní znak měšťanů a proletariátu. Komunistky i sociální demokratky věřily, že součástí podstaty žen je smysl pro pořádek, proto je jejich úkolem, aby zajistily alespoň tu čistou domácnost a zdravý (ve spojitosti s hygienou) vývoj dítěte. Nicméně opět se krapet lišily komunistky od sociálních demokratek. Znovu komunistky zdůrazňovaly

⁴²⁶ Jako jeden příklad uvedu článek, zabývající se sklářské výroby. Autorka či autor upozornila/upozornil na skelný prášek, který dělnicím zanášel průdušky. Problém skelného prášku přesáhl hygienu práce do rámce třídní nespravedlnosti, když se dočteme, že o škodlivém vzduchu se začalo hovořit teprve potom, co kvůli němu „byli příslušníci z lepší třídy sprovedeni ze světa, ale o chudé dělnice se nikdo nezajímal.“ *Rozsévačka* 1930, č. 2, s. 4, *Skelný prášek lítá ve vzduchu*.

⁴²⁷ Větrání však bylo pochopitelně problematické v zimních obdobích, kdy se lidé snažili co nejvíce tepla udržet uvnitř místností, aby nemuseli plýtvat topivem. Potřebě dostatečného větrání a přísunu přirozeného světla se chtěla přizpůsobit též moderní architektura na přelomu 19. a 20. století, a především funkcionalismus ve 20. a 30. letech minulého století. Pro více informací viz například Rostislav ŠVÁCHA, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1995.

⁴²⁸ *Komunistka* 1926, příloha *Popelka*, č. 6, s. 1, *Výzdoba bytu*.

⁴²⁹ *ŽN* 1934, č. 32, s. 2, Jar. Šíma, *Žena ve staré a nové domácnosti*.

⁴³⁰ *ŽN* 1925, č. 17, s. 4, Milena Halová, *Kam s dětmi na prázdniny?*

potřebu systémové spolupráce spolků a správců bydlení, kteří by zajišťovali pořádek domácnosti na úrovni spravování obydlí. Sociální demokratky naopak cílily spíše na osobní zodpovědnost žen, které měly udržovat pořádek. Nicméně obě strany zastávaly kolektivizaci domácích prací, jako vaření, praní, stravování, což jsem již zmínila v předchozích kapitolách. Obě strany se zabývaly jak individuální prací doma, tak společnou prací v dělnických obydlí a v institucích na domácí práce, nicméně lze říct, že sociální demokratky častěji zmiňovaly jedince než společnou práci, o které spíše hovořily komunistky.

Dodržování zásad čistého, funkčního a moderního bydlení bylo aktuální též v protektorátu, nicméně zmizela idea kolektivních domů. Ta se vrátila v poválečných letech, a ještě s větším důrazem v prvních letech komunistického Československa. Spojení ženské schopnosti s hospodářstvím, v souvislosti s jejich prací v domácnosti, také zůstalo v následujících letech. To stejné lze tvrdit v případě nabádání žen, aby svým dětem dopřály mnoho slunce a čerstvého vzduchu. Stejně tak technické vymoženosti, ulehčující práci v domácnosti i v zaměstnání měly ve všech obdobích dostatek pozornosti, byť byla v letech poválečných a v komunistickém Československu upřednostňována kombinace racionalizace a kolektivizace domácích prací. Abych se zbytečně neopakovala, nebudu těmto třem tématům dále věnovat pozornost.

10.11 Dva systémy, dva světy

Nedílnou součástí politického diskurzu členek KSČ a ČSSD bylo vymezování se vůči ostatním. V kapitole Proti všem jsem se zaměřila na politické a ideologické oponenty obou mnou probíraných levicových stran. Tuto kapitolu však věnuji především jejich vztahu s buržoazií, bohatou společností a s kapitalismem, což bylo fundamentálním rozlišením v diskurzu společnosti rozdělné na třídy. Motivy různých témat byly stavěny do binárních opozic, poskytujících očividný kontrast mezi oběma třídami, kterým budu postupně věnovat samostatný kousek této kapitoly.

Jako první pro tuto kapitolu a jako nejvýraznější binární opozici vybírám socialismus proti kapitalismu.⁴³¹ Socialismus byl vnímán jako ideální socio-ekonomické státní uspořádání

⁴³¹ Oba pojmy nemají pevně danou podobu. Vliv na význam mají určité variace obou, kdy je do jednoho či druhé přidána další hodnota (například přístup k rasismu, nacionalismu, ekologii, liberalismu či autoritativnímu strukturalismu a vedení státu). Sociální demokratky měly k socialismu – což vyplývá i z názvu strany – demokratičtější nároky, na rozdíl od komunistek, které častokrát hovořily, v souvislosti s Leninem a Říjnovým převratem, o revolučním převratu v socialistický stát, což by bylo pro některé vrstvy, jako například pro střední, nedemokratické rozhodnutí. Obě strany souhlasily s omezením či s naprostým zrušením soukromého majetku, a především požadovaly egalitářskou společnost, ve které nikdo nemá osobní prospěch na úkor ostatních. Současně

pro společnost vcelku, nejen pro městskou třídu či pro bohaté, které byly umožněny jen díky kapitalismu. Autor či autorka pod označením Ip. naspal/napsala otázku v rámci politické agitace, co si dělnice vyberou mezi socialismem a kapitalismem. Popis obou pojmů poněkud pregnantně vyjadřuje celkový přístup komunistek k tomuto rozlišení:

„Otázka: pro kapitalismus – bídu, strádání všeho druhu, tělesné i duševní vyčerpání, zhroucení, reakci a zničení, nebo: sovětský řád a socialismus, cestu radostné práce, duševního růstu, překrásných perspektiv šťastné budoucnosti a dokonalého rozvíjení se všech žijících tvorů?“⁴³²

Narativ celého textu, který pokračuje výčtem zdarů SSSR, ukazuje, že nedílnou a zásadní součástí soudobé komunistické ideologie byl Sovětský svaz, který se sebezprezentoval jako vzor úspěšného socialismu. Též rétorika je opět plná emočně zabarvených slov, naivity a patetičnosti. Je jasné, že SSSR znělo příliš dobře na to, aby to byla pravda, nicméně takto si jej komunistická strana idealizovala. Též při procesu nastolení socialismu či komunismu byl pro komunistky důležitý revoluční převrat současného systému, a to především po vzoru Lenina a bolševiků. Revoluce⁴³³ v Rusku byla v diskurzu komunistek „ohromným signálem proletariátu celého světa k revolučnímu hnutí.“⁴³⁴

Sociální demokracie se proti komunismu a bolševismu vymezovala, protože nerespektovaly demokratické hodnoty a byly příliš radikální. Nicméně i v *Ženských novinách* sociální demokratky vyjadřovaly nenávist vůči kapitalismu a stavěly jej do protikladu k socialismu. Společně s komunistkami sdílely názor, že kapitalismus utlačuje proletariát, je viníkem prostituce, alkoholismu, sebevražd a celkové třídní nespravedlnosti, a že právě kvůli němu je interrupce ilegální. Obě strany také ukazovaly svět za kapitalismu a svět za socialismu pomocí binárních opozic. Častou formou, pomocí které sdělovaly svou politickou ideologii, byl dialog mezi kapitalistkou a socialistkou (lépe řečeno mezi sociální demokratkou, zastávající socialismus, nebo komunistkou, obhajující socialismus a/nebo komunismus). Dialogy byly

byly pro státní zásahy do ekonomiky a státní podporu pro všechny, co nejsou schopni se sami o sebe plnohodnotně postarat. Zároveň se měl stát postarat o fungování tržní ekonomiky, tedy regulovat jí. Kapitalismus byl a je de facto úplným protipólem (což samozřejmě nevyřazuje hybridní socio-ekonomický stát, ve kterém jsou prvky obojího). Pro širší (byť omezenou v rozsahu) definici obou pojmů doporučuji online *Sociologickou encyklopedii*, ve které lze oba výrazy vyhledat pod jejich názvem. Dostupná online na encyklopedie.soc.cas.cz.

⁴³² *Rozséváčka* 1930, č. 8, s. 2, Ip., *Dva systémy*.

⁴³³ Revize dění bolševického uzmutí moci postuluje, že Říjnová revoluce vůbec revolucí nebyla, nýbrž šlo o politický puč. Podrobněji v: Ronald Grigor SUNY, *Reading Russia and the Soviet Union in the twentieth century: how the „West“ wrote its history of the USSR*, in: R. G. SUNY (ed.), *The Cambridge History of Russia, volume III, the twentieth century*, New York 2006, s. 5-67.

⁴³⁴ *Ženský list* 1921, č. 45, s. 1, Jaroslav Haken, *Prohlášení komunistických poslanců o monarchistické reakci*.

komponovány jako diskuze, ačkoliv jen zdánlivě, protože kapitalistka byla vždycky nakonec přesvědčena o správnosti socialismu, zatímco její „oponentka“ nikdy názor nezměnila, jen poskytovala tzv. „neprůstředné“ argumenty o správnosti jejího názoru, což už je samo o sobě pofidérní a nelegitimní. Cílem tedy nebyla diskuse, nýbrž jakýsi spor, spějící k přesvědčení jedné strany o správnosti myšlení té druhé, přičemž kapitalistka se vždy nacházela v argumentační neschopnosti.

Další binární opozice, se kterou jak komunistky, tak sociální demokratky pracovaly, byla chudá žena v protikladu k ženě bohaté. Buďto v kontextu s ilegální interrupcí – chudá žena si nemohla dovolit podplacení lékaře, aby zákrok poskytl, takže interrupci provedla v ilegalitě se zvýšeným nebezpečím na ublížení zdraví, zatímco bohatá žena si profesionální zákrok mohla dovolit zaplatit.⁴³⁵ Převážně však bylo poukazováno na finanční a majetkové rozdíly, které souvisely též s povahovými rysy chudých i bohatých, což už jsem zmínila. Svět bohaté ženy byl povrchní a nevěnoval si pracovitosti a chudoby ve světě proletariátu. Následující úryvek vystihuje postoje komunistek i sociálních demokratek k městským dámám: „Jak dobře víme my ženy, že je svět krásný, ale dobře víme pro koho, jen pro ty bohaté [...] [bohatá dáma, autor. pozn.] nechce si uvědomit, že všechno její pohodlí musí dělníci vytvořit a nevidí svoji ubohost před dílem dělníků.“⁴³⁶

Dáma je chápána jako „utlačovatel“ a ty služebné, které jimi neopovrhují, jejich moc upevňují, což bylo v dělnickém hnutí vnímáno velmi negativně (problematiku neuvědomělé dělnice jsem již popsala). Obě strany nejen odsuzovaly bohaté, ale zároveň se nechtěly stát součástí bohatého světa. V jejich očích bohatství a přepych pokřivovaly charakter a činil z lidí zlé osoby, nemající sociální citění a myslící pouze na své individuální potřeby. Proto často sdělovaly svým čtenářkám, respektive dělnickým ženám v celé šíři, aby necílily k bohatství, nýbrž aby jej pokořily.⁴³⁷

Po boku v rozdílném postavení mezi socialistickou chudou dělnicí a kapitalistickou „milostpaní“ nechyběly ani děti. Již jsem popsala problematiku výchovy dětí, nicméně v tomto případě lze hovořit o světě chudých dětí v protikladu se světem dětí bohatých. Obě mnou probírané strany kritizovaly horší životní podmínky chudých dětí a přesprávné rozmazlování bohatých. Většinou kritiku komunikovaly skrze příběhy, tištěnými kolem Vánoc, na příkladu

⁴³⁵ Např. v *Rozsévačka* 1927, č. 6, s. 6-7, Julie Baštová, *Postavení dělnické ženy v ČSR a její úkoly*.

⁴³⁶ *Rozsévačka* 1934, č. 28, s. 4, S., *Ženy, buďme nápomocny mužům*.

⁴³⁷ Například v článku *Proletářskému děvčátku* od Jiřiny Janotové-Popelové, publikovaným v *Ženských novinách* je psáno „Nebudte buržoasnými děvčátky, plačícími nad bohatstvím [...] buďte hrdy na své proletářství i na své proletářské chlapce.“ *ŽN* 1932, č. 3, s. 2, J. Janotová-Popelová, *Proletářskému děvčátku*.

možnosti koupit vánoční dary, nebo na příkladu oblékání.⁴³⁸ Následkem rozmazlování byly vychovávány „umíněné“ děti, zatímco dítě chudé bylo „empatičtější a skromné.“⁴³⁹ Skromnost byla tedy oceňována nejen u žen, ale též u dětí.⁴⁴⁰ Nicméně ačkoliv se může zdát, že sociální demokratky a komunistky si pochvalovaly pouze chudé domácnosti, protože v nich byli všichni skromní a hodní, nebylo tomu tak. Stávalo se, že byl publikován článek o neradostném dětství v chudé domácnosti. Pracující a „sedřeni“ rodičové přenášeli negativní vzorce chování na své dítě: otec děti bil, protože byly hlasité a rušily jeho odpočinek, matka zas učila dítě lhát, aby otcovi „zakrývalo své chyby.“ Bohatí se mohli na své dítě těšit, protože na něj – i pro sebe – měli spoustu volného času, jelikož nepracovali tolik co proletariát či dělnictvo obecně, chudí takovou možnost neměli.⁴⁴¹

(Ne)schopnost matek vychovávat dítě byla konstruována pomocí (a redukována na) jejich třídního začlenění. Což je paradoxní, protože na jedno stranu sociální demokratky i komunistky veškerou tíhu výchovy dítěte přisoudily ženám, nicméně mnoho a mnoho příspěvků upozorňuje především na finanční možnosti a majetkové zázemí dané ženy/rodiny jako na hlavní prvek, ovlivňující a v podstatě určující výchovu dítěte.

Na závěr zmíním kulturní vymezení. Komunistky hlásaly, že proletářské umění, sociální a potažmo socialistické romány, nebo zkrátka umění lidu je lepší než „buržoazní“ či „měšťácká“ kultura. Ve třicátých letech komunistické kulturní vymezení, nebo – slovy komunistek – „forma boje na kulturní frontě,“⁴⁴² vykryštovalo po vzoru Sovětského kulturního hnutí. Hned na počátku třicátých let byl na sjezdu sovětských spisovatelů určen socialistický realismus (nebo též *sorela*), jež určoval (nikoliv definoval, protože definice socialistického realismu byla i pro autory poněkud neucelená) narativ a styl, a to především literárních, filmových a výtvarných děl. Požadavky byly: stranickost, ideovost (tedy edukační funkci umění), typičnost (tedy typizace postav, jak ji můžeme znát v realismu), především však lidovost a tendenčnost.⁴⁴³ Sociální demokratky se kultury téměř vůbec nedotkly, proto je nasnadě tvrdit, že komunistky měly potřebu se ve veškerých aspektech života vymezovat vůči ostatním. Inherentní součástí

⁴³⁸ Například bohatá matka své dítě „přehnaně šňoří“, zatímco chudá ani pomalu nemá na nové a dobré dětské oblečení. *Rozséváčka* 1926, č. 1, s. 4-5, M. Nousková, *Velkokněžna se sama žije* v rubrice *Listy dělnic*.

⁴³⁹ *Rozséváčka* 1926, č. 2, s. 4, Božena Spourová, *Pro budoucnost našich dětí!* V rubrice *Listy dělnic*.

⁴⁴⁰ Skromný muž nebyl téměř vůbec předmětem žádných tištěných příspěvků, jediné v souvislosti se Stalinem či Gottwaldem, jelikož to korespondovalo s charakteristickými rysy kultury jejich osobnosti.

⁴⁴¹ *ŽN* 1932, č. 38, s. 1-2, Ter. Strůpková, *Výchova proletářského dítěte*.

⁴⁴² *Rozséváčka* 1934, č. 11, s. 2, *Dělnickým divadlem k svobodě lidstva*.

⁴⁴³ Díla, která korespondovala s požadavky socialistického realismu byla vytvářena ještě před sjezdem, nicméně právě díla socialistického realismu jsou nedílnou součástí SSSR pod vedením Stalina. Pavel SKOPAL, *Socialistický realismus*, in *Dějiny myšlení o kinematografii po roce 1945*. Dostupné online na is.muni.cz. (10. 2. 2024)

revolučního levicového umění bylo sdělení, že revoluce stojí na prvním místě. Příběhy, ať již komunikovány prostřednictvím literatury či filmu, se běžně orientovaly kolem jedné postavy, která vše obětuje pro prospěch revoluce a proletariátu, protože se stala *uvědomělou* socialistkou či *uvědomělým* socialistou, který se spojí s ostatním dělnictvem a společně bojují za socialismus.

11 Protektorát Čechy a Morava

Vzhledem k tomu, že pro období druhé republiky nejsou dochované žádné ženské časopisy, toto období přeskočím a zaměřím se na válečná 40. léta. V následující kapitole se budu věnovat proměně genderových představ a vztahů v souvislosti s politickým a válečným děním. Z důvodu politických strategií nacistického Německa byl levicový tisk zakázán, a tak začal být vydáván ilegálně, například *Rudé právo*, to se však nevěnovalo ženskému publiku. Proto jsem pro tuto kapitolu analyzovala pouze *Ženské noviny*, které byly nadále publikovány, každopádně s poměrně radikální proměnou jak formy, tak obsahu. Ten byl nově stejný jako u typického ženského společenského časopisu; v podstatě kopíroval prvorepublikovou *Hvězdu*, která byla za okupace také vydávána.⁴⁴⁴ Jediné, čím se *Ženské noviny* od *Hvězdy* odlišovaly, bylo jejich zaměření spíše na pracující ženy než na ty středostavovské. Tištěno bylo mnoho článků a aktualit týkajících se ženské práce, a to nejen v domácnosti, ale též profesní.⁴⁴⁵ Součástí časopisu byly rubriky zaměřené na módu, recepty, rady do domácnosti, dokonce i inzeráty (mužů i žen), poradny atd. Periodikum se zaměřilo též na mužské čtenáře – některé módní a kosmetické rady byly explicitně pro muže a některé inzeráty podávali i páni. *Ženské noviny* za první republiky vydávalo pražské Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, za protektorátu se přesunuli do Lidové knihtiskárny Antonína Němce a spol., redigovala je Míla Tilschová. Do *Ženských novin* přispívali nepodepsané/nepodepsaní autorky/autoři, nejčastěji schované pod iniciály, pseudonymy či zkratkami svých jmen, například „Kát.“, „M.V.P.“, „L.D.“ či „Valy“ atd.

Na příkladu *Ženských novin* chci ukázat, jak se časopis, původně patřící členkám ČSSD, a tudíž komunikující socialistické hodnoty a cíle, proměnil v důsledku změn státní politiky, a proč jeho vydávání vůbec pokračovalo.

⁴⁴⁴ Zajímavé je, že při pročítání *Hvězdy* jsem narazila na velmi naléhavou protizidovskou rétoriku. Dokonce bylo běžné, že byly čtenářky vyzývány k vyhledávání židovských obyvatel a k jejich následnému nahlášení. To se však v *Ženských novinách* téměř vůbec nepublikovalo. V politické rubrice, jež spravovala novinky a aktuality z války, byli Židé (spolu s např. bolševiky či Anglií) konstruováni jako nepřátelé, nicméně čtenářky a čtenáři nebyvali explicitně vyzýváni, aby proti židovským obyvatelům zakročili.

⁴⁴⁵ Narazila jsem i na změnu narativu, kdy si hospodyně stěžovala na služebnou a ne naopak. V článku Kancelář pro posluhovačky od Slávky Pospíšilové autorka píše, že „inteligentní hospodyně“ mají problém sehnat nějakou spolehlivou služebnou, která se vyzná v „moderní domácnosti“ – opak „minulé“ a „primitivní“ domácnosti, a tak musí veškeré úkony provádět sama a doufá, že jednou bude instituce, ve které by se služebné vzdělávaly pro práci v moderní domácnosti. (*ŽN* 1940, č. 2, s. 4, Slávka Pospíšilová, *Kancelář pro posluhovačky*). Nicméně stížnosti hospodyně na služebnou nebyly téměř vůbec, spíše byla v souvislosti s prací pozornost směřována na mužské práce, kterých se měly znovu zastat ženy, jelikož muži byli odvedeni na válku.

11.1 Kinder, Kirche, Küche

V kapitole o protektorátu jsem již zmínila, jak se nacistická ideologie promítla do ženského politického a společenského postavení. Ženy byly propouštěny ze státního sektoru, a z důvodu posílení silného národa byl kladen velký důraz na ženské mateřství z důvodu posílení silného národa. Během Druhé republiky a obzvláště v období protektorátu byla z důvodu nedostatku populace posilněna populační politika. Stát měl poskytovat finanční a sociální zabezpečení nejen novomanželskému páru, od něhož se očekávaly budoucí generace, ale též nastávajícím matkám. Podpora však byla podmíněna národnostními a eugenickými nároky. Hmotné zajištění a finanční podpora vedlo k zvýšení natality.⁴⁴⁶

Důraz byl též kladen na navrácení ženy do role spořádané manželky pečující o svého manžela, čímž se upevnilo genderové rozlišení na soukromou a veřejnou sféru. Heslo „3 K“ – „Kinder, Kirche, Küche“, tedy děti, kostel a kuchyň se staly třemi hlavními aspekty ženina života,⁴⁴⁷ zatímco muž zůstal „hlavou rodiny“, kterou majetnický a finančně zabezpečoval a ve společnosti, v zaměstnání i v politice zastával významnější postavení. Třebaže „3 K“ nemělo v protektorátu takový význam, jako v nacistickém Německu, bylo uplatňováno alespoň v symbolické rovině.⁴⁴⁸

Ženy-manželky měly za úkol vytvářet pro muže a následně pro rodinu nový domov, správné rodinné prostředí. „Jaký vytvoří, takový bude: buď šťastný, klidný, spokojený [...] nebo bude pravým opakem, neklidný, neútulný, nešťastný, rozvrácený.“⁴⁴⁹ Manželčina povinnost byla utvářet domácí pohodu, být vždy vlídná a obětavá pro radost svého manžela a dětí, čímž bylo v podstatě navázáno na narativ patriarchální tradice 19. století. Narativ protektorátních *Ženských novin* tvrdil, že „dříve“ (myšleno v 19. století) se ženy vdávaly, aby nemusely pracovat, a (hmotná) péče o ženu a domácnost byla mužova zodpovědnost.⁴⁵⁰ Kritika patriarchální tradice, tištěná na stránkách prvorepublikových *Ženských novin*, byla ta tam. Výše zmíněný příspěvek pokračuje tezí, že „dnes“ se musí právě ženy starat o hospodaření domácnosti, o děti a o manžela, což bylo nově chápáno jak posun ženské společenské

⁴⁴⁶ Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*, Praha 2016, s. 31-34 a 39-41.

⁴⁴⁷ Idea navrácení žen do role matek, manželek a hospodyň se výrazně odrazila na podobě obálek *Ženských novin*. Nejčastěji byly zobrazovány ženy po boku mužů či u dětí, nebo děti samotné. Dalšími tématy obálek byla móda, ženský sport, filmové hvězdy.

⁴⁴⁸ Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu*, s. 33.

⁴⁴⁹ *ŽN* 1940, č. 33, s. 8, J. Ch., *Jak vytváříme šťastný domov*.

⁴⁵⁰ *ŽN* 1941, č. 27, s. 16, -kn-, *Co znamená provdati se?*

důležitosti.⁴⁵¹ Došlo tedy k převrácení prvorepublikového levicového diskurzu, ovlivněného marxismem-leninismem, který tvrdil, že uzavření žen do domácnosti způsobuje jejich zotročení.

Další důležitou součástí ženiny identity byla kontrola svých emocí. Nebylo žádoucí, aby žena nebyla náladová, což by zbytečně kazilo domácí a pracovní pohodu (muže).⁴⁵² Emoční přívětivostí, spojenou s obětavostí, skromností a mateřským pudem měly ženy jít svým dětem – především holčičkám, tedy budoucím matkám – příkladem. Zároveň toto blahosklonné chování ovlivňovalo duševní klid manželův i příbuzných. To, jak se ženy chovaly k ostatním, řetězově ovlivňovalo i jejich přístup k ostatním, a tak na bedrech žen stálo slušné chování celé společnosti, především celého národa. Dokonce byly do celé problematiky zahrnutí staří lidé či lidé tělesně postižení – i k nim měly být především ženy (a po jejich vzoru i ostatní) přívětivé.⁴⁵³

Také veškeré těžkosti měly ženy snášet s úsměvem a bylo žádoucí, aby měly „dobré nervy.“⁴⁵⁴ Čtenářce, stěžující si na svůj život, jistý či jistá -el- odpověděl/a: „je skutečně Vaší povinností vzít na sebe nějakou nepříjemnost a těžkosti.“⁴⁵⁵ Nabádání žen k laxnímu přístupu a celkovému nezájmu, resp. nevšímání si špatných životních situací, je naprostou kontradikcí prvorepublikovým *Ženských novin*, jež podporovaly ženský aktivismus a připojení se k řešení nejen ženské otázky, ale též další sociálně-politických problémů (třebaže feminizovaných, jako podpora institucí pro výchovu dětí).

V Německu existovaly tzv. „výchovné školy“, které vychovávaly budoucí manželky.⁴⁵⁶ Ty sice v protektorátu neexistovaly, každopádně byly v *Ženských novinách* několikrát zmíněny. V protektorátu fungovaly školy, které mladé ženy vychovávaly pro domácnost, jako například zahradnická škola, ve které se učily hospodyňství, zahradnické výchově, hygieně, společenské výchově a hudbě.⁴⁵⁷

Ženám měly s domácími pracemi pomáhat nikoliv instituce (prádelny, vývařovny...), jak tomu mělo být podle autorek (či autorů) levicových prvorepublikových ženských časopisů,

⁴⁵¹ ŽN 1941, č. 27, s. 16, -kn-, *Co znamená provdati se?*

⁴⁵² Čteme: „Ani žena-hospodyně, ani žena v zaměstnání nesmí si dovolit náladovost. Povinností hospodyně a matky je, aby se starala o příjemné ovzduší domova a tak je tomu i v zaměstnání“, to cele vyjadřuje narativ v *Ženských novinách*, utvářející novou ideální ženu – matku, manželku a hospodyně.

⁴⁵³ ŽN 1944, č. 31, s. 2, -gl-, *Staré bolesti*.

⁴⁵⁴ ŽN 1940, č. 8, s. 22, L. D., *Šeřte svých nervů*.

⁴⁵⁵ ŽN 1941, č. 32, s. 15, -el-, odpověď na dotaz v rubrice *Poradna denního života*.

⁴⁵⁶ Více v P. ROLAND, *Ženy v třetí říši*. Též v *Ženských novinách* jsou zmínky o takových výchovných institucích, ve kterých byly dívky vychovávány k hospodyňství, mateřské péči a k mravní síle. ŽN 1941, č. 33, s. 4, (Ceps.), *Školy ženského díla* pro výchovu budoucích matek a žen.

⁴⁵⁷ ŽN 1940, č. 17, s. 1, *Ženy hospodyně a zahradnice*.

nýbrž především technologie a ženina schopnost systematicky si práci rozložit tak, aby je zvládala rychle a efektivně. Plánování domácí práce platilo též v první republice a též v poválečných letech. V období protektorátu však nebylo potřeba institucionální a kolektivistické pomoci. Pomoc mělo poskytnout též moderní bydlení, přizpůsobené potřebám např. výchově dítěte. Kuchyně měly být ideálně postaveny tak, aby z nich bylo „dobře vidět do jedné části pokoje, kde může být dítě. Tím se ušetří ženě chůze.“⁴⁵⁸ Stejně jako za období první republiky nebylo nikde zmíněno, že by muž měl ženám pomáhat.

Nacistické Německo kladlo silný důraz na křesťanskou zbožnost, především zbožnost žen (což označuje výraz Kirche). Zajímavé je, že v *Ženských novinách* nebyl téměř nikde odkaz na křesťanskou víru či dobrotu. Laskavé skutky bývaly spojovány s přirozeností pečovatelského mateřského pudu, nikoliv ve jménu božského milosrdenství. Bůh byl nicméně zmiňován, nejčastěji však v povídkách či v románech na pokračování, ve kterých se na něj některé postavy ve svých dialozích obracely. Dále např. v souvislosti s Vánocemi a adventem.⁴⁵⁹

Funkce ženy teda byla jasně dána:

„[na funkci ženy, autor. pozn.] nemůžeme se však dívatí jedině a pouze z hlediska jejího uplatnění v hospodářském nebo veřejném životě. Její pravá a hlavní funkce je býti matkou, vychovatelkou dětí a nové národní generace.“⁴⁶⁰

Matka, pečovatelka o domácnost a manželka, stojící po boku svého muže, byla soudobá definice moderní ženy.⁴⁶¹ Zajímavá a poměrně progresivní byla reflexe ženského a mužského postavení v mužském světě (myšleno v souvislosti s patriarchální strukturou společnosti) od jisté Grebenovské. Mužům přičítala a současně vytýkala, že jejich povinností byly pouze hmotné zajištění rodiny a dobrá znalost ve svém povolání. Ženy na druhou stranu toho měly mnoho, co musely činit: kromě již zmíněných povinností autorka připisuje: nutnou znalost manželovo náplně práce a jeho koníčků, dále upravenost, vybrané chování, intelektuální rozvoj ve všech ohledech a přehled o světovém dění.⁴⁶² Nicméně příspěvek je pouhou ojedinělostí, běžně nebylo možné se takovéto kritické reflexe dočíst, zmiňuji jej však z toho důvodu, že

⁴⁵⁸ ŽN 1944, č. 19, s. 7, Architekt Jiří Patera, *Dítě v bytě*.

⁴⁵⁹ V článku *Živý betlém* je pochvalován František s Assisi. ŽN 1940, č. 52, s. 1-2, Valy, *Živý betlém*.

⁴⁶⁰ ŽN 1944, č. 17 s 2 - ?? – *Kde mají muži přednost*.

⁴⁶¹ ŽN 1940, č. 4, s. 1-2, *Po pololetí: Kam s dcerou?*

⁴⁶² ŽN 1944, č. 6, s. 9, Grebenovská, *Co by ještě od nás chtěly?*

naznačuje, do jaké míry ženy skutečně věřily legitimitu své socio-politické role. Je možné, že i v té době existovalo více takových „Greibenovských“, jen neměly prostor k vyjádření.

11.2 Dítě – štěstí rodiny, naděje národa

V předchozí kapitole, týkající se dětí, jsem nahlížela motiv dítěte především jako politické téma a nástroj politické manipulace. I za protektorátu byly děti významným předmětem politiky; rodiny byly státem finančně podporovány, a právě díky této podpoře byl na ženy nepřímo vyvíjen nátlak, aby plodily co nejvíce potomků. Výchova budoucí generace se tedy stala hlavním cílem ženy a na rozdíl od levicových prvorepublikových časopisů, ve kterých se autorky (a autoři) zaměřily především na institucionální výchovu dětí, bylo nově důležité, aby se výchově věnovala především žena. Potomek byl chápán jako vytoužené štěstí rodiny. Mít děti nebylo pro matku či celou rodinu zátěží, nýbrž ctností a „příjemnou povinností.“⁴⁶³ Cílem velkého počtu dětí byl silný budoucí národ, který měl být inteligentní, vzdělaný a sebevědomý a měl mít kultivovaného ducha.⁴⁶⁴

Výchova dítěte znovu rozlišovala specifické přístupy k dívkám a k chlapcům. Do výchovy byl navrácen gender a genderové stereotypy (například dívka se stará o panenky, chlapec si hraje s káčou). Článek *Jaro malých slečen* od neznámé autorky dokonce genderové (byť tedy bez tohoto označení) předsudky reflektuje, když tvrdí – v souvislosti s míčovými hry, že si sice dívky mají hrát „tiše a skromně“ a že mají být při hře „elegantnější a více dívčí“, třebaže realita hraní byla jiná a děvčata si hrála jako chlapci. Zajímavé je upozornění autorky či autora, že sice se děvčata při hře snaží podobat klukům (s odkazem na míčové hry), ti se nicméně „děvčatům nepodobají nikdy a také po tom netouží.“⁴⁶⁵ Lze se domnívat, že v případě her, při kterých je nutné vyjadřovat tělesnou sílu a dynamický pohyb,⁴⁶⁶ bylo akceptovanější, aby mladé holčičky projevovaly fyzickou aktivitu více expresivně, zatímco pakliže by chlapec projevil jakousi ostýchavost či „způsobnost“, byl nahlížen nepatřičně. Respektive jako by ani takový chlapec nemohl existovat, protože autorka „ještě nikdy neviděla [chlapce, autor. pozn.]

⁴⁶³ ŽN 1944, č. 11, s. 9, M. S., odpověď v *Poradně denního života*.

⁴⁶⁴ O vzdělání se měly postarat odborné školy (ŽN 1940, č. 4, s. 1-2, *Po pololetí: Kam s dcerou?*) A kultivaci ducha zprostředkovala hra na hudební nástroj (ŽN 1940, č. 8, s. 5, Josef Čáp, *Hudba jako prostředek výchovný*). Za sebevědomí dítěte zodpovídala matka. Silné národní citění se projevilo také v publikování významných osobností tzv. „národního obrození“,⁴⁶⁴ jako například Boženy Němcové či Jana Nerudy.

⁴⁶⁵ ŽN 1941 č 20 s 5 - ?? – *Jaro malých slečen*.

⁴⁶⁶ V článku je psáno: „Zatím co u kluků seznamuje se míč povětšinou s jejich nohama, někdy také hlavou, je mu u děvčátek vyhrazeno vždycky v rukou, což je elegantnější a „více dívčí“. (ŽN 1941, č. 20, s. 5, *Jaro malých slečen*). Stejně tak nebylo vhodné, aby žena vypadala příliš „mužsky“, bylo to „nepěkné“. ŽN 1941, č. 15, s. 7, Niké Honcová, *Víte, jak vypadáte?*

strkat způsobně cestičkou parku kočárek.“ Udržení genderového řádu bylo tedy cílem i dětských her.⁴⁶⁷

Ženské noviny dále doporučovaly matkám, aby své děti fyzicky netrestaly, dbaly na jejich čistotu a vzdělání. V rubrice *Vychovatelské kapitoly* byly mj. publikovány příspěvky pediatra Karla Čondla, ve kterých upozorňoval na přirozené „probouzení pudu“ – sexuálního – u dětí a na „sexuální úchyly“, do kterých řadil například homosexualitu, kterou spojoval se sadismem, s týráním zvířat a s masochismem.⁴⁶⁸

Nedílnou součástí dětského světa byla organizovaná péče, například centralizovaná Zemská péče spolu s dobrovolnickými organizacemi pod hlavičkou Národního ústředí sociální a zdravotní péče. Jejich podpora byla především v poskytování ošacení, potravin a zdravotní péče.⁴⁶⁹

Nový přístup k dítěti a mateřství funguje jako jakási kontradikce předchozího diskurzu o dítěti v prvorepublikových *Ženských novinách*. Mateřství se stalo radostí, ctností, nutností a povinností každé ženy, a právě matka byla ta, která vychovávala potomky, nikoliv instituce (jako např. jesle, mateřské školy atd.). Do výchovy byl navrácen gender a již od útlého věku se rozlišovalo mezi dívkou a chlapcem. Zatímco v meziválečné levicové ideologii byla důležitá výchova v kolektiv a potlačení individuálních potřeb, bylo nyní důležité dodržovat genderové požadavky jak na chlapce, tak na dívky. Cílem, proč byly za protektorátu ženy nabádány k zakládání rodiny, se stala především idea „silného a inteligentního národa“, v meziválečném období zas byly dělnice varovány před rozením potomstva, jelikož tím poskytovaly další „otroky kapitalismu.“ Dítě nadále zůstalo předmětem politiky, třebaže s opačnými cíli.

11.3 Muž – autorita a otec

Jak jsem již zmínila, protektorátní diskurz znovu usazoval ženy a muže do jejich stereotypního genderového rozlišení, jak jej známe z 19. století. To nicméně neplatilo do důsledku, pakliže zohledníme ženy významných důstojníků SS,⁴⁷⁰ nebo pakliže vezmeme v potaz fakt, že pracující ženy byly nejen doma, ale též v zaměstnání, čímž bylo nabouráno striktní rozlišení soukromého a veřejného. Ženina práce doma a v zaměstnání (především ve výrobním

⁴⁶⁷ Ještě větší důraz, kladený na striktní rozlišení mezi výchovou dívky a chlapce, byl v edukačních příspěvcích či v naučných příbězích publikovaný v *Hvězdě*.

⁴⁶⁸ ŽN 1944, č. 11, s. 7-8, Karel Čondl, *Probuzení pudu* v rubrice *Vychovatelské kapitoly*.

⁴⁶⁹ Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu*, s. 93-94.

⁴⁷⁰ Například Magdalena Goebbels či Emma Göring.

průmyslu) byla vnímána jako významná a nedílná součást budování silného státu.⁴⁷¹ Nicméně stereotypní kategorie pro oba gendery vzešly znovu v platnost, a tak se změnila jejich role. Muž znovu získal dvě hlavní podoby – autoritu, někdy reflektovanou v dobrém slova smyslu, někdy ve zlém, a otce rodiny, pečující o svou manželku a potomstvo. „Muž jest podporou rodiny, žena jejím libovonným květem.“⁴⁷²

Mužská autorita byla umocněna představou, že muž je rozumnější a inteligentnější, což tedy korespondovalo s představou již dávno starou, třebaže se ji v levicových prvorepublikových časopisech snažily autorky vyvrátit. Muž měl intelektuální autoritu nad ženami, protože „žádná žena nic nepokazila, dala-li na mužův úsudek,“ a třebaže se žena měla rozhodovat sama, bylo žádoucí, aby muž figuroval jako „jakýsi dohled.“⁴⁷³ Pakliže k rozumnosti přidal muž kus gentlemanství, stal se z něj dokonalý partner. Trend nalezneme i v dobových filmech.⁴⁷⁴ Správný muž-gentleman o své milé nikdy zle nehovořil, plnil své povinnosti (i povinnost ženu po rozvodu žít), nebál se o svou milovanou bojovat, byl čestný, slušný, spořádaný a jeden z jeho cílů bylo stát se otcem. Takový byl nový mužský ideál. Stejně jako v mnou probíraných časopisech, publikovaných v období první republiky, bylo dobré, pokud muž nasměroval svou ženu v jejích politických cestách, ačkoliv se za protektorátu cíl změnil v rozhodnutí v každodenním životě. Gentleman nahradil socialistu a vedle gentlemana stáli – coby mužští ideálové – především A. Hitler, občas J. Goebbels a čeští národní tzv. velikáni, např. J. Neruda či B. Smetana. Muž-zotročovatel naprosto z periodika zmizel a místo toho byly samy ženy implicitně poučovány o tom, jak muži de facto posluhovat. Například v příspěvku *Co k svačince?* je psáno následující:

„[...] k tomu svazek hořčice [...] upravte mu [muži a/nebo synovi, autor. pozn.] tak, aby se s ní nezdržoval, jen ji vzal za zbytek natě a pěkně přikusoval ke chlebičku.“⁴⁷⁵

Nebylo nutné explicitně tvrdit, že by měla žena k manželovi přistupovat jako k pánovi (nebo jak k dítěti), stačilo si pročitat rady na vaření, k úklidu či poradnu, pomocí které komunikovaly s periodikem jeho čtenářky, a bylo možné rozeznat činnosti, jež měly ženy provádět, aby mužům (i potažmo synům!) ulehčily práci a zbytečně je ničím nezatěžovaly. Je

⁴⁷¹ Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu*, s. 193. Motivace budování státu je přítomna též v poválečných letech a v letech komunistického Československa.

⁴⁷² ŽN 1941, č. 11, s. 16, av., *Aforismy o ženách*.

⁴⁷³ ŽN 1944, č. 33, s. 5, Květa, *Pojem vkusu*. Muž dohlížel nejen na ženin výběr oblečení, ale též na výběr četby, což může připomenout mužskou politickou navigaci žen, o které jsem pojednávala v kapitole *Muž: uvědomělý soudruh, omezující zotročovatel*.

⁴⁷⁴ Vzpomeňme na Oldřicha Nového či Raoula Schránila.

⁴⁷⁵ ŽN 1941, č. 27, s. 10, Lea D., *Co k svačince?* v rubrice *Kuchyně, domácnost*.

však zajímavé, že přestože jsou *Ženské noviny* zaměřeny svým obsahem především na ženské pracující publikum, nikoliv na středostavovské ženy, struktura rodiny a manželských vztahů odpovídá modelu rodiny právě střední třídy. Z meziválečných ženských levicových časopisů bylo jasné, že hlavním tématem je rodina dělnická, dokonce se i vůči buržoazní rodině nespočetněkrát vymezovala. Ve válečných *Ženských novinách* byla zmíněna dělnická třída či dělnictvo obecně,⁴⁷⁶ nikoliv dělnická rodina nijak obsírněji. Dokonce zmizel motiv tzv. „dvojího břemena“ či zatížení, který byl za první republiky poměrně častý.

Ženy v ženských levicových meziválečných časopisech psaly o alkoholících a hrubiánech a o převýchově svých manželů, v protektorátních *Ženských novinách* se sice dočteme o ne příliš hodném muži, ale nikde není psáno o převýchově. Podporována byla pasivita žen, které ideálně tzv. chodily po špičkách, aby neztrpčovaly manželovi život svými připomínkami. Například na dotaz čtenářky, manželky „silného kuřáka“, tázající se, co má v zimě dělat, když nelze tolik větrat, bylo odpovězeno, by postavila do místnosti nádobu s vodou, která „pach do sebe vtáhne,“ čímž by neomezila mužovo kouření.⁴⁷⁷ Ani jedna strana však nezmínila možnost, že by snad měla manžela poslat s kuřivem ven. Také článek, píšící o „netečnosti a neuznalosti“ mužů vůči „mravenčí píli a námaze“ žen, které se snaží udržet doma pořádek, je zakončen pokáráním, že není moudré se zbytečně zlobit za „převrnutou slánku“ nebo „zapopelený koberec.“ Stejně tak se neměl muž zlobit na ženu pro „nepřišitý knoflík.“⁴⁷⁸

Mužská role v životě žen se za protektorátu poněkud proměnila – již nebylo žádoucí, aby byl muž socialista, nýbrž aby se z něj stal gentleman a otec rodiny. Mužovo usměrňování svých partnerek přešlo z politického spektra k životním i malicherným rozhodnutím; pole jejich působnosti se neomezovalo pouze na politickou orientaci, nýbrž i na každodenní rozhodnutí. Ženy mužovu autoritu uznávaly a dělaly vše proto, aby byli spokojení. Byl tak implicitně kladen důraz na ženinu pasivitu. V souvislosti s proměnou vztahů došlo k proměně rodiny jako takové. V předchozích letech byla rodina, vykreslená v levicových ženských časopisech, rozlišujícím prvkem mezi dělnickou třídou a buržoazií, protože obě měly vlastní specifickou dynamiku.⁴⁷⁹ Marxismus (a též marxismus-leninismus) však chápal rodinu a domácnost jako pro ženu

⁴⁷⁶ Většinou v souvislosti s politickými záměry, např. že Hitler dělnictvu zlepšil životní podmínky, nebo že práce je za nacismus radostnější. Což je také zajímavé – práce byla radostná jak za nacismu, tak později za socialismu, jen za první republiky byla práce úmorná. Pochopitelně to souvisí se soudobou politikou, nicméně dělnictvo bylo vždy jakýmsi politickým nástrojem a prostředkem.

⁴⁷⁷ ŽN 1941, č. 1, s. 18, odpověď na dotaz v rubrice *Poradna denního života*.

⁴⁷⁸ ŽN 1940, č. 3, s. 2, K., *Mrzutosti v domácnosti*.

⁴⁷⁹ Komunistky i sociální demokratky městskou ženu vnímaly jako pasivní manželku, žijící z příjmů jejího manžela, a proto si svého manžela vydržovala. Dělnice-manželka byla aktivní žena, která se neostýchala si svého manžela vychovat a třebaže také byla na svém protějšku finančně závislá, sama většinou pracovala.

omezující realitu, což bylo odlišné pro ženy středního stavu, které přeci jen mívaly lepší hmotné podmínky a možnosti než dělnice. Nově se rodina stala de facto beztrždní jednotkou, protože jak rodina proletariátu, tak rodina středostavovská sdílely stejný rodinný model.

11.4 Všudypřítomná přirozenost

V kapitole Genderové stereotypy – jejich potvrzení a negace jsem se zabývala tím, jak byly v levicových ženských časopisech reflektovány genderové stereotypy, tedy představy o zdánlivě přirozených charakteristikách mužů a žen. Velký důraz byl kladen na přirozenou potřebu mateřství, společnou pro všechny ženy, což se sice za protektorátu nezměnilo, změnil se však kontext. Již se nedočteme příběhy a články o chudých ženách, které si děti přejí, ale nemohou je z existenčních důvodů mít. Dítě se stalo radostí a mateřský pud byl označen jako ten „hlavní.“ Přirozenost v protektorátních *Ženských novin* poněkud opisovala předchozí období – ženy přirozeně chtěly být krásné, půvabné a ladné. Ještě ostřeji stála domnělá ženská přirozenost vůči té mužské. Bylo dokonce nežádoucí, aby měla žena příliš široká ramena (což mohla zakrýt správným oblečkem), jelikož to působilo příliš „mužsky.“

Kreativita a umělecký dar byly též chápány jako inherentní součást mladých dívek,⁴⁸⁰ což vedlo k výběru takového povolání, jež by těmto darům odpovídalo, a zároveň také korespondovalo s ženiným „poměrem k domácnosti a k rodině.“⁴⁸¹ Mladé dívky měly být vedeny k výhradně feminizovaným pracím, nicméně v kapitole o práci ukážu, že narativ, konstruující dospělou zaměstnanou ženu, ukazoval její schopnosti zastávat veškeré práce (což bylo umocněno ke konci války, kdy došlo k totálnímu nasazení).

Stejně jako v předchozí odpovídající kapitole, i v této předložím některé příklady, ve kterých se projeví snahy o nabourání striktních genderových stereotypů, související s domnělou přirozeností a biologickou pohlavní binaritou. Například článek *Ženy žijí déle* zpochybňuje tezi, že ženy jsou „slabší pohlaví“ a dospívá k názoru, že jsou to právě muži, kteří jsou slabší, protože jsou „náchylnější k těžkým chorobám,“ jelikož je jejich život „neklidnější a namáhavější“ kvůli pracovní zátěži. Takový narativ konstruoval představu, že muži mají kvůli vyšší zodpovědnosti k hmotnému zajištění rodiny více zátěžovou práci, třebaže to naprosto ignorovalo fakt, že ženy též pracovaly (a to nejen v zaměstnání, ale také doma). Ženy byly zas chápány jako více náchylné na „nervové choroby“, protože byly od přírody

⁴⁸⁰ O starých ženách toho příliš psáno nebylo, a pokud ano, byl kladen důraz na zachování jejich půvabu. Správná babička byla taková, která si „nechává své vědomosti pro sebe“ a spíše vnoučatům vypráví pohádky. *ŽN* 1940, č. 3, s. 11, -ada-, *Mladá babička*.

⁴⁸¹ *ŽN* 1941, č. 20, s. 20, (Ceps.-), „*Paní mistrová*“.

„citlivější.“⁴⁸² Spíše než o přecitlivělosti můžeme hovořit o fyzickému a duševnímu vyčerpání. Paradoxně tedy stereotyp vyvrací a utvrzuje zároveň. To samé se dočteme ve sloupku *Ženský mozek*, ve kterém je psáno, že ženy sice mají menší mozek, ale současně to nemusí nutně znamenat nižší inteligenci.⁴⁸³

V podstatě lze tvrdit, že se představa přirozenosti a potvrzování či vyvracení biologických genderových implikací nezměnila. Změnil se však kontext a politické strategie, které se zaměřily na zpevnování mateřských tužeb žen. Za první republiky nátlaky na plození dětí také existovaly, nicméně *Ženské noviny* se proti nim vymezovaly, zatímco za protektorátu nebyl a ani neměl být prostor pro vyjádření nesouhlasu s mateřstvím (pokud se ovšem nejednalo o eugenické cíle).

11.5 „Co neudělá žena pro zvýšení svého půvabu?“

Krása byla již v předchozím období nedílnou součástí ženské osobnosti. Autorky levicových ženských časopisů ji – spolu s jinými aspekty života – využívaly pro diferenciaci dělnice a měšťanské dámy. V této době se krása stala dominantní a všudypřítomnou nutností a povinností každé ženy univerzálně. Již se nerozlišovalo mezi krásou bohaté a chudé ženy. Spíše se snad jen móda rozdělovala na „moderní“ a „národní“, přičemž jistá sentimentalita k národnímu kroji souvisela s nacionální identitou.⁴⁸⁴

Jelikož se již tak ostře nerozlišovala krása dělnické a buržoazní ženy, bylo teď pro každou důležité být krásná kdekoli a kdykoli. Z politického kontextu se krása přesunula do kategorie potěšení pro muže, protože příslušelo, aby ženy byly právě ve společnosti mužů upravené a líbivé. A to i v případě, že žena zůstala doma sama. Nehledě na šíři publika (či jeho neexistenci), které mělo možnost prohlédnout si ženinu krásu, pokaždé musel být vzhled ženy upravený a přitažlivý, protože vždy se mohlo stát, že by ji někdo mohl vidět. V jakémisi povrchním přesvědčení věřily, že nejhorší urážka byla taková, která se týkala jejich vzhledu, nebo pokud samy sobě přišly vzhledem „odpudivé.“⁴⁸⁵

Též při práci či při domácím úklidu měla žena vypadat hezky. Pro funkčnost a estetiku byly doporučovány kalhoty, většinou s květnatými či jinými drobnými vzory, aby bylo zřejmé, že jsou kalhoty femininní. Správný oděv pro úklid, který by lichotil ženskému půvabu a zároveň

⁴⁸² ŽN 1941, č. 20, s. 6, M. B. K., *Ženy žijí déle*.

⁴⁸³ ŽN 1941, č. 48, s. 11, Kub., *Ženský mozek*.

⁴⁸⁴ Především Chodsko se stalo místem, ve kterém byla stále národní identita živá a „zachovalá v plné malebnosti.“ ŽN 1940, č. 33, s. 5, popis u fotografie.

⁴⁸⁵ ŽN 1940, č. 7, s. 11, *Deset příkázání pro mladé ženy*.

byl funkční, však převážně souvisel s prodejem takového oblečení či s prodejem příslušných látek k ušití.⁴⁸⁶ K líbivému oblečení také patřila správná kosmetická úprava, která také byla hojně doporučována, třebaže jen v malé míře, protože přirozená a strohá krása byla oceňována více než pompézní úpravy.⁴⁸⁷ Proto je nasnadě se domnívat, že výrazný apel na krásný zevnějšek byl jeden z kroků, jak sehnat co nejvíce nakupujících.

Pozornost byla znovu zaměřena také na tělesnou hmotnost, která úzce souvisela s ukazatelem krásy; váhu chápaly jako „diskrétního důvěrníka krásy.“⁴⁸⁸ Štíhlá postava, často spojována s pevným zdravím, se opět stala žádoucím cílem žen, ne distinktivním prvkem mezi chudou dělnicí, která mnoho pracuje a málo jí, protože nemá dostatek financí na potraviny, a bohatou dámou, jež si může dovolit „nic nedělat“ a má dostatek, ba možná nadbytek. Krása tak do jisté míry (ale ne úplně!) ztratila politický ráz, spíš se z ní ještě více stal nástroj genderové mocenské dynamiky, přičemž žena sloužila jako objekt pro potěšení mužského obecnstva.⁴⁸⁹

Nejen ženy, ale nově i muži měli více pečovat o svůj zevnějšek. V souvislosti s upraveným vzhledem a spořádaným chováním byla vyžadována též svěží pleť, a proto se v *Ženských novinách* dočteme o radách a tipech, co mají na svůj obličej muži aplikovat, a paralelně byly tištěny patřičné kosmetické výrobky speciálně pro muže. Rubrika o módě byla rozšířena o pánskou módu; to – spolu s prostorem pro inzeráty, kam přispívali též muži – ukazuje, že *Ženské noviny* se zaměřovaly také na mužské publikum, jak to bylo u společenských ženských časopisů běžné.

Na závěr této kapitoly ukážu poněkud drobnou, ale zásadní změnu v narativu o ženské kráse. Za první republiky levicové ženské hnutí vnímalo krásu pracující dělnice jako tu nejsprávnější, jelikož korespondovala s hodnotami, jež neslo idealizované dělnictvo, a sice skromnost, pracovitost, přirozenost a nenabubřelost, čímž se stavělo do protikladu k buržoazii. Za protektorátu byla sice dělnice krásná, ale ještě krásnější – a snad nejkrásnější – byla ženamatka a mateřství jako takové, především idea obětavý a milující matky. Ruce si zachovaly svou symbolickou hodnotu a tato věta cele vyjadřuje idealizaci matek, vyjádřenou právě na příkladu rukou, které ukazovaly ženinu sebekéci, vlastnosti i minulost:

⁴⁸⁶ *ŽN* 1940, č. 34, s. 13, *V čem uklízíte?*

⁴⁸⁷ *ŽN* 1941, č. 32, s. 16, Niké Honcová, *Rub a líc slávy*.

⁴⁸⁸ *ŽN* 1941, č. 41, s. 1, *Vážná úvaha o vahách a vážení*.

⁴⁸⁹ Nelze než redukovat vztahy mužů a žen na pouze ty cisgenderové a heterosexuální, jelikož o jiných ani v časopisech není řeč. (Až na např. homosexualitu coby úchylku.)

„Vždyť i ruka dělnice [...] je krásná a milování hodná. Krásná je nade všecko ruka stárnoucí matky, čistá, vydrhnutá a dobře upravená, prozrazující laskavou ženskou povahu.“⁴⁹⁰

Dělnice tak byla spíše opomíjena, zatímco matka vyzdvihována.

11.6 Vzdělání udržující ženy v domácnosti

Jestliže vzdělání žen (a dělnictva) v prvorepublikovém levicovém hnutí sloužilo jako cesta za osvobození proletariátu, ztratilo vzdělání v období protektorátu svůj význam a ženská edukace byla redukována na schopnost systematické a efektivní práce v domácnosti. Politicky učená žena ztratila svou hodnotu a oceňovaná byla ta, která si místo stěžování si na úmornou domácí práci byla schopná najít způsoby, jak si takovou práci zjednodušit a urychlit.

Místo demokratizace škol a hlásání nutného státního příspěvku pro chudé, kteří jinak neměli možnosti si školu financovat, byly rodiče (respektive matky) nabádáni, aby své mladé dcery posílaly především do výchovných škol, ve kterých se učilo hospodyňství, péče o domácnost, o manžela a o dítě.

„Správná“ kniha coby nutný edukační prostředek také pozbyla na legitimitě. Politicky laděné knihy, zaměřené výhradně na levicové hnutí či napsané právě autory, kteří se hlásili k socialismu a/nebo k revoluci, byly vystřídány červenou knihovnou a milostnými romány, tolik nenáviděnými právě autorkami meziválečných *Ženských novin* či autorkami komunistických periodik. „Správné“ čtení bylo nepolitické, jeho leitmotiv měl být především idealizovaný vztah mezi mužem a ženou a jejich vysněný rodinný život. Knihy tak získaly větší genderový ráz: četbu pro ženy bychom zároveň zařadily jako milostný román, nahlízející na každodenní – a idealizovaný – „niterný“ život, zatímco pro chlapce⁴⁹¹ byly psané dobrodružné romány s hrdinným a nebojácným protagonistou.⁴⁹²

Důležitost politického (respektive marxistického) vzdělání byla redukována v nepotřebnost a nahrazena nutností hospodyňského vzdělání, usazující ženu zpátky do domácnosti. Nově byla žádoucí neuvědomělá žena, čítající milostné romány, jejíž jediným zájmem je péče o rodinu a systematické zvládnutí domácích prací.

⁴⁹⁰ ŽN 1940, č. 1, s. 2, S. T. A., *Krásné ruce*.

⁴⁹¹ Dospělí muži – v souvislosti se čtivem – často čítali především noviny, což může naznačovat, že oni jakožto veřejné osoby se museli zajímat hlavně o soudobé dění.

⁴⁹² ŽN 1944, č. 2, s. 5, ek., *O literatuře pro mládež*.

11.7 Práce žen za války

Soudobý diskurz, utvářející a referující o práci, postuloval, že za nacismu je práce radostná a skvělá.⁴⁹³ Nacismus coby socio-ekonomicko-politické uspořádání bylo chápáno jako ideální pro dělnictvo, jelikož zohledňovalo jejich potřeby. Diskurz utvářel vztah dělnictva a nacistické říše jako vzájemně podmíněný – nacistická říše by nemohla existovat bez dělnické třídy a vice versa. Práce navíc byla chápána jako spojovací prvek, alespoň pro muže. Ti měli nejvíce přátel právě díky práci.⁴⁹⁴ Ženy měly volný čas vyhrazený pro domácnost a děti, nicméně v symbolické rovině ideální ženy-matky a manželky měly ženy radost, že se mohly ještě starat o děti a domácnost, takže se vše jevilo pořádku.⁴⁹⁵

Slovanské ženy⁴⁹⁶ pracovaly po vzoru německých žen, které také hrdě prací a péčí o domácnost a potomky budovaly svou vlast. Dokonce pomáhaly ve wehrmachtu,⁴⁹⁷ což mělo být inspirací, aby se i české ženy podílely na výrobě zbraní. Důležitá byla tedy práce národní, respektive pro podporu národa.⁴⁹⁸ Velký důraz byl kladen na schopnost žen uplatnit se v zemědělství a v průmyslu, ve výrobě, což mělo své hospodářské účely, obzvlášť ke konci války.⁴⁹⁹ Paralelně narativ vykresloval ženu schopnou zastávat mužské práce, což bylo potřeba, vzhledem k tomu, že spousta mužů válčilo.

Ženy byly chápány jako ve své přirozenosti velmi poctivé, a tak se vyplatilo je horlivě zaměstnávat. Zároveň byly vnímány jako od přírody čistotné – a to nejen v práci, ale též doma. Pro vysoké hygienické nároky byly tudíž vedeny do např. mléčných závodů a do výroby léků.⁵⁰⁰ Navíc byly „precizní a zručné“, a tak byly schopné pracovat i s drobnými předměty, například výroba nití.⁵⁰¹ I tyto obory se staly v podstatě feminizovanou prací.

Práce žen se tedy stala důležitou součástí válečného období, kdy muži opět byli spíše nepřítomni, jak tomu bylo za první světové války. Z toho důvodu byly články o práci v *Ženských novinách* zaměřeny především na průmysl a zemědělství. Jako motivace posloužily specifické ženské schopnosti, díky kterým se odlišovaly od mužů (čistota, preciznost a poctivost),

⁴⁹³ Stejnou strategii uvidíme též v socialismu.

⁴⁹⁴ ŽN 1944, č. 20, s. 2, *Radostné léto*.

⁴⁹⁵ To samé bylo též v socialistickém Československu.

⁴⁹⁶ Nejspíše není zvláštností, že občas o českém obyvatelstvu bylo hovořeno jako o slovanském, jelikož i to koresponduje s nacistickou myšlenkou „rasové hierarchie“, přičemž slovanské národy se nacházely nížko.

⁴⁹⁷ ŽN 1940, č. 11 s. 1, popisek u obrázku.

⁴⁹⁸ Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu*, s. 192-194.

⁴⁹⁹ Též po komunistickém převratu v roce 1948. Ženy byl tlačeny do výrobního průmyslu, především kvůli budovatelským ambicím. Budu tomu věnovat patřičnou kapitolu.

⁵⁰⁰ ŽN 1944, č. 2, s. 6-7, BN-k, *Ženské ruce v řemesle*.

⁵⁰¹ ŽN 1944, č. 16, s. 2, n., *Nitě obepínají celý svět*.

paradoxně byly ženy motivovány příklady mužských pracích, ve kterých mohou samy působit. Na jednu stranu diferenciaci, na druhou stranu podobnost.

Na závěr podotýkám také časté nabádání k šetrivosti, opět namířenou na ženy, jelikož ony hospodařily s domácím rozpočtem. S tím související návody na znovupoužití různých předmětů či starého oblečení,⁵⁰² levné vaření a další vychytávky o spoření.

⁵⁰² Např. ŽN 1940, č. 2, s. 9-10, L.D., *Umíte šetřit rozumně?*; ŽN 1940 č. 50, s. 11, L., *Úhledné jídlo ze zbytků a mnoho dalších*.

12 Poválečné Československo (1945-1948)

Pro těsně poválečné období si pro svou analýzu volím dvě periodika, první je týdeník Národní fronty žen⁵⁰³ pod názvem *Československá žena*, redigovaný Fráňou Zemínovou, odbornou redaktorkou byla Marie Švermová. Časopis bych kategorizovala jako převážně politický týdeník, poskytující informace o politickém dění a cílech Národní fronty. Zároveň – pro potřebu cílového čtenářstva, tedy žen – doplněné o témata, považovaná za typicky ženská, jako například vaření, úklid, móda, péče o dítě apod. Do časopisu přispívaly např. Marie Hořinová (členka Lidové strany), Míla Grimmichová, Anežka Hodinová (obě členky KSČ), Anna Jungwirthová (členka ČSSD), Fráňa Zemínová (členka Československé strany národně socialistické) a další. Týdeník vycházel v letech 1945 až 1948. Neshody, panující uvnitř Národní fronty žen, se sice explicitně neprojeví na stránkách časopisu, nicméně pluralita politických stran i politických názorů ano. Převyšovala však orientace k socialismu, komunistické straně, a dokonce ke Stalinovi a SSSR. Každopádně stále si udržela důležitost demokracie, především demokratickou spolupráci všech členek Národní fronty žen díky principu parity.⁵⁰⁴ Členky Národní fronty žen své působení zaměřily především na školství, zdravotnictví, sociální služby, uznání domácích prací a způsob jejich ulehčení (v podobě přenesení do kolektivních zařízení typu prádelen, jídelen...) a jejich nejhlavnější záměr bylo skloubení povolání a rodiny.⁵⁰⁵ Hned na obálce prvního čísla čteme:

„Československá žena se hlásí k budování státu prací ve veřejnosti i v rodině.“⁵⁰⁶

Květa Jechová⁵⁰⁷ *Československou ženu* označuje jako „doklad o étosu a iluzi poválečných měsíců“,⁵⁰⁸ čímž mj. naráží na rozčarování političek po volbách v roce 1946. V tu dobu političky vyžadovaly vyšší zastoupení žen v parlamentu, nicméně jich nakonec bylo zvoleno pouze 24, mezi nimi například Milada Horáková (členka Československé strany národně socialistické) a Anežka Hodinová Spurná (členka KSČ). Ženy běžně zastupovaly spíše hierarchicky méně významné pozice,⁵⁰⁹ jak jsem popsala v kapitole Socialistické Československo. Na stránkách *Československé ženy* byla častokrát popisována zkušenost

⁵⁰³ Co je Národní fronta žen jsem se věnovala v kapitole „Krátké trvání třetí republiky“.

⁵⁰⁴ *Československá žena* (dále jen *Čs. žena*) 1945, č. 14, s. 12, Míla Grimmichová, *Co je národní fronta žen?*

⁵⁰⁵ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen*, in: *feminismusczech*, 17. 10. 2005, online. Dostupné na: feminismus.cz. (10. 2. 2024)

⁵⁰⁶ *Čs. žena* 1945, č. 1, obálka.

⁵⁰⁷ Historička zabývající se mj. disentem a emancipací žen během 20. století. Heslo *Květa Jechová*, in: *Bibliografie dějin Českých zemí*. Historický ústav AV ČR, online. Dostupné na biblio.hiu.cas.cz. (10. 2. 2024)

⁵⁰⁸ K. JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*, s. 80.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 80-81.

nacistické okupace, v souvislosti s čímž převažovaly dva paralelní narativy. První uchopil protektorát coby minulost a současně nabádal k vybudování lepší budoucnosti. Druhý popisoval strasti žen a jejich zastoupení v tradičně mužských pracích⁵¹⁰ a oceňoval odbojářky, aktivně participující ve vojenských aktivitách.

Prvorepublikové levicové časopisy se zaměřily především na válečné utrpení dělnické ženy, *Československá žena* však zahrnovala ženy „všech národů a všech vrstev“ a současně vyzývala, aby se všechny ženy navzájem solidárně podporovaly,⁵¹¹ což poukazuje na skutečné snahy o apolitické ženské hnutí. Třebaže mnoho žen v *Československé ženě* komunikovalo nenávist vůči kapitalismu (a vůči např. fašismu), nebylo běžné, aby bojovaly proti buržoazii. Všechny – tedy nejen dělnice, třebaže ty nejvíce – byly omezovány převážně kapitalismem, nikoliv buržoazií, a již nerozlišovaly společnost na dvě třídy – měšťáckou a dělnickou. K tomuto tématu se vrátím v kapitole Politické a kulturní vymezení.

Často se autorky vymezovaly vůči nacismu, fašismu, německému a maďarskému národu. Samy sebe vnímaly jako demokraticky smýšlející osoby.⁵¹² Nicméně orientace k levicové politice se projevila v explicitně komunikované touze po socialismu, v proklamovaném boji proti kapitalismu a v oceňování především levicových političek, například Betty Karpíškové, Josefy Jabůrkové, a také ocenění Františky Plamínkové za jejich boj za ženskou emancipaci. Autoritativní levicové názory (např. kolektivizace) byly usměrňovány demokratickými hodnotami, a vše bylo protkáno velmi pronárodními myšlenkami a křesťanskou morálkou, hlásanou členkami Lidové strany. Čteme-li časopis, vidíme, že nejhlasitějšími názory jsou ty pro socialistické a pronárodní.

Druhým zkoumaným časopisem je týdeník *Vlasta*, původně *Rada žen* (1945-1947), časopis Rady československých žen, jež redigovala Milada Horáková. Transformace *Rady žen* ve *Vlastu* byla poněkud komplikovaná. Eva Uhrová v článku *O založení VLASTY pravdivě* popisuje transformaci časopisu jako politickou strategii KSČ, která chtěla nepopulární *Radu žen*, snažící se o nestrannost ženského hnutí, nahradit lepší *Vlastou*, která však sloužila jako

⁵¹⁰ Míla Grimmichová například upozorňuje na „smazání hranic mezi „ženským“ a „mužským““ a podává výčet všech typicky mužských oborů, kde se musely ženy za války uplatnit: výpravčí a průvodčí na elektrických a železničních drahách, ve zbrojních továrnách, řeznictví, zámečnictví... *Čs. žena* 1945, č. 1, s. 7, Míla Grimmichová, *Praktický socialismus*.

⁵¹¹ *Čs. žena* 1945, č. 14, s. 14, Th. B. Julie Matoušková, *Nástup žen*.

⁵¹² Nicméně je paradoxní např. jejich úsilí o zákaz ženitby Čechů a Slováků (z vyšších státních pozic s Němkami a Maďarkami a vice versa. Strategie – poněkud nacistická – měla chránit český národ před špionáží. Navrhovala jej např. Fráňa Zemínová spolu s jinými ženskými organizacemi, a i ony vnímaly snahy o regulaci manželství jako by „kopírovala nacistický rasism.“ *Čs. žena* 1945, č. 2, s. 6, Fráňa Zemínová, *Zákaz ženění s Němkami a Maďarkami*.

komunikační aparát komunistické ideologie. K proměně došlo díky autoritativním zásahům ministerstva informací, které regulovaly československý tisk. Cílem bylo skloubit formát společenských časopisů (především typu *Hvězdy a Listu paní a dívek*) a agitační funkci *Rozsévачky*.⁵¹³

Ještě na úvodní stránce prvního ročníku *Vlasty* prohlašuje Milada Horáková v příspěvku *Vlasta – mluvčí Rady čs. žen*, že časopis bude nadále dodržovat snahy o nestrannost *Rady žen*, nicméně „rozšíří formu a zpestří obsah,“ zavazovala se také k dodržení svobody, demokracie, míru a rovných práv.⁵¹⁴ Ještě v prvních pár číslech v roce 1950 byla *Vlasta* označována jako „list Rady žen“, od konce jara 1950 se stala „listem čs. svazu žen.“ Československý svaz žen byl v té době založen a fungoval pod vedením KSČ. Hlavním cílem byla politická a pracovní edukace žen, zatížená komunistickou ideologií, a její realizace po vzoru SSSR.⁵¹⁵

Do *Vlasty* přispívaly v prvním ročníku Milada Horáková, dále například Anna Jungwirthová, Marie Hořinová, Božena Šochová, Julie Prokopová a další. *Vlasta*, stejně jako *Československá žena*, otevřeně hovořila k čtenářkám a současně obě periodika poskytovala prostor pro dopisy čtenářek. Obě periodika se od sebe rozlišovala především formou. Jak jsem již zmínila, *Vlasta* se snažila podobat *Hvězdě*, což se odrazilo především v jejím grafickém zpracování. Podoba *Československé ženy* byla poněkud střízlivější, především obrázkových příloh a ilustrací bylo méně. Srovnám-li obsah obou tiskovin, lze říct, že třebaže se obě periodika zabývala jak politickými tématy, tak tématy typickými pro ženské společenské časopisy, obsah *Československé ženy* více komunikoval politická témata, zatímco v případě *Vlasty* byl obsah obohacen o „ženská“ témata. Nejen ve *Vlastě*, ale též v *Československé ženě* se čtenářky dočetly příspěvků zatížených komunistickou angažovaností. Přítomna byla též snaha čtenářky vzdělávat v ideologii socialismu, respektive komunismu, po vzoru SSSR, která zesílila po vítězství KSČ v únoru roku 1948.

Zásadními tématy v časopisech bylo hned několik – pro *Československou ženu* se hlavní náplní stránek stala snaha o skutečné zapojení žen do veřejného dění, zatímco *Vlasta* se snažila spíše o zapojení žen do budovatelské práce. Agitační funkce časopisů nebyla nijak výrazná, spíš

⁵¹³ Eva UHROVÁ, *O založení VLASTY pravdivě*, in: *femistory*, 23. 3. 2020, online. Dostupné na femistory.cz. (10. 2. 2024)

⁵¹⁴ *Vlasta* 1947, č. 1, s. 1, Milada Horáková, *Vlasta – mluvčí čs. žen*.

⁵¹⁵ Denisa ZIMOVÁ, *Československý svaz žen v Brně v 50. letech*, bakalářská práce, Brno 2019. Dostupné ke stažení na theses.cz. (10. 2. 2024)

cílily na angažovanost svých čtenářek a na jejich aktivní participaci ve změně společenského řádu – poválečného, nadějeplného, národního, vítězného a rovnoprávného.

Mezi hlavní rozdíly patřilo, že *Vlasta* byla zaměřená více na politickou levici a komunikaci cílů socialistické ideologie po vzoru SSSR. A třebaže to samé lze říct o *Československé ženě*, nelze to tvrdit do důsledku, protože v ní byly publikovány též politické názory jiných politických stran, tudíž časopis zachoval politickou pluralitu Národní fronty a byl otevřenější i jiným názorům. Porovná-li obsah, je možné říct, že *Vlasta* měla více nepoliticky zaměřených témat (třebaže apolitičnost témat je zdánlivá, jelikož jsou vždy zatěžkány socialistickou, potažmo komunistickou ideologií), zatímco *Československá žena* byla primárně politický týdeník, sekundárně společenský. Též cílová skupina periodik se trochu odlišovala. *Československá žena* brala v potaz všechny ženy, nehledě na národnost a politickou aktivizaci, a věřila v celonárodní, ba mezinárodní společné zrovnoprávnění. *Vlasta* svou pozornost zaměřila spíše na dělnici. Všechny pracovnice, ať už na úřadě či ve fabrice, se měly významně podílet na budování nového státu. Z původně uvědomělé revolucionářky se stala uvědomělá budovatelka, zaručující mír a blahobyt pro budoucí generaci a pro národ.

V následujících kapitolách budu kopírovat strukturu tematických okruhů, kterými jsem se zabývala v předešlých obdobích. Chci se především podívat na jejich transformaci, redukci, či zda nebylo něco přidáno, a rozdílné zpracování témat ve *Vlastě* a v *Československé ženě*. Často budu obě periodika srovnávat s mnou analyzovanými meziválečnými časopisy, nikoliv s protektorátními *Ženskými novinami*, jelikož ty byly specifické a v podstatě jak formou, tak obsahem, úplně jiné.

12.1 Ženy v politice bojují za mír a budoucnost!

Hlavní snahou *Československé ženy* bylo validovat a rozšířit politické zastoupení žen a jejich působení v politické sféře. Negativně kritizovaly soudobý diskurz, který tvrdil, že ženy jsou politicky emancipované, ačkoliv tomu tak ve skutečnosti v praxi nebylo. Důležité tedy bylo, aby společnost, především muži, nechápala ženskou politickou angažovanost negativně, nýbrž aby ji přijala a nesnažila se omezit ženskou práci pouze na práci v domácnosti. Marie Hořínová prohlásila:

„Nám ženám záleží mnoho na tom, aby zásada rovnoprávnosti byla nejen proklamována [...] nýbrž také prakticky prováděna.“⁵¹⁶

Znovu se opakoval střet mezi soukromou a veřejnou sférou, ženy se snažily obhájit své místo ve veřejném životě, především tedy v politice. Podobné tendence nalezneme též v období první republiky, kdy ženy odkazovaly převážně na volební právo coby otevření dveří ženské politické participace. Nicméně zatímco dříve byl kladen důraz na agitaci k volební účasti a šíření socialistické či komunistické ideologie, pozornost ve třetí republice byla zaměřena především na větší aktivní účast žen ve vládě, v národních výborech a v dalších odvětví veřejného života, například v policii.⁵¹⁷

Vlasta na druhou stranu tolik své čtenářky nenabádala k politické činnosti. Spíše je povzbuzovala do práce, do plnění dvouletého plánu, usilující o hospodářský rozmach poválečného Československa, a do sjednocení pracovních sil. Samozřejmě bylo žádoucí, aby se ženy orientovaly v politickém dění, aby tíhly k socialismu a sdružovaly se jak v rámci Československa, tak mezinárodně s ostatními soudružkami. Nicméně kritika soudobého diskurzu, hlásající ženskou emancipaci a falešné plnohodnotné uplatnění žen v politice, schází. Důvody, proč se měly ženy přesunout především do práce, se budu zabývat v kapitole Práce nade vše.

Zmíněné národní výbory působily jako extenze politické moci komunistické strany a jejich důležitost byla vyzdvihována především po únoru 1948, tudíž se k nim vrátím v kapitole pro období od roku 1948 do roku 1953, vznikaly však již od roku 1945. Také ženy hrály důležitou úlohu ve výborech. Jejich hlavním zaměřením měly být typické feminizované politické aspekty – organizace mateřských škol, jeslí, předškolní výchovy, místní sociální péče, poraden pro matky, organizace společenských akcí (nejen) pro děti (Mikuláš, Vánoce, MDŽ...). Samozřejmostí bylo zkrášlení společenského života. Lze vidět korelace mezi ženskou politickou úlohou za první republiky a v třetí republice – v obou případech bylo jejich zaměření feminizované s důrazem na sociální péči a zkrášlení společenského života,⁵¹⁸ tedy politiku zkultivovat. Došlo však k proměně v přístupu k mužskému alkoholismu. Boj proti závislosti na alkoholu již nebyl úlohou žen, ale především přátel či kolegů samotných mužů. Došlo k reflexi

⁵¹⁶ Čs. žena 1945, č. 8, s. 3, Marie Hořinová, *Účast žen ve veřejném životě*.

⁵¹⁷ Speciální oddělení policistek se mělo zabývat sexuálním a jiným násilím na ženách a dětech. Autorka popisuje nechuť mužů přijmout takový oddíl jako největší překážka jeho realizace. (Čs. žena 1947, č. 5, s. 14.) Stejně odmítnutí od mužů zažily členky prvorepublikové Ženské národní rady, když se v druhé polovině 20. let 20. století snažily o ženskou „mravnostní“ policii, dohlížející např. na prostituci. J. Burešová, *Proměny společenského postavení českých žen*, s. 73.

⁵¹⁸ Čs. žena 1945, č. 10, s. 3, Julie Prokopová, *Proč ženy do národních výborů?*

skutečnosti, že žena ve vztahu s alkoholikem trpí, tudíž nebylo pro ni vhodné, aby o něj navíc pečovala.⁵¹⁹

Schopnost uplatnění žen v původně mužských povoláních se znovu – stejně jako po první světové válce – stala jednou z hlavních argumentů, proč by se měly ženy aktivně spolupodílet nejen v politice, ale také právě i v jiných pracovních odvětvích, a to nejen v těch feminizovaných. Dochází tak ke snaze integrovat ženy do tradičně maskulinních profesí.⁵²⁰ Realita válečného totálního nasazení žen a jejich zapojení do odbojových činností dala ženám znovu validní argument, proč jsou schopné participovat i jinde než pouze v domácnosti, a proč je pro společnost důležité jim prostor pro realizaci poskytnout. Roli českých a slovenských žen vnímaly se silně nacionální konotací – české ženy nezradily národ, pracovaly v odboji proti německé okupaci v místním i zahraničním odboji a raději „zemřely na popravisti,“ než aby kolaborovaly s nacistickým režimem.⁵²¹ Časté také bylo líčení nesnází všech žen, nehledě na jejich národnost či třídní vrstvu.⁵²²

Fakt, že prožívání války nebylo podmíněno třídním rozlišením na měšťanky a dělnice je dalším odlišujícím prvkem *Československé ženy ve srovnání s Ženskými novinami* a komunistickými ženskými periodiky. Z především třídní distinkce, určující odlišné zážitky dělnic a městských žen, se stalo společné prožívání všech žen, vymezujících se vůči prožitkům mužů. Nicméně komunistky i sociální demokratky nadále vnímaly ženský boj o zrovnoprávnění jako součást revolučního hnutí.⁵²³

Též ve *Vlastě* převažoval narativ, líčící boj českého odboje, především odbojářek, a jejich obětavou prací s cílem porazit nacistické Německo a zachránit český národ. Zaměřeno bylo konkrétně na komunistické odbojáčky, například na Annu Wildovou či Jiřinu Pickovou,⁵²⁴ což je zajímavý rozdíl mezi *Československou ženou* a *Vlastou*, a sice že *Vlasta* se i v reflexi války zajímala především o levicové hnutí za okupace, se zaměřením na ženy, než na apolitické prožívání válečných let.

Inherentní součástí nového ženského hnutí se stal národ. Nacionální smýšlení bylo jak ve válečných, tak v poválečných letech velmi výrazné. Dokonce odsuzovaly emigraci a

⁵¹⁹ Čs. žena 1947, č. 32, s. 3, M. Kučerová, *Proti alkohol*.

⁵²⁰ Nicméně nebyly takové nároky na muže, aby zastávali femininní práce.

⁵²¹ Čs. žena 1945, č. 1, s. 2-3, Míla Grimmichová, *Pane presidente*.

⁵²² Čs. žena 1945, č. 14, s. 4, Th. B. Julie Matoušková, *Nástup žen*.

⁵²³ Čs. žena 1945, č. 1, s. 3, Louisa Landová-Štychová, *K diskuzi o tak zvané dívčí výchově*.

⁵²⁴ Obě zemřely v Osvětimi. *Vlasta* 1947, č. 15, s. 15, Z. P., *Vzpomínáme odbojových pracovnic*.

kolaboranty.⁵²⁵ V rámci světové ženské solidarity s konaly mezinárodní federace žen, diskutující protifašistické strategie. Úloha žen celého světa byl boj proti fašismu a zabezpečení míru. Již v té době byla politická orientace prosovětská; v *Československé ženě* čteme: „Sovětská delegace je středem pozornosti.“⁵²⁶ Již samotný název *Vlasta* odvozuje ženské jméno ze slova „vlast“ a samotná *Vlasta* se de facto stala symbolem správné české ženy a zároveň jakousi motivací čtenářek, jejich podporou a aspirací. *Vlasta* byla tedy „uvědomělá Češka, milující svou vlast, je pokroková, mladá, zná své postavení a povinnosti, a především je naplněna optimismem.“⁵²⁷ Obsah odpovídal důraznosti nacionálních potřeb, souvisejících s vybudováním silného státu a se socialistickou solidaritou mezi ostatními národy. Ženy-*Vlasty* tak nemilovaly pouze svůj národ, nýbrž také další národy, hlásající se k socialismu.

Jak již bylo řečeno, obě periodika tendovala k socialismu, přičemž v *Československé ženě* byly komunikovány i jiné politické a ideologické názory, důvody jsem již vysvětlila. Paralelně existovaly dvě podoby socialismu – demokratický socialismus a socialismus po vzoru SSSR. Nadále se levicové členky Národní fronty žen vymezovaly vůči kapitalismu i vůči „liberalistickému systému“ první republiky.⁵²⁸ Například sociální demokratka (později členka KSČ) Anna Jungwirthová shovívavě hovořila o apolitických ženách a mužích, kteří sice nechtěli v politice aktivně participovat, nicméně by to bylo žádoucí, dále také aby byli – především ženy – „správně informováni a orientováni,“⁵²⁹ čímž odkazovala na orientaci k socialismu. Paralelně bylo mnoho příspěvků vychvalující SSSR, například jak dobře si tam ženy, děti i muži žijí, jaká je vysoká hospodářská i kulturní úroveň – zkrátka propagovaly idealizovanou podobu sovětského svazu, v jehož čele stál Stalin, který se stal ikonickým vůdcem, zajímajícím se o blaho všech, obzvlášť o blaho žen a dětí. Současně si pochvalovaly tehdejšího prezidenta Edvarda Beneše a zpětně též T. G. Masaryka, kterého komunistky za první republiky odmítaly. Během třetí republiky byl Masaryk vnímán jako někdo, kdo se zajímal o ženskou otázku, snažil se o potírání tuberkulózy a zastával společnou edukaci chlapců a dívek.⁵³⁰ Lze se tudíž domnívat, že ve třetí republice byla pro obě levicové strany důležitá primárně žena, sekundárně dělnictvo.

⁵²⁵ „A možnost emigrace? Na tu nikdy člověk, hodný titulu pravého člověka, nemyslí“; dochází de facto k dehumanizaci těch, kteří se nepostavili za národ. Čs. žena 1947 č 32 s 3 – Marie Janečková – *Všude dobře...*

⁵²⁶ Čs. žena 1945, č. 17, s. 4-5, *Mezinárodní antifašistický kongres žen v Paříži*.

⁵²⁷ *Vlasta* 1947, č. 1, s. 3, Redakce „*Vlasty*“, *Milé čtenářky*.

⁵²⁸ Čs. žena 1945, č. 1, s. 3, Louisa Landová-Štychová, *K diskuzi o tak zvané dívčí výchově*.

⁵²⁹ Čs. žena 1945, č. 1, s. 6, Anna Jungwirthová, *Ženy, politika a veřejný život*.

⁵³⁰ Čs. žena 1947, č. 18, s. 4, Marie Trojanová, *Poslání a činnost Masarykova ústavu pro matky a kojence*. Autorka článku Marie Trojanová byla v komunistické straně.

Další nedílnou součástí ženského údělu v poválečné Československé republice, bylo budování vlasti a udržování míru, o čemž píše Denisa Nečasová ve své publikaci *Buduj vlast – posílíš mír!*.⁵³¹ Budování vlasti v podstatě znamenalo společnou prací zlepšit hospodářskou situaci, budovat sociální a vzdělávací instituce, kulturní rozkvět.

Krátce se zaměřím na jazykovou složku textu. Rétorika levicových autorek, publikujících v *Československé ženě*, již nebyla tak naléhavá, přesto však stále důrazná, poněkud střízlivá a v podstatě naivní, což koresponduje s naivitou nahlížení ideální budoucnosti, zaručující stejná práva všech, společný blahobyt a vůbec radostný život. Poznáme i stejné jazykové prostředky, které používaly prvorepublikové komunistky, například výrazy „zotročování“, „uvědomělost“, „vykořisťování“ řídice také „měšťanství.“ O něco patetičtěji působí většina textů publikovaných ve *Vlastě*. Rétorikou připomíná prvorepublikové komunistické tiskoviny, třebaže pozbyly naléhavosti, sloužící především jako nástroj manipulace s úmyslem politicky agitovat. Stále je v textu hojně expresivních výrazů, věty jsou však delší, což ubírá na dynamice, související právě s naléhavostí. Nechybí ani levicová hesla, jako například „vykořisťování“, „měšťácké“, „západ“ jako „ten druhý“, tedy nepřítel.

12.2 Dítě – symbol národa a budoucnosti

Dítě zůstalo nedílnou součástí politického zájmu. Jedním z hlavních témat byla nadále podoba jejich výchovy. Jistá M. Rampasová v článku *Nový člověk*, publikovaný v *Československé ženě*, postuluje marxistický pohled na problematiku „měšťácké“ výchovy, jak tomu bylo též v první republice, která děti „zotročuje.“ Požaduje výchovu socialistickou po vzoru stalinského sovětského svazu, ve kterém není dělnice tolik zatížená, jelikož je dítě ve výchovných institucích, které jsou pod dohledem školených pedagogů a jejich prostředí je hygienické a přizpůsobené dětským potřebám.⁵³² Méně zatížená zaměstnaná žena má tak více času na dokončení své práce, protože nemusí odbíhat k dětem, a posléze též více času na věnování se dítěti. Kromě výchovného zaměření byla nadále důležitá sexuální výchova dětí, především jako prevence nechtěného rodičovství.⁵³³

⁵³¹ V knize se zabývá obdobím po roce 1948, do hloubky líčí politický kontext a následně určuje tři dominující typy žen, slévající se v „socialistickou ženu“, symbol úspěchů komunistické strany, třebaže realita byla pro ženy jiná. O třech typech hovořily též socioložky v 70. letech, konkrétně Jaroslava Bauerová či Libuše Háková.

⁵³² *Čs. žena* 1945, č. 1, s. 7, M. Rampusová, *Nový člověk*. Překladatelka Zdena Paříková dokonce navrhl, aby existovaly i „dětské hotely“, kam by se ukládaly děti matek, které musejí na např. dvoudenní pracovní cestu a nemohou tedy potomka hlídat. *Čs. žena* 1945, č. 10, s. 3, Zdena Paříková, *Usnadněte ženám domácí povinnosti!*

⁵³³ *Čs. žena* 1947, č. 8, s. 8-9, „Maminko, jak jsem k tobě přišel?“

Mateřství bylo znovu vnímáno jako zátěž, čímž bylo částečně navazováno na prvorepublikové *Ženské noviny* a ženský komunistický tisk, ve kterém bylo mateřství chápáno jako utrpení především pro chudou a/nebo dělnickou ženu. Proto byla v rámci marxismu-leninismu oživena potřeba a nutnost institucí, které by matkám s potomkem pomáhaly, konkrétně jesle a mateřské školy. Naléhavost institucí nalezneme v obou časopisech. *Vlasta* se ještě více zaměřila na kolektivní výchovu, na výchovu ke kolektivnímu cítění na úkor individualismu. Lze říct, že propagovala komunistickou výchovu po vzoru SSSR, jak tomu činily též levicové autorky píšící do *Československé ženy*. Ve *Vlastě* byla dále artikulována potřeba výchovy k disciplíně, zároveň však, stejně jako tomu bylo i v prvorepublikových levicových časopisech, byl kladen důraz na pochopení dětských potřeb a bylo zavrhováno přílišné kárání.⁵³⁴

S výchovou se pojila stálá představa obětavé matky, která pro svého potomka učiní vše. Progresivní však byla myšlenka, aby oba rodiče vychovávali své dítě. Louisa Landová-Štychová s odkazem na Masaryka tvrdí, že i muži mají otcovskou povinnost, kterou správný a uvědomělý otec měl plnit.⁵³⁵ Muž se tak konečně stal aktivním participantem ve výchově svého potomka. V jejich případě však nešlo o přirozené otcovství; muži se měli k otcovství vychovat, což opět náleželo ženám. Nicméně stále převyšoval názor, že matka je tou hlavní osobností „usměrňující“ potomka, jelikož s ním tráví více času než otec. Myšlenka, že by se měl otec podílet na výchově, však nebyla tak častá, a dokonce po únorovém převratu téměř zmizela, a tak nelze tvrdit, že by mělo docházet k významnému posunu ve změně role muže v rodině. Důležité však podle mého názoru je, že tento názor byl vyřknut, ačkoliv ne s velkým či častým důrazem. Cílem levicových političek bylo vychovat poctivé, zdatné, pracovité a uvědomělé občany.⁵³⁶ Leitmotiv budoucího národa byl všudypřítomný a záviselo především na ženách, aby takový národ prostřednictvím správné výchovy zrealizovaly, a dále záleželo na výchovných dětských institucích. Logika kauzality byla následující – matka musí správně vychovat dítě, protože dítě je základ národy, tudíž jaká matka, takový národ.⁵³⁷ Dítě jako ztělesnění budoucího silného národa uchopily též autorky *Vlasty* mj. s odkazem na Lenina: „Žena je prvním vychovatelem dorostu a určuje největší měrou jeho morálku. Podle toho budoucnost spočívá převážně v rukou ženy.“ V. I. Lenin.⁵³⁸

⁵³⁴ *Vlasta* 1947, č. 49, s. 10, Iva Höschlová, *Nevíte si rady se svým dítětem?*

⁵³⁵ *Čs. žena* 1947, č. 1, s. 3, Louisa Landová-Štychová, *K diskusi o tak zvané dívčí výchově*.

⁵³⁶ *Čs. žena* 1947, č. 19, s. 6-7, M. Křížová-Dostálová, *Čistá jako nejvácnější drahokam*.

⁵³⁷ *Čs. žena* 1945, č. 10, s. 12, Hanka Housková, *Dva dopisy o manželství*.

⁵³⁸ *Vlasta* 1947, č. 15, s. 3, citát V. I. Lenina

Leninův citát dále požaduje nutné zapojení žen do politiky a zrovnoprávnění v domácnosti. Bylo nutné, aby byla žena plně emancipovaná, protože jedině tak mohla vychovat svobodného vlastence-demokrata.

V *Československé ženě* byly tištěny, jak již bylo řečeno, též názory ostatních političek – lidovkyně například publikovaly články, které vyjadřovaly nesouhlas vůči interrupci; ta byla vnímána jako projev sebelásky či akt vyvolaný nátlakem společnosti, jež nepřijímala nemanželské děti.⁵³⁹ Dále panoval až krajně nacionální názor, zastávající nutnou oběť žen, které i přes těžkosti mateřství a těžkosti životní, měly rodit co nejvíce dětí pro posílení národa kvůli poválečné populační krizi. Nabádaly ženy, by si vybrali „mezi pohodlím a sobectvím a obětí a prací.“⁵⁴⁰

Dítě také v poválečných letech zůstalo zásadním politickým tématem. Třebaže ženy do *Československé ženy* publikovaly rozličné názory, vzhledem k pluralitě politického spektra Národní fronty žen, levicové autorky se shodovaly s požadavky sociálních demokratek a komunistek v první republice, to vše v rámci marxistické ideologie. Společně s *Vlastou* sdílely naléhavost výchovných institucí, především jeslí a školek, ve kterých by děti mohly pobývat a kde by je mohly vychovávat školení pedagogi k socialismu, kolektivnímu smýšlení a disciplíně. Oproti první republice byl kladen vyšší důraz právě na dozor odborníka. Explicitně se vymezovaly vůči „měšťácké výchově prvorepublikového liberalismu“ v rámci kapitalistických praktik „zotročování“ a „vykořisťování.“ Na stránkách *Vlasty*⁵⁴¹ i *Československé ženy* se navíc stále objevoval konstrukt obětavé matky, vychovávající uvědomělý národ. A třebaže měl být do výchovy více zapojen též otec, tíha zodpovědnosti stále ležela na bedrech žen.

12.3 Muž jako zprostředkovatel politické i domácí emancipace

Muži zůstávali inherentní součástí ženských snah – ať již emancipačních, či nově budovatelských. Ženám měli v emancipaci pomáhat nejen ve veřejném životě, ale též v soukromém. První odkazuje na mužskou podporu zapojování žen do veřejné sféry, konkrétně do politiky. Autorky častokrát ve svých příspěvcích líčily negativní zkušenosti s mužskými kolegy, kteří ženy nevnímali jako rovnoprávné kolegyně. Záleželo tedy na mužovo přijetí žen

⁵³⁹ *Čs. žena* 1947, č. 33, s. 12, -mkd-, *Sebeláska, která vraždí*.

⁵⁴⁰ *Čs. žena* 1947, č. 24, s. 14, R. Dohnalová, *Slovo matky k diskusi o populačním problému*.

⁵⁴¹ Ve třetím čísle druhého ročníku *Vlasty* je otištěn sloupek pod názvem *Děkujeme*, konstruuující symbol dokonalé ženy, která se nejen stará o děti, domácnost, ale pracuje několik hodin denně, a dokonce pomáhá ostatním. Autor či autorka sloupku neopomněli dodat, že žena *není nikterak zámožná*, čímž z ní dělají ženu z lidu jako každou jinou, což v podstatě znamená, že kdokoliv může takto obětavě přispívat své rodině, ostatním i státu, není třeba být někdo výjimečný, stačí dělat výjimečné činy. *Vlasta* 1948. č. 3, s. 4, *Děkujeme...*

do politiky a zároveň aktivní podpoření jejich participace. Marie Hořínová v *Československé ženě* označuje ty muže, kteří (svým) ženám zabraňují v zapojení se do politického dění, jako otrokáře a sobce.⁵⁴² Také ve *Vlastě* se dočteme kritiky, zasahující ty muže, kteří nahlízejí ženskou politickou aktivitu negativně a s despektem.

Soukromá sféra byla stále chápána jako doména ženy. Ženy se však snažily o nejen mužovo uznání domácích prací, ale též o socio-ekonomické. Nyní se chci pozastavit nad snahami žen, usilující o to, aby muži uznali těžkosti práce v domácnosti, což vnímám jako poněkud progresivní, vzhledem k tomu, že v předešlých obdobích záleželo převážně na tom, aby muži ženám nepřitěžovali, což tedy úplně nevymizelo. Znovu v souvislosti s přesunem domácích prací do patřičných institucí v ideologii marxismu, žádaly ženy muže, aby se stravovali v jídelnách a nezatěžovali ženu s požadavky domácích pokrmů.⁵⁴³ Převažoval však názor, že by muži měli především svým manželkám vyjádřit „slovo uznání“ za jejich práci. S tím také souvisela častá kritika mužské nevěry, protože místo toho, aby si cenili své manželky, byli příliš „zdvořilí k cizím ženám.“⁵⁴⁴ Posun byl také již v samotném faktu, že vina nevěry náležela především muži, nikoliv manželce. Stále však nebylo nikde navrhuto, aby samotný muž pomáhal ženě v domácnosti, i když si na druhou směnu ženy stěžovaly i v souvislosti s kritikou skutečnosti, že muži měli po práci volno.⁵⁴⁵

Kromě nevěry byli muži kritizováni také za nadměrné užívání alkoholu. Zde je opravdu výrazný posun, protože ještě donedávna měly ženy na starost léčbu alkoholiků⁵⁴⁶ a nyní záleželo na muži samotném, aby se ve spolupráci se svými kolegy a kamarády závislosti zbavil. Dokonce měly spolupracovat například závody a závodní rady.⁵⁴⁷ V souvislosti s kritikou alkoholiků byly líčeny životní příběhy rodin, ve kterých otec bil svou manželku i dítě. V rubrice *Právní poradna* časopisu *Vlasta* jsou tištěny časté odpovědi, týkající se právního vyrovnání s alkoholikem. Redakce nejčastěji ženám doporučovala lékařskou pomoc. „Opilci“ byli vnímáni velmi negativně, jejich „nepoctivost“ a „nečestnost“ odpuzovala „dobré občany.“⁵⁴⁸ Alkoholici zároveň svou nečinností zabraňovali budování úspěšného národa. O něco horší

⁵⁴² Čs. žena 1945, č. 8, s. 3, Ing. Marie Hořínová, *Účast žen na veřejném životě*.

⁵⁴³ Čs. žena 1945, č. 10, s. 3, Zdena Paříková, *Usnadněte ženám domácí povinnosti!*

⁵⁴⁴ Čs. žena 1945, č. 14, s. 12, Božena Pernicová, *Problémy kolem manželství*.

⁵⁴⁵ Ministerstvo výživy nabízelo matkám žijících v obcích možnost v soutěži získat pro celou obec společné „moderní kuchyňské vybavení“, ve kterých by byly zřízeny hostince. *Vlasta* 1948, č. 3, s. 3, hp, *Máte kdy vařit?*

⁵⁴⁶ O alkoholičkách téměř žádná zmínka nebyla, žena ve velké míře pijící alkohol nebyla hodna pozornosti, jelikož to bylo více než nežádoucí.

⁵⁴⁷ Čs. žena 1947, č. 32, s. 3, M. Kučerová, *Proti alkoholu*.

⁵⁴⁸ *Vlasta* 1947, č. 44, s. 10, odpovědi v rubrice *Právní poradna*.

postavou se stala alkoholička, protože pakliže opilec vypadá a chová se hrozně, platí to „dvojnásobné míře u žen.“⁵⁴⁹

Lze říct, že muži částečně přestali být idealizováni, a dokonce jim byla více přisuzována zodpovědnost za jejich chyby, za které – v diskurzu prvorepublikových ženských levicových časopisů – mohla z velké části špatná výchova matek či manželek (byť takový názor stále přetrvával, avšak v mnohem menší míře). Současně bylo znovu kritizováno venkovské patriarchální prostředí, ve kterém ženy stále nebyly tak emancipované ve vztahu k muži, jako ženy v prostředí městském. Autorky, publikující do *Československé ženy a Vlasty*, zároveň usilovaly o eliminaci rozlišování mezi „městským“ a „venkovským;“ rozlišování vnímaly jako nezdravé a chybné a spojovaly to se snobismem a jako podřizování jedné kultury – venkovské – kultuře druhé – městské.⁵⁵⁰

Paralelně s konstruktem muže coby emancipační nutností, dále alkoholika či nevěrníka, existoval muž-spolubojovník a především muž-spolubudovatel. (Boj žen po boku mužů byl důležitým tématem již prvorepublikových *Ženských novin* a prvorepublikového komunistického tisku.) Žena se tak znovu stala aktivním hybatelem společenských změn, což přetrvávalo také na konci čtyřicátých a počátku padesátých let minulého století. Na stránkách *Československé ženy a Vlasty* je zmiňována především nutná budovatelská práce k hospodářskému rozmachu po nacistické okupaci. Dalšími budovatelským cíli byla demokracie, mír a budoucnost plná blahobytu.⁵⁵¹

Muž se tedy znovu stal nedílnou součástí ženských budovatelských snah – měli stát po jejich boku a společně spět k vysněnému cíli hospodářsky „vzkříšené“ ponacistické republiky. Důležitou úlohu sehráli též v ženské emancipaci v podobě uznání veřejného politického postavení žen a také zplnohodnotnění domácích pracích. Oproti předešlým obdobím muži částečně ztratili idealizovanou podobu, obzvlášť co se alkoholismu a nevěry týče. Alkoholismus se nově stal zodpovědností především samotného alkoholika či jeho mužského okolí (např. přátel či kolegů, zaměstnavatelů) a systémové péče (lékař, závod, ve kterém muž pracoval a který jej měl podpořit na cestě k abstinenci), nikoliv žen. S opilstvím souvisela též agrese na dětech i ženě, a dokonce nebyl za tíhnutí k závislosti na alkoholu obviňován kapitalismus, vina

⁵⁴⁹ *Čs. žena* 1947, č. 7, s. 7, Ing. S., *At' to vidí, že na to máme!*

⁵⁵⁰ *Čs. žena* 1945, č. 3, s. 4, B. Šotková, *Kultura venkovské ženy*.

⁵⁵¹ To se však změnilo po tzv. komunistickém převratu, kdy se hlavním cílem budovatelských snah stal – kromě míru a budoucnosti – socialismus s nikdy nekončícími úspěchy, k jehož zrealizování houževnatě přispívali dělnice a dělníci „stachanovsky“ pracující.

jako by zmizela a prostě se tak dělo, muži se opíjeli.⁵⁵² Nevěra, dříve chápána spíše jako selhání žen – ať už manželek, které byly na svého muže nepřijemné, či svůdnic, které muže obalamutily a zneužily – byla vnímána spíše jako pochybení ze strany manžela, protože nedokázal ocenit vlastní manželku a místo toho docházel za milenkami. Přesto však autorky vyjadřovaly velmi negativní komentáře vůči milenkám, jelikož byly stále vnímány jako podvodnice. Míla Grimmichová otevřeně vyzývala muže, nechť se „ožení se svou milenkou a hledají milenuku v manželce.“⁵⁵³ Muži získali větší zodpovědnost a za jejich činy byli vinní v první řadě oni sami, nikoliv špatná výchova či kapitalismus, jak tomu bylo za první republiky v mnou analyzovaných časopisech. Místy však byla podporována jakási pasivita žen, zahalena v hávu aktivní snahy vše špatné, co muž provede, tzv. spolknout, být shovívavou a odpouštět.⁵⁵⁴

12.4 Krátce ke genderovým stereotypům

Nedošlo k nijakým změnám; muži stále byli vnímáni jako ti rozumní, zatímco ženy oplývaly citovostí a praktičností. Přirozeně hluboký cit žen je dokonce v rámci prožívání války povznesl nad muže. V odpovědi na projev Národní fronty žen prezident Beneš prohlásil, že odbojáčky či ženy v koncentračních táborech se chovaly „rozhodněji“ a „fanatictěji“ než muži, protože se řídily právě citem, nikoliv rozumem.⁵⁵⁵ Ženy se nově – kvůli pracovní mobilizaci žen – obávaly ztráty feminity, spojené s přirozenou touhou být krásná, v maskulinních zaměstnáních. Tudíž věnovaly pozornost radám a tipům, jak i v práci vypadat dobře. Navíc to, zda se žena cítila krásná či ne, vytvářelo její poměr k práci, a tak i pro dobrý pocit bylo „povinností zůstat i při své dřině upravenou.“⁵⁵⁶ Krása současně působila jako milé obohacení kolektivu, a to jak pracovního, tak rodinného.

Dále byly vyzdvihovány ženské přirozené kvality, jako například kreativita, čistotnost a pilnost. O mužské přirozenosti nebylo mnoho zmínek, snad jen negativní upozornění na společnosti vynucené zapření emocí a eliminace jejich vyjadřování⁵⁵⁷ nebo o přirozené mužské chtivosti dobývat nedostupné a chladné ženy.⁵⁵⁸ Explicitní zaměření na specifické genderové

⁵⁵² Ženy pochopitelně také, ale alkoholismus žen byl tabu.

⁵⁵³ Čs. žena 1945, č. 10, s. 12, Míla Grimmichová, *Milenka a – žena, s kterou se muži žení*.

⁵⁵⁴ Například Hana Housková, komunistka, psala: „žena musí být ten silnější, lepší a kritičtější partner v manželství. Tohle nemůžeme požadovat od mužů, na to byli příliš dlouho celým vývojem lidské společnosti kažení a hýčkání.“ V tomto případě de facto navazuje na prvorepublikové názory levicových autorek, chápající muže jako neautonomní jedince, kteří za nic moc vlastně ani nemohou, a tak obviňovaly politický systém či společenské nastavení. Čs. žena 1945, č. 10, s. 3, Hana Housková, *Dva dopisy o manželství*.

⁵⁵⁵ Čs. žena 1945, č. 1, s. 3, Edvard Beneš, *Odpověď pana presidenta*.

⁵⁵⁶ Čs. žena 1945, č. 2, s. 13, M. Čiháková, *Kosmetika pracující ženy*.

⁵⁵⁷ Například Čs. žena 1945, č. 10, s. 3, Hana Housková, *Dva dopisy o manželství*.

⁵⁵⁸ Čs. žena 1945, č. 10, s. 12, Míla Grimmichová, *Milenka a – žena, s kterou se muži žení*.

aspekty žen a mužů se bylo především na rozlišení praktické ženy a rozumového muže. To samé přetrvalo i v následujících letech, tudíž se tím již nebudu zabývat.

12.5 Depolitizace krásy?

Koncept krásy, sloužící k diferenciaci městské a dělnické ženy, jak jej známe z prvorepublikových levicových časopisů, nově ztratil onu distinktivní funkci. Nejenže pozbylo zmínek o přirozené kráse dělnice ve srovnání s umělou krásou měšťanky. Žena, pracovně vytížená, neměla ani mít čas na to se „parádit“, místo toho měla svou pozornost obrátit přednostně na práci, tedy nikoliv plýtvat časem kráslením se. V diskurzu o práci byl sdílen názor, že každá žena je povinna pracovat, třebaže pracovní povinnost byla ustanovena až v roce 1948. Tudíž se i z městských žen staly dělnice. Autorky *Vlasty* zaměřily pozornost na smazání rozdílů mezi městem a venkovem. Stírání rozdílů vnímaly jako proces související právě s pracovním nasazením. Móda se stala doménou dělnic a všechny de facto dělnicemi byly. Oba časopisy ženy nerozlišovaly na městské dělnice v továrnách, na zemědělské dělnice či na dělnice na venkově a na městské dámy, nechávající se vydržovat manželem. Dělnicí se stala jakákoliv pracující žena, a každá žena našla (resp. měla najít) své uplatnění.⁵⁵⁹

Vzhledem k ženské práci bylo důležité, aby žena v pracovním procesu neztratila svou feminitu, nestala se příliš maskulinní, ačkoliv tyto obavy nebyly nijak explicitně vyjadřovány. Existovaly tedy různé rady a tipy, jak si svou ženskost zachovat. To pochopitelně souviselo s prodejem různých kosmetických přípravků, látek k ušití oděvů či prodejem rovnou hotových oblečků. Strach ze ztráty femininních kvalit, jako například ladnost či něžnost, byl spojen též se stárnutím. Stárnout s elegancí byla nutnost také pro muže, nicméně vyšší zájem bylo o „estetické“ stárnutí žen, které měly i v pokročilých letech zůstat svěží, a měly zaměřit se na uchování vnitřní krásy, která proniká ven.⁵⁶⁰ Paralelně na stránkách časopisů nalezneme komerci na různé, pleť a pokožku zpevňující krémy. Což též konstruuje paradoxní přístup k přirozené kráse, protože na jednu stranu se dočteme pochval na zachování co nejvíce přirozenějšího vzezření, na druhou stranu o pár stránek později, v části pro prodejní inzeráty a komerci, můžeme vidět mnoho reklam na „omlazující“ kosmetiku.

⁵⁵⁹ Například jistá Poličanská píše „Časopis *Vlasta* je časopisem všech žen naší republiky, žen z měst i venkova, že pracujících doma i na poli, v hospodářstvích, dílnách i továrnách, v dopravě, v obchodech i kancelářích, ve školách, nemocnicích i ve svobodných povoláních, a proto svoji módní rubriku povedeme tak, aby každá žena v ní našla radu a podnět pro vhodné a pěkné oblečení do práce i společnosti, pro rekreaci i odpočinek doma.“ *Vlasta* 1947, č. 1, s. 14, Ing. Poličanská, *I móda má své místo*.

⁵⁶⁰ *Čs. žena* 1947, č. 47, s. 14, Vilma Meisnerová, *Stárnout chytře a vkusně*.

Stejně jako za protektorátu byla i ve Třetí republice krása nedílnou a všudypřítomnou nutností. Nejen v práci či ve společnosti, ale též doma musela být žena upravená. Dokonce i ruce žen, za první republiky symbolický důkaz usilovné práce, za protektorátu zas symbol mateřské něhy, byly nově sice upracované a silné, nicméně upravené a opečovávané, což znovu souvisí se zachováním feminity v ženském pracovním nasazení. Autorky píšící do *Vlasty* ženám radily, aby používaly při práci ochranné rukavice, ruce si mazaly, pečovaly o své nehty atd., aby si ruce zachovaly svou jemnost a pěknost. Na příkladu rukou lze vidět kolizi mezi maskulinní, svalnatou rukou žen a jejich femininní jemností a upraveností. Přístup ke kráse a feminitě s ní spojenou diferencioval feminitu žen, pracujících v maskulinních zaměstnání. Následující citát z reportáže o ženské práci ve slévárně ukazuje, jak i při popisu síly žen zůstával kladen důraz na jejich jemnost:

„Dívala jsem se, jak její svalnaté ruce hrnou písek do formy [...] jak tytéž svalnaté ruce dovedou jemňoučce opravit udrolení růžek.“⁵⁶¹

Narativ, opěvující spojení ženské krásy s ženskou prací, normalizoval práci žen i v čistě mužských profesích. Unifikace krásy i módy sloužila jako eliminační prvek, stírající distinkci nejen třídní, ale též mezi městským a venkovským prostředím. S potřebami prodeje kosmetických výrobků byl na ženy vyvíjen skrze články a módní rubriky nátlak udržet si krásu i ve stáří a uchovat svůj půvab nejen v práci, ve společnosti, ale též doma. Na závěr upozorním, že zrovna téma krásy bylo pojednáváno spíše na stránce *Vlasty*, *Československá žena* tomu příliš prostoru nevěnovala.

12.6 Samozřejmost vzdělání

Vzdělání bylo na stránkách obou časopisů samozřejmou součástí a nutností života žen. Pod pojmem vzdělané ženy si však nepředstavovaly úspěšnou absolventku vyšší školy, výraz „vzdělaná“ sloužil spíše jako jakýsi pojem, označující ženu s politickým, kulturním i společenským přehledem, ženu mj. schopnou vést intelektuální konverzaci se svým manželem. Ženu, která ví, jak se v moderní společnosti orientovat, ví, jak být dobrou matkou, a jak systematicky uklízet, aby neplýtvala časem. Taková žena vychovává nesobecký a pracovitý národ.⁵⁶² Vzdělaná žena tedy nepředstavovala doktorka či laborantka, ale inteligentní manželka, matka a pracovnice, v neposlední řadě politicky aktivní občanka.

⁵⁶¹ *Vlasta* 1947, č. 49, s. 8-9, K. Maralíková, *Ženy ve slévárně*.

⁵⁶² *Vlasta* 1947, č. 6, s. 2, Marie Hořínová, *Potřebujeme dobré ženy a matky*.

Centrum vzdělání žen nebyly školní instituce; důraz byl kladen na didaktickou funkci knih, jak jsem popisovala např. v kapitole Vzdělání jako „osvobození“ dělnické třídy. Ženám byly doporučovány odborné knihy a též krásná literatura, žánrově zaměřena na sociální román či milostné básně. Sociální román čtenářky politicky vedl, zatímco milostné verše přispívaly k „duševnímu romantickému obohacení.“⁵⁶³ Četba musela být vybírána svědomitě a pečlivě, na odpočinkové čtivo, tedy „čtení jen tak pro zábavu“ bylo nahlíženo spíše s despektem. Ideální byly knihy s protagonistkou, se kterou by se mohla čtenářka ztotožnit a nechat se jí ještě více osobněji inspirovat.⁵⁶⁴

Větší pozornost byla věnována též filmu. Film se stal populárním propagandistickým médiem již v předchozích letech, a v duchu ovlivňování veřejného mínění měla být i pro autorky, píšící do *Československé ženy a Vlasty*, hlavní funkcí filmu didaktická. Jistá V. Záleská v článku *Film a jeho význam pro ženy* film explicitně popisuje jako „působivý, účinný prostředek“, sloužící k ovlivňování a k výchově mas.⁵⁶⁵ Jarmila Haasová⁵⁶⁶ si například pochvalovala sovětské propagandistické filmy pro jejich autentické zobrazování třídního revolučního boje. Obzvláště po komunistickém převratu se i československý film upnul na vzor sovětského filmu,⁵⁶⁷ následující propagandistické strategie diktované socialistickým realismem.⁵⁶⁸

Vzdělaná žena tedy nebyla vystudovaná absolventka školy; vzdělání žen bylo zaměřeno na jejich schopnost vést konverzaci o politice, kultuře, společnosti, dále bylo utvářeno jejich schopností vychovávat děti, pracovat doma i v zaměstnání. Nedílnou složkou se staly didaktické knihy, a především naučné filmy, orientující se obsahem i formou k sovětskému filmu.

12.7 Práce nade vše!

Jak jsem již zmínila, diskurz týkající se domácích prací se nyní orientoval především na uznání jejich hodnoty jako plnohodnotné práce-profese. Uznat je měli nejen muži, ale též socio-ekonomický systém. Z toho důvodu vzniklo družstvo Osvobozená domácnost, snažící se o

⁵⁶³ Čs. žena 1945, č. 3, s. 2, B. Šotková, *Kultura venkovské ženy*.

⁵⁶⁴ Čs. žena 1945, č. 11, s. 3, Marie Slabyhouldová, *O sebevzdělání*.

⁵⁶⁵ *Vlasta* 1947, č. 8, s. 15, V. Záleská, *Film a jeho význam pro ženy*.

⁵⁶⁶ Komunistická žurnalistka, překladatelka. Heslo *Jarmila Haasová-Nečasová*, in: Historický ústav AV ČR. Biografický slovník, online. Dostupné na: biography.hiu.cas.cz. (10. 2. 2024)

⁵⁶⁷ Čs. žena 1945, č. 2, s. 6, Jarmila Haasová, *Škola hrdinství*.

⁵⁶⁸ O socialistickém realismu jsem psala v kapitole „*Dva systémy, dva světy*“, tudíž jej již nebudu podrobněji popisovat.

kvalifikaci a profesionalizaci domácích prací, také o budování lokálních institucí, např. prádelen, punčocháren...⁵⁶⁹ Kromě kvalifikace byla též důležitá kolektivizace domácích prací, přesunutá ze soukromé domácnosti do veřejného prostoru institucí, což korespondovalo s levicově feministickou představou vysvobození žen z domácnosti, o čemž jsem již referovala. Paradoxně však – na což poukazuje Marie Láníková a Adéla Souralová ve studii *Domácí práce a druhá směna v režii Československých ženských organizací v letech 1945–1948* – zůstalo především na ženách, aby zvládaly práci doma i v zaměstnání. Kolektivizace a institucionalizace domácích prací byl ideální, ale drahou alternativou.⁵⁷⁰

Nově ženy explicitně hovořily o tzv. „dvojím břemenu“ či „dvojí směně“, fenoménu ženské práce doma po příchodu ze zaměstnání. Marie Láníková a Adéla Souralová upozorňují, že „dvojí břemeno“ bylo tématem ženských časopisů již ve čtyřicátých letech dvacátého století, nicméně lze zajít v čase ještě dál, do první republiky, kdy se v *Rozsévačce* i v *Ženských novinách* dočteme o přibězích dělnic, které po práci musí pečovat o domácnost, což de facto implikuje dvojí směnu.⁵⁷¹ Autorky samotné explicitně označovaly ženské břemeno jako „dvojnásobné“, když hovořily o tom, jak „udřené a vyčerpané dělnice z měst a venkova po práci obstarávají domácnost a děti.“⁵⁷² Třebaže se dvojí směna za první republiky netýkala takového množství žen, jako právě po druhé světové válce, kdy bylo kvůli potřebě plnění dvouletého hospodářského plánu doplnit pracovní síly, zbylé po německém obyvatelstvu.⁵⁷³

Jistý Dr. Lyon – pravděpodobně se jedná o fiktivního muže – napsal do *Vlasty* svou krátkodobou situaci, kdy jeho žena byla nemocná a neschopna zajišťovat domácí povinnosti, a tak se toho sám ujal. Kromě překvapení nad množstvím úkonů a náročnosti jejich plnění, vyjádřil Dr. Lyon obdiv všem ženám, které zvládají zaměstnání i domácnost.⁵⁷⁴ Už jen fakt, že je potřeba muže, aby uznal náročnost domácích prací ukazuje, že vyjádření samotných žen nebylo dostačující. A ačkoliv lze debatovat o tom, zda Dr. Lyon byl skutečný čtenář *Vlasty*, nebo uměle vytvořený muž, sloužící k uznání a pochválení žen v domácnosti, jsem přesvědčena o druhém.

⁵⁶⁹ M. LÁNÍKOVÁ – A. SOURALOVÁ, *Domácí práce a druhá směna*, s. 283-296.

⁵⁷⁰ Na vybudování kolektivních institucí pro domácí práce získala v roce 1947 družstva Osvobozené domácnosti od ministerstva sociální péče 4 900 000 Kčs, což v roce 2015 činilo 3 065 180 000 Kč. M. LÁNÍKOVÁ – A. SOURALOVÁ, *Domácí práce a druhá směna*, s. 296.

⁵⁷¹ Dělnice „večer přijdou domů. Musí ještě dát domácnost do pořádku.“ *Rozsévačka* 1928, č. 11, s. 7, Mařa Benadová, *Ženám měst i venkova!* v rubrice *Listy dělnic*.

⁵⁷² *Rozsévačka* 1930, č. 7, s. 2, *Bud' – anebo*.

⁵⁷³ M. LÁNÍKOVÁ – A. SOURALOVÁ, *Domácí práce a druhá směna*, s. 285.

⁵⁷⁴ *Vlasta* 1947, č. 4, s. 3, Dr. Lyon, *Muž píše Vlastě*.

Plnění dvouletého hospodářského plánu pro dobrou budoucnost dětí se stalo hlavním motivačním prostředkem, a především cílem dělnic, budující poválečné hospodářství. Plnění dvouletky, nebo zaměstnání obecně, bylo zároveň vnímáno jako osvobození od domácích prací.⁵⁷⁵ Zaměstnané ženy chápaly své osvobození ve dvou rovinách: zaprvé pobíraly mzdu, čímž se finančně odpoutaly od svého manžela, a tím byly emancipované s muži. Současně však nadále upozorňovaly na nerovné mzdové ohodnocení mužů a žen. Za druhé byly plnohodnotně zapojeny do pracovního procesu, čímž byly i ze sociálního hlediska emancipované. A obzvlášť v představě socialistického státu znamenalo začlenění do pracovního procesu naprosté zrovnoprávnění i z třídního hlediska.⁵⁷⁶

Kromě pracovní schopnosti dělnic coby posílení ženské autonomie, sloužil narativ, podsouvající ženám hospodářskou zodpovědnost, pracovní nutnost a motivovanost, především k získání manuální pracovní síly, původně zastávané převážně muži. Ti se tak mohli na společensko-ekonomickém žebříčku dostat výše. Dokonce se ještě ostřeji rozlišil maskulinní těžký průmysl a femininní lehký průmysl.⁵⁷⁷ Ženy se tedy staly příhodnou pracovní silou, navíc levnější než muži.⁵⁷⁸ Především ve *Vlastě* je publikováno mnoho reportáží, popisujících, kde všude jsou ženy schopné zastat původně mužskou práci.⁵⁷⁹ To ukazuje rozdíl mezi *Vlastou* a *Československou ženou*, zaměřenou především na větší začlenění žen do politiky.

S pracovním nasazením souvisela též míra pracovního výkonu. Denisa Nečasová ve své publikaci *Nový socialistický člověk: Československo 1948-1956* popisuje nutnost a absurditu vzoru sovětského stachanovského dělníka, překonávající normy až o mnoho procent, než bylo vůbec možné vykonat. V Československu byl stachanovec nahrazen „úderníkem“, nicméně kvality jeho nadvýkonové práce a normy překračujících výsledků byly označovány jako „stachanovské.“⁵⁸⁰ Stachanovský ideál práce a překračování norem se staly součástí *Vlasty* i *Československé ženy* již v poválečných letech. Dokonce byly samy dělnice označeny jako „stachanovky“; v prvním ročníku *Vlasty* je jim dokonce věnována zpráva, hlásící jejich

⁵⁷⁵ Čs. žena 1947, č. 39, s. 5-6, *Plníme budovatelské plány!*

⁵⁷⁶ Čs. žena 1945, č. 14, s. 12, Božena Pernicová, *Problémy kolem manželství*.

⁵⁷⁷ V prvním ročníku *Vlasty* byla vytištěna statistika, původně publikována v časopisu *VLNA*, ukazující různá pracovní odvětví a procentuální zastoupení žen. Nejvíce ženy pracovaly ve zdravotnictví (68 %), v oděvnickém průmyslu (68 %), v obchodních povoláních (59 %) a v zemědělství (56 %), za to v kovoprůmyslu a ve dřevěném průmyslu kolem bylo zaměstnáno kolem 30 % žen. *Vlasta* 1947, č. 39, s. 15, Ing. J. Bičíště, *Slovo k mužům o ženách*.

⁵⁷⁸ Sharon L. WOLCHIK, *Elite Strategy Toward Women in Czechoslovakia: Liberation or Mobilization?*, s. 125-130.

⁵⁷⁹ Např. v dolech (*Vlasta* 1947, č. 1, s. 14, Eva Bubová, *Naše studentky v dolech.*), ve slévárně (*Vlasta* 1947, č. 49, s. 8-9, K. Maralíková, *Ženy ve slévárně.*), především v různých zemědělských odvětvích.

⁵⁸⁰ D. NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk*, kapitola *Úderník*, s. 85-110.

výkony.⁵⁸¹ V *Československé ženě* se také několikrát dočteme o „stachanovském soutěžení“,⁵⁸² či o tom, jak se mladé ženy a dívky přidávají k horlivé práci k stachanovským dělníkům s pomocí zvýšit jejich výkon.⁵⁸³

Na závěr doplním korelaci mezi neochvějnou prací a prací obětavou, spojovanou často s prací v domácnosti a s mateřstvím, dále s idealizací radostného pracovního prostředí. Obětavá práce existovala kdekoliv, ať už ve výrobě či v sociálních a zdravotnických odvětvích.⁵⁸⁴ Až kolikrát naivní a patetická rétorika popisuje ideál procesu práce i její prostředí, dále pracovní nasazení a dělnictvo jako takové. Dochází až k nadužívání označení „dokonalá“, „spokojená“, „radostná“, „výkonná“, „normy překračující“, „horlivá“, a také „obětavá“.

Práce byla hlavním tématem obou periodik. Mimo začlenění do práce politické byl důraz kladen na zapojení žen do výrobního procesu, osvobozující je od sociální a hmotné závislosti na manželovi. Též domácí práce se staly středem pozornosti, obzvlášť jejich uznání muži, dále pracovní kvalifikace, kolektivizace a institucionalizace domácích prací. S prací též souvisel konstrukt nadměrně výkonné stachanovské údernice, plnící své úkony s radostí a obětavostí. Kromě naivní a idealizované představy pracovního nasazení jsou publikovány příspěvky naznačující rozčarování. V takových případech autorky upozorňovaly na mzdovou nevyrovnanost, občasně též na hierarchizované uspořádání pracovních vztahů, založených na genderové nerovnosti. Nicméně znárodněné podniky a vize nastolení socialismus v očích autorek, publikujících do *Československé ženy* a do *Vlasty*, zaručovaly nejen egalitářskou společnost, ale také egalitářské pracovní prostředí.

12.8 Politické a kulturní vymezení

Stejně tak, jako se sociální demokratky a komunistky za první republiky vymezovaly vůči kapitalismu a buržoazii, též v případě *Československé ženy* (samozřejmě záleží, zda příspěvek do časopisu psala komunistka či lidovkyně), tak *Vlasty* docházelo k ostrému rozlišování mezi dělnictvem a měšťáckou třídou,⁵⁸⁵ byť v menší míře nežli mezi kapitalistickou a socialistickou společností. *Vlasta* a příspěvky členek sociální demokracie či KSČ v *Československé ženě*, sdílely stejné ideály, jako například kolektivismus, ideologickou adoraci SSSR a politickou

⁵⁸¹ *Vlasta* 1947, č. 39, s. 15, L. Bašová, *Výkony našich stachanovek* v rubrice *Rada čs. žen*.

⁵⁸² Reportáž popisuje radostnou práci ve znárodněném cukrovaru, ve kterém dělnice rády soutěží ve výkonnosti, protože je práce nevykořisťuje, nýbrž nabízí rovnocenné prostředí: „Pracuje se s chutí v nových poměrech.“ *Čs. žena* 1945, č. 16, s. 9, Hanka, *Cukrová reportáž*.

⁵⁸³ *Čs. žena* 1947, č. 4, s. 5, Jiřa Bábíková, *Co soudí ženy o práci ve svých závodech*.

⁵⁸⁴ *Čs. žena* 1947, č. 18, s. 4, A. Trojanová, *Poslání a činnost Masarykova ústavu pro matky a kojence*.

⁵⁸⁵ Stále se však snažily smazat rozdíly mezi venkovem a městem.

inklinaci k sovětskému svazu a nacionální – někdy i panslavistické – smýšlení,⁵⁸⁶ dále nenávisť vůči (radikálně) pravicovým politickým stranám.⁵⁸⁷

Důležité vymezení nového Československa (a především v krátké budoucnosti socialistického Československa) bylo vůči první republice, a to na dvou hlavních rovinách – politické a kulturní. Z politického hlediska se první republika jevila jako příliš liberálně kapitalistická, umožňující kapitalistům exploatovat a vykořisťovat své zaměstnance.⁵⁸⁸ Kultura první republiky byla vnímána negativně a měla být nahrazena novou, lidovou kulturou, vytvářenou lidmi pro lid.⁵⁸⁹ Zároveň byl otevřeně pochvalován sovětský socialistický realismus, který byl srovnáván s dekadentním Hollywoodem. Velmi negativně byly hodnoceny americké filmy a filmy sovětské naopak adorovány.⁵⁹⁰

Autorky píšící do *Vlasty* a členky KSČ či ČSSD, publikující do *Československé ženy*, se vymezovaly ve třech hlavních rovinách. V rovině politické vůči první republice, kapitalismu a přílišnému liberalismu a vůči politické pravici. Z třídního hlediska se i nadále vymezovaly vůči buržoazii, z hlediska kulturního opět vůči první republice, a také se kulturně a umělecky orientovaly k socialistickému realismu sovětského svazu, který srovnávaly s např. s americkou filmovou kulturou, a zároveň tvrdily, že kultura sovětského svazu je lepší než kterékoliv jiné.

⁵⁸⁶ Panslavismus se projevoval především v nutné vzájemné hospodářské pomoci všech slovanských států. *Vlasta* 1947, č. 49, s. 2, Dr. Vilma Součková, *Hospodářské smlouvy se slovanskými státy a dvouletý plán*.

⁵⁸⁷ Což souviselo s protinacistickými a protifašistickými poválečnými tendencemi.

⁵⁸⁸ *Čs. žena* 1947, č. 10, s. 3, M. Grimmichová, *Přednostní právo muže?*

⁵⁸⁹ *Čs. žena* 1945, č. 1, s. 12, Blažena Šotková, *Hodnoty věčně živé*.

⁵⁹⁰ *Čs. žena* 1947, č. 1, s. 3, rubrika *Film*.

13 Období po únoru 1948 až po smrt Stalina a Gottwalda

Kromě nového politického uspořádání komunistické strany byla nově nastolena ideologická doktrína, vytvářející a upevňující zájmy SSSR v čele s komunisty. Společnost ostentativně zahalily symboly reprezentující ideální svět socialismu, mýtus Stalina a Gottwalda a všudypřítomná iluze, že „zítra znamená včera.“⁵⁹¹ Ideologie je samozřejmě vždy a všude, nicméně ta komunistická – obzvlášť v období vlády Stalina – je příznačná svou absurdností a paradoxem mezi žitou realitou a realitou ideologicky vykonstruovanou. Socioložka Libuše Háková již v roce 1970 píše o stavu žen po roce nástupu komunistů do vedení republiky:

„Záměna konkrétního stavu za ideální model [...] se projevovala v naprostém umrtvení teoretického myšlení o ženské otázce.“⁵⁹²

Realita ženského prožívání a její socio-ekonomické postavení bylo nahrazeno vykonstruovaným ideálem, který utvořil novou a „tu pravou“ rovinu reality. Zdánlivé osvobození ženy pomocí začlenění do pracovního procesu zároveň ještě více ženu svázalo povinnostmi, a to právě již zmíněnou druhou směnou.⁵⁹³ Háková dále kritizovala diskurz, pobízející ženy k zakládání rodiny a utvářející rodinu coby doménu žen,⁵⁹⁴ což nesouviselo s marxistickým pojetím rodiny. Háková dále vymezila dva modely žen. Prvním modelem je žena, plnohodnotně zapojená do pracovního procesu, která je jak ve veřejné, tak v soukromé sféře naprosto rovnoprávná s mužem. Druhým modelem je žena žijící uvnitř rodinné struktury, zabývající se převážně o potomky, manžela, a o hospodaření v domácnosti. Její identitu utvářela glorifikovaná obětavost pro svou rodinu, která byla stále vnímána jako ženská přirozenost.⁵⁹⁵ Nicméně ani jeden model, upozorňuje Háková, skutečně v reálném životě neplatil. Každopádně též na stránkách mnou analyzovaných časopisů byly narativně zkonstruované ženy, které korespondovaly s podobou obou modelů, a sice jak horlivé a plnohodnotně emancipované pracovnice, tak obětavé a milující manželky, matky, hospodyně.

⁵⁹¹ Výklad ideologie jako takové, jak působí na společnost, na jedince, jak mění vztah mezi oběma, jak fungovala komunistická státní ideologická indoktrinace, její symboly a emblémy, poskytuje např. Vít Schmarc v publikaci *Země lyr a ocele* (Vít SCHMARC, *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*, Praha 2017), ve které navazuje mj. na Louise Althussera a Slavojě Žižka.

⁵⁹² L. HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, s. 436.

⁵⁹³ L. HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, s. 436. Lze hovořit i o třetí směně: první směna je zaměstnání, druhá domácnost a třetí dítě. Také Háková zmiňuje „kolotoč“ povinností, ve kterém se žena zajišťuje neustále dokola tři nutnosti, a sice z práci, domácí práci a výchovu dětí.

⁵⁹⁴ L. HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, s. 437.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 438.

Libuše Háková vyložila propagandou nezatíženou analýzu ženského postavení, což samozřejmě neplatí pro všechny sociology či socioložky. Například Emilian Hamerník, v sedmdesátých letech ministr práce a sociálních věcí, výmluvným způsobem ve stati *Postavení ženy v rodině za socialismu* (1970) líčil několik důvodů, proč žena zatím není plnohodnotně emancipovaná. Dále vysvětloval, proč se ženy vlastně mají opravdu dobře.⁵⁹⁶ Zkrátka jeho výklad byl naprostým opakem výkladu Hákové. Oba však, spolu s již zmíněnou Jaroslavou Bauerovou, uvádějí tři hlavní role žen (na které navazuje Denisa Nečasová v knize *Buduj vlast a posílíš mír!*⁵⁹⁷ a Marie Bahenská, Dana Musilová a Libuše Heczková v publikaci *Iluze spásy*): mateřská, ekonomická a občanská.⁵⁹⁸ Tyto tři aspekty konstruovaly tzv. sovětskou ženu, častokrát zmíněný vzor žen na stránkách *Vlasty* i *Rozsévačky*. Hamerník zároveň upozornil, že triáda rolí nekoresponduje s „abstraktním feministickým požadavkem,“ nýbrž s přirozenou daností úlohy člověka v socialistické společnosti.⁵⁹⁹ Ženy tak měly jasně danou úlohu a mým cílem v této kapitole bude nejen výzkum ženských a mužských rolí a jaké narativy je v periodících konstruovaly, dále také další dílčí témata, znovu kopírující strukturu použitou v předešlých obdobích, a sice jakou roli sehrál muž, dítě, kultura atd.

Prvním analyzovaným časopisem pro léta 1948 až 1953 je *Rozsévačka*. Ta byla po válce a po tzv. Třetí republice znovu publikovaná až od roku 1952. Hned na prvních stránkách znovu publikované *Rozsévačky* vzpomínaly čtenářky ještě na prvorepublikovou *Rozsévačku* a přály té nové co nejvíce zdaru. Například jistá M. Tajblová sentimentálně hovořila k antropomorfizované *Rozsévačce* o svém muži, který jí periodikum daroval, aby ji politicky vzdělávalo a nasměrovalo.⁶⁰⁰ Politické vzdělání a agitace byla hlavní funkcí znovu vydávané *Rozsévačky*. Redakci nově vedla Julie Prokopová a hned na první pohled si čtenářky všimly formálních změn. Oproti strohé prvorepublikové *Rozsévačce* oplývala její nová podoba rudou barvou (například červené rámování stránek či červeně vyznačené nadpisy, slogany apod., také obrázky byly často laděny do červeného koloritu), kolorovanými fotografiemi i barevnými ilustracemi. Obsah byl též změněn: z původního politického časopisu pro skutečné čtenářky, který do jisté míry respektoval jejich potřeby, se stal politický časopis pro modelové *uvědomělé* čtenářky, jak upozorňuje například Petr Šámal ve studii *Beletrie, ženský komunistický tisk a*

⁵⁹⁶ E. HAMERNÍK, *Postavení ženy v rodině za socialismu*.

⁵⁹⁷ Denisa Nečasová navíc analyzuje konstrukt tzv. nového člověka, budovatelem, v publikaci *Nový socialistický člověk*.

⁵⁹⁸ Hamerník staví triádu rolí do binárního „kapitalistického modelu“ rolí žen: mateřská a ekonomická. E. HAMERNÍK, *Postavení ženy v rodině za socialismu*, s. 14.

⁵⁹⁹ Tamtéž, s. 14.

⁶⁰⁰ Píše: „On (manžel – autor. pozn.) mi dal Tebe, Rozsévačko, abys mě učila, vychovávala, ukazovala cestu.“ *Rozsévačka* 1952, č. 3, s. 2, M. Tajblová, *Rozsévačce na uvítanou*.

problémy kontinuity (na příkladu *Rozsévačky*). Hlavní cílovou skupinou byly modelové uvědomělé ženy-dělnice, které měly politicky vzdělat a agitovat indiferentní ženy. Obsah byl podmíněn právě těmito potřebám; politické aktuality a politicko-vzdělávacích příspěvky převažovaly na úkor typicky ženským tématům. Dokonce rubriku *Listy dělnic* nahradily dopisy nadšených čtenářek-pracovnic, referujících o svých pracovních úspěších. *Rozsévačka* vycházela tři roky, což naznačuje její neoblíbenost, způsobenou nezvládnutím dodržet požadavky reálných čtenářek, které se od těch modelových výrazně lišily.⁶⁰¹

Na druhé straně *Vlasta* byla populárním periodikem možná i z toho důvodu, že si zachovala témata typická pro ženské publikum, jako například péče o domácnost, o děti, recepty apod. Především se obsahem zaměřila na pracovní výkonnost žen, doplněné častými reportážemi z pracovního prostředí. Lze říct, že *Vlasta* se orientovala na matky-pracovnice. Redaktorkami týdeníku v letech 1947 až 1953 byla Věra Urbanová, po ní Zdenka Zimová. Formálně se *Vlasta* od *Rozsévačky* v podstatě nerozlišovala, nicméně obsahově ano, jak jsem již zmínila. Obě periodika měla stejný leitmotiv, a sice nutnost a povinnost plnění pětiletého plánu. V obou byly publikovány romány na pokračování, ve *Vlastě* se čtenářky mohly nějakou dobu přiučit ruštině v rubrice *Učíme se ruštinu*. Do obou periodik přispívaly poslankyně Národního shromáždění, například Anežka Hodinová-Spurná, Milada Netušilová, Marie Trojanová či Julie Prokopová, dále autorky či autoři podepsané iniciály, pseudonymy nebo zkratkami, například „tšú“, „K. M.“, „F. P.“ a dopisovatelky, běžně podepsané celým jménem a uvádějící své bydliště, líčící úspěchy besed, brigád, plnění hospodářských plánů atd. *Vlasta* je vydávána dodnes a během socialismu jako jediný ženský časopis vycházela ve velkých nákladech. *Rozsévačka*, z nedostatku čtenářek,⁶⁰² přestala vycházet v roce 1954.

13.1 „Za mír, za vlast, za socialismus!“

Nedílnou součástí ženiny politické aktivity se znovu stala agitace a politické vzdělání „indiferentních žen“, což bylo obzvlášť naléhavé v *Rozsévačce*. Zaměřily se na zemědělské ženy, protože právě těch bylo potřeba, aby se s komunistickým přesvědčením organizovaly v jednotná zemědělská družstva, tedy JZD, což samozřejmě souviselo s procesem kolektivizace a znárodnování.⁶⁰³ Součástí úkolů komunistek na venkově byl mimo agitaci dohled nad prací ostatních. Neznámý autorka/neznámý autor v komentáři *Z včasné a řádné provedení jarních prací* vypsala/vypsal hned čtyři hlavní úlohy. Kromě posílení kolektivu byl důležitý „boj proti

⁶⁰¹ P. ŠÁMAL, *Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy kontinuity*, s. 164.

⁶⁰² P. ŠÁMAL, *Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy kontinuity*, s. 163-164.

⁶⁰³ Na což upozorňuje D. NEČASOVÁ v příspěvku *Věřejná sféra a genderová analýza*, s. 70.

lajdáctví“ a dohled nad plněním plánů i na spravedlivé odměňování za práci.⁶⁰⁴ Agitace tedy nebyla pouze politická, ale – a především – pracovní. Narativ, nabádající k budování JZD, zaručoval přímé korelace s budováním socialistické ideální budoucnosti. Nicméně jednalo se o jasnou politickou manipulaci, zahalenou do hávu „pro všechny prosperující“ strategie, což již ze samotného textu, nehledě na reálný historický kontext, lze rozpoznat z mocenských struktur, rozlišující společnost na dohlížející členstvo komunistické strany a na dohlížené „lajdáky.“ Stránky *Vlasty* na druhou stranu neobsahovaly příliš příspěvků nabádajících k pracovní agitaci *indiferentních* žen. *Vlasta* spíše zdůrazňovala společný boj za mír a za lepší budoucnost všech dětí na celém světě. Boj za mír lze interpretovat především jako hospodářský boj, snaha vybudovat schopný a hospodářsky samostatný stát. Tento narativ převažoval nad politickým bojem proti fašismu a nově i proti americkému imperialismu. Důležitá byla též zbrojní výroba kvůli studené válce, což dosvědčují komentáře upozorňující na „zastrašování lidstva atomovými a vodíkovými bombami,“⁶⁰⁵ tedy konkrétně na soutěžení ve zbrojení mezi USA a SSSR.

Také politika zastávala důležité místo v ženské angažovanosti. Ženská politická participace se orientovala především v začlenění do tzv. národních výborů, o kterých jsem již referovala v kapitole Ženy v politice bojují za mír a budoucnost. Národní výbory znamenaly mocenský aparát, uplatňující politické strategie KSČ, třebaže byly implicitně prezentovány jako „prostředek lidu“, měly za úkol organizovat lidově demokratické zřízení, národní bezpečnost, pečovat o národní majetek, dohlížet na plnění pětiletky atd.⁶⁰⁶ Z důvodu výrobních potřeb těžkého průmyslu byly ženy spíše směřovány na pozice v národních výborech, aby muži mohli vykonávat fyzicky náročné práce.⁶⁰⁷ Přesto však byly ženy i v národních výborech zaměstnávány na nižších pozicích. Musely především dohlížet na vykonávání plánované práce, plánování dalších prací a starat se o např. dětská zařízení, o zdravotní a bytovou komisi či o rozšíření mateřských škol.⁶⁰⁸

Nicméně spíše, než na politickou aktivitu žen byl důraz kladen na jejich pracovní nasazení, a to jak v *Rozséváče*, tak ve *Vlastě*. Hlavním úkolem žen bylo spojit se dohromady a společně bojovat za mír a budovat socialismus a zaručovat dobrou budoucnost dětí. Obzvlášť zřetel na děti v sobě zahrnuje mateřství coby součást ženské motivace. Boj pro potomstvo byl dokonce na stránkách *Rozséváčky* i *Vlasty* častější než za socialismus. Nechyběl ani národní

⁶⁰⁴ *Rozséváčka* 1952, č. 1, s. 14, *Z včasné a řádní provedení jarních prací*.

⁶⁰⁵ *Vlasta* 1950, č. 17, s. 2, Táňa Tůmová, *Za mír, za vlast, za socialismus*.

⁶⁰⁶ D. NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec*, s. 61-62.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 64.

⁶⁰⁸ *Vlasta* 1952, č. 6, s. 10, Milena Majorová, *O vzorné obci*.

ráz, v souvislosti s kterým byla znovu vyzdvihována revolucionářská tradice českého národa – dokonce tvrdily, že husitství „povzneslo ženu.“ Zajímavé je, že boj byl chápán jak v přeneseném významu, tak v doslovném, o čemž vypovídá i vojenské začlenění žen. To byl v soudobém diskurzu ženského emancipačního procesu další důkaz ženské rovnoprávnosti, protože i na vojně si ženy prošly „stejně tvrdým výcvikem jako muži.“⁶⁰⁹

V neposlední řadě se oproti prvorepublikové *Rozsévačce* změnil přístup k mateřské úloze žen. Prvorepubliková *Rozsévačka* chápala mateřství v liberální kapitalistické republice jako břemeno, které finančně zatěžovalo nízkopříjmové dělnické rodiny a fyzicky obtěžovalo pracující ženu. Na druhou stranu *Rozsévačka*, publikovaná v prvních letech socialistického Československa, již mateřství zobrazovala velmi kladně, a to hlavně díky nastolenému socialismu. Spíše než o explicitní nabádání čtenárek k zakládání rodiny, byl stále opakován motiv kýženého mateřství. Ať v již zmíněné souvislosti s bojem za mír a budoucnost, tak v souvislosti například s prací. Dělnice, překračující normy, byly často matky, k čemuž se vrátím v kapitole o práci. V některých případech *Rozsévačka* přímo používala oslovení „ženy-matky“, z čehož de facto vyplývá, že identita ženství v sobě zahrnovala úlohu rodit potomky a pečovat o ně. Mateřství bylo v tomto období konstruováno jako „radostný“ úděl, jelikož snadné a šťastné mateřství zaručoval socialistický systém, uvázaný na sovětský svaz. Ve *Vlastě* či v *Rozsévačce* se nedočteme o reálném prožívání zaměstnaných matek, jelikož nebyly publikovány autentické výpovědi. *Vlasta* sice rubriku *Dopisy čtenárek* měla, nicméně valná většina dopisů se týkala pracovních výpovědí, blízké reportážím. Což také neslo politické cíle, tudíž nelze ani v jednom případě chápat textovou realitu jako realitu skutečnou. Avšak po pročítání pracovních reportáží matek překračujících normy čtenářstvo zjistí, že příběhy jsou příliš dobré na to, aby byly skutečné. Stejnou tezi ostatně předkládaly i socioložky 70. let, jako Bauerová či Háková, které na základě sociologických výzkumů zpochybňují pravdivost idealizovaného modelu matky-pracovnice. Ten se stal vzorovou sovětskou ženou, ke které měla každá aspirovat. Například jistá Marie Dítěťová píše:

„Myslíte si, kde se ve mne vzala ta síla a odhodlání? Za to děkuji sovětským ženám. [...] Ty jsou mi vzorem. A tak jako sovětské ženy i já miluji našeho velikého učitele generalissima Stalina.“⁶¹⁰

⁶⁰⁹ *Rozsévačka* 1952, č. 15, s. 8-9, Milan Codr, *Ženy na stráži míru*.

⁶¹⁰ *Vlasta* 1949, č. 44, s. 3, Marie Dítěťová, dopis v rubrice *Dopisy žen*.

Sovětská žena byla aktivní spolubudovatelkou socialismu, pečující matkou, horlivou hospodyní, politicky angažovanou a pracovně zapálenou, plnohodnotně rovnocennou bytostí, která dělala vše pro ostatní, protože věděla, že kolektivní potřeby je nutné stavět až za potřeby individuální.

Model sovětské ženy korespondoval s ženou *uvědomělou*. Uvědomělost neznamenalá politickou vzdělanost a angažovanost, ale upřednostňování kolektivu nad individualismem, aktivní zvyšování produktivity práce, plánování (ať už práce v zaměstnání, domácí, či dokonce plánování výživy).⁶¹¹ *Uvědomělou* ženu charakterizovala pracovitost, pohotovost, nadšení, radostné vnitřní naplnění při budování socialistického státu. Současně si *uvědomělá* žena užívala mateřství, práce v domácnosti (či práce v institucích, kam se přesunuly – resp. měly plnohodnotně přesunout – domácí práce, jako například jídelny, vývařovny, punčochárny atd.). Nebyla opomenuta ani intelektuální stránka žen, které se po práci a potom, co „dají děti spát“ sebevzdělávají.⁶¹² Důležitou součástí bylo ono patetické nadšení, utvářející iluzi bezstarostnosti. Téměř na každé stránce čteme označení „radostné“, „krásné“, „dobré“, „horlivé“, „snadné“, „s nadšením“ atd.

Nejen v *Rozsévačce*, ale též ve *Vlastě* se nespočetněkrát dočteme různých pochval na radostné žití v SSSR, a to v rubrice *Vlasty* pod názvem *Dopisy čtenářek*, kam ženy psávaly o šťastné práci, mateřství a žití vůbec.⁶¹³ Dále byly publikované samostatné články, líčící radostný život v sovětském svazu. Zároveň – oproti *Rozsévačce* – přisuzovala *Vlasta* ženám především úlohu pracující matky, manželky a hospodyně. Byly např. publikovány rady, jak rychle mohou ženy navařit před schůzí, aby odcházely s vědomím, že jejich rodina bude mít co jíst (manžel tedy vařit nemusel),⁶¹⁴ což ovšem paradoxně nabourává ideál kolektivizovaných a institucionalizovaných domácích prací.⁶¹⁵ Dále jak matky usilovně a obětavě, „překonávají spánek“ pracovaly pro radost svých dětí.⁶¹⁶ Zároveň byl znovu publikován nespočet rad k vedení domácnosti, vaření, šití prádla a podobně. Též dobročinná práce se opět stala součástí

⁶¹¹ Blanka Podlešáková, předsedkyně Kuratoria výzkumně technického ústavu Rady žen, se obrací na hospodyně a klade důraz, aby pečlivě vybíraly nutričně plnohodnotná jídla, posilující zdraví a imunitu, aby bylo co nejméně lidí nemocných a tím pádem co nejvíce lidí práce schopných. (*Vlasta* 1950, č. 1, s. 10, Blanka Podlešáková, *Našim hospodyním*.) Zdravá výživa se vůbec ve *Vlastě* stala trendem receptů i kuchařských typů.

⁶¹² *Vlasta* 1950, č. 3, s. 1, K. M., *Nový život*.

⁶¹³ Například jen v jedné rubrice hned dva dopisy ze čtyř referovaly o šťastné zemi a o radostnějším a veselejším životu v socialismu. *Vlasta* 1951, č. 17, s. 15, rubrika *Dopisy čtenářek*.

⁶¹⁴ *Vlasta* 1951, č. 2, s. 12, Maryna Klimentová, *Správná příprava zmrazené zeleniny*.

⁶¹⁵ Na stejnou problematiku upozorňuje též A. Wagnerová. Dále píše, že pracující matky, dávající své dítě do státních dětských zařízení či babičkám, slyšávají kritiku. Nicméně rovině *Vlasta* (a též *Rozsévačka*, třebaže v menším množství) akcentuje příběhy matek-pracovnic, které po práci mají na své potomky čas. Kritika matek pravděpodobně neměla místo v ideálních světech obou časopisů. A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 32-33

⁶¹⁶ *Vlasta* 1953, č. 1, s. 2, Irena Bouchalová, *Pro svého syna*.

ženské společenské úlohy, například dobročinná pomoc v patronátech domovů hornických učňů, ve kterých ženy vařily, uklízely a pořádaly přátelské besedy.⁶¹⁷

Vzhledem k tomu, že byla odlišná cílová skupina *Rozsévачky* a *Vlasty*, jsou dva odlišné přístupy k pracovnímu nasazení žen. Zatímco čtenářky *Rozsévачky* jsou explicitně nabádány k pracovní agitaci žen (především zemědělských) a k zakládání JZD, ve *Vlastě* se spíše o práci žen hovoří v reportáží v souvislosti s překračováním norem. Obě periodika nabádala k společnému budování hospodářsky silného socialistického státu, což mělo vést k míru a k lepší budoucnosti dětí. Vzorem všech žen se stala sovětská a uvědomělá žena, horlivě participující v boji za mír, překonávající výrobní normy, budující silný stát, věnující se politické činnosti, pečující o domácnost a vychovávající děti. Dokonce měla ještě čas na samostudium. Politická činnost byla redukována převážně na práci v národních výborech. Ženy byly zaměstnané především v národních výborech, kde dohlížely na plnění plánů, pořádaly besedy a staraly se např. o výchovné instituce okresu. Začlenění žen do národních výborů mělo spíše strategický ráz – nahradily muže, kteří se tak mohli věnovat výrobě v těžkém průmyslu, o čemž explicitně psala například poslankyně Marie Trojanová v článku „Dobře nahradíme muže odcházející do těžkého průmyslu.“⁶¹⁸ Navíc – na symbolické rovině – aktivní žena symbolizovala socialistickou egalitářskou společnost, třebaže rovina reálného života byla odlišná.⁶¹⁹ Z časopisů zmizela problematika druhé směny, i když samozřejmě reálně existovala, nicméně ne ve vykonstruovaném ideálním socialistickém státu.

Ženy tedy byly v politice aktivní, nicméně opět zastávaly převážně feminizované funkce, a navíc jejich kariérní statut ležel hierarchicky níže než mužův. I v tomto případě se opakuje trend typické emancipace, na což upozorňuje Alena Wagnerová, a sice že emancipující se strana musí ukázat své schopnosti – v tomto případě konkrétně ženskou práceschopnost v mužských povoláních – aby bylo dosaženo rovnoprávnosti.⁶²⁰ Muži naopak nebyli vychvalováni za provedení typicky ženských prací, ani k nim nebyli nijak výrazně nabádáni. To naznačuje, že muž na femininních pracovních pozicích byl nežádoucí nebo nepotřebný.

⁶¹⁷ *Vlasta* 1951, č. 1, s. 12, *Patronáty ČSŽ nad domovy hornických učňů*.

⁶¹⁸ *Rozsévачka* 1952, č. 1, s. 7, Marie Trojanová, *Dobře nahradíme muže odcházející do těžkého průmyslu*.

⁶¹⁹ D. NEČASOVÁ, *Věřejná sféra a genderová analýza po únoru 1948*, s. 71-72.

⁶²⁰ A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 30-32.

13.2 Kolektivní dětství

V socialistickém Československu si pedagogická obec osvojila školní výchovu po vzoru Antona Semjonoviče Makarenka, což jsem zmínila v kapitole Dítě – předmět politiky a politický nástroj. Nejzásadnějším cílem byla kolektivní výchova, podporující v dítěti solidaritu, kolektivismus a chuť ke společné práci. Ve *Vlastě* i v *Rozsévačce* autorky explicitně odkazovaly na situaci výchovy dětí v sovětské svazu a též na Makarenka, „velikého vědce“, stojícího v čele sovětské pedagogiky.⁶²¹ Výchova dětí probíhala na dvou rovinách – první byla institucionální, začínající již v jeslích, dále v mateřských školách a ve školách následujících. Druhá rovina patřila rodině, respektive matce, protože třebaže i místy zazněly názory, že by otec měl vychovávat vlastní dítě,⁶²² byla to stále právě matka, která měla zastávat hlavní vychovatelskou úlohu, na což upozorňují též například autorky v *Iluzi spásy*.⁶²³ Přestože je postava otce přítomná například v románech či povídkách na pokračování či v souvislosti s dodržováním rodinného práva, tedy s majetkovým zajištěním rodiny, nebyl kladen takový důraz na otcovství. Otcovství však bylo důležité na symbolické rovině, konkrétně Stalin a Gottwald byli označováni jako „otcové“ národů. Ve *Vlastě* byla publikována jakási, myslím, pseudo-odpověď na smyšlený dotaz „jedné matky“, tázající se, co dělat s manželem, který odmítá vychovávat jejich děti. Načež odpověděl pedagog profesor Viktor Kolbanovskij:

„Otec může a má vždy nalézt čas pro výchovu svých dětí [...] Překrásným příkladem výborného otce, majícího smysl pro rodinný život, a otce vychovatele je Karl Marx.“⁶²⁴

Viktor Kolbanovskij poněkud progresivně kladl důraz na výchovnou funkci obou rodičů a jejich vzájemnou spolupráci. Otec měl navíc výchovou odlehčit matce a bylo důležité, aby si i po příchodu ze zaměstnání na své děti našel čas. Nicméně též výchova podle Kolbanovského se nevyhnula komunistickým ambicím. Podle něj se měly děti přidat ke svazu mládeže, pionýrům a jiným dětským organizacím.

Příspěvky publikované ve *Vlastě* a v *Rozsévačce* naznačují, že raději než výchova uvnitř rodiny byla favorizovaná odborná výchova školských pedagogů. Spíše než aby pedagogové a pedagožky pomáhali rodičům vychovávat dítě, měli rodiče spolupracovat s pedagogickými

⁶²¹ *Rozsévačka* 1952, č. 6, s. 6, Věra Richtrová, *Šťastně žijí děti v zemích míru*.

⁶²² Eliška Svobodová například vzpomíná, jak ji otec učil číst, psát, dějepis a zeměpis. *Rozsévačka* 1952, č. 20, s. 4, *Jde o čest závodu. Ze zápisů nositelky Řádu republiky Elišky Svobodové*.

⁶²³ M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 231.

⁶²⁴ *Vlasta* 1952, č. 4, s. 15, Viktor Kolbanovskij, *Otec-vychovatel*.

pracovníky a pracovnice a nechávat se odborně poučit.⁶²⁵ Kolektivistická výchova, po vzoru Makarenka a/nebo přinejmenším po vzoru sovětské výchovy, odkazující na Makarenka, byla natolik důležitá, že ani matky nesměly „zmrzačit duši dítěte“ příliš individualistickou výchovou a nepřekážet svým dětem v „plnění úkolů kolektivu.“⁶²⁶

Děti také měly přispívat k budování státu. Školy například pořádaly různé pracovní soutěže, třeba soutěž o nejlepšího sběrače odpadových surovin. Žákyně první třídy pionýrka Stanislava Hrabalová je jedna z mnoha dětí, co do *Sluníčka*, dětské rubriky *Vlasty*, dopisovaly své práce. O legitimitě a autentičnosti výpovědí se samozřejmě lze dohadovat, nicméně spíše je namístě přiklánět se k neautentičnosti takových dopisů. Už jen závěr Stanislaviny příspěvku: „Těm, kdo chtějí válku, odpovídáme poctivou prací,“⁶²⁷ reflektující studenou válku, naznačuje absurditu faktu, že by něco takového mělo ze své vlastní iniciativy napsat dítě v první třídě. Dále děti například obohacovaly kulturu pořádáním divadelních představeních. Divadla měla didaktickou funkci a opět je vedli pedagogové.⁶²⁸ Vzdělávat měly též hračky, které byly zároveň koncipovány jako kolektivní hračky, tudíž musely děti v mateřských školách spolupracovat i při hře.⁶²⁹ Kolektivita a uniformita byly ostentativně příznačné v dětských organizacích jiskřiček a pionýrů.

Kromě výchovy ke kolektivismu byla důležitá též výchova kázeňská, disciplinace dětí, pěstování cti, hrdosti, statečnosti a obětavosti.⁶³⁰ Samozřejmostí byla též nutnost vychovávat „duševně zdravé a politicky uvědomělé“ děti, které by vystřídaly starší generaci neschopnou práce a zastaly jejich pozice.⁶³¹ Zajímavé však je, že byla znovu na místě genderová výchova dětí, konkrétně speciální výchova dívek s ohledem na jejich budoucí mateřství, a to ve *Vlastě*.

Podoba výchovy dětí sloužila také jako diferenciativní prvek, kterým se autorky vymezovaly vůči kapitalistickým zemím. Narativ vypovídal o tom, jak se děti v sovětském svazu měly lépe, protože měly skvělé životní podmínky a vzdělávací systém vycházel vstříc jejich potřebám. Upozorňoval na „militaristickou a šovinistickou“ výchovu v imperialistické kapitalistické Americe.⁶³² Reportáž *O výchově dívek* popisuje život na dívčí střední škole v Moskvě a poskytuje rozhovory s několika žačkami. Skoro všechny si osvojily budovatelskou

⁶²⁵ Na vzájemnou spolupráci škol a rodičů klade důraz například příspěvek Irmy Zedníkové, nabádající rodiče, aby chodili na školní schůze. *Vlasta* 1952, č. 49, s. 14, Irma Zedníková, *Více spolupráce rodičů s mateřskou školou*.

⁶²⁶ *Rozséváčka* 1952, č. 13, s. 15, B. Alexandrov, *O výchově dětí k čestnosti*, přeložila M. Menclová.

⁶²⁷ *Vlasta* 1951, č. 1, s. 12, Stanislava Hrabalová, *Jak naše škola přispívá k míru*.

⁶²⁸ *Vlasta* 1951, č. 17, s. 7, J. Macháčková, *Radostná kulturní práce pro děti*.

⁶²⁹ *Vlasta* 1951, č. 50, s. 12, Jaroslava Reitmannová, *Nové hračky*.

⁶³⁰ *Rozséváčka* 1952, č. 12, s. 3, Ludmila Junková, *Výchova nové směny – státních pracovních záloh*.

⁶³¹ *Rozséváčka* 1953, č. 19, s. 13, Josef Rybák, *Příklad a vzor komunistické novinářky*.

⁶³² *Rozséváčka* 1953, č. 2, s. 4-5, *Šťastně děti světa socialismu, strašné výsledky kapitalismu*.

nutnost a aktivní participaci na veřejných věcech (myšleno v mládežnických organizacích), a zároveň se všechny učily systematicky uspořádaným domácím pracím, výchově dětí i politice. Jako kontrast stála jistá Soňa, sledující pouze „povrchní maloměšťácké zájmy“, tedy klepy a módu.⁶³³ Rétorika i Soňa, sloužící jako maloměšťácká postava stojící naproti *uvědomělým* žačkám, připomínají prvorepublikový ženský komunistický tisk. Reportáž je součástí propagandy, implikující ženské role, učené již v dívčích školách.

Výchovu dětí ovlivnila komunistická ideologie, v čele se sovětským pedagogem Makarenkem, zdůrazňující nutnost kolektivní a pracovní výchovy. Děti se tak unifikovaly v různých dětských organizacích, ať už v jiskrách pro nejmenší, či v pionýrech pro starší. Měly se aktivně podílet na budování socialistického státu, buďto přispívaly do kultury besedami, či prováděly různé pracovní soutěže. Ačkoliv výchova obsahovala kolektivistický ráz, znovu byla nastolena speciální genderová výchova pro dívky, které v budoucnu měly plnit úlohy ideální socialistické ženy. Třebaže byly publikovány názory, podporující otcovskou participaci na výchově, zůstávaly matky tou hlavní rodičovskou postavou. Vedle – a skoro nad – stála odborná pedagogická výchova, dále didaktické hračky či poučné knihy. Z dětí se totiž musel stát disciplinovaný, práceschopný a především socialistický (de facto komunistický) národ, pokračující v budovatelských snahách předešlé generace.

13.3 Veřejný vztah mužů a žen

Na stránkách *Vlasty* i *Rozsévačky* se vztah mezi ženami a muži dostal do paradoxní křižovatky. Na jedné straně byly ženy chápány jako emancipované a finančně nezávislé bytosti nepotřebující muže, na druhé straně však pokračoval narativ, utvářející muže jako ty, kteří ženám umožnili veřejně se projevit, a kteří mají ženám pomáhat při politické aktivitě, například v národních výborech. Stejně jako ženy měly aspirovat k symbolu sovětské ženy, též muži měli cílit k identitě sovětské muže. Vzorem se stali též Stalin a Gottwald. Oba byli vnímáni jako feministi, obdivující schopnosti žen, kteří dělali vše proto, aby byly emancipované, starali se – prostřednictvím státu – o jejich blaho apod.⁶³⁴ Stalin i Gottwald se zároveň stali velkou motivací pro plnění pětiletého plánu.⁶³⁵ Jak jsem již zmínila, diskurz utvářel představu socialismu, ve

⁶³³ *Vlasta* 1952, č. 1, s. 15, A. Sergejevová, *O výchově dívek*.

⁶³⁴ *Vlasta* 1950, č. 49, s. 12, V. Chlebnikov, *Poznáváme život sovětských žen*.

⁶³⁵ Například jistá Marie Ladová v dopisu píše: „Soudruh Gottwald ocenil zapojení se žen do budování a výstavby našeho státu. Zvláště upozorňoval na výhody, jaké teď ženy mají [...] mně samotné přinesla návštěva u soudruha Gottwalda nové nadšení a další chuť do práce.“ *Rozsévačka* 1952, č. 1, s. 8, Marie Ladová, dopis.

kterém jsou si všichni rovni. Důkazem ženského zrovnoprávnění byl též svátek MDŽ, kdy všichni muži oslavovali „sovětskou ženu – kamaráda, spolupracovníka, spolubojovníka.“⁶³⁶

Ideálem muže se stal takový muž, který uctívá ženu, respektuje její práva a akceptuje ji jak v politice, tak v práci. Ženy již explicitně neměly potřebu idealizovat fikčního muže-zachránce, o kterých četly v „limonádových příbězích“, které kritizovaly sociální demokratky a komunistky ve svých prvorepublikových časopisech. Nově se mohla žena zachránit sama, a to díky práci a finanční samostatnosti.⁶³⁷ Nicméně vzhledem k přetrvávajícímu nižšímu mzdovému ohodnocení žen, řečená představa o finanční samostatnosti často zůstala pouze představou.

Na stránkách *Rozsévачky* často docházelo ke kolizi veřejně proklamované emancipace s žitou realitou. Přestože se dočteme mnoha příspěvků, líčící úspěšnou aktivitu žen, především organizační v JZD, stále je možné narážet na negativní zkušenosti, kdy se ženy ukazují jako málo schopné. Například se dočteme požadavků na muže i společnost, aby ženu vnímali „politicky“, protože jsou schopné, a dokonce mají přednosti, které muži nemají, konkrétně oplývají – díky hospodyňství – citem pro hospodaření.⁶³⁸ Dále například nabádaly muže z mužských národních výborů, aby ženám ve výborech věnovali více pozornosti, protože díky tomu jsou ženy efektivnější a odvedou lepší práci.⁶³⁹ Muži tak byli znovu prezentováni jako ti, kteří mají ženu začlenit do pracovního a potažmo politického života, a zároveň je navigovat, jelikož se v politice lépe vyznají.⁶⁴⁰ Retrospektivně si ženy samy připomínaly důležitost mužského politického *uvědomování* žen, které známe z prvorepublikových levicových ženských časopisů. Vzpomínky se pak prolínaly se současnými a pozitivnějšími zkušenostmi.

Kupříkladu jistá Metodějka Bud'ová psala, že dříve ženy řešily samé malicherné věci, a dokonce si je muži málo všímali, dokud svůj zájem neprojevíli funkcionáři z mužských národních výborů, kteří ženám vše vysvětlili a ukázali jim, co mají v případě agitace dělat.⁶⁴¹

⁶³⁶ *Rozsévачka* 1952, č. 1, s. 4, Julius Fučík, *Svátek žen v zemi sovětů*.

⁶³⁷ Dopisovatelka Libuše Lukešová píše, že „dnešní dívky“ mají mnoho zájmů – především tedy budovatelských –, jsou pracovitě, cílevědomé a samostatné, a tak se dokáží spolehnout samy na sebe a nepotřebují muže. *Vlasta* 1951, č. 30, s. 14, Libuše Lukešová, *Nové ideály* v rubrice *Dopisy čtenářek*.

⁶³⁸ *Rozsévачka* 1952, č. 2, s. 15, Marie Kopecká, *Ženy na státních statcích*.

⁶³⁹ *Rozsévачka* 1953, č. 15, s. 5, Jitka Mlčochová, *Předsedové MNV, pomáhejte výborům žen!*

⁶⁴⁰ *Rozsévачka* 1953, č. 3, s. 11, *Chceme naši práci bojovat za udržení světového míru*.

⁶⁴¹ *Rozsévачka* 1953, č. 2, s. 13, Metodějka Bud'ová, *Organisace strany pomáhá našemu JZD* v rubrice *Naše dopisovatelky*.

Funkcionáři z Mužských národních výborů – respektive „pomoc soudruhů z MNV“⁶⁴² – tedy stáli v popředí úspěchů žen, začleněných v národních výborech.

Ženy však byly zobrazovány též jako samostatné a důležité osobnosti, občas dokonce důležitější než muži, především v JZD. Tato skutečnost ukazuje, že JZD byla chápána jako doména žen, uvědomělých družstevnic,⁶⁴³ a národní výbory zas mužů. Pro členství JZD však nebyla nutná nijak vysoká kvalifikace, a navíc samotné JZD nebylo příliš vlivným orgánem, proto bylo doménou žen. Členky JZD byly častokrát líčeny jako schopnější, lepší, pracovitější, dovednější atd. než členové JZD. V součtu úspěchů členek JZD byla započítána schopnost „soudružek velmi dobře kriticky zhodnotit práci mužů.“⁶⁴⁴ Muž tak byl zkritizován ženou, kterou měl vést, čímž byl nabourán vztah mezi tím, kdo směr ukazoval a tím, komu byl směr ukazován. Oblast hospodářství, byť redukovaná na JZD, si zachovala své postavení coby specificky ženského oboru. Ženy tím mohly své zkušenosti s hospodářstvím v domácnosti uplatnit v širším poli působení.

Muži, kteří ženu neakceptovali, byli vnímáni velmi negativně a označováni jako „soudruzi, kteří nevidí kupředu.“⁶⁴⁵ Nicméně samotná žena neměla v práci selhat a tím zklamat mužovu důvěru.⁶⁴⁶ Nečasová v publikaci *Buduj vlast – posílíš mír!* mj. analyzuje modelový příběh, konstruující realitu maskulinního pracoviště nabourané ženou, která musí usilovně dokazovat kolegům svou schopnost, kteří pak – po překonání prvotní nedůvěry – novou kolegyni akceptují a začlení ji do kolektivu.⁶⁴⁷ Stejně příběhy byly tištěny na stránkách časopisů, většinou v podobě reportáže. Stačilo, aby se ženy mužům alespoň přiblížily, když už s nimi nebyly na stejné rovině.⁶⁴⁸ Paralelně reportáže i jiné příspěvky referovaly o vlídnosti ze strany mužů, kteří ženy adekvátně vyškolili. Ženy se díky školení rychle „zapracovaly“ a podávaly ty nejvyšší výkony.⁶⁴⁹ Ženskou politickou a pracovní aktivitu zajišťovaly nejen ženy-agitátorky, ale též (a snad především) muži, kteří ženám stanovili cíle a ukázali cestu.

⁶⁴² *Rozséváčka* 1953, č. 9, s. 10, R. Zahrádková, *Učme se od sovětských agitátorů*.

⁶⁴³ *Rozséváčka* 1952, č. 15, s. 4-5, -sp-, *Za novou agrotechniku*.

⁶⁴⁴ *Rozséváčka* 1952, č. 2, s. 14, *Více žen do funkcí ve straně*.

⁶⁴⁵ *Rozséváčka* 1952, č. 8, s. 5, M. Tajblová, *Hradlařka Anežka*.

⁶⁴⁶ A tak ženy překonávaly samy sebe, plnily normy na více než 100 procent a staly se tak údernicemi, ke kterým byli muži benevolentnější, jelikož obdivovali schopnost údernic. *Vlasta* 1951, č. 15, s. 3, Zdena Zajoncová, *Vzorné pracovnice – budovatelky šťastné vlasti*.

⁶⁴⁷ D. NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posílíš mír!*, s. 359-361.

⁶⁴⁸ Dopisovatelka A. Střelečková cituje předsedkyni výboru žen: „Žena, třebaže je slabší než muž, dovede být tvrdá jako ocel.“ Bylo tedy dostačující, pakliže ženy nesly určité hodnoty či vlastnosti, typicky přisuzovány mužům, jako například právě tvrdost. *Vlasta* 1952, č. 29, s. 10, A. Střelečková, *Voláme všechny ženy*.

⁶⁴⁹ *Rozséváčka* 1953, č. 2, s. 5, S. Kautmanová, *Správně se starají o nové pracovnice*.

Nedílnou součástí byly samozřejmě společné snahy budovat silný socialistický stát. Budovatelské zájmy tak nahradily prvorepublikový revoluční boj za dělnictvo. Muži a ženy měli za úkol neochvějně (spolu)pracovat, zlepšovat stav hospodářství, udržovat komunistický dohled v národních výborech či pomáhat kolektivizovat zemědělství prostřednictvím JZD.

Muži měli ženám pomáhat především ve veřejném prostoru, stále však nikoliv domácnosti. Až opravdu mizivě výjimečně bylo mužům sděleno, že by měli pomoci ženám s domácími pracemi, respektive neměli ženám „přítěžovat.“ To zaznělo v otištěném proslovu Klementa Gottwalda při oslavách MDŽ v roce 1952. Kromě pochvalování ženské práce se obrátil s prosbou též na muže:

„Slibte, že jim [ženám, autor. pozn.] nebudete bránit v zaměstnání a že jim ulehčíte i domácí práci.“⁶⁵⁰

Tolik k mužské pomoci v domácnosti (respektive k její absenci).

Obzvlášť ve *Vlastě* měla žena své místo v domácnosti. Kromě několika rad, jak se vypořádat s domácími pracemi, paradoxně řečené paralelně s proklamovanou institucionalizací a kolektivizací prací v domácnosti, jsou též popisovány ženy-pracovnice, které jsou zároveň matky i hospodyně. Stále to byla manželka, která pečovala o svého muže i své děti. Například u fotky, zachycující otce se synem u stolu, přiložené k rubrice *Ženy dohlížejí na výživu*, se v popisku píše, jak muž a syn čekají doma na „pečlivou mámu, která zastane kromě svých funkcí ještě všechnu práci v domácnosti.“⁶⁵¹ Chápeme-li muže jako aktivního jedince, dominujícího nad pasivní ženou, pak lze s jistotou tvrdit, že v soukromé sféře se tento koncept obrátil, protože zrovna žena zastávala veškeré činnosti, zatímco muž čekal, odpočíval. Stejnou kritiku se dočteme ve všech mnou analyzovaných časopisech, a sice že muž nic doma nedělal a má čas na odpočinek, zatímco ženu zatěžují další mimopracovní povinnosti. Ve *Vlastě* se promítla jistá reflexe dvou již zmíněných rovin:⁶⁵² neznámá autorka či neznámý autor, podepsaná/podepsaný jako „til“, referuje slova ministryně potravinářského průmyslu Ludmily Jankovcové,⁶⁵³ kritizující skutečnost, že přestože by měl být potravinářský průmysl spolu s výživou oborem žen, většinou v něm pracují muži. „Til“ dokonce kritizuje muže, kteří by se

⁶⁵⁰ *Rozséváčka* 1952, č. 3, s. 3, *President republiky Klement Gottwald československým ženám*.

⁶⁵¹ *Vlasta* 1950, č. 10, s. 16, popisek u fotografie v rubrice *Ženy dohlížejí na výživu*.

⁶⁵² Symbolické, konstruuující plnohodnotně emancipovanou ženu, a reálné, ve které proklamovaná rovnoprávnost do důsledku neexistuje.

⁶⁵³ Ludmila Jankovcová byla ministryně potravinářského průmyslu a výživy a do roku 1963 zastávala funkci místopředsedkyně vlády. V roce 1968 odsoudila sovětskou okupaci, načež ji vyloučili z komunistické strany a Jankovcová následně spolupracovala s disentem. Heslo *Ludmila Jankovcová*, in: *Vláda České republiky*, online. Dostupné na vlada.gov.cz. (11. 2. 2024)

„nevlídně dívali“, kdyby byli doma požádáni, aby vařili.⁶⁵⁴ Negativní hodnocení mužovy neaktivnosti v domácnosti je pro tuto dobu poměrně neobvyklé, spíše bylo psáno o pohotovosti žen, které zvládnou práci jak v zaměstnání, tak v domácnosti, ale pouze za socialismu, ve kterém je radost pracovat.

Regresi lze zaznamenat též v opakovaném tématu, a sice v alkoholismu mužů. V těsně poválečných letech se zodpovědnost léčby alkoholiků přesunula z žen či manželek na odborníky, zaměstnance, kamarády. Nicméně v počátku padesátých let je znovu kladen důraz na důležitou roli žen v boji proti alkoholismu. Ty měly spolupracovat s lékaři a pro muže vytvářet takové prostředí, ve kterém by necítily potřebu pít. Nebo měla být manželka schopná se svým manželem hovořit o veškerých tématech, aby se nenudil a nemusel chodit do hospody za přáteli.⁶⁵⁵ Opět se tedy formovala stará podoba manželky, existující pouze pro svého muže a jeho potřeby.

Muž tedy figuroval jako někdo, kdo má ženu začlenit do politiky i do pracovního procesu, má ji ukazovat (politickou) cestu, zaučovat a pomáhat. Byť byly tištěny příspěvky, hovořící o ženách, které jsou v lecčems lepší než muži – především například členky JZD – převažovaly spíše ty, konstruující stereotypně hierarchizovaný vztah mezi ženami a muži, ačkoliv soudobý diskurz pojednával o rovnoprávnosti všech. Umocněna byla též role manželky, pečující o rodinu a manžela. Zatímco ve skutečnosti ženy měly nižší mzdu než muži, byla žena chápána jako finančně nezávislá na muži. Proto byl odmítán idealizovaný muž na stránkách „limonádových příběhů“, zachraňující ženu z bídy. Novým ideálem se stal sovětský muž, reprezentovaný Stalinem a Gottwaldem, uctívající ženu, pomáhající jí se politicky i pracovně uplatňovat, byť ženy samotné měly ukazovat svou schopnost. Důležité bylo společné plnění budovatelských pětiletých plánů k posílení socialistického Československa. Pozornost ve *Vlastě* i v *Rozséváče* věnovaly autorky převážně veřejné sféře, nikoliv té soukromé – tam žena zastávala stále stejné funkce a muž jí pomáhat nemusel.

13.4 Zachování feminity

Vzhledem k čím dál většímu důrazu, kladenému na zvýšení počtu žen-pracovnic v zemědělství či v továrnách, implicitně věnovaly autorky mnou probíraných časopisů pozornost zachování feminity pracovnic. Dělo se tak především ve *Vlastě*, která měla vlastní módní rubriku, ve které se čtenářky mohly dočíst o nejnovějších módních střizích, o radách k šití, vyšívání apod.

⁶⁵⁴ *Vlasta* 1951, č. 10, s. 19, til, *Ženy na místa mužů* v rubrice *Hovoříme s vámi*.

⁶⁵⁵ *Vlasta* 1953, č. 40, s. 12, J. Skála, A. Maťová, *Ženy pomáhají lékařům*.

Převážně byly tištěny informace o každodenním, sezónním či slavnostním šatstvu. Specifické však byly právě pracovní úbory pro pracovnice v zemědělském a výrobním průmyslu, ilustračně vyobrazené a popsané v příloze. Úbory mívaly vzory, většinou kytičky, kostičky, proužky, kolečka. Bývaly vícebarevné a kromě tzv. lacláčů si na sebe dělnice mohly vzít též pracovní šaty. Nechyběl šátek a vkusná halenka. Samozřejmě bylo důležité, aby úbory splňovaly požadavky funkčnosti a výdrže, je nicméně zcela zřejmé, že přetrvávání ženských šatů ukazuje snahu o zachování feminity. Menší pozornost (téměř žádná), byla věnována pánské módě, zatímco dětská móda byla rubriky součástí.

Móda dále sloužila k politickému vymezení, a to především vůči první republice a vůči kapitalismu. Prvorepublikový styl oblékání vnímaly jako „nevkusný“ a – s negativní konotací – „honosný.“ Ženám byla tedy doporučována nenápadnost, pečlivost, a takový obleček, který by reflektoval jejich radost, svěžest, cit pro detail, jelikož se cenily drobné doplňky, oproti prvorepublikovým měšťáckým „pompéznostem.“⁶⁵⁶ Oslavován byl vkus pracujících, respektující jejich pracovní potřeby. Takové modely, „nesoucí charakter realismu v odívání,“ přinášel sovětský svaz, ukazující „osobitost sovětského lidu.“⁶⁵⁷ Praktická móda pracujícího sovětského lidu tak vkusem překonala až příliš přepychové prvorepublikové odívání, charakterizované kapitalistickou povrchností a nabubřelostí.

Důležitou součástí ženské péče o krásu se stalo zachování mladosti a svěžesti, indikující výkonnost.⁶⁵⁸ Nejenže měly věnovat čas intenzivnímu „pěstění“ krásy, zdravému stravování, cvičení a sportu, dokonce jim byla nabízena možnost využít plastickou chirurgii, která by je zbavila nežádoucích důsledků – tedy „vad“ – stárnutí.⁶⁵⁹

Vzpomeneme-li si na symbolickou úlohu rukou v prvorepublikovém období, v době protektorátu či v těsně poválečných letech, pozbyly ruce na této hodnotě, a dokonce o nich nebylo ani tolik psáno, pouze v souvislosti s tím, že pracující mají v rukou budoucnost dětí, státu i míru.

13.5 Intelektuálky a intelektuálové z lidu

Mimo apelu na zvyšování profesionalizace žen, a kromě velké pozornosti věnované sebevzdělání, dobový diskurz utvářel člověka z lidu coby hlavní intelektuální subjekt, nehledě

⁶⁵⁶ *Vlasta* 1953, č. 1, s. 13, *Moda*.

⁶⁵⁷ *Rozséváčka* 1953, č. 21, s. 14, Milada Netušilová, *Za zvýšení kultury v odívání*.

⁶⁵⁸ Snad všichni známe heslo „Mláďi vpřed!“ V případě žen šlo ale také o líbivost.

⁶⁵⁹ *Vlasta* 1948, č. 9, s. 10, Marie Čiháková, *Nechtějte předčasně stárnout*.

na to, zda se jednalo o „pracovníka vědy“ či „pracovníka praxe.“⁶⁶⁰ V sovětském svazu i ten, který takřikajíc „pracoval rukama“, byl chápán jako vzdělaná osoba. Ve *Vlastě* a v *Rozsévačce* je mnoho příspěvků, pochvalující socialistický stát, který všem – a obzvláště ženám – umožňuje vzdělání a profesionalizaci. Neznámá autorka či neznámý autor, podepsaná jako S. K., popsal/a, jak rovnostářsky se stát stará o vzdělání:

„A stará se stejně o děvčata jako o chlapce, stejně si jich váží, dává jim stejné možnosti. [...] Tak nám tu vyroste silná, uvědomělá nová směna, která dobuduje socialismus v naší vlasti.“⁶⁶¹

Vzdělání a profesionalizace žen se skutečně zvýšila: Alena Wagnerová uvádí, že během let 1952 až 1963 počet vysokoškolských studentek vzrostl až čtyřikrát.⁶⁶² Vzdělání žen bylo prezentováno jako pokrok v ženské emancipaci.⁶⁶³ Kvalifikace žen ve spojení s jejich pracovním uplatněním se staly indikátory egalitářské společnosti. Nicméně z výše uvedeného úryvku, který je jedním z mnoha příspěvků s v podstatě stejným zněním, naznačuje, že cíle ženského vzdělání a kvalifikace nebyla jejich emancipace, nýbrž strategie k získání kvalitnějších pracovních sil,⁶⁶⁴ což ostatně dokazuje též již několikrát zmíněná nerovnost ve mzdovém ohodnocení žen a mužů.

Politické cíle v procesu edukace se odrazily též v sebevzdělávání. Zásadním zprostředkovatelem vědomostí zůstaly knihy a komunistické tiskoviny, konkrétně též samotná *Rozsévačka*, ve které čtenářky našly „vše, co potřebují vědět.“⁶⁶⁵ Čtení se stalo aktivitou správného komunistického pokrokového člověka. Běžně si měly ženy samy najít čas pro čtení a získávání vědomostí, někdy po práci v zaměstnání a v domácnosti. Výpověď jedné soudružky dává jasně najevo, že ačkoliv ženy neměly mnoho času na knihy, byla potřeba si jej udělat, protože jim četba pomáhala „srozumitelným a blízkým jazykem vše zdůvodnit a vysvětlit.“⁶⁶⁶

Egalitářská společnost sovětského svazu měla sestávat z personalizovaných a kvalifikovaných pracovníků a pracovníků z lidu, intelektuálek a intelektuálů jak vědy, tak praxe,

⁶⁶⁰ *Rozsévačka* 1953, č. 25, s. 5, S. Koželková, *I naše ženou jsou významnou silou ve společném hospodaření.*

⁶⁶¹ *Rozsévačka* 1953, č. 9, s. 8-9, S. K., *Chtěla bych říci našim děvčatům: přijďte mezi nás do kovoprůmyslu.*

⁶⁶² A. WAGNEROVÁ, *Žena v socialismu*, s. 60.

⁶⁶³ „[J]e třeba, aby se s těmito silami [pracovními, autor. pozn.] hospodařilo tak, aby přinesly skutečný pokrok pracujícím ženám, bez něhož si nelze představit konečné vyrovnání sil mezi mužskou a ženskou prací, jež jsou nutným předpokladem socialistické společnosti.“ *Vlasta* 1949, č. 29, s. 15, A. J. Patzaková, *Naše ženy ve vědě.*

⁶⁶⁴ Kromě školského vzdělání byly zásadní též kurzy a různá školení, například kurz pro pěstounky v zemědělských útulcích. *Vlasta* 1949, č. 1, s. 6, Jana Kubíková, *Již dnes je třeba uvažovat.*

⁶⁶⁵ *Rozsévačka* 1952, č. 20, s. 14, Marie Bětíková, *Tisk – mocná zbraň míru!*

⁶⁶⁶ *Rozsévačka* 1953, č. 10, s. 16, Soňa Koželková, *Učí se, aby mohli dát víc na stůl pracujících.*

všichni na stejné úrovni. Představa inteligence z lidu v realitě však spíše znamenala zvýšení kvality práce, vzhledem k tomu, že v převážné většině vzdělání vedlo k profesionalizaci ve výrobním průmyslu.⁶⁶⁷ Paralelně zůstávala kniha a tisk jako zdroj stručně a srozumitelně sdělených informací, sloužících k politické edukaci čtenářstva. Ženy se tedy ke všem povinnostem měly také sebevzdělávat, což v idealizovaném sovětském světě nebyl problém, každopádně v realitě každodenního shonu nebylo možné se čtivu tolik věnovat. To některé ženy reflektovaly, avšak obratem povzbudily sebe sama a jiné ženy, že to zvládnou, protože „to musí být.“

13.6 Práce, práce a zas práce

Již jsem zmínila důležitost pracovní profesionalizace, potřebu pracovní agitace žen do zemědělství,⁶⁶⁸ komunikovanou především prostřednictvím *Rozsévačky*, práci po boku mužů pro budování socialismu, míru a lepší budoucnosti pro děti a schopnost žen pracovat stejně usilovně a plnohodnotně jako muži. V socialismu byla práce radostná, a tak neměl být pro ženy problém skloubit život manželky, hospodyně, matky, občanky a pracovnice v jedno. Diskurz byl takový, že každá žena – i ta z domácnosti – se chtěla podílet na „budování lepšího zítřku.“⁶⁶⁹ Práce se stala natolik radostnou, že ženy s chutí pracovaly též při svém volnu a/nebo na dovolené.⁶⁷⁰

Jednou z hlavních pracovních úloh žen – mimo budování a překračování norem – byla kontrola bezpečnosti, čistoty a kvality práce. Dohlížet na pracovní schopnosti žen byla většinou role mužů, nicméně vzhledem k genderovému stereotypu ženy-pečovatelky a pečlivé bytosti, byly to právě ony, které se staraly o klidný a precizní průběh pracovního procesu. Obzvláště hygiena se stala hlavní starostí dělnic, protože kdo „udrží pořádek doma, udrží jej též v práci.“⁶⁷¹

Po vzoru kolektivismu sovětského svazu se práce stala kolektivní, disciplinovanou a stranickou činností. Disciplína byla zárukou plnění pětiletého plánu a docílení socialistické společnosti. Obzvláště zaneprázdněné ženy v domácnost měly vědět, že pravidelným

⁶⁶⁷ Sloupek *Školy pro ženská povolání* publikovaný ve *Vlastě* explicitně dává najevo potřebu kvalifikace žen pro doplnění pracovnic. *Vlasta* 1949, č. 17, s. 6, hp, *Školy pro ženská povolání*.

⁶⁶⁸ Především do JZD. Ohlas měly samozřejmě též kolchozy.

⁶⁶⁹ *Rozsévačka* 1952, č. 3, s. 8-9, Růžena Zahrádková, *Ženy zvedají vysoko prapor míru*.

⁶⁷⁰ „Ani o dovolené nám to nedá zahálet, ale někdy zdraví nedovolí abychom pomohly na žních a tak se chopíme zase jednou rády ruční práce, při které si tělo odpočine a duch a pilné ruce se příjemně zaměstnají.“ *Vlasta* 1951, č. 30, s. 13, Z. T., *Drobné práce o dovolené*.

⁶⁷¹ *Rozsévačka* 1952, č. 3, s. 8-9, Růžena Zahrádková, *Ženy zvedají vysoko prapor míru*.

sebevzděláváním a usilovnou prací získá pracovní odpovědnost a bude podávat dobré výsledky. Taková *uvědomělá* žena se pak může spokojit se sebou samou, protože přispívá egalitářské společnosti.⁶⁷² Domácí zatížení žen nesmělo být překážkou. Ženy, které by nezvládly skloubit veřejnou a soukromou sféru byly zklamáním a *neuvědomělými* občankami. Přípodobně KSC k matce, „pečující o potřebu všeho lidu,“⁶⁷³ de facto skloubily soukromou a veřejnou sféru v jedno.⁶⁷⁴ V článku *Žena na svém místě* se čtenářky dočetly o doktorce Jindře Málkové, která zvládala hned několik věcí najednou: být doktorkou, realizovat veřejnou činnost, pořádat přednášky, starat se o své děti, zajišťovat domácí práce, a ještě se věnovat sebevzdělávání, jakmile její děti usnou. Když ji byl položen dotaz, jak to vše dokáže, odpověděla, že jí velmi pomáhají její starší děti, starající se o méně samostatné sourozence.⁶⁷⁵ Tedy nikoliv instituce pro domácí práce či školské a/nebo výchovné instituce. Tento případ kopíruje příběhy mnoha dalších takto vešlechopných žen, které samy svou pílí a organizací vše zvládají, vše s radostí.

Paralelně s výkonností převyšoval narativ, konstruující ženu, která pohotově a bez problémů pracuje jak v zaměstnání, tak i mimo něj. Práce byla chápána jako radostná aktivita, kterou konaly všechny bez únavy a s přehledem. Kromě až neuvěřitelnému stachanovskému překračování norem v zaměstnání pak ještě ženy zvládaly pracovat doma, protože je taková aktivita zkrátka činila šťastnými. Neznámá dopisovatelka píše:

„Mně se od té práce nechce a vydržela bych u ní ještě déle. [...] jsem spokojená a šťastná [...] dělám celý týden 8hodinové směny, a ještě si dobře doma uvařím, uklidím, vyperu i všechny ty ostatní práce v domácnosti.“⁶⁷⁶

Celá tato výpověď shrnuje právě onen dominující narativ, utvářející matku-dělnici-hospodyně, která je navíc stranickou funkcionářkou. Snad každá reportáž o dělnicích či dílčích článků o konkrétní dělnici, překračující normy někdy až ad absurdum,⁶⁷⁷ vypovídá o její činnostech matky a občanky. V případě dělníků nebývalo zmiňování, že jsou též otci. Ženy tak de facto zůstaly otrokyněmi domácnosti, nicméně pracovaly v socialismu, nikoliv ve

⁶⁷² Julie Prokopová píše: „Právě ženám často předhazují ty nepravé, škůdcovské hlasy, že je žena dost zatížena a nemůže být funkcionářkou. Uvědomělá členka ví, že jí práce ve straně vede k odpovědnosti, přesnosti a to že má i v osobním životě dobré výsledky.“ Podobný nátlak na efektivitu a výkonnost je na stránkách obou časopisů poměrně častý. *Rozsévačka* 1952, č. 2, s. 14, Julie Prokopová, *Jak pracují členky strany*.

⁶⁷³ *Rozsévačka* 1952, č. 18, s. 10-11, R. Zahradková, J. Mlčochová, *Jsmo komunistky a to nás zavazuje*.

⁶⁷⁴ Nicméně personifikace země či strany a snaha o intimní vztahy mezi nimi a lidmi na úrovni rodiny není nic nového.

⁶⁷⁵ *Vlasta* 1950, č. 1, s. 3, K. M., *Žena na svém místě*.

⁶⁷⁶ *Rozsévačka* 1953, č. 2, s. 11, „Jsem spokojená a šťastná“.

⁶⁷⁷ Pracovnice Květa Kačerová pracovala tak usilovně, že již v roce 1952 splnila výrobní plány až pro rok 1956! *Vlasta* 1952 č 17 s 8-9 – Irena Bouchalová – *Pracuje již v roce 1956*.

vykořisťující kapitalismus, což stačilo k navození dojmu, že jsou domácí práce v pořádku. Vrchol motivace pro práci za socialismus navíc byla právě budoucnost dětí, mír a socialismus. Doslova byly „poháněny“ mateřským srdcem. V některých případech se i z pracoviště stala rodina, ke které pracovnice přilnuly mateřskou láskou.⁶⁷⁸ Láska matek tedy nesměřovala pouze k dětem a budoucím generacím, ale též ke státu a k pracovišti.

Mír však mohly ženy hájit i jinak, a to zbraní. Zbrojní průmysl také intenzivně fungoval, především z důvodu právě probíhající studené války. Do výroby zbraní byli zapojeni nejen muži, ale též ženy. V článku o tom, kde všude se ženy uplatňují, informující též o ženách právě ve zbrojním průmyslu, je zmíněno, že pro potřebu míru by ženy „vyměnily stroj za pušku“ a vyrazily by v boj.⁶⁷⁹ Zde se ukazuje ironie dvojího metru – na jednu stranu odsuzují zbraně USA, na druhou strany zneužívají zbraní stejným způsobem. Boj tedy nebyl jen symbolickou proklamací, ale též doslovnou možností.

Nedílnou součástí konceptu dělnictva byly neustálé soutěže (např. kdo při žních nejvíce sklídí),⁶⁸⁰ pracovní brigády a překračování norem. Příspěvky o soutěžích a brigádách tak zaplavily stránky jak *Rozsévačky*, tak *Vlasty*. Většinou hlavní náplní byla jakákoliv manuální práce, nikoliv funkcionářská nebo obecněji politická, úřední. V ruční práci měli být nadměrně výkonní jak dělnice, tak dělníci. Kromě stachanovec byla vyzdvihována traktoristka, která se stala symbolem zemědělských snach a úspěšného začlenění žen do mužské práce.

Práce v socialismu se stala tak radostnou, že každý se chtěl připojit a tím se prostřednictvím brigád, soutěží a překonávání norem podílet na budování silného státu pro blahobytnou budoucnost dětí. Důležitými složkami pracovního nasazení byly disciplinace, nadměrná – ale pohotová – výkonnost, organizace a stranickost spojená se zápallem pro občanské politické aktivity. Ženy měly pracovat po boku mužů, kteří byli častokrát jejich nadřízenými a ženám práci ukazovali. Nicméně v některých případech, obzvláště v JZD, to byly právě ženy, které dohlížely na kvalitu a bezpečnost práce. Dohled měly tedy ony, nikoliv muži. Ideální pracovnice k práci ještě zastávala další role, především matky, domácí hospodyně a občanky. V případě mužů stačilo, aby udržoval a/nebo překračoval nadvýrobu. Ty ženy, které by se vymlouvaly na příliš práce v domácnosti a nechtěly by se intenzivně podílet na výstavbě, byly vnímány velmi negativně, protože *uvědomělá* žena věděla, že je nutné se obětovat a

⁶⁷⁸ V článku *Nepřemožitelné hnutí* ženy k práci horlivě popohánělo mateřské srdce, kterým „přilnuly k velké rodině stavby.“ *Vlasta* 1953, č. 18, s. 10, Jan Štern, *Nepřemožitelné hnutí*.

⁶⁷⁹ *Rozsévačka* 1952, č. 15, s. 7, *Na závodech i vesnicích – všude ženy pomáhají*.

⁶⁸⁰ Ve *Vlastě* byla nějakou dobu dokonce rubrika *Údernické žně*, ve kterých ženy hlásily pravidelné zprávy o přípravách a průběhu žní. *Vlasta* 1950, č. 29, s. 10, *Údernické žně, závazek našich žen*.

organizovat své práce tak, aby vše pohotově zvládala. V tomto bodě se realita rozcházela s ideálním socialistickým světem, ve kterém mělo být o domácí práce i děti postaráno díky institucionalizaci a kolektivizaci. Důležité však bylo, že všichni pracovali v socialistickém státu, zaručujícím egalitu a prosperitu, a nikoliv v kapitalistickém.

13.7 Politické a kulturní vymezení

Nedílnou součástí identity soudobé společnosti bylo socio-politické vymezení, a to především vůči kapitalismu, fašismu, prvorepublikovému liberalismu a americkému imperialismu. Během první republiky bylo vymezení pro politickou levici – konkrétně pro KSC a sociální demokracii – důležité především na politické úrovni. V případě okupace diskurz vymezoval nacistickou společnost vůči bolševickému sovětskému svazu, lidem židovského původu a vůči válečným nepřátelům nacistického Německa.

Nejzásadnější změna nastala v socialistickém Československu na úrovni třídní stratifikaci. V diskurzu hlášané socialistické egalitářské společnosti třídní rozlišení v podstatě neexistovalo, bylo pouze v kapitalismu. Nová socialistická společnost byla de facto výlučně dělnická. Dělnictvo totiž bylo integrováno do všech aspektů politického i kulturního života. Pakliže se v časopisech hovořilo o struktuře společnosti, buďto byla označována jako „socialistická“ nebo „dělnická.“ Docházelo tak k jakémusi symbolickému prolínání života měšťácké a dělnické třídy. Jako příklad uvedu pracovní dovolenou, při které dělnictvo jezdilo na místa, původně určená pro bohaté. Jako konkrétní příklad uvedu lázně, kam si nově dělnice a dělníci, respektive spíše údernice a úderníci, jezdili odpočinout.⁶⁸¹ Nabízí se tedy myšlenka, že společenská stratifikace se nově týkala pracovní výkonnosti. Pakliže byl člověk nadměrně pracující, dostalo se jim vyšších odměn. Zbytku zůstala radost z práce. Ačkoliv si mohli úderníci a údernice dopřávat výhody, nebylo příliš nevraživostí vůči průměrným pracujícím. Odmítání patřilo nepracujícím „lajdáků“, kteří nijak společnosti nepřispívali. Je možné vztah pracovní společnost a nepracujícím částečně srovnat se vztahem pracujících s buržoazií. Vykořisťující měšťáctvo bylo nahrazeno „parazitujícími lajdáky.“ Dělnická socialistická společnost tedy odmítala stejný typ lidí, jako odmítala za první republiky, a sice ty, kteří nic hmotného neprodukovali. Pro první republiku to znamenalo vlastníci výrobních prostředků, kteří nemuseli tzv. „pracovat rukama“, pro socialistické Československo to byli ti, kteří aktivně neparticipovali na výstavbě státu. Pro první roky padesátých let minulého století jsou příznačné tzv. monstrprocesy v rámci politických čistek. O „nepříteli státu“ bylo těž na stránkách

⁶⁸¹ *Vlasta* 1950, č. 29, s. 8-9, km., *V lázních jsou noví hosté.*

vybraných časopisů pochopitelně psáno. Především o Miladě Horákové či o Rudolfovi Stránském. I třídní nepřátelé sloužili k vymezování.

O buržoazii či měšťácké společnosti se psalo především retrospektivně v souvislosti s popisem první republiky. Příběhy byly nejčastěji retrospektivní, referovaly o prvním Československu a dotýkaly nutnosti politického připojení proletariátu ke komunistické straně a společně ke Komunistické internacionále.⁶⁸² Vzhledem k tomu, že se *Rozsévačka* i *Vlasta* obracela na ženské publikum, informovaly časopisy o postavení žen v první republice v kontrastu se socialistickým Československem. Spolu s třídním pojetím společnosti ukazovaly, že chudé dělnice neměly v první republice jiné možnosti než pouze „dřít“, zatímco socialistický stát všem ženám nabízel rovnostářské možnosti. Mezi příklady uváděly mj. vzdělání chudých dělnic, které za první republiky pouze pracovaly, zatímco bohatým měšťankám bylo vzdělání dopřáno. Socialistické Československo však všem dalo „zbraň proti prohnílému kapitalismu“, a sice „stranické školení“.⁶⁸³ Také výchova byla retrospektivně nadále rozlišována na kapitalistickou a socialistickou. Dopisovatelky *Vlasty* i *Rozsévačky* navíc popisovaly nekonečné možnosti, které ženám poskytuje socialismus. V každém případě neopomenuly vyjádřit svůj dík komunistické straně a dělnické třídě.⁶⁸⁴

Klíčové pro proletariát, ať už za první republiky či v poválečných letech, bylo potlačení individuální identity; jedinec byl výrazně integrován do dělnické společnosti. Osobní prožitky, líčené v *Rozsévačce* či ve *Vlastě*, opisovaly stejný vzorec, což ukazuje stejné prožívání, nikoliv individuální. Valná většina vyprávění dopisovatelek vypadalo následovně: *uvědomělá* žena – matka, pracovnice, politicky činná a normy překonávající popisuje, jak vše díky socialismu zvládá a svou prací radostně buduje stát, čímž bojuje proti kapitalismu, fašismu atd. Na konci výpovědi děkuje KSČ, SSSR, Gottwaldovi či Stalinovi. Nicméně snad nikdy se nedočteme kritického a/nebo neidealizovaného individuálního prožívání. O to více byla posílena idea kolektivismu. Československá společnost se dle dobového politického i kulturního diskurzu utvářela po vzoru sovětského svazu.

Kromě socio-politického vymezení zůstalo nedílnou součástí též kulturní vymezení, stále vázané na socialistický realismus sovětského svazu. Nicméně oproti těsně poválečným létům, před komunistickým převratem, kdy ještě byl oceňován folklor v souvislosti

⁶⁸² „Aby proletariát mohl buržoazii porazit, musí pochovat II. Internacionálu a soustředit se v revoluční jednotné frontě pod prapory Komunistické internacionály.“ *Rozsévačka* 1952, č. 15, s. 12-13, Májový list „1. máj KSČ“, Praha 1934, *Učme se z díla Klementa Gottwalda*.

⁶⁸³ *Rozsévačka* 1952, č. 16, s. 15, Zdena Šebestáková, *Jak stranické školení pomáhá našim ženám v masové politické práci*.

⁶⁸⁴ *Vlasta* 1952, č. 49, s. 15, kolektiv dopisovatelek, *Vděčíme komunistické straně*.

s poválečnou potřebou ještě více klást důraz na nacionalistický aspekt společnosti, byl folklór upozaděn. Například spisovatelka Jarmila Glazarová si pochvalovala budovatelské sovětské mládežnické písně, které jsou veselé a vitální, stojící v kontrastu k „smutným kýčům“ či „sentimentálním šlágrům“, myšleno lidové písně.⁶⁸⁵ Svůj prim zažívala sovětská kinematografie, jejíž funkce byla v první řadě propagandistická a výchovná, pak až zábavní.

Socio-politické a kulturní vymezení sloužilo k utváření a definování kolektivní identity dělnictva. Vedle kapitalismu, fašismu, imperialismu a liberalismu mělo své zásadní místo rozlišování mezi pracujícími a nepracujícími, které nahradilo třídní stratifikaci, mnohokrát komunikovanou v prvorepublikových tištěných časopisech. Další posun byl v kulturní rovině; zatímco v předešlých letech byla adorována národní kultura, byla v socialistickém Československu odmítána a kulturním hegemonem se stal sovětský svaz, výrazně definující kulturní zaměření podle propagování komunistické ideologie.

⁶⁸⁵ *Rozséváčka* 1953, č. 23, s. 12, Jarmila Glazarová, *O vlivu sovětské kultury na náš život*.

14 Závěr

Prvorepublikové *Ženské noviny* sociálních demokratek a ženský komunistický tisk, zahrnující *Ženský list*, po spojení s moravskou komunistickou *Ženou* pojmenovaný jako *Komunistka*, a nakonec *Rozsévačka*, byly zaměřeny na dělnice. Hlavní úmysl řečených periodik bylo čtenářky začlenit do svých politických stran a vést je k politické angažovanosti. Funkce časopisů byla primárně agitační, dále politicky vzdělávací a informativní. Komunistická periodika měla agitační funkci výraznější než *Ženské noviny*, které už od roku 1921, ve kterém došlo k odtržení KSČ od sociálnědemokratické strany, poskytovaly svým čtenářkám rubriky s typicky „ženskými“ tématy. Během protektorátu byl zrušen mj. komunistický tisk, tedy též *Rozsévačka*, zároveň došlo k zásadní změně *Ženských novin*. Ty se nově staly nástrojem propagace, podporující ideály a cíle nacistického režimu nejen na politické úrovni, ale též v oblasti genderových rolí a rodiny. Obsah i forma časopisu se přiblížily konvencím středostavovských časopisů – přibýly ilustrace a typicky „ženská“ témata. Cílovou skupinou protektorátních *Ženských novin* byly pracující ženy a nově též muži.

V těsně poválečných letech do roku 1948 byla publikována *Vlasta*, vydávána dodnes, a *Československá žena*. *Vlastu* publikovala tehdejší Československá rada žen, jejíž primární cíl bylo začlenit ženu do pracovního procesu, vedle toho též do politiky. Druhý časopis, *Československá žena*, publikovaný Národní frontou žen, se snažil především o integraci žen do politiky. Časopisy již tedy neměly agitační funkci, ale politicky vzdělávací, informativní a angažující. Čtenářky byly nabádány k politické participaci a pracovní angažovanosti s cílem vybudovat silný poválečný stát. Autorky, píšící do *Vlasty* i do *Československé ženy*⁶⁸⁶ se orientovaly k politické levici, se společně v této souvislosti vymezovaly především vůči první republice, kapitalismu, přílišnému liberalismu a vůči politické pravici. Teze, kterou vyslovila Květa Jechová, že v tomto období se projevují snahy o skutečnou ženskou emancipaci,⁶⁸⁷ je dle mého výzkumu správná, což je znatelné nejen v transformaci mnou zkoumaných témat, ale též ve skutečnosti, že Rada československých žen usilovala o apolitičnost, ačkoliv se jí to kvůli vlivu KSČ nepodařilo. Pro období po komunistickém převratu jsem analyzovala dva časopisy – *Vlastu* a v roce 1952 znovu publikovanou *Rozsévačku*. Publikace *Rozsévačky* však neměla dlouhého trvání, jelikož o ni nebyl zájem, a tak její vydávání skončilo po dvou letech. Funkce *Rozsévačky* byla především politicky didaktická a agitační, konkrétně zaměřená na zemědělské

⁶⁸⁶ Pakliže referuji o příspěvatelkách do *Československé ženy*, mám na mysli konkrétně členky ČSSD a KSČ.

⁶⁸⁷ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*.

ženy, které měly *uvědomovat* indiferentní ženy a následně je připojovat do JZD. *Vlasta*, na rozdíl od *Rozsévačky*, poskytovala čtenářkám typicky „ženská“ témata (vedle témat z pracovního prostředí) a cílila převážně na zaměstnané matky.

Prvorepublikové sociální demokratky i komunistky usilovaly o státní socialismus, nicméně v programu ČSSD zůstalo zachování demokratických hodnot (byly tedy proti vedení jedné strany, jak si to přála KSČ). Velký rozdíl vnímám v přístupu ČSSD i KSČ k ženské otázce – sociální demokratky vskutku projevovaly zájem o ženskou problematiku. Držely se zásad levicového proudu feminismu: snažily o řešení životní situace žen-dělnic a považovaly jejich emancipaci za důležitý faktor, který by vedl k egalitářské societě. Obzvlášť byla v tomto ohledu progresivní Betty Karpíšková, která též explicitně kritizovala nadřazené postavení mužů, určené genderem.⁶⁸⁸ Komunistky usilovaly o emancipaci proletariátu jako celku, nikoliv exkluzivně o emancipaci žen-dělnic. To potvrzuje tezi Marie Bahenské, Dany Musilové a Libuše Heczkové, které v publikaci *Iluze spásy* tvrdí, že prioritou komunistek byl boj proletariátu, nikoliv boj za ženská práva.⁶⁸⁹ V rámci formování identity se komunistky i sociální demokratky aktivně vymezovaly vůči sobě navzájem, a to především na politické rovině. Společné oběma stranám byla důležitost nastolení státního socialismu, dále odmítnutí liberálního proudu prvorepublikového feminismu a „radikálního“ feminismu anglických sufražetek. Během protektorátu otázka ženských práv a feministické hodnoty ztratily na důležitosti. K významnému posunu došlo až během tzv. třetí republiky. Ačkoliv bylo období politicky komplikované, společným cílem jak členek ČSSD a KSČ, publikujících do *Československé ženy*, a příspěvatelek do *Vlasty* bylo zlepšení postavení žen ve společnosti. Nově se zajímaly o všechny ženy, nehledě na národnost, třídu, náboženství, rasu apod., protože všechny ženy měly společné utrpení, způsobené druhou světovou válkou. O tom svědčí už jen to, že podstata Národní fronty žen, ještě před dominujícím postavením KSČ, byl opravdu boj za ženská práva, a to nejen ve veřejném prostředí, ale též v domácnosti.

V pounorovém Československu již v časopisech nejsou snahy o zlepšení ženského postavení. Důvodem bylo, že diskurz, konstruující ideu egalitářské společnosti, proklamoval rovnost všech, tedy včetně žen, ačkoliv tomu tak bylo jen na symbolické rovině.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ „Veřejnost, někdy i socialistická, dovede být k ženě na veřejnosti, v úřadě i v práci hodně nespravedlivá a vždy je to vůči ní jako ženě. Muž [...] i kdyby byl sebesthorší sketa a zbabělec – je to muž a nikoho ani nenapadne, aby z mužství vyvozoval špatné vlastnosti člověka, jako se to činí u ženy.“ *ŽN* 1924, č. 1, s. 1, B. Karpíšková, *Na přelomu*.

⁶⁸⁹ M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 207-210.

⁶⁹⁰ D. NEČASOVÁ, *Veřejná sféra a genderová analýza po únoru 1948*. V souvislosti s dosažením egalitářské společnosti již nebylo poukazováno na třídní rozlišení. To bylo nahrazeno rozlišením společnosti na pracující a

V socialistickém Československu měla žena tři hlavní úlohy – první byla matka, druhá politicky činná občanka, za třetí pracovnice. Stejnou triádu vyložily též socioložky již v sedmdesátých letech, konkrétně Jaroslava Bauerová a Libuše Háková.⁶⁹¹ Na triádu též navazuje Denisa Nečasová ve své publikaci *Buduj vlast – posílíš mír!*. Žena měla být schopná vychovávat děti a starat se o domácnost, zároveň usilovně pracovat po boku muže, a prací nejen budovat silný socialistický stát, ale též bojovat o světový mír. Dále musely participovat v politice, konkrétně v národních výborech, kde – jako i jinde – převážně zastávaly hierarchicky nižší pozice a dostávaly nižší mzdu.

Během první republiky bylo pro sociální demokratky a komunistky důležité třídní rozlišení vůči středostavovskému prostředí, přičemž často pracovaly – a to především komunistky – s binárními opozicemi. Většinou se týkaly srovnání středostavovské ženy s chudou dělnicí. Nechybělo ani srovnání zevnějšku, přičemž byla oceňována prostota a jednoduchá krása dělnické ženy, zatímco „načančanost“ měšťských žen bylo opovrhováno. Během protektorátu se udržování krásného a úhledného zevnějšku, a to kdykoliv a kdekoliv, stalo ženinou povinností. V tomto období i muži měli být upravení, nicméně důraz byl spíše kladen na gentlemanství, spojené se soudobým fenoménem filmových hvězd. V poválečné Československé republice žena na stránkách mnou analyzovaných časopisů disponovala svou krásou a ženskostí. Otázka zachování feminity se odrazila především v pracovním prostředí, ve kterém měla žena zůstat „ženou“ (to znamenalo např. nosit pracovní oděvy se vzory, upravovat si účes apod.), ačkoliv pracovala manuální práce, které běžně zastávali muži. Stejně snahy se projeví též v poúnorovém Československu.

Velkým tématem bylo mateřství, pro dělnice za kapitalismu úmorné a zatěžující. Vyhlídka socialismu, který měl zaručit radostné mateřství, byla výraznou agitační strategií KSČ i ČSSD. Jak komunistky, tak sociální demokratky usilovaly o dekriminalizaci interrupčního zákona. Domnívám se, že komunistky dekriminalizaci interrupce pojaly spíše jako boj proti kapitalismu, protože věřily, že kapitalismus dělnickou ženu zneužívá pro plození dalších „otroků“ systému. Sociální demokratky se více zaměřily na zamezení potratů vůbec a na prevenci nechtěného otěhotnění. Též výchova byla protikapitalistická. Děti měly být vychovávány kolektivisticky a měly být třídně *uvědomovány*. Zajímavé je, že výchova pozbyla

nepracující. Další skupinou, vůči které se beztřídní společnost v rámci politických čistek vymezovala, byli tzv. „nepřátelé státu“.

⁶⁹¹ Jaroslava BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 16-30; Libuše HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, in: Sociologický časopis 6, 1970, č. 5, s. 436-448. Obě jsou dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024).

předávání genderových stereotypů. Za protektorátu patřilo mezi hlavní politické cíle nacistického režimu navrácení ženy do role domácí hospodyňky a zvýraznění její úlohy matky budoucího národa, přičemž reprodukční politika byla pod vlivem eugenických cílů. Na druhou stranu se ženy dočkaly ochrany v pracovním procesu právě s ohledem na jejich reprodukční úlohu. Mateřství bylo silně idealizováno, což působilo jako kontrast ve srovnání s popisem mateřství v prvorepublikových *Ženských novinách*. Navíc výchova dětí byla znovu podmíněna genderovými stereotypy. Ty během období tzv. třetí republiky ztratily ve výchově na důležitosti, nově byl však kladen důraz na spolupráci se školeným pedagogem, který měl pomáhat rodičům vychovávat vlastní děti. Genderové stereotypy, ačkoliv nebyly nijak výrazně integrovány do výchovy, nadále ve společnosti rezonovaly, a to především rozlišení na ženu-praktickou bytost a rozumového muže. Tato dualita přetrvala též po únoru 1948. V komunistickém Československu se dle dobového diskurzu mateřství i výchova dětí staly radostným a bezproblémovým, jelikož jim stát poskytoval vše, co bylo potřebné, a snad ještě víc. Nedílnou složkou výchovy byla též odborná pedagogická pomoc a nově byly do výchovy integrovány genderové stereotypy. Nejzásadnější byla výchova po vzoru Antona Sejmonoviče Makarenka. Ta měla děti vychovávat v duchu pracovitosti a kolektivismu. Identita všech – tedy dětí (dívek i chlapců), žen i mužů nebyla, respektive neměla být individualistická, nýbrž kolektivistická, vždy se vztahující k pracovnímu kolektivu, školnímu kolektivu, profesnímu apod., na což upozorňuje též Martin Franc.⁶⁹² Také děti musely přispět svou prací k budování státu, především v podobě brigáda či kulturních besídek, které kultivovaly ducha.

Nedílnou součástí vybraných časopisů bylo téma mužů. Za první republiky bylo jejich hlavním úkolem být dobrým socialistickým partnerem, podporující svou ženu v politické aktivitě a pomáhající jí třídě *uvědomovat*. Muži však měli též negativní postavení hrubiána, bránící své ženě se politicky angažovat. Problém byla též finanční závislost žen na svém manželé. Sociální demokratky i komunistky častokrát kritizovaly argumenty, založené na biologické determinismu, usazující ženy na jejich podřadné postavení, a obhajovaly ženskou schopnost, která se vyrovnala – nebo v případě hospodaření přesahovala – schopnostem mužů. Během protektorátu byl manžel silně idealizován a stal se jedním z naplnění ženina života, současně byla upevněna patriarchální struktura rodiny. Během třetí republiky došlo ve vztahu k mužům k progresivní změně názorů. Muži byli zodpovědní za vlastní nevěru či alkoholismus, nikoliv žena. Navíc nebyli tak idealizováni jako v předchozích obdobích. Rodina v socialistickém Československu byla vykreslována s důrazem na patriarchální strukturu. Na

⁶⁹² M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*.

rozdíl od první republiky nebo od těsně poválečných let byla zdůrazňovaná péče o manžela. V první republice naopak pisatelky do *Ženských novin* či do komunistických ženských tiskovin pobízely čtenářky, aby svým manželům „neposluhovaly.“⁶⁹³ Vztah mužů a žen ve veřejném prostoru byl jiný než v domácnosti, ve které byli muži opečováváni. Ve veřejné sféře se měli stát soudruhy, kteří svým soudružkám pomáhají se začleněním do pracovního prostředí a do politických aktivit, konkrétně do chodu národních výborů. Téměř nikdy se nedočteme kritického hodnocení žen svých mužských protějšků. Věřím, že vzhledem ke konstruování a udržování ideálu socialistické společnosti by ani nemohl být v časopisech prostor pro takovou kritiku, a přikláním se k výsledkům výzkumu Kateřiny Zábrodské,⁶⁹⁴ ve kterém se snaží pomocí rozhovorů s ženami⁶⁹⁵ rozklíčovat komplexnost soudobých vztahů žen a mužů. Odhaluje, že heterosexuální vztahy žen a mužů nefungovaly v souvztažnosti s rovným postavením obou. Nicméně pro potřeby utváření ideální společnosti byla reprezentace heterosexuálních vztahů založena na naprosté harmonii.

Obzvláště důležitým tématem prvorepublikových ženských levicových časopisů bylo vzdělání dělnictva, především dělnických žen, a to ve smyslu nauky marxismu, potažmo marxismu-leninismu, což mělo vést k politické aktivizaci a k *uvědomění*. Důležité bylo sebevzdělávání, nejčastěji v podobě čtení „správných“ knih. Během protektorátu byly nároky na vzdělání žen poněkud zredukované; ženy se měly spíše věnovat hospodyňství a pěstovat preciznost a čistotnost jemné práce. Dokonce existovaly např. zahradnické školy, ve kterých se výuka na předchozí oblasti zaměřila. Vzdělání žen v období tzv. třetí republiky mělo především podobu politické edukace a profesionalizace s cílem zařadit ženu do pracovního procesu a nadále byly čtenářky nabádány, aby se sebevzdělávaly. Stejný trend lze vidět také v socialistickém Československu, s větším důrazem kladeným na profesionalizaci, a to konkrétně v lehkém průmyslu.

Snaha o třídní vzdělání prvorepublikových sociálních demokratek a komunistek úzce souvisela s prací, která ve vykořisťujícím kapitalismu byla úmorná a s racionalizací dokonce podle komunistek nebezpečná (sociální demokratky racionalizaci přijaly v podstatě kladně). Osvobozením byl opět socialismus, který by učinil z práce radostnou aktivitu. Ženy však během hospodářské krize třicátých let byly ze zaměstnání, především ze státních (ale i jiných

⁶⁹³ Dokonce se vztah žen a mužů regresivně posunul v otázce, kdo má léčit mužův alkoholismus – byla to opět právě žena.

⁶⁹⁴ Kateřina ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem: konstruování identity „české socialistické ženy“*.

⁶⁹⁵ Respondentky byly široké věkové kategorie, narozeny ve dvacátých až šedesátých letech minulého století.

„důležitějších“ pozic) vylučovány, aby se zamezilo tzv. dvojitému příjmu rodin; svou kritiku publikovaly sociální demokratky i komunistky ve svých časopisech. Tento krok, v návaznosti na tezi Jany Burešové o benevolenci prvorepublikové společnosti k ženskému hnutí,⁶⁹⁶ vnímám jako regresivní pro ženskou emancipaci. V období protektorátu byla politická a veřejnosprávní aktivita žen významně zredukována, namísto toho měly ženy vstoupit do průmyslové výroby. Přispění svou prací v průmyslové výrobě k vítězství nacistického Německa se stalo další úlohou žen. Navíc nechť k představě, že by ženy pracovaly na vyšších pozicích, korespondovala s misogynií nacistické ideologie. V poválečných letech práce získala budovatelské hodnoty, které byly posíleny po komunistickém převratu. Každý měl pracovat, aby obnovil válkou poškozenou ekonomii a celkový stav státu, a aby přispěl k budování silné poválečné republiky. Vyvstala též kritika nerovné mzdy. V socialistickém Československu se práce stala významnou součástí socialistické člověka.⁶⁹⁷ Nejdůležitější byla práce stachanovská, údernická, až absurdně překračující normy v plnění pětiletého plánu. Ale vzhledem k tomu, že lidé pracovali v socialistické státu, nikoliv v kapitalistickém, byla práce konstruována jako radostná a ducha naplňující aktivita. K nadšení z práce se přidala též absence kritiky nerovné mzdy. Kritika by totiž nepůsobila dobře ideji egalitářské society, ve které si mají být všichni ve všech ohledech rovni.

Obě strany usilovaly o osvětu hygienického prostředí, ať už domácího, pracovního či školního. Tento trend se během válečných i poválečných let nezměnil. Dalším velkým tématem bylo tzv. „dvojí zatížení“, specifické pro dělnice, které po příchodu ze zaměstnání plnily ještě domácí práce. Jako východisko z „okovů domácnosti“ chápaly modernizaci, institucionalizaci a kolektivizaci domácích prací. Nicméně přestože např. modernizace domácnosti měla usnadnit ženám práci doma, byl kladen důraz na tříbení jejich schopnosti systematicky si práci rozdělit, díky čemuž by pracovaly rychleji a efektivněji, což by jim zaručilo více volného času. Nabádání k systematickému rozvržení domácích prací se dočteme i v následujících časopisech v následujících obdobích. Nutno podotknout, že nikdy nebyl pobízen k pomoci muž, spíše se měl snažit nenadělat tolik nepořádku. Téma prošlo změnou během protektorátu, ve kterém idea kolektivizace a institucionalizace výchovy a domácích prací byla ta tam, a obojí zůstalo výhradně ženinou povinností. Během období tzv. třetí republiky byla kolektivizace a institucionalizace domácích prací znovu oblíbeným tématem. „Dvojí zatížení“ nahradil výraz

⁶⁹⁶ Nutno zohlednit, že Jana Burešová převážně referovala liberální proud ženského hnutí a jeho snahy emancipovat ženu na poli politicko-právním a vzdělávacím, nikoliv v domácnosti. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení žen*, s. 293-294.

⁶⁹⁷ Více v Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk*.

„dvojí směnou“, označující de facto stejný problém. Zatěžující domácí práce, čekající na ženu po příchodu ze zaměstnání, byla aktuální, přestože pracovní povinnost žen byla zavedena až v roce 1948. Vedle řešení „dvojí směny“ byly snahy zavést stejné mzdové ohodnocení pro muže a ženy. Domácí práce zůstaly problémem též po komunistickém převratu; o domácnost se sice měly postarat kolektivistické instituce, nicméně spíše to byl úkol především žen samotných. Byl zde tedy jistý paradox, a sice že institucionalizace a kolektivizace domácnosti měla v teorii ženám zaručit více času, nicméně spíše se v časopisech dočteme o ženách samotných, schopných pečovat o domácnost (i vychovávat své děti) i přes ostatní povinnosti. To potvrzuje tezi Barbary Havelkové o „modernizaci bez osvobození.“⁶⁹⁸ Nicméně práce doma byla ve státním socialismu a v socialistické společnosti vykreslena jako radost.

Co se týče jazykové stránky, tak během období první republiky se levicově orientovaných ženských časopisech projevovaly tendence k patetičnosti a expresivitě. Emocemi nabitý popis chudého dělnictva a antikapitalistický étos sloužil jako strategie emoční manipulace, kterou autorky používaly s cílem agitovat *indiferentní* ženy. Dynamicky uspořádané věty proklamovaly třídně nevyrovnané uspořádání a nabádaly ke snahám docílení socialistickému státního uspořádání. Za protektorátu jazykový projev směřoval k formování národní identity v rámci nacistické ideologie. Obzvláště důležité bylo upevnění hodnot tradiční patriarchální rodiny, což se projevilo ve zdůrazňování obrazu idylického rodinného života. Popis roztomilých dětí a ankety o nejkrásnější miminko poukazují na snahu přiblížit čtenářkám téma idealizovaného mateřství a rodiny. Oslovení „soudružky“ a „ženy dělnice“ byla nahrazena „milými čtenářkami.“ To navozovalo pocit jakési něžného intimního vztahu mezi čtenářkou a jejím časopisem. Jazyk však také sloužil k demonizování nepřátel nacistického Německa, konkrétně SSSR či USA. V letech 1945-1948 lze v jazykové rovině pozorovat spíše jakési zestřízlivění. Převažoval strohý styl a zdrženlivé vyjadřování a emoční náboj nebyl v jazykové složce natolik výrazný, byť byl nadále přítomný. O to víc se projevila expresivita v jazyce během prvních komunistických let, až to skoro působí jako kontrast. Tendence k emočnímu vyjadřování se projevila především v podobě podněcování k budování silného socialistického státu, k podporování ideologie kolektivismu. Jazyk též sloužil k vymezování, tentokrát vůči těm, kteří „škodili“ socialistické společnosti a budovatelským zájmům.

Jako další badatelské cíle navrhuji zaměřit se více na aspekty (bez)genderové výchovy během první republiky, s ohledem na důraz kladený na ideu socialistické výchovy. Nemálo zajímavý

⁶⁹⁸ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 185-186.

je též přístup k sexualitě a sexuální výchově na stránkách *Ženských novin* či ženských komunistických periodik, který by si zasloužil vlastní bádání. Například jak byla sexualita používána jako politický nástroj proti klerikalismu. Mnohé informace o soudobém vztahu mezi muži a ženami a jejich hmotným stavem mohou poskytnout též inzeráty, publikované v protektorátních *Ženských novinách*, které jsem do svého výzkumu nezahrnula. Domnívám se, že by byla pro jejich analýzu lepší kvantitativní metoda, mapující, kdo inzeráty nejčastěji podával, z jakých důvodů atd. Dobový tisk poskytuje širokou škálu možností výzkumu, byť místy limitujícího, a tak jej vnímám jako vhodný pramen k analýze.

15 Prameny

- *Československá žena*, ročníky 1945, 1947
- Milena JESENSKÁ, *Šedesát stránek o židli*, in: *Národní listy*, 16. 11. 1928, str. 13.
- *Komunistka*, ročník 1926
- *Rozséváčka*, roky 1926, 1927, 1928, 1930, 1934, 1935, 1952, 1953
- *Vlasta*, roky 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953
- *Ženské noviny*, roky 1919, 1921, 1924, 1925, 1929, 1932, 1933, 1934, 1940, 1941, 1944
- *Ženský list*, roky 1920, 1921, 1922

Zákoníky

- § 91 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, online. Dostupné na app.beck-online.cz. (6. 2. 2024)
- § 92 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, online. Dostupné na app.beck-online.cz. (6. 2. 2024)

Monografie

- Karl KAUTSKY, *Erfurtský program*, Praha 1899.

16 Sekundární literatura

Tištěné zdroje:

Monografie

- Karen BARAD, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, North Carolina 2007. ISBN 9780822339175
- Gisela BOCK, *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*, Praha 2007. ISBN 978-80-7106-494-7
- Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0248-3
- Judith BUTLER, *Bodies that Matter*, Routledge 2011. ISBN 9780415610155
- Judith BUTLER, *Gender trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge 1990. ISBN 0-415-90042-5
- Rosi BRAIDOTTI, *The Posthuman*, Cambridge 2013. ISBN 9780745641577
- R. W. CONNELL, *Masculinities*, Los Angeles 2005. ISBN 9780520246980
- Vojtěch DOLEJŠÍ, *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963.
- Vojtěch DOLEJŠÍ, *Třicet let bojů za socialismus: z historie Rudého práva*, Praha 1951.
- Jean Bethke ELSHTAIN, *Veřejný muž, soukromá žena. Ženy ve společenském a politickém myšlení*, Praha 1999. ISBN 80-86130-07-X
- Melissa FEINBERG, *Elusive Equality: Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*, Pittsburgh 2006. ISBN 978-0822961970
- Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999. ISBN 80-7106-380-0
- Dana MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu: poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*, České Budějovice 2007. ISBN 978-80-86829-31-9
- Denisa NEČASOVÁ, *Buduj vlast – posilíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945-1955*, Brno 2012. ISBN 978-80-86488-82-0
- Denisa NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk – Československé 1948-1956*, Brno 2018. ISBN 978-80-7577-185-8
- Barbora OSVALDOVÁ, *Česká média a feminismus*, Praha 2004. ISBN 80-7277-263-5

- Jakub RÁKOSNÍK – Jana ŠUSTROVÁ, *Rodina v zájmu státu. Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918-1989*, Praha 2016. ISBN 978-80-7422-378-5
- Paul ROLAND, *Ženy ve Třetí říši*, Praha 2018. ISBN 978-80-242-6028-0
- Vít SCHMARC, *Země lyr a ocele. Subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*, Praha 2017. ISBN 978-80-200-2703-0
- Carolyn STEEDMAN, *Landscape for a Good Woman. A Story of Two Lives*, New Brunswick 1986. ISBN 9780813512587
- Jaroslav ŠALDA, *Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace*, Praha 2001.
- Rostislav ŠVÁCHA, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1995. ISBN 80-85605-84-8
- Eva UHROVÁ, *Po nevyšlapaných stezkách. Z dějin ženského hnutí a jeho žurnalistiky do roku 1921*, Praha 1984.
- Alena WAGNEROVÁ, *Žena za socialismu*, Praha 2017. ISBN 978-80-7419-252-4

Kolektivní publikace

- Marie BAHENSKÁ – Dana MUSILOVÁ – Libuše HECZKOVÁ, *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011. ISBN 978-80-86829-79-1
- Stanislav BALÍK a kol., *Politický systém českých zemí 1848-1989*, Brno 2007. ISBN 978-80-210-4250-6
- Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011. ISBN 978-80-247-3028-8
- Jakub KONČELÍK – Pavel VEČEŘA – Petr ORSÁG, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010. ISBN 978-80-7367-698-8
- Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějiny české každodennosti, život v 19. století*, Praha 2009. ISBN 978-80-246-1683-4
- Růžena VÁŇOVÁ – Karel RÝDL – Josef VALENTA, *Vývoj a vzdělávání v českých dějinách. IV. Díl – 1. svazek*, Praha 1992. ISBN 8070666072

Dílčí studie

- Petr BĚLOVSKÝ, *Občanské právo*, in: Michal BOBEK – Pavel MOLEK – Vojtěch ŠIMÍČEK, *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 425-462. ISBN 978-80-210-4844-7
- Jana BUREŠOVÁ, *Tisk ženských spolků za první Československé republiky 1918-1938*, in: *Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“*, Olomouc 2001, s. 112-129. 80-900965-5-7
- Barbara HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, in: Michal BOBEK et al. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 179-206. ISBN 978-80-210-4844-7
- Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*, in: Květa JECHOVÁ – Oldřich TŮMA a kol., *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*, Praha 2008, s. 69-129. ISBN 978-80-7285-93-8
- Denisa NEČASOVÁ, *Nadčasové stereotypy o ženách v politice*, in: Milan ŘEPA et al. *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 483-490. ISBN 978-80-7286-139-2
- Sherry ORTNER. *Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?*, in: Libora OATES-INDRUCHOVÁ (ed.) *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*, Praha 1998, s. 89-114. ISBN 80-8580-67-2
- Ronald Grigor SUNY, *Reading Russia and the Soviet Union in the twentieth century: how the „West“ wrote its history of the USSR*, in: R. G. SUNY (ed.), *The Cambridge History of Russia, volume III, The Twentieth Century*, New York 2006, s. 5-67. ISBN 9781139054096
- Daniela TINKOVÁ, *„Oddělené sféry“ – tradiční polarita nebo dědictví 19. století?*, in: Milan ŘEPA et al. *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha 2008, s. 158. ISBN 978-80-7286-139-2
- Kateřina ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem: konstruování identity „české socialistické ženy“*, in: Hana HVELKOVÁ – Libora OATES-INDRUCHOVÁ, *Vyvlastněný hlas: proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989*, Praha 2015, s. 285-318. ISBN 978-80-7419-096-4

Studie v časopisech

- Jaroslava BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 16-30, online. Dostupné online na jstor.org (6. 2. 2024)
- Jaroslav BÍLEK – Lubomír LUPTÁK, *Československo 1945–1948: Příklad hybridního režimu?*, Středoevropské politické studie / Central European Political Studies Review 16, 2014, č. 2-3, s. 188-213. Dostupné online na journals.muni.cz (7. 2. 2024)
- Pavel CECHL. *Selfmademan: Jaroslav Šalda se zasloužil o českou kulturu*, in? Print & Publishing. 2003, roč. 12, č. 2, str. 22-23. ISSN 1210-3187
- Václav FRONK, *Takové hezké holky. Obraz ženské emancipace v českých humoristických časopisech 1890-1914*, in: Dějiny a současnost: kulturně historická revue 27, 2005, č. 11, s. 14-17. ISSN 0418-5129
- Mary GETUI, *Masculinity and public space in the Greco-Roman period: Implications for Africa today*, in: Stellenbosch Theological Journal 6, 2020, č. 1, s. 27-39, s. 28-30. Dostupné ke stažení na scielo.org. (6. 2. 2024)
- Libuše HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, in: Sociologický časopis 6, 1970, č. 5, s. 436-448, online. Dostupné online na jstor.org (7. 2. 2024)
- Emilian HAMERNÍK, *Postavení ženy v rodině za socialismu*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 5-15, online. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Jiří HAVELKA, *Katolický ženský tisk a boj za volební právo žen (přelom 19. a 20. století)*, in: Východočeské listy historické 35, 2016, s. 19-34. ISSN 1211-8184
- Hana HAVELKOVÁ, *Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry*, in: Sociologický časopis 31, 1995, č. 1, s. 25-38. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Stanislav HOLUBEC, *Between Scarcity and Modernity: Working Class Families in Prague in the Interwar Period*, in: The Hungarian Historical Review 2014, roč. 3, č. 1, s. 128-158. Dostupné online na jstor.org. (8. 2. 2024)
- Marie LÁNÍKOVÁ – Adéla SOURALOVÁ, *Domácí práce a druhá směna v režii československých ženských organizací v letech 1945-1948*, in: Český lid 102, 2015, č. 3, s. 281-306. Dostupné ke stažení na ceskylid.avcr.cz (6. 2. 2024)
- Soma MARIK, *Gender and sexuality in early marxist thought*, in: Proceedings of the Indian History Congress 2004, č. 65, s. 946-963. Dostupné online na jstor.org. (7. 2. 2024)

- Denisa NEČASOVÁ, *Veřejná sféra a genderová analýza po únoru 1948: příspěvek do diskuze*, in: *Studia Historica Nitriensia* 18, 2014, č. 1, s. 62-75. ISSN 1338-7219
- Denisa NEČASOVÁ, *Ženy vedou obec. Příspěvek poúnorové československé společnosti*, in: *Dějiny – Teorie – Kritika* 8, 2011, č. 1, s. 60-73. ISSN 1214-7249
- Jiří PERNES, *Rok 1953 v Československu*, in: *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* 7, 2013, č. 3, s. 15-31, online. Dostupné ke stažení na ustrcr.cz (6. 2. 2024)
- Alice SCHUSTER, *Women's Role in the Soviet Union: Ideology and Reality*, in: *The Russian Review* 30, 1971, č. 3, s. 260-267. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Joan W. SCOTT, *Gender: a Useful Category of Historical Analysis*, in: *The American Historical Review* 91, 1986, č. 5, s. 1053-1075, online. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Pavel SKOPAL, *Socialistický realismus*, in *Dějiny myšlení o kinematografii po roce 1945*. Dostupné ke stažení na is.muni.cz. (10. 2. 2024)
- Petr ŠÁMAL, *Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy continuity (na příkladu Rozséváčky)*, in: *Povídka, román a periodický tisk* 19, 2005, s. 145-169. Dostupné ke stažení na ucl.cas.cz. (6. 2. 2024)
- Jaromír TAUCHEN, *Žena v právním řádu Třetí říše*, in: *Časopis pro právní vědu a praxi* 16, 2008, č. 1, s. 81-86. Dostupné online na journals.muni.cz. (6. 2. 2024)
- Candace WESR – Don H. ZIMMERMAN, *Doing Gender*, in: *Gender and Society* 1, 1987, č. 2, s. 125-151. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Sharon L. WOLCHIK, *Elite Strategy Toward Women in Czechoslovakia: Liberation or Mobilization?*, in: *Studies In Comparative Communism* 14, 1981, č. 2-3, s. 123-142. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)
- Sharon L. WOLCHIK, *The Status of Women in a Socialist Order: Czechoslovakia, 1948-1978*, in: *Slavic Review* 38, 1979, č. 4, s. 583-602. Dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024)

Vysokoškolské kvalifikační práce

- Michaela KOLKOVÁ, *Proměna zobrazování žen v časopisu Vlasta*, diplomová práce, Brno 2021. Dostupné ke stažení na theses.cz. (6. 2. 2024)

- Jan KOUŘIMSKÝ, *Postavení československého Senátu v politickém systému První republiky*, diplomová práce, Praha 2013. Dostupné ke stažení na theses.cz. (7. 2. 2024)
- Alžběta KRECHLEROVÁ, *Obraz ženy za první republiky dle dobových ženských časopisů*, diplomová práce, Praha 2017. Dostupné ke stažení na theses.cz, s. 46-47. (8. 2. 2024)
- Dana NÝVLTOVÁ, *Femme fatale české avantgardy? Marie Majerová z pohledu genderu*, dizertační práce, Praha 2009. Dostupné ke stažení na theses.cz. (15. 2. 2024)
- Denisa ZIMOVÁ, *Československý svaz žen v Brně v 50. letech*, bakalářská práce, Brno 2019. Dostupné ke stažení na theses.cz. (10. 2. 2024)

Učebnice

- Miloslav TRAPL – Vratislav ČAPEK, *Dějepis pro devátý ročník základní devítileté školy*, Praha 1959, úryvek online. Dostupné online na www.ustrcr.cz (8. 2. 2024)

Internetové zdroje:

Články

- Eva UHROVÁ, *Rada československých žen*, in: feminismusz, 22. 8. 2005, online. Dostupné na <https://www.feminismus.cz/cz/clanky/rada-ceskoslovenskych-zen> (6. 2. 2024)
- Eva UHROVÁ, *O založení VLASTY pravdivě*, in: femistory, 23. 3. 2020, online. Dostupné na <https://www.femistory.cz/category/casopis-vlasta-historie/>. (10. 2. 2024)
- Prokop TOMEK, *50. léta – budování totalitního státu*, in: totalita.cz, online. Dostupné na <https://www.totalita.cz/50/50.php>. (7. 2. 2024)

Online encyklopedie a slovníková hesla

- Heslo *Jarmila Haasová-Nečasová*, in: Historický ústav AV ČR. Biografický slovník, online. Dostupné na: biography.hiu.cas.cz. (10. 2. 2024)
- Heslo *Jaroslava Bauerová*, in: Stručný biografický slovník ke kulatému stolu: Česká sociologie 1965-1989. Dostupné na jstor.org.
- Heslo *Juan Linz*, in: Britannica, online. Dostupné na britannica.com. (7. 2. 2024)
- Heslo *klerikalismus*, in: Sociologická encyklopedie, online. Dostupné na: encyklopedie.soc.cas.cz. (8. 2. 2024)
- Heslo *komunismus*, in: Sociologická encyklopedie, online. Dostupné na: encyklopedie.soc.cas.cz. (8. 2. 2024)
- Heslo *Květa Jechová*, in: Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR, online. Dostupné na biblio.hiu.cas.cz. (10. 2. 2024)
- Heslo *Ludmila Jankovcová*, in: Vláda České republiky, online. Dostupné na vlada.gov.cz. (11. 2. 2024)
- Heslo *Marie Hergetová*, in: Historie českého anarchismu (1880-1939), online. Dostupné na ahistorie.451.cz. (7. 2. 2024)
- Heslo *Martin Franc*, in: Masarykův ústav AV ČR, online. Dostupné na mua.cas.cz. (7. 2. 2024)
- Heslo *proletariat*, in: Britannica, online. Dostupné na britannica.com. (7. 2. 2024)
- Heslo *socialismus*, in: Sociologická encyklopedie, online. Dostupné na: encyklopedie.soc.cas.cz. (8. 2. 2024)

- Heslo *Stephanie Endres*, in: Wien Geschichte Wiki, online, dostupné na [geschichtewiki.wien.at](https://www.geschichtewiki.wien.at). (8. 2. 2024)

17 Resumé

The first republic's *Ženské noviny* of the Social Democrats and the women's communist press, including *Ženský list*, named *Komunistka* after its unification with the Moravian communist's magazine called *Žena*, and finally *Rozsévačka*, were directed at women workers. The main intention of these periodicals was to incorporate women readers into their political parties and to lead them to political commitment. The role of the magazines was primarily agitational, as well as politically educational. The agitational function of the Communist periodicals was more significant than that of the *Ženské noviny*, which, as early as 1921, the year in which the Communist Party split from the Social Democratic Party, provided its readers with columns on typically "women's" topics. During the Protectorate, the communist press, including *Rozsévačka*, was abolished, and at the same time *Ženské noviny* was fundamentally changed. It became a new instrument of propaganda, supporting the ideals and goals of the Nazi regime not only on a political level, but also in the sphere of gender roles and the family. The content and format of the magazine moved closer to the concepts of middle-class women's magazines, with the addition of illustrations and typically "feminine" themes. The target group of the Protectorate Women's Newspaper was working women and now also men.

In the post-war years up to 1948 was published *Vlasta*, which is still published today, and *Československá žena*.⁶⁹⁹ *Vlasta* was published by then *Československá rada žen*, whose primary aim was to integrate women into the workforce and, in addition, into politics. The second magazine, *Československá žena*, published by the *Národní fronta žen*, sought primarily to integrate women into politics. The magazines thus no longer had an agitational function, but a politically educational, informative and engaging one. Women readers were encouraged to participate politically and commit themselves to work in order to build a strong post-war state. The authors writing for both *Vlasta* and *Československá žena* were oriented towards the political left, and together in this context they defined themselves primarily against the First Republic, capitalism, liberalism and the political right. The thesis stated by Květa Jechová,⁷⁰⁰ that this time period manifested efforts for real women's emancipation, is, according to my research, correct, which is noticeable not only in the transformation of the themes I have examined, but also in the fact that the *Rada československých žen* aimed for apolitical women's movement, although it failed to do so due to the influence of the Communist Party of

⁶⁹⁹ If I am referring to female contributors to *Československá žena*, I am referring specifically to members of the Czech Social Democratic Party and the Communist Party of Czechoslovakia.

⁷⁰⁰ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci*.

Czechoslovakia. For the period after the communist coup I analysed two magazines – *Vlasta* and *Rozséváčka*, republished in 1952. However, the publication of *Rozséváčka* did not last long, as there was no interest in it, and so its publication ended after two years. The main purpose of *Rozséváčka* was to be political, educational and agitational, specifically aimed at agricultural women, who were supposed to make indifferent women conscious (about their role in building a socialist state) and subsequently join the JZD (unified agricultural association).

The Social Democrats and Communists in the First Republic wanted state socialism, but the ČSSD's programme was focused on the maintenance of democratic values (i.e. they were against the leadership of one party, as the Communist Party of Czechoslovakia wanted). I see a big difference in the approach of both the ČSSD and the Communist Party to the women's question – the Social Democrats did indeed show interest in women's issues. They adhered to the principles of left-wing feminism: they tried to solve the conditions of women workers and considered their emancipation an important factor that would lead to an egalitarian society. Especially progressive in this regard was Betty Karpíšková, who also explicitly criticized the superior position of men, determined by gender.⁷⁰¹ Communist women sought the emancipation of the proletariat as a whole, not exclusively the emancipation of women workers. This confirms the thesis of Maria Bahenská, Dana Musilová and Libuše Heczková, who argue in *Iluze spásy* that the priority of communist women was the fight of the proletariat, not the fight for women's rights.⁷⁰² Within the framework of identity formation, both communists and social democrats actively defined themselves against each other, especially on a political level. Common to both parties was the importance of the establishment of state socialism, as well as the rejection of the liberal movement of First Republic feminism and the radical feminism of the English suffragettes. During the Protectorate, the issue of women's rights and feminist values lost importance. A significant shift occurred only during the so-called Third Republic. Although the period was politically complicated, the common goal of both the members of the ČSSD and the Communist Party of Czechoslovakia who published in *Československá žena* and the contributors to *Vlasta* was to improve the social status of women. They were now interested in all women, regardless of nationality, class, religion, race, etc., because all women shared the suffering caused by the Second World War. This is evidenced by the very fact that the very core

⁷⁰¹ "The society, sometimes even the socialist society, can be very unfair to women in public, in office and at work, and it is always against them as women. A man [...] even if he is the worst skank and coward – is a man and no one even thinks of inferring bad qualities from manhood, as is done with a woman." ŽN 1924, č. 1, s. 1, B. Karpíšková, *Na přelomu*.

⁷⁰² M. BAHENSKÁ – D. MUSILOVÁ – L. HECZKOVÁ, *Iluze spásy*, s. 207-210.

of the Národní fronty žen, even before the dominance of the Communist Party, was really the demand for women's rights, not only in the public sphere but also in the domestic sphere.

In communist Czechoslovakia, there were no longer any efforts to improve the status of women expressed in magazines. This was because the discourse constructing the idea of an egalitarian society proclaimed the equality of all, including women, although this was only on a symbolic level.⁷⁰³ In socialist Czechoslovakia, a woman had three main roles – the first was a mother, the second was a politically active citizen, and the third was a worker. The same triad was also laid out by sociologists in the 1970s, namely Jaroslava Bauerová and Libuše Háková.⁷⁰⁴ Denisa Nečasová also follows the triad in her publication *Buduj vlast – posílíš mír!*. A woman was supposed to be capable of bringing up children and taking care of the household, while working hard alongside her husband, and through work not only building a strong socialist state, but also fighting for world peace. They also had to participate in politics, specifically in the national committees, where – as in other places – they mostly held hierarchically lower positions and received lower pay.

Motherhood was a major theme, a tiresome and burdensome issue for women workers under First Republic capitalism. The vision of socialism, which was supposed to guarantee joyful motherhood, was a significant agitation strategy of both the KSČ and the ČSSD. Both the Communists and the Social Democrats lobbied for the decriminalisation of the abortion law. I believe that the communists framed the decriminalisation of abortion more as a struggle against capitalism, because they believed that capitalism exploited working-class women to procreate more "slaves" to the system. The Social Democrats focused more on avoiding abortion altogether and on preventing unwanted pregnancies. Upbringing, too, was anti-capitalist. Children were to be raised in collectivist ways and were to be made class-conscious. Interestingly, upbringing has lost the transmission of gender stereotypes. During the Protectorate, one of the main political goals of the Nazi regime was to place women back in the role of housewife and to highlight their role as mothers of the future nation, while reproductive policy was influenced by eugenic goals. Women, on the other hand, have received protection in the workplace precisely because of their reproductive role. Motherhood was strongly idealized,

⁷⁰³ D. NEČASOVÁ, *Veřejná sféra a genderová analýza po únoru 1948*. In the context of achieving an egalitarian society, class distinctions were no longer referred to. This was replaced by the distinction of society into workers and non-workers. Another group against which the classless society was defined as part of the political cleansing were the so-called „enemies of the state.“

⁷⁰⁴ Jaroslava BAUEROVÁ, *Marxismus-leninismus a ženská otázka*, in: Sociologický časopis 12, 1976, č. 1, s. 16-30; Libuše HÁKOVÁ, *Úvaha a podněty k chápání společenských funkcí ženy*, in: Sociologický časopis 6, 1970, č. 5, s. 436-448. Obě jsou dostupné online na jstor.org. (6. 2. 2024).

which was a contrast to the description of motherhood in the first republic's *Ženské noviny*. Moreover, bringing up children was again conditioned by gender stereotypes. During the period of the so-called Third Republic, gender stereotypes became less important, but there was a new emphasis on the cooperation with qualified teachers to help parents bring up their own children. Gender stereotypes, although not strongly integrated into education, continued to resonate in society, especially the distinction between the practical woman and the rational man. This duality persisted after communist coup in 1948. In communist Czechoslovakia, according to the discourse of the time, motherhood and child-raising became joyful and trouble-free, as the state provided all that was needed and perhaps more. Professional pedagogical assistance was also an essential part of parenting, and gender stereotypes were newly integrated into child-rearing. Most important was upbringing along the lines of Anton Sejmionovich Makarenko. This was to raise children in the spirit of dutifulness and collectivism. The identity of everyone - i.e. children (girls and boys), women and men – was not, or should not have been, individualistic, but collectivistic, always referring to the working collective, school collective, professional collective etc., as Martin Franc also points out.⁷⁰⁵ Children also had to contribute with their work to the state building, especially in the form of brigades or cultural events that cultivated the spirit.

Relationship with men was also an integral part of the analysed magazines. During the First Republic, their main task was to be a good socialist partner, supporting their wives in political activity and helping them to become class-conscious. However, men also had the negative image of a brute, keeping his wife from being politically involved. The financial dependence of women on their husbands was also an issue. Social democrats and communists alike often criticized arguments based on biological determinism, settling women in their inferior position, and advocated women's competence as equal to – or, in the case of housekeeping, surpassing – that of men. During the Protectorate, the husband was strongly idealized and became one of the fulfillments in a woman's life, while at the same time the family's patriarchal structure was reinforced. During the Third Republic, there was a progressive change in opinions towards men. Men were now responsible for their own infidelity or alcoholism, not women. Moreover, they were not as idealized as in previous periods. The family in socialist Czechoslovakia was again portrayed with an emphasis on the patriarchal structure. As opposed to the first republic or the post-war years, the emphasis was on caring for the husband. In the First Republic, by contrast, writers for *Ženské noviny* or Communist

⁷⁰⁵ M. FRANC, *Životní styl a každodennost v Československu*.

women's newspapers encouraged female readers not to "serve" their husbands.⁷⁰⁶ The relationship between men and women in the public sphere was different from that in the household, where men were cared for. In the public sphere, they were to become comrades who helped their women comrades with integration into the work environment and into political activities, specifically in the running of national committees. We almost never read critical comments by women of their male counterparts. I believe that, given the construction and maintenance of the ideal of a socialist society, there could not even be any space for such criticism in magazines, and I am in agreement with the results of Kateřina Zábrodská's research, in which she attempts to unravel the complexity of contemporary gender relations through interviews with women.⁷⁰⁷ She reveals that heterosexual relationships between women and men have not worked in correlation with the equal status of both. However, for the purposes of shaping the ideal society, the representation of heterosexual relationships was based on utter harmony.

An especially important theme of the first Republic's women's left-wing magazines was the education of the workers, especially women workers, in the teachings of Marxism and Marxism-Leninism, which was supposed to lead to political activism and class-consciousness. Self-education was important, most often in the form of reading the "correct" books. During the Protectorate, the demands on women's education were somewhat reduced; women were more likely to devote themselves to housewifery and to cultivate the precision and neatness of 'gentle work'. There were even, for example, gardening schools in which lessons focused on the two previous areas. Women's education in the period of the so-called Third Republic mainly took the form of political education and professionalization with the goal of incorporating women into the workforce, and women readers continued to be encouraged to educate themselves. The same trend can be seen in socialist Czechoslovakia, with a greater emphasis on professionalisation, especially in light industry.

The aspiration for class-consciousness education of the social democrats and communists during the First Republic was closely related to work, which in the exploitative capitalism was tedious and with the rationalisation even dangerous according to the communists (the social democrats accepted the rationalisation in principle positively). The solution was again socialism, which would make work a joyous activity. However, during the economic crisis of

⁷⁰⁶ Even the relationship between women and men regressively shifted when it came to the question of who should cure a man's alcoholism – again, it was the woman.

⁷⁰⁷ Kateřina ZÁBRODSKÁ, *Mezi ženskostí a feminismem: konstruování identity „české socialistické ženy“*. The respondents were of a wide age range, born in the 1920s to 1960s.

the 1930s, women were excluded from their jobs, especially from government jobs (but also from other "more important" positions), in order to avoid the so-called double income of families; both Social Democrats and Communists published their criticisms in their magazines. I see this step, following Jana Burešová's thesis about the benevolence of the First Republican society towards the women's movement,⁷⁰⁸ as regressive for women's emancipation. During the Protectorate period, women's political and public activities were significantly reduced; instead, women were to enter industrial production. Contributing their work in industrial production to the victory of Nazi Germany became another role for women. Moreover, the aversion to the idea of women working in high positions corresponded with the misogyny of Nazi ideology. In the post-war years, work had been given the values of building a socialist state that were intensified after the Communist takeover. Everyone had to work in order to rebuild the economy and the general condition of the state, damaged by the war, and to contribute to the building of a strong post-war republic. Criticism of unequal wages was also raised. In socialist Czechoslovakia, work became an important part of the socialist identity.⁷⁰⁹ The most important work was stakhanovist, work that was striking (*údernická*), even absurdly exceeding the norms in fulfilling the five-year plan. But since people worked in a socialist state, not a capitalist one, work was framed as a pleasurable and fulfilling activity. The excitement of work was also compounded by the absence of criticism of unequal pay. Indeed, criticism would not have worked well for the idea of an egalitarian society in which everyone was supposed to be equal in every aspect.

Both sides were keen to educate people about the hygiene of their home, work and school environments. This trend did not change during the war and post-war years. Another major topic was the so-called "double burden", specific to women workers who still performed household chores after coming home from work. They saw the modernization, institutionalization, and collectivization of domestic work as a way out of the "chains of the household." However, although, for example, the modernisation of the household was intended to make it easier for women to work at home, the emphasis was on improving their ability to systematically divide the work, which would make them work faster and more efficiently, thus guaranteeing them more free time. The encouragement to systematically distribute housework is also found in the following journals in the following periods. It should be noted that men

⁷⁰⁸ It must be taken into account that Jana Burešová mainly covered the liberal women's movement and its efforts to emancipate women in the political, legal and educational fields, not in the home. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení žen*, s. 293-294.

⁷⁰⁹ More in D. NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk*.

were never encouraged to help; rather, they were asked to try and not make the household chores harder by making a mess. The subject underwent a change during the Protectorate, in which the idea of collectivization and institutionalization of education and housework was gone, and both remained solely the woman's responsibility. During the period of the so-called Third Republic, collectivization and the institutionalization of housework was again a popular theme. "Double burden" was replaced by the phrase "double shift", describing de facto the same problem. The burdensome domestic chores awaiting women after coming home from their jobs were relevant even though women's labour obligation was not introduced until 1948. Alongside the solution of the 'double shift', there were efforts to introduce equal pay for men and women. Domestic work remained a problem after the communist takeover; although the household was to be taken care of by collectivist institutions, it tended to be a task primarily for women themselves. There was a paradox, then, in that the institutionalisation and collectivisation of the household was theoretically supposed to guarantee women more free time, but it is more common to read in magazines about women themselves managing the household (and raising their children) despite other duties. This confirms Barbara Havelková's thesis of "modernization without liberation."⁷¹⁰ Nevertheless, work at home was portrayed as a joy in state socialism and in socialist society.

In the aspect of language, during the period of the First Republic, left-leaning women's magazines tended to be pathetic and expressive. Emotionally charged descriptions of the poor working class and the anti-capitalist ethos served as a strategy of emotional manipulation used by the writers to agitate indifferent women. The dynamically arranged sentences proclaimed class imbalance and urged efforts to achieve a socialist state. During the Protectorate, language was directed towards the formation of a national identity within Nazi ideology. Particularly important was the reinforcement of the values of the traditional patriarchal family, which was reflected in the emphasis on the image of an idyllic family life. Descriptions of cute children and polls for the most beautiful baby demonstrate an attempt to bring the theme of idealised motherhood and family closer to the readers. The references to "comrades" and "women workers" have been replaced by "dear readers". This evoked a sense of kind and tender intimacy between the reader and her magazine. However, the use of language was also used to demonise the enemies of Nazi Germany, namely the USSR and the USA. In the years 1945-1948 we can notice a kind of sobering up in the language. The prevailing style was rigid and restrained, and the emotional charge was not as evident, although it was still present. The expressiveness in

⁷¹⁰ B. HAVELKOVÁ, *Genderová rovnost v období socialismu*, s. 185-186.

language during the first communist years was all the more striking, almost to the extent that it seemed contrasting. The tendency towards emotional expression was manifested mainly in the form of encouragement to build a strong socialist state, to support the ideology of collectivism. The language also served to define, this time against those who "harmed" socialist society and the building process.

As a further research goal, I propose to focus more on aspects of (non-)gender education during the First Republic, taking into account the emphasis placed on the idea of socialist education. The approach to sexuality and sex education on the pages of *Ženské noviny* or women's communist periodicals is also of considerable interest and deserves its own research. For example, how sexuality was used as a political tool against clericalism. Much information about the contemporary relationship between men and women and their material condition can also be provided by advertisements published in the Protectorate Women's Newspaper, which I did not include in my research. I believe that a quantitative method would have been better for their analysis, mapping who placed advertisements most often, for what reasons, etc. The contemporary press provides a wide range of research possibilities, albeit limiting in places, and so I find it a valid source for analysis.